

LANGUAGE RICH EUROPE

TRENDS IN BELEID EN PRAKTIJK
VOOR MEERTALIGHEID IN EUROPA

REDACTIE: Guus Extra en Kutlay Yağmur

Met steun van:

Education and Culture DG
Lifelong Learning Programme

Dit project werd gefinancierd met steun van de Europese Commissie.
De verantwoordelijkheid voor deze publicatie ligt uitsluitend bij de auteurs;
de Commissie kan niet aansprakelijk worden gesteld voor het gebruik van de
informatie die erin is vervat.

LANGUAGE RICH EUROPE

TRENDS IN BELEID EN PRAKTIJK VOOR
MEERTALIGHEID IN EUROPA

REDACTIE: Guus Extra en Kutlay Yağmur

Met steun van:

DG Onderwijs en Cultuur
Programma "Een leven lang leren"

Dit project werd gefinancierd met steun van de Europese Commissie. De verantwoordelijkheid voor deze publicatie ligt uitsluitend bij de auteurs; de Commissie kan niet aansprakelijk worden gesteld voor het gebruik van de informatie die erin is vervat.

Gepubliceerd door Cambridge University Press, in opdracht van de British Council.
November 2012.

© Language Rich Europe, British Council.

Materiaal van Language Rich Europe mag voor privégebruik worden gekopieerd, gedownload (www.language-rich.eu) of afgedrukt. Ook mag materiaal van Language Rich Europe in documenten, presentaties, blogs, websites of lesmateriaal worden opgenomen, indien althans de betreffende Language Rich Europe-publicatie duidelijk als bron en de British Council als eigenaar van het copyright worden vermeld. Verzoeken tot publiek of commercieel gebruik alsook tot toestemming voor vertaling dienen te worden gericht aan info@language-rich.eu.

Verantwoordelijkheid voor de opvattingen en meningen die in deze publicatie zijn vervat, ligt bij de auteurs.

De Europese Commissie draagt geen verantwoordelijkheid voor deze opvattingen of meningen noch voor enige gevolgen die uit het uitdragen ervan voortvloeien.

978-1-107-61131-3

INHOUDSOPGAVE

MET DANK AAN	2	DEEL 3: LANDELIJKE EN REGIONALE PROFIELEN	77
INTRODUCTIE		1. Oostenrijk <i>Tanja Nagel, Anke Schad, Barbara Semmler en Michael Wimmer</i>	86
<i>Martin Hope</i>	5	2. Bosnië en Herzegovina <i>Jasmin Džindo en Selma Žerić</i>	95
BELANGRIJKSTE BEVINDINGEN EN DISCUSSIE		3. Bulgarije <i>Gueorgui Jetchev</i>	102
<i>Guus Extra en Kutlay Yağmur</i>	7	4. Denemarken <i>Sabine Kirchmeier-Andersen</i>	110
DEEL 1: NAAR EUROPESE INDICATOREN VAN TAALBELEID EN TAALPRAKTIJK		5. Estland <i>Kersti Sõstar</i>	117
<i>Guus Extra en Kutlay Yağmur</i>	13	6. Frankrijk <i>Louis-Jean Calvet</i>	125
1.1 Europese actoren bij de bevordering van veeltaligheid en meertaligheid.....	14	7. Duitsland <i>Ingrid Gogolin, Joana Duarte, Patrick Grommes</i>	132
1.2 De drietaligheidsformule en meertaligheid.....	19	8. Griekenland <i>Sara Hannam en Evagelia Papatthanasiou</i>	137
1.3 De onderzochte taalvariëteiten.....	20	9. Hongarije <i>Csilla Bartha</i>	144
1.4 De behandelde taaldomeinen.....	22	10. Italië <i>Monica Barni</i>	152
1.5 Het verzamelen van gegevens en de driestedenaanpak.....	22	11. Litouwen <i>Irena Smetoniene' en Julija Moskvina</i>	161
1.6 Methodologie van het onderzoek.....	25	12. Nederland <i>Saskia Benedictus-van den Berg</i>	170
DEEL 2: INTERNATIONALE VERGELIJKING VAN DE RESULTATEN VAN LANGUAGE RICH EUROPE		12.1 Nederland als geheel.....	170
<i>Kutlay Yağmur, Guus Extra en Marlies Swinkels</i>	28	12.2 Friesland.....	179
2.1 Talen in officiële documenten en databestanden.....	29	13. Polen <i>Liliana Szczuka-Dorna</i>	184
2.2 Talen in voorschools onderwijs.....	34	14. Portugal <i>J. Lachlan Mackenzie</i>	192
2.3 Talen in het basisonderwijs.....	38	15. Roemenië <i>Alexandru Cernat, Anca Nedelcu, Stefan Colibaba, Călin Rus, Ruxandra Popovici</i>	200
2.4 Talen in het voortgezet onderwijs.....	46	16. Spanje.....	208
2.5 Sectoroverschrijdende perspectieven op voorschools, basis- en voortgezet onderwijs.....	55	16.1 Madrid, Valencia, Sevilla <i>Marta Genís</i>	208
2.6 Talen in het beroepsonderwijs en hoger onderwijs voor volwassenen.....	56	16.2 Catalonië <i>F. Xavier Vila i Moreno</i>	216
2.7 Talen in audiovisuele media en geschreven pers.....	61	16.3 Baskenland <i>Iván Igartua</i>	224
2.8 Talen in publieke diensten en de openbare ruimte.....	65	17. Zwitserland <i>Raphael Berthele, Bernhard Lindt-Bangerter, Susanne Obermayer</i>	232
2.9 Talen in het bedrijfsleven.....	68	17.1 Zürich Canton.....	XXX
2.10 Sectoroverschrijdende vergelijking van meertalige profielen in domeinen buiten het onderwijs.....	72	17.2 Geneva Canton.....	XXX
Verwijzingen in Deel 1 en 2.....	73	17.3 Ticino Canton.....	XXX
Woordenlijst.....	75	18. Oekraïne <i>Lyubov Naydonova</i>	243
		19. Verenigd Koninkrijk.....	251
		19.1 Engeland <i>Teresa Tinsley en Philip Harding-Esch</i>	251
		19.2 Wales <i>Hywel Jones</i>	260
		19.3 Schotland <i>Teresa Tinsley en Philip Harding-Esch</i>	268
		19.4 Noord-Ierland <i>Teresa Tinsley en Philip Harding-Esch</i>	276

MET DANK AAN

Coördinatieteam Language Rich Europe

Karin Berkhout, Secretary of Babylon, Tilburg University
Guus Extra, Chair of Language and Minorities, Tilburg University
Martin Hope, Language Rich Europe Project Director, British Council
Simon Ingram-Hill, Language Rich Europe Project Director
Christiane Keilig, Communications Co-ordinator, British Council
Eilidh MacDonald, Project Co-ordinator, British Council
Nadine Ott, Former Senior Project Manager, British Council
Aneta Quraishy, Senior Project Manager, British Council
David Sorrentino, Communications Manager, British Council
Marlies Swinkels, Department of Culture Studies, Tilburg University
Kutlay Yağmur, Associate Professor of Multilingualism, Tilburg University

Leden Stuurgroep Language Rich Europe

Juan Pedro de Basterrechea, Fundraising and Sales Director, Instituto Cervantes
Guus Extra, Chair of Language and Minorities, Tilburg University
Mário Filipe, Vice-President, Instituto Camões
Martin Hope, Director Benelux and EU Office British Council
Simon Ingram-Hill, Director Hungary, British Council
Thomas Huddleston, Policy Analyst, Migration Policy Group
Tony Jones, Senior Adviser, English Language Innovation, British Council
Elidir King, Director Languages Company
Ulla-Alexandra Mattl, Co-ordinator, EUNIC in Brussels
Xavier North, Delegate-general for the French language and languages of France, General delegation to the French language and languages of France
Aneta Quraishy, Senior Project Manager, Language Rich Europe
Joe Sheils, Former Head of the Department of Language Education and Policy, Council of Europe
Wolf von Siebert, Project Management, Language and Integration, Goethe Institute
Liliana Szczuka-Dorna, Head of Department of Modern Languages, Poznan University of Technology

Consortium van partners

De eerste uitgave van **LRE – Trends in meertaligheidsbeleid in Europa** heeft het licht kunnen zien dankzij een intensieve, langdurige samenwerking van onze gewaardeerde partners. Wij zijn hen zeer dankbaar voor hun energie en inzet:

Oostenrijk: EDUCULT, Denken und Handeln im Kulturbereich

België: Migration Policy Group, ENUIC in Brussels, Danish Cultural Institute and Universiteit Gent / Ghent University (Steunpunt Diversiteit en Leren / Director Centre for Diversity and Learning)

Bosnië & Herzegovina: University of Sarajevo, Faculty of Philosophy

Bulgarije: Sofia University, Faculty of Classical and Modern Philologies

Denemarken: Danish Language Council

Estland: National Examinations and Qualifications Centre

Frankrijk: Observatoire Européen du plurilinguisme

Duitsland: University of Hamburg, LIMA – Linguistic Diversity Management in Urban Areas and Goethe-Institut

Griekenland: South East European Research Centre

Hongarije: Research Institute for Linguistics, Research Centre for Multilingualism

Italië: Università per Stranieri di Siena, LEND

Litouwen: Lithuanian Social Research Centre, Institute of Labour and Social Research, State Commission on the Lithuanian Language

Nederland: Tilburg University - Babylon, Centre for Studies of the Multicultural Society, Fryske Akademy

Polen: Institute for Quality in Education

Portugal: ILTEC – Institute of Theoretical and Computational Linguistics, Instituto Camões

Roemenië: Centre Education 2000+, EuroEd Foundation

Spanje: Instituto Cervantes, Universidad Nebrija, Department of Culture, University of Barcelona

Zwitserland: University Of Fribourg, Institute of Multilingualism

Oekraïne: Institute of Social and Political Psychology

Verenigd Koninkrijk: The Languages Company, Welsh Language Board and CILT, National Centre for Languages - CILT (conducted initial research)

Verdere partners

Council of Europe, Strasbourg

European Centre for Modern Languages, Graz

We betuigen ook graag onze dank aan het team van British Council-collega's uit de volgende landen, voor de waardevolle samenwerking en bijstand:

België: Julia Kofler, Kirsi Suutarinen

Bosnië & Herzegovina: Samir Avdibegovic en Alisa Mulalic

Bulgarije: Tzvetanka Panova

Denemarken: Dorte Friis and Brid Conneely

Duitsland: Michael Croasdale

Estland: Ursula Roosmaa

Frankrijk: Marianne Garcia

Griekenland: Alison Weedall

Hongarije: Viktoria Vas en Agota Biro

Italië: Susan Costantini

Litouwen : Vilma Bačkiūtė

Nederland: Manon de Ruijter, Aleksandra Parcinska en Canan Marasligil

Oekraïne: Irina Sukhinina and Elena Gorsheniova

Oostenrijk: Martin Gilbert

Polen: Alicja Dudziak

Portugal: Fátima Dias

Roemenië: Ruxandra Popovici

Spanje: Raquel Fernandez Montes

Spanje (Catalonia): Isabella Petith

Verenigd Koninkrijk: Tony Jones

Verenigd Koninkrijk (Wales): Simon Ford

Zwitserland: Caroline Morrissey and Simon Brimblecombe

Tenslotte drukken we graag onze diepe waardering uit voor het netwerk van experts, peer reviewers en iedereen die heeft bijgedragen aan het opzetten van de landen profielen en hun kennis hebben gedeeld om de onderzoeksgegevens te verzamelen waarop dit rapport gebaseerd is. Hun namen staan onderaan opgesomd:

Oostenrijk

Michael Wimmer, EDUCULT

Anke Schad, EDUCULT

Waldemar Martyniuk, Council of Europe, ECML

België

Piet Van Avermaet, Gent University

Rebecca Marx, Danish Cultural Institute

Bosnië & Herzegovina

Ivo Komsic, University of Sarajevo, Faculty of Philosophy

Jasmin Dzindo, University of Sarajevo, Faculty of Philosophy

Bulgarije

Gueorgui Jetchev, Sofia University

Galina Sokolova, Sofia University

Denemarken

Sabine Kirchmeier-Andersen, Danish Language Council

Peer Reviewer:

Prof. Anne Holmen, Department of English, Germanic en Romance Studies, University of Copenhagen

Estland

Kersti Sostar, National Examinations and Qualifications Centre

Frankrijk

Members of the French Steering Group:

Louis.Jean Calvet, University of Provence

Christos Clairis, European Observatory for Plurilingualism

Valérie Drake, Ministry of Foreign Affairs

Claire Extramiana, General delegation to the French language and languages of France

José Carlos Herreras, European Observatory for Plurilingualism

Michel Lefranc, Ministry of Education

François Monnanteuil, Ministry of Education

Xavier North, General delegation to the French language and languages of France

Christian Tremblay, European Observatory for Plurilingualism

Claude Truchot, University of Strasbourg

Duitsland

Joana Duarte, University of Hamburg, LIMA

Ingrid Gogolin, University of Hamburg, LIMA

Patrick Grommes, University of Hamburg, LIMA

Emel Özcep, University of Hamburg, LIMA

Uwe Mohr, Goethe Institut

Barbara Thiel, Goethe Institut

Wolf von Siebert, Goethe Institut

Rolf C. Peter, Goethe Institut

Heike Uhlig, Goethe Institut

Griekenland

Sara Hannam, Oxford Brookes University
Evangelia Papathanasiou, South East European Research Centre
Zoi Tatsioka, South East European Research Centre
Nikos Zaharis, South East European Research Centre

Hongarije

Csilla Bartha, Hungarian Academy of Sciences, Research Centre for Multilingualism
Noemi Nagy, Hungarian Academy of Sciences, Research Centre for Multilingualism

Italië

Monica Barni, Università per Stranieri di Siena
Silvia Minardi, IEND – lingua e nuova didattica

Litouwen

Boguslavas Gruževskis, Lithuanian Social Research Centre
Julija Moskvina, Lithuanian Social Research Centre
Irena Smetonienė, State Commission on the Lithuanian Language

Nederland

Cor van der Meer, Fryske Akademy
Saskia Benedictus, Fryske Akademy

Peer Reviewer:

Professor Durk Gorter, University of the Basque Country, Donostia/San Sebastian

Vertalers:

Taalburo Popkema Groningen (Anne Tjerk Popkema)
Translator (Arabic): Dr Abderrahman el Aissati, Tilburg University
Translator (Turkish): Dr Kutlay Yağmur, Tilburg University

Portugal

Lachlan Mackenzie, ILTEC – Institute of Theoretical and Computational Linguistics
Fabiola Santos, ILTEC – Institute of Theoretical and Computational Linguistics
Lis Gonçalves, ILTEC – Institute of Theoretical and Computational Linguistics
Nuno Carvalho, ILTEC – Institute of Theoretical and Computational Linguistics
Maria Helena Mateus, ILTEC – Institute of Theoretical and Computational Linguistics
Cristina Faustino, Instituto Camões

Roemenië

Anca Nedelcu, Centre Education 2000+
Monica Dvorski, Centre Education 2000+
Stefan Colibaba, EuroEd Foundation
Anca Colibaba, EuroEd Foundation
Monica Vlad, EuroEd Foundation

Spanje

Marta Genís, Universidad Nebrija
Ivan Igartua, Department of Culture
Xavier Vila, University of Barcelona

Zwitserland

Raphael Bertele, University Of Fribourg, Institute of Multilingualism
Bernhard Lindt, University Of Fribourg, Institute of Multilingualism
Susanne Obermayer, University Of Fribourg, Institute of Multilingualism

Oekraïne

Lyubov Naydonova, Institute of Social and Political Psychology

Verenigd Koninkrijk

Phillip Harding-Esch, Languages Company
Dr. Elidir King, Languages Company
Teresa Tinsley, Alcantara Communications
Nick Byrne, Language Centre at the London School of Economics and Political Science
Hywel Jones, Welsh Language Commissioner
Meirion Prys Jones, Welsh Language Board

Peer reviewer:

Prof. Mike Kelly, University of Southampton
Wales: Prof. Colin Williams, Cardiff University

Previously also:

Kathryn Board, CILT – National Centre for Languages
Youping Han, CILT – National Centre for Languages
Nick Joujou, CILT – National Centre for Languages

INTRODUCTIE

Martin Hope, Language Rich Europe Projectleider (2009-augustus 2012)

Als de Britse organisatie voor internationale culturele betrekkingen heeft de British Council de taak om relaties voor de lange termijn en duurzaam vertrouwen op te bouwen tussen mensen in het Verenigd Koninkrijk en andere landen. *Language Rich Europe* (LRE), een project dat we uitvoeren in samenwerking met EUNIC, het internationale netwerk van de nationale cultuurinstituten en met betrokken Europese partners, raakt precies aan de grondbeginselen van onze taakstelling inzake culturele relaties. Met LRE richten wij ons op het bevorderen van sterkere samenwerking tussen beleidsmakers en professionals in Europa om zo te komen tot een goed beleid en goede praktijk op het gebied van meertaligheid. Zulk beleid zorgt ervoor dat talen en culturele uitwisseling blijvend bevordert en gestimuleerd worden op scholen, universiteiten en in de samenleving als geheel. Wij zijn ervan overtuigd dat zulks essentieel is, willen Europeanen van alle leeftijden een breder internationaal perspectief ontwikkelen en wil Europa zich als geheel goed positioneren om in de 21^e eeuw met succes zaken te doen met 's werelds opkomende economische machten.

Sinds de oprichting in 1934 heeft de British Council leerders van het Engels over de hele wereld ondersteund om effectiever te kunnen communiceren met mensen uit andere landen. De British Council wil hun kansen op werk vergroten door cursussen op locatie en meer recentelijk ook via internet aan te bieden. Wij werken ook samen met ministeries en regionale onderwijsautoriteiten om docenten Engels te ondersteunen in hun professionele ontwikkeling. Minder bekend is dat wij het leren van vreemde talen in het Verenigd Koninkrijk krachtig stimuleren door middel van ons programma voor Assistentie bij Vreemde Talen, door de ontwikkeling van tekstboeken in vreemde talen voor Britse scholen en door het faciliteren van internationale samenwerking tussen scholen ten bate van leerkrachten en studenten. In 2012 bieden wij meer dan 2.500 taalassistenten uit Frans-, Duits- en Spaanstalige landen en uit Italië, China, Japan, Oman en Rusland een plek in het Verenigd Koninkrijk. Deze assistenten ondersteunen onze eigen vreemdetalendocenten in het basis- en voortgezet onderwijs en helpen onze Britse klaslokalen cultureel te verrijken.

LRE komt voort uit onze verplichting als organisatie om interculturele dialoog en culturele diversiteit in Europa te ondersteunen – diversiteit welke zich openbaart in de enorme variatie en rijkdom aan talen die wij om ons heen kunnen waarnemen, waar wij ook leven. Wij markeren de voltooiing van de eerste fase van het project met deze publicatie, waarin wij de bevindingen presenteren van het fundamentele onderzoek naar taalbeleid en taalpraktijk in onze partnerlanden en naar de vraag hoe 'taalrijk' deze zijn. In het onderzoek zijn wij ambitieus geweest, aangezien een brede variatie aan taalcategorieën is beschouwd: vreemde talen, regionale of minderheidstalen, immigrantentalen en nationale talen. Wat de laatste categorie betreft, onderzoeken wij in het bijzonder de manieren waarop onze instituten het leren van de nationale taal voor nieuwkomers ondersteunen, hetgeen erg belangrijk is voor zowel onderwijs als werkgelegenheid.

Ons onderzoek concentreert zich uiteraard op de onderwijssector, waar talen normaalgesproken onderwezen en verworven worden. Tegelijk waren wij er echter op uit om verder dan het onderwijs te

gaan en tevens taalbeleid en taalpraktijk in de media, bij publieke diensten en in openbare ruimtes en in het bedrijfsleven te beschouwen. Wij zijn ervan overtuigd dat een omgeving buiten school die rijk aan taal is even belangrijk is in het opbouwen van waardering en kennis van andere talen en culturen als het officiële onderwijs zelf. Een goed taalbeleid kan er voor zorgen dat steden aantrekkelijker worden voor bezoekers en de eigen inwoners; goede taalpraktijk in het bedrijfsleven kan bedrijven een concurrentievoordeel verschaffen; verscheidenheid aan talen op TV en radio leidt tot grotere tolerantie en openheid in een samenleving.

De algemene doelstellingen van *Language Rich Europe*, waarvoor cofinanciering van de Europese Commissie bestond, zijn:

- het faciliteren van de uitwisseling van goede praktijkvoorbeelden voor het bevorderen van interculturele dialoog en maatschappelijke participatie middels taalonderwijs en taalverwerving;
- het bevorderen van Europese samenwerking bij het ontwikkelen van taalbeleid en taalpraktijk in verscheidene onderwijssectoren en in de samenleving als geheel;
- het kweken van bewustwording inzake aanbevelingen van de EU en Raad van Europa over het bevorderen van taalonderwijs en taaldiversiteit in heel Europa.

De eerste onderzoeksfase, die is vastgelegd in dit boek, biedt een fundament voor het creëren van netwerken en samenwerking onder taalbeleidsmakers en professionals in Europa. Onze ambitie is om een netwerk aan te leggen van 1.200 mensen uit voorschoolse educatie, de officiële onderwijssector, universitaire instituten, het bedrijfsleven, publieke diensten en steden, de media en immigrantenorganisaties. Wij geloven dat, wanneer al die groepen samenwerken, we daadwerkelijk taalrijke samenlevingen krijgen met erkenning van het belang van talen voor de samenhang en het welzijn van onze gemeenschappen en samenlevingen, en tevens voor onze welvaart.

Het werk dat we tot dusver hebben gedaan, zou niet mogelijk zijn geweest zonder ons consortium van partners en onderzoekers, die ik graag dank betuig voor hun toewijding en geduld. Het team van Guus Extra, Kutlay Yağmur en Marlies Swinkels, ondersteund door Karin Berkhout, van het *Babylon Centrum voor Studies van de Multiculturele Samenleving* aan de Universiteit Tilburg, verdient speciale lof voor de voltooiing van de enorme taak van het ontwerpen van de studie, het vergaren van alle gegevens, en het presenteren van de bevindingen in deze publicatie.

Ik hoop dat deze eerste onderzoeksbevindingen u mogen stimuleren en dat deze mogen bijdragen aan het debat over het nut van talen in uw land. Wij hebben zonder twijfel een taalrijk Europa, en de uitdaging waar we voor staan is hoe we daar voor iedereen het beste van kunnen maken.

De Raad van Europa (RvE)

Het *Language Rich Europe*-project heeft gebruik gemaakt van de resultaten die de Raad van Europa door de jaren heen met veel inzet in haar 47 lidstaten heeft geboekt op het gebied van taalbeleid. De Raad is graag ingegaan op verzoek van de projectleiders – de British Council, in samenwerking met EUNIC – om zich te affiliëren met de ontwikkelings- en pilotfase van het project, vooral aangezien haar beleidsinstrumenten daar een rol in spelen.

De Raad van Europa verschaft een Europa breed platform voor de uitwisseling van expertise en ervaringen, waarbij gemeenschappelijke normen en wederzijds begrip voor plaatselijke verschillen de basis vormen. In die geest moet ook haar ondersteuning aan de algemene doelstellingen van het project worden begrepen: de uitwisseling van goede praktijkvoorbeelden bij de bevordering van interculturele dialoog en maatschappelijke participatie, de bevordering van Europese samenwerking bij de ontwikkeling van taalbeleid en taalpraktijk en het kweken van bewustzijn ten aanzien van Europese waarden en grondbeginselen. De Raad van Europa wil gebruik maken van de resultaten van het LRE-project om na te gaan hoe de uitwerking van haar beleidsinstrumenten en maatregelen kan worden vergroot als het gaat om de bevordering van taaldiversiteit en meertalige en interculturele dialoog.

De Raad van Europa wil graag haar dank betuigen aan de auteurs en projectleiders. Ze heeft oog voor de aanzienlijke uitdaging die zij zichzelf stelden door met het project uiterst gecompliceerde materie, bovendien ingebed in twintig verschillende contexten, in kaart te willen brengen. Ongetwijfeld zal het gebruik van deze eerste versie leiden tot uiterst relevante feedback voor een volgende fase, waarin tot verdere verfijning kan worden overgegaan.

Al heeft de Raad van Europa toelichting geboden op haar beleid en de daaruit voortvloeiende maatregelen, toch kan ze geen verantwoordelijkheid dragen voor de inhoud van dit rapport of daaraan gerelateerde documenten, gedrukt of elektronisch; de gehele verantwoordelijkheid hiervoor ligt bij de betreffende auteurs.

De lezer wordt verwezen naar de website van de Raad van Europa om volledige en bijgewerkte informatie te verkrijgen omtrent verdragen, aanbevelingen, instrumenten en samenwerking op regeringsniveau.

DG II – DIRECTORATE GENERAL OF DEMOCRACY

DIRECTORATE OF DEMOCRATIC CITIZENSHIP AND PARTICIPATION – EDUCATION DEPARTMENT

Afdeling Taalbeleid

www.coe.int/lang

Platform voor middelen en advies voor meertalige en interculturele educatie

Europees Centrum voor Moderne Talen

www.ecml.at

Belangrijkste bevindingen en discussie

Guus Extra en Kutlay Yağmur

Ondanks de uitdagingen die verbonden zijn met het vergelijken van beleid en praktijk inzake veel-/meertaligheid in verschillende nationale of regionale contexten, vormen de comparatieve gegevens die dit onderzoek biedt een rijke bron voor nieuwe inzichten op internationaal niveau. De *mate waarin* veel-/meertaligheid wordt erkend daargelaten, is er in alle 24 landen/regio's die in het onderzoek zijn beschouwd sprake van beleid op het gebied van veel-/meertaligheid, waarbij veel van de aanbevelingen van de Europese Unie (EU) en de Raad van Europa (RvE) navolging hebben gevonden. Op basis van zowel de hier gepresenteerde comparatieve internationale bevindingen als de gedetailleerde contextbeschrijvingen die onze onderzoekers voor de landsprofielen hebben aangeleverd in deel 3 van dit onderzoek, hopen we dat beleidsmakers, professionals en specialisten in het veld goede praktijkvoorbeelden zullen kunnen herkennen. Deze kunnen vervolgens de basis vormen voor verdere ontwikkeling en kennisuitwisseling. Hieronder volgen de belangrijkste bevindingen voor elk van de onderzochte taaldomeinen.

Talen in officiële documenten en databestanden

- Wetgeving is in bijna alle landen/regio's aanwezig inzake nationale en Regionale en Minderheids (R/M) talen, in 14 landen/regio's inzake vreemde talen en in slechts zes landen/regio's inzake immigrantentalen.
- Officiële taalbeleidsdocumenten zijn in bijna alle landen/regio's aanwezig inzake de bevordering van nationale en vreemde talen, in 18 landen/regio's inzake R/M-talen en in slechts vier landen/regio's inzake immigrantentalen.
- Het *Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen* (EHRMT) is door het parlement geratificeerd in 11 van de 18 landen die in het onderzoek zijn opgenomen, maar niet door Bulgarije, Estland, Griekenland, Litouwen, Portugal en ondertekend door de regeringen van Frankrijk en Italië.
- De grootste aantallen R/M-talen die in het onderwijs worden aangeboden, zijn te vinden in Zuidoost- en Centraal-Europese landen. In West-Europa zijn Italië en Frankrijk de meest opvallende uitzonderingen op deze regel, omdat daar een ruim aanbod aan regionale en minderheidstalen bestaat. Alhoewel de begrippen 'regionale talen' en 'minderheidstalen' niet nader worden gespecificeerd in het EHRMT, worden immigrantentalen wel expliciet uitgesloten. In West-Europese landen zijn immigrantentalen vaak prominenter aanwezig dan R/M-talen, maar genieten ze minder erkenning, bescherming en/of bevordering.
- De meeste landen/regio's hanteren officiële instrumenten voor dataverzameling op het gebied van taal. In de meeste landen/regio's worden daarbij drie taalcategorieën behandeld: nationale talen, R/M-talen en immigrantentalen. Slechts 5 van de 24 landen/regio's gebruiken in het geheel geen instrumenten voor dataverzameling op het gebied van taal: Bosnië & Herzegovina, Denemarken, Griekenland en Nederland. Portugal verzamelt slechts gegevens over de nationale taal.
- Er bestaat ook variatie bij de belangrijkste taalvraag-/vragen die worden gesteld in officiële landelijke/regionale instrumenten voor dataverzameling op het gebied van taal. In meer dan de helft van de onderzochte landen/regio's wordt naar de thuistaal geïnformeerd, terwijl in de andere wordt geïnformeerd naar de hoofdtal en/of de moedertaal.

Talen in voorschoolse educatie

- Veel EU- en RvE-documenten benadrukken het belang van vroege taalverwerving. Op voorschools niveau bieden 14 van de 24 landen/regio's overheidsgefinancierde aanvullende ondersteuning in de nationale taal voor alle kinderen. In Nederland en Oekraïne wordt de meeste tijd aan dit onderwijs gespendeerd.
- Aanbod van vreemde talen op dit niveau bestaat in zeven landen/regio's: Bosnië & Herzegovina, Baskenland, Bulgarije, Catalonië, Engeland, Estland, Schotland, Spanje en Oekraïne; in sommige gevallen dragen ouders/verzorgers een deel of het geheel van de kosten.
- R/M-talen worden aangeboden in 17 landen/regio's en worden hoofdzakelijk door de landelijke of regionale overheid gefinancierd. In sommige landen wordt een minimum aan de groepsgrootte gesteld. Het breedste talenaanbod bestaat in Oostenrijk, Hongarije, Italië, Roemenië en Oekraïne.
- Aanbod inzake immigrantentalen in voorschoolse educatie is nog geen gemeengoed. Ondanks de problemen die gepaard gaan met het kiezen van geschikte docenten en geschikt lesmateriaal, bieden drie landen (Denemarken, Spanje en Zwitserland) toch ondersteuning aan zeer jonge kinderen om de kennis van de taal en cultuur van hun oorspronkelijke land van herkomst te onderhouden en uit te bouwen. In Denemarken worden alle kosten gedekt middels landelijke, regionale of lokale financiering; in Spanje en Zwitserland worden de kosten deels gedekt middels financiering die voortkomt uit bilaterale overeenkomsten met de herkomstlanden.
- Spanje is het enige land dat voor alle taalcategorieën aanbod voor vroege taalverwerving kent.

Talen in het basisonderwijs

- Volgens zowel de EU als de RvE zouden alle Europese kinderen twee talen moeten leren naast de nationale taal/talen van het land waarvan ze inwoner zijn. In alle landen/regio's – met uitzondering van Italië en Oekraïne – wordt in het basisonderwijs aanvullende ondersteuning geboden aan nieuwkomers bij het leren van de nationale taal.
- Behalve Wales rapporteren alle landen/regio's aanbod in vreemde talen in het basisonderwijs. Denemarken en Griekenland stellen twee vreemde talen verplicht; 18 landen/regio's kennen één verplichte vreemde taal. Vreemde talen zijn facultatief in Engeland, Noord-Ierland en Schotland.

- Vreemde talen worden in 12 van de onderzochte landen/regio's onderwezen vanaf het eerste jaar van het basisonderwijs; in zeven landen/regio's vanaf halverwege en alleen in Nederland, Schotland en Zwitserland vanaf de laatste fase van het basisonderwijs.
- Engels, Frans en Duits komen naar voren als meest onderwezen vreemde talen. In veel gevallen is één van deze talen een verplicht schoolvak voor alle leerlingen. Andere talen die als verplichte of facultatieve vreemde taal worden onderwezen, zijn Italiaans, Russisch en Spaans.
- *Content and Language Integrated Learning* (CLIL) wordt alleen in Spanje wijdverspreid toegepast voor vreemde talen; in 13 landen/regio's wordt de methode wel toegepast, maar niet op systematische basis.
- Zeven landen/regio's melden dat het *Gemeenschappelijk Europees Referentiekader voor Talen* (CEFR) uitdrukkelijk wordt gebruikt voor het vreemdetaalonderwijs, al kunnen ook in andere landen/regio's de uitgangspunten en aanpak van het CEFR als basis voor de nationale/regionale normen hebben gediend. A1/A2 is de CEFR doelstelling voor deze leeftijdsgroep van vreemdetaalverwerwers.
- Behalve in Denemarken en Estland worden R/M-talen in 22 landen/regio's aangeboden. Lessen over R/M-talen en andere vakken die in R/M-talen worden gegeven, zijn vrij toegankelijk in 20 landen/regio's voor alle leerlingen, ongeacht hun talige achtergrond, alhoewel Bulgarije en Griekenland zich uitsluitend op moedertaalsprekers van zulke talen richten. In een aantal landen/regio's is sprake van een aanzienlijk aanbod, waarbij Oostenrijk, Bulgarije, Hongarije, Italië, Litouwen, Roemenië en Oekraïne vier of meer R/M-talen bieden als vak of, in de meerderheid van de gevallen, als instructietaal. Twaalf landen/regio's melden dat CLIL wijdverspreid wordt toegepast, nog eens zes landen/regio's melden in sommige gebieden.
- Slechts vijf landen/regio's maken melding van aanbod van immigrantentalen op basisschoolniveau. Het gaat dan om Oostenrijk, Denemarken, Frankrijk, Spanje en Zwitserland (in het kanton Zürich). In Frankrijk en Zwitserland zijn lessen in immigrantentalen vrij toegankelijk voor alle leerlingen, in Oostenrijk, Denemarken en Spanje zijn ze daarentegen gereserveerd voor moedertaalsprekers van de betreffende talen. Spanje en Zwitserland bieden de lessen deels onder schooltijd aan, terwijl deze in andere landen/regio's als extra-curriculaire activiteiten plaatsvinden. De prestaties bij immigrantentalen zijn niet gekoppeld aan nationale, regionale of schoolgerelateerde normen, al wordt de voortgang van de taalbeheersing in alle landen behalve Oostenrijk periodiek getoetst. Lessen in immigrantentalen worden in Oostenrijk en Denemarken volledig gefinancierd door de staat, terwijl financiering in Frankrijk, Spanje en Zwitserland hoofdzakelijk uit het herkomstland afkomstig is.
- In het basisonderwijs is de verdeling over de landen/regio's inzake de aanstelling van gekwalificeerde taaldocenten voor taalonderwijs als volgt: 16 van de 24 landen/regio's in de nationale taal, 17 van de 22 voor R/M-talen, 14 van de 23 voor vreemde talen en twee van de vijf voor immigrantentalen. Vreemde talen worden in Oostenrijk, Engeland, Frankrijk, Italië, Nederland, Noord-Ierland, Schotland en Zwitserland gegeven door algemeen gekwalificeerde klasdocenten. Cursussen voor docenten voorafgaande aan en tijdens de aanstelling zijn wijdverspreid in de meeste landen/regio's, behalve in het geval van immigrantentalen.
- Inzake vreemdetaalonderwijs is docentmobiliteit duidelijk voor verbetering vatbaar: negen van de 24 landen/regio's melden dat er in het geheel geen ondersteuning op dit gebied plaatsvindt. Alleen Catalonië en Zwitserland maken melding van structurele programma's voor docentmobiliteit. Er dient meer te gebeuren om taaldocenten te stimuleren meer tijd door te brengen in het land van de taal die ze onderwijzen om zodoende een hoger niveau van taalkundige en culturele vaardigheid te bereiken.
- In een aantal landen/regio's worden actief maatregelen genomen om het aanbod van taaldocenten te vergroten. In Baskenland, Denemarken, Estland en Zwitserland is sprake van werving van docenten in de nationale taal. In Bulgarije, Denemarken, Engeland, Fryslân, Hongarije, Litouwen en Oekraïne is sprake van werving van docenten voor vreemde talen. In Baskenland, Bosnië & Herzegovina, Denemarken, Noord-Ierland, Schotland, Spanje en Oekraïne is sprake van werving van docenten voor R/M-talen. In geen van de onderzochte landen is sprake van actieve werving van docenten voor immigrantentalen.

Talen in het voortgezet onderwijs

- Aanvullende ondersteuning in de nationale taal wordt voorafgaand aan of gedurende het reguliere onderwijs geboden aan nieuwkomers in 21 landen/regio's; Denemarken, Italië en Oekraïne maken geen melding van zulk aanbod.
- Zoals verwacht bieden alle onderzochte landen/regio's vreemde talen aan op zowel lager als hoger voortgezet niveau. Aanzienlijke verschillen komen echter aan de oppervlakte als het gaat om het aantal verplichte talen, het scala aan talen, het periodiek toetsen van taalvaardigheden, de toepassing van CLIL en de mate waarin het CEFR wordt gebruikt om het bereikte niveau vast te stellen.
- De enige landen/regio's die twee talen verplicht stellen op zowel lager als hoger voortgezet niveau, zijn Oostenrijk, Estland, Frankrijk, Polen, Portugal, Roemenië en Zwitserland.
- Zoals te verwachten was, is er in de deelnemende landen/regio's in veel grotere mate sprake van navolging van het CEFR inzake het bepalen van vaardigheidsniveaus bij het voortgezet onderwijs dan bij het basisonderwijs, waarbij 13 landen/regio's expliciet melding maken van het te bereiken niveau. Voor beheersing van de eerste vreemde taal blijkt B2 het niveau te zijn dat het meest wordt nagestreefd, en B1 voor de tweede vreemde taal.
- Negentien landen/regio's bieden in het voortgezet onderwijs R/M-talen aan. De landen/regio's die geen onderwijs in R/M-talen bieden, zijn Denemarken, Engeland, Estland, Griekenland en Polen.
- Achttien landen/regio's doen aan periodieke toetsing van de bereikte taalvaardigheden, hetzij middels nationale/regionale, hetzij middels schoolbepaalde toetsen; alleen Italië maakt geen melding van periodieke toetsing. Oostenrijk en Wales hanteren geen doelstellingen voor het te bereiken niveau, maar alle andere landen/regio's wel. Alle landen/regio's bieden deze talen kostenvrij aan de leerlingen aan.

- Weinig landen/regio's hebben een systematisch aanbod van immigrantentalen: in het voortgezet onderwijs acht van de 24 landen/regio's (in voorschoolse educatie drie en in het basisonderwijs vijf landen/regio's). Het gaat dan om Oostenrijk, Denemarken, Engeland, Estland, Frankrijk, Nederland, Schotland en Zwitserland.
- Van volledige overheidsfinanciering voor onderwijs in immigrantentalen is sprake in Oostenrijk, Denemarken, Engeland, Nederland en Schotland. In Frankrijk en Zwitserland is de financiering afkomstig van de oorspronkelijke landen van herkomst van de leerlingen, in Estland betalen de ouders de kosten. De enige landen/regio's die immigrantentalen bieden op zowel basis- als op voortgezet niveau, zijn Oostenrijk, Denemarken, Frankrijk en Zwitserland.
- De vreemde talen die het meest worden aangeboden, zijn Engels, Duits en Frans, al worden ook andere Europese talen aangeboden, zoals Spaans en Italiaans. Sommige immigrantentalen, bijvoorbeeld Arabisch, Kroatisch, Pools, Russisch en Turks worden facultatief als vreemde taal aangeboden; Arabisch en Turks hebben bovendien een stevige positie als examenvakken in het voortgezet onderwijs in Frankrijk en Nederland. In Oost-Europese landen/regio's wordt Russisch wijdverspreid aangeboden als R/M-taal of als vreemde taal.
- Net als in het basisonderwijs wordt CLIL wijdverspreid toegepast in het voortgezet onderwijs in R/M-talen, maar veel minder als het gaat om vreemde talen. Alleen Frankrijk maakt wat dat betreft melding van brede toepassing, 14 landen/regio's melden toepassing op lokaal niveau.
- Docenten in vreemde talen zijn goed gekwalificeerd; alleen in Estland en Noord-Ierland vindt vreemdetaalonderwijs plaats door algemene klasdocenten.
- Er is in het voortgezet onderwijs sprake van licht toegenomen docentmobiliteit ten opzichte van het basisonderwijs, waarbij Oostenrijk en Catalonië melden dat docenten voorafgaand aan of tijdens hun aanstelling een semester in het buitenland verblijven als deel van hun training. Dertien andere landen/regio's moedigen docentmobiliteit aan en stimuleren dit financieel. Estland, Frankrijk, Italië, Portugal en Roemenië zijn landen waar het minder voor de hand ligt dat docenten een tijdlang in het land van de betreffende taal doorbrengen.
- In navolging van de aanbevelingen van de EU en de RvE wordt van docenten in vreemde talen in de meeste landen/regio's vereist dat ze een bepaald beheersingsniveau in de betreffende taal hebben bereikt; dit wordt in acht landen/regio's getoetst aan de CEFR-normen. C1 blijkt het niveau te zijn dat meestal wordt vereist, al wordt in Frankrijk en Baskenland B2 toereikend geacht.
- In sommige landen/regio's is sprake van een tekort aan taaldocenten. Speciale maatregelen kunnen in dat geval getroffen worden om professionals met de juiste kwalificaties te werven en mensen aan te moedigen om zich als taaldocent te kwalificeren. De landen/regio's die het meest actief zijn in het werven van docenten, zijn Schotland, Baskenland, Engeland, Roemenië en Zwitserland; in deze landen/regio's worden docenten geworven voor tenminste drie van de vier taalcategorieën.

Talen in het beroepsonderwijs en hoger onderwijs voor volwassenen

- De verzamelde nieuwe/primaire gegevens zijn rechtstreeks afkomstig van de 69 grootste *Vocational and Education Training*-centra (VET-centra; in Nederland: Regionale Onderwijscentra, ROC's) in de 67 deelnemende steden. De nationale taal wordt vrij goed ondersteund: bij 30 van de 69 onderzochte onderwijscentra voor volwassenenonderwijs is sprake van een breed aanbod van ondersteunende programma's voor de nationale taal, uiteenlopend van basale communicatie tot gevorderde taalvaardigheden. Vierentwintig onderwijscentra hebben een beperkt aanbod van programma's en 15 van de onderzochte onderwijscentra bieden geen enkele ondersteuning.
- Tweeënzestig van de 69 onderzochte onderwijscentra bieden vreemde talen; 15 daarvan melden dat er meer dan vier talen worden onderwezen, 22 bieden drie tot vier talen en 25 één of twee talen. Eenveertig onderwijscentra bieden een breed spectrum aan programma's, lopend van basale tot gevorderde taalvaardigheden, terwijl 18 alleen basisvaardigheden bieden. Zesentwintig onderwijscentra brengen hun programma's in overeenstemming met het CEFR.
- Vijfentwintig onderwijscentra bieden R/M-talen, waarbij 15 de kosten volledig dekken. De landen/regio's die cursussen in R/M-talen bieden in alledrie de onderzochte centra voor volwassenenonderwijs zijn Baskenland, Catalonië, Hongarije, Noord-Ierland en Wales. Immigrantentalen worden in slechts vier van de onderzochte onderwijscentra aangeboden – één in elk van de volgende landen: Oostenrijk, Engeland, Italië en Wales.
- Zoals te verwachten was, zijn Engels, Frans, Duits en Spaans prominent aanwezig bij de vreemde talen; daarnaast wordt in bepaalde mate nog Russisch aangeboden als R/M-taal in sommige landen/regio's en als vreemde taal in andere. Arabisch wordt ook aangeboden in een aantal centra voor volwassenenonderwijs. Het grootste aanbod van R/M-talen bestaat in landen/regio's waar meer dan één officiële taal in gebruik is.
- Voor 65 algemene/openbare universiteiten zijn in de verschillende landen/regio's nieuwe/primaire gegevens verzameld. Overeenkomstig de verwachting gebruiken alle Europese universiteiten in de steden die in het onderzoek zijn betrokken, de nationale taal als instructietaal. In de meeste gevallen is het immers de hoofdtaal van de studentenpopulatie alsook de officiële staatstaal. Toch worden in het merendeel van de onderzochte instituten ook andere talen gebruikt.
- De internationale mobiliteit van studenten en staf en de wens om een mondiaal en divers studentenbestand aan zich te binden, lijkt ertoe te leiden dat Engels de tweede taal is van veel Europese universiteiten; ook veel tekstboeken worden in het Engels opgesteld.
- Een zeer groot aantal universiteiten biedt taalmodules aan niet-talenstudenten aan, zoals ook is aanbevolen door de Europese instellingen. Het aanbod is breed te noemen, met 31 instituten (bijna de helft) die studenten de keuze bieden uit meer dan vier talen. Slechts acht van de benaderde universiteiten bieden niet-talenstudenten niet de mogelijkheid om andere talen te leren. De vraag in hoeverre er op zulke cursussen werd ingeschreven, maakte geen deel uit van dit onderzoek.

- Bijna alle universiteiten doen extra moeite om buitenlandse studenten te trekken. De helft maakt verder melding van aanhoudende pogingen om studenten met een immigratie-achtergrond.
- Studentmobiliteit wordt financieel gesteund door Europese universiteiten, maar bij slechts tien van de benadere universiteiten is deelname aan een mobiliteitsprogramma verplicht voor talenstudenten.

Talen in audiovisuele media en geschreven pers

- Om de taaldiversiteit in de media te onderzoeken hebben we onze onderzoekers verzocht gedurende een week de talen bij te houden die volgens de bestverkopende kranten in de onderzochte steden werden gebruikt op de nationale radio en TV. De meeste deelnemende landen/regio's hebben een zeker aanbod van radio- en tv-uitzendingen in andere talen dan de nationale taal. Catalonië biedt TV-uitzendingen in een scala aan vreemde, R/M- en immigrantentalen. Hongarije en Italië bieden radio-uitzendingen in meer dan tien talen.
- Wat nasynchronisatie en ondertiteling betreft zijn de bevindingen van LRE vergelijkbaar met die van eerder onderzoek, waarbij ongeveer de helft van de landen/regio's gewoonlijk gebruik maakt van nasynchronisatie, terwijl de andere helft gebruik maakt van ondertiteling. De landen/regio's waar zowel op TV als bij bioscoopfilms nasynchronisatie plaatsvindt, zijn Oostenrijk, Catalonië, Hongarije, Italië, Noord-Ierland, Polen, Spanje en Zwitserland. De landen/regio's waar ondertiteling zowel op TV als in de bioscoop wordt aangeboden, zijn Bosnië & Herzegovina, Denemarken, Engeland, Estland, Fryslân, Griekenland, Nederland, Portugal, Roemenië, Schotland, Wales en Zwitserland. Andere landen/regio's hanteren een meer hybride aanpak, waarbij programma's bij het ene medium worden ondertiteld en er bij het andere sprake is van nasynchronisatie.
- Voor wat betreft de beschikbaarheid van kranten bij de grootste kiosken en treinstations in de onderzochte steden per land/regio, hebben alle onderzoekers een bezoek gebracht aan deze kiosken en treinstations en de beschikbare kranten in verschillende talen geïnventariseerd. Daarbij is de methode gevolgd van *linguistic landscaping* om zo een momentopname op een gegeven plaats en tijd te bieden. Over het algemeen werden kranten in het Engels het meest aangetroffen, gevolgd door Duits, Frans, Russisch en Italiaans. Ook Arabische en Turkse kranten waren prominent aanwezig.
- Ook de erkenning van gebarentalen en de beschikbaarheid van gebarentalen bij belangrijke mediagebeurtenissen is onderzocht. Gebarentalen worden officieel erkend/bevorderd in alle landen/regio's, met uitzondering van Baskenland, Denemarken, Griekenland, Italië en Polen. Dove mensen kunnen in de helft van de onderzochte landen/regio's altijd gebarentaal gebruiken bij officiële contacten met de autoriteiten. Bij belangrijke mediagebeurtenissen wordt in Estland altijd ondertiteling middels gebarentaal geboden; dit gebeurt regelmatig in negen andere landen/regio's. Voor Italië, Polen en Roemenië melden onderzoekers daarentegen dat deze faciliteit niet aanwezig is.

Talen in publieke diensten en de openbare ruimte

- Er is onderzoek uitgevoerd naar taalbeleid en taalpraktijk op stadsniveau, alsmede naar het aantal talen waarin publieke diensten worden aangeboden. Bovendien hebben stadsvertegenwoordigers de talen vermeld die daadwerkelijk beschikbaar zijn in de schriftelijke en mondelinge communicatie bij onderwijsdiensten, hulpdiensten, gezondheidsdiensten, sociale zaken, juridische zaken, vervoersdiensten, immigratiediensten en toeristische diensten en ook bij theaterprogramma's.
- Drieënzestig steden werden in totaal onderzocht, waarbij de basiscriteria waren dat van elk land de hoofdstad, de tweede stad en een stad waarin een regionale taal wordt gebruikt, uitgekozen werden. Volgens de rapportages van de onderzoekers worden in alle steden bij elkaar diensten in 140 andere talen dan de nationale taal aangeboden.
- Circa één derde van de onderzochte steden hanteert een stimuleringsbeleid voor meertaligheid dat wijdverspreid is geïnstitutionaliseerd; de helft van de onderzochte steden meldt dat het aanbieden van meertalige diensten wijdverspreid in gebruik is. Slechts tien van de 63 onderzochte steden bieden geen meertalige diensten aan. In 23 steden is het beleid om taalvaardigheden deel uit te laten maken van functie-omschrijvingen van het personeel, en 18 bieden wijdverspreid taaltraining voor de staf. De vijf steden waar volgens de gegevens het best ontwikkelde beleid wordt gehanteerd, zijn Barcelona, Krakau, Londen, Milaan en Wenen.
- Het grootste aanbod inzake meertalige dienstvertaling is te vinden bij de toeristische diensten, immigratie- en integratiediensten, juridische zaken (mondelinge communicatie) en vervoersdiensten (schriftelijke communicatie). Ook bij gezondheidsdiensten wordt gewoonlijk een aantal talen aangeboden. Het laagste niveau van meertalige dienstverlening is te vinden in de culturele sector (theater) en bij politieke debatten en besluitvorming. Onderwijsdiensten scoren niet zo hoog als men zou verwachten gelet op het grote aantal leerlingen (en hun ouders) die in heel Europa naar school gaan en de officiële taal van het land waar ze hun opleiding genieten, niet vloeiend beheersen.
- Zeventien steden bieden de meeste van bovengenoemde diensten in meer dan vier talen, terwijl in 23 steden deze diensten in drie tot vier talen worden geboden. De steden waarvoor gemeld is dat ze de meeste mondelinge dienstverlening in de meeste talen bieden, zijn van hoog naar laag Aberdeen, Barcelona, Belfast, Glasgow, Lugano, Madrid, Milaan, Valencia en Zürich.
- In een kleiner aantal steden was deze positieve praktijk te vinden voor schriftelijke dienstverlening: slechts zes steden meldden dat de meeste diensten in meer dan vier talen worden geboden en 27 dat ze in drie tot vier talen worden geboden. Dit zou kunnen betekenen dat steden minder nadruk leggen op het aanbieden van documenten in meerdere talen dan op mondelinge tolk- en bemiddelingsdiensten ter plekke.

- Engels is de taal naast de nationale taal die in de onderzochte steden het meest wijdverspreid wordt aangeboden voor mondelinge en schriftelijke dienstverlening, gevolgd door Duits, Russisch, Frans en Spaans. Chinees en Arabisch komen ook naar voren als talen die hoge prioriteit genieten en deze worden dan ook door een aantal steden aangeboden. Welsh, Catalaans en Baskisch zijn in de betreffende regio wijdverspreid in gebruik bij de publieke diensten. De resultaten voor de meest frequent genoemde talen in de publieke diensten zijn goed te vergelijken met die voor de talen van kranten.
- We kunnen concluderen dat doelgroepen voor mondelinge en schriftelijke communicatie bij publieke diensten en in de openbare ruimte in drie categorieën te verdelen zijn: a) internationale reizigers, zakenmensen en toeristen, b) immigranten en c) sprekers en lezers van R/M-talen.
- Op de meeste stedelijke websites is het Engels de belangrijkste taal naast de nationale taal. Duits en Frans zijn ook vrij goed vertegenwoordigd bij de onderzochte steden. Sommige tweede steden hebben meer meertalige pagina's op hun websites dan de hoofdstad in hetzelfde land. Terwijl Rome bijvoorbeeld alleen informatie verschaft in het Italiaans en Engels, biedt het industriële Milaan informatie in acht andere talen dan het Italiaans. Hetzelfde fenomeen speelt zich af in Polen voor Krakau versus Warschau. In de onderzochte regionale steden is, naast de nationale taal, Engels weer de meest aangetroffen taal op stedelijke websites.
- Er is bij 27% van de onderzochte bedrijven een wijdverspreid aanbod van taaltraining gemeld voor zakelijk Engels; 14% biedt ondersteuning in de nationale taal voor niet-moedertaalsprekers en 12% voor andere talen. Een relatief klein percentage hanteert belonings- of promotiemechanismen voor taalverwerving; 11 % meldt dat dit wijdverspreid plaatsvindt voor zakelijk Engels en slechts 5% voor de nationale taal en andere talen. Het aantal bedrijven dat voor de ontwikkeling van taalvaardigheid onder het personeel samenwerkingsverbanden aanknoopt met de educatieve sector is bescheiden te noemen, met een kwart van de bedrijven dat dit op regelmatige of sporadische basis doet voor het Engels, 17% voor de nationale taal voor niet-moedertaalsprekers en 14% voor andere talen.
- In de onderzochte sectoren vindt gebruik van het Engels naast de nationale taal bij de externe communicatie plaats bij iets minder dan de helft van de bedrijven; 30% gebruikt andere talen naast het Engels en de nationale taal op hun website.
- Duits, Russisch, Frans, Spaans en Italiaans komen in volgende komen naar voren als de meest gebruikte talen bij de onderzochte bedrijven, hetgeen een afspiegeling is van de sterke interne markt binnen Europa. Chinees, Japans, Arabisch en Turks worden door sommige van de onderzochte bedrijven ook op waarde geschat en ondersteund, al zou wellicht meer prioriteit voor deze talen te verwachten zijn geweest.

Talen in het bedrijfsleven

- LRE heeft onderzoek ontwikkeld om de taalstrategieën van bedrijven door te kunnen lichten om zo uit te kunnen zoeken of zij prioriteit geven aan taaltraining voor hun personeel en dit ondersteunen. Verder dient het onderzoek om het aanbod te bepalen van talen die worden gebruikt in de communicatie met klanten en in promotiemateriaal. De gehanteerde criteria zijn in drie hoofdcategorieën ingedeeld: algemene taalstrategieën, interne taalstrategieën en externe taalstrategieën.
- Er zijn gegevens verzameld voor een geselecteerd corpus van bedrijven die hun thuisbasis hebben in steden in alle landen/regio's. In totaal zijn 484 bedrijven in het onderzoek betrokken. Vier bedrijfssectoren werden beschouwd (banken, hotels, bouwbedrijven en supermarkten). Over het algemeen was er sprake van een goede balans tussen de sectoren, al was het aantal deelnemende hotels relatief hoog vergeleken met de andere sectoren.
- Wat algemene taalstrategieën betreft hanteert een kwart van de onderzochte bedrijven een expliciete taalstrategie; meer dan de helft heeft oog voor talenkennis bij de werving van personeel. Een kwart moedigt mobiliteit bij de staf regelmatig aan om taalverwerving te stimuleren en intercultureel bewustzijn te kweken. Toch houdt 70% de taalvaardigheden van de medewerkers niet bij en slechts weinige bedrijven maken gebruik van EU-programma's voor taalverwerving.

Discussie

De hierboven opgevoerde comparatieve resultaten brengen belangwekkende trends voor het voetlicht op het gebied van beleid en praktijk voor veel-/meertaligheid in de Europese context. Waar sommige landen/regio's in hoge mate beleid en praktijk hebben ontwikkeld voor specifieke domeinen, dienen andere tot verdere ontwikkeling over te gaan indien ze de Europese aanbevelingen beter willen navolgen en tot een meer taalrijke samenleving willen komen. Van alle *taaldomeinen* die in het onderzoek zijn betrokken wordt in het basis- en voortgezet onderwijs de meeste moeite gedaan om veel-/meertaligheid te bevorderen. Echter, inzake vroege taalverwerving en ook bij de sectoren voor beroepsonderwijs en hoger onderwijs voor volwassenen wijzen de bevindingen van het LRE-onderzoek erop dat de mate van inzet die volgens officiële mededeling in Europese landen/regio's bestaat voor de ondersteuning van veel-/meertaligheid nog altijd omgezet dient te worden in actieplannen en praktijkuitvoeringen op lokaal en institutioneel niveau. Van alle onderzochte *taalvariëteiten* kennen immigrantentalen de minste mate van erkenning, bescherming en/of bevordering, ondanks alle positieve discriminatie die op Europees niveau bestaat. Ruimere aandacht voor andere talen dan de nationale taal zou Europese steden en ondernemingen de kans bieden zich sterker te doen gelden op het gebied van mobiliteit en migratie binnen Europa.

Het is onze overtuiging dat de hier gepresenteerde bevindingen de huidige stand van kennis betreffende taalbeleid en taalpraktijk in Europa om drie redenen ontstijgen: (i) het grote aantal deelnemende Europese landen en regio's, (ii) het brede spectrum van geselecteerde taalvariëteiten binnen de Europese constellatie van Talen, (iii) het scala aan taaldomeinen binnen en naast het onderwijs. De reikwijdte en omvang van het LRE-onderzoek hebben geleid tot een enorm databestand voor allerlei soorten taalbeleid en taalpraktijk binnen en buiten het onderwijs. Een en ander kan uitgedrukt worden in een formule, in totaal zijn 260 vragen opgesteld voor 24 landen/regio's en 67 steden met als uitkomst 6.240 gerealiseerde en geanalyseerde waarden (waarvan deelresultaten voor Fryslân afgetrokken dienen te worden).

Als gesteld in de inleiding bij Deel 1 van deze publicatie is het doel van de indicatoren die middels het LRE-project zijn ontwikkeld om als instrument te dienen bij de ondersteuning van landen en regio's waar deze zichzelf tegen het licht willen houden van EU- en RvE-documenten inzake veeltaligheid en meertaligheid. Met dit proces willen we verdere bewustwording bereiken op zowel bevolkingsniveau als op politiek macroniveau onder Europese, landelijke en regionale beleidsmakers. Zo willen we belanghebbende partijen in meerdere sectoren, talen en landen/regio's aanmoedigen om actie te ondernemen. Suggesties voor verdere indicatoren worden op prijs gesteld, evenals concrete reacties op onze bevindingen.

DEEL 1

Naar Europese indicatoren van taalbeleid en taalpraktijk

Guus Extra en Kutlay Yağmur

Inleiding

Deze publicatie is onderdeel van het project *Language Rich Europe* (LRE). Dit project wordt mede gefinancierd door de Europese Commissie, onder het programma *Een leven lang leren*. Het is opgezet door de British Council, de internationale organisatie namens het Verenigd Koninkrijk voor educatieve mogelijkheden en culturele relaties. De British Council geeft ook leiding aan het project. De supervisie ligt bij een Stuurgroep die bestaat uit vertegenwoordigers van Nationale cultuurinstuties van de Europese Unie en van de partnerorganisaties.

De leiding van de onderzoekscomponent van het project berustte bij *Babylon, Centrum voor Studies van de Multiculturele Samenleving* van de Universiteit Tilburg. Daar zijn indicatoren ontwikkeld op basis van resoluties, conventies en aanbevelingen van de Europese Unie (EU) en de Raad van Europa (RvE).

Daarmee is onderzoek gedaan naar taalbeleid en taalpraktijk in 25 landen en regio's. Er is een enquête opgesteld en uitgezet in het netwerk van partnerorganisaties en de resultaten zijn verzameld en geanalyseerd. De internationale resultaten van het onderzoek zijn te boek gesteld. Onderzoekspartners in alle landen/regio's hebben de verzamelde gegevens voorzien van hun eigen analyse van de uitkomsten. De analyses worden vergezeld van aantrekkelijke praktijkvoorbeelden en veelbelovende initiatieven.

De overkoepelende doelstellingen van het LRE-project zijn:

- het faciliteren van de uitwisseling van goede praktijkvoorbeelden middels interculturele dialoog en het bevorderen van maatschappelijke participatie middels taalonderwijs en taalverwerving
- het bevorderen van Europese samenwerking door het ontwikkelen van taalbeleid en praktijktoepassingen in verschillende onderwijssectoren en in de samenleving als geheel
- het kweken van bewustwording aangaande de aanbevelingen van de EU en RvE op het gebied van de bevordering van taalverwerving en taaldiversiteit in heel Europa.

Het doel van de indicatoren die in de loop van het project zijn ontwikkeld, is om landen en regio's een instrument te geven om zichzelf tegen het licht te houden van de documenten die de EU en de RvE hebben uitgevaardigd over veel- en meertaligheid. Zo hopen we bij zowel het algemene publiek als op politiek niveau bewustzijn te kweken onder Europese, landelijke en regionale beleidsmakers en belanghebbende partijen in verschillende

sectoren, talen en landen/regio's te motiveren om actie te ondernemen. We stellen prijs op suggesties voor aanvullende indicatoren, maar vooral hopen we op concrete actie naar aanleiding van onze bevindingen. We verwachten dat de resultaten die hier worden gepresenteerd aanzetten tot follow-up case studies en specifieke onderzoeksprojecten naar micro-aspecten van taalbeleid en taalpraktijk, waaruit aanvullende gegevens en nieuwe perspectieven kunnen voortvloeien.

Er bestaan uiteraard beperkingen voor een studie zoals deze. Deze beperkingen zullen behandeld worden in sectie 1.6. De resultaten ontsijgen naar onze mening de huidige stand van kennis over taalbeleid en taalpraktijk in Europa, voornamelijk wegens vier verschillende perspectieven:

- de medewerking van een groot aantal landen en regio's – 25;
- het hanteren van een breed spectrum binnen het stelsel van Europese taalvariëteiten – meegenomen zijn vreemde talen, regionale/minderheidstalen, immigrantentalen en officiële staatstalen (de laatste categorie met bijzondere aandacht voor taalondersteuning van nieuwkomers);
- het beschouwen van meerdere taaldomeinen binnen, maar ook buiten het onderwijs, zoals het bedrijfsleven, de publieke sector en openbare ruimte in stedelijke omgeving, en de media.
- de publicatie en de verspreiding van de resultaten van dit onderzoek in 20 talen.

Deel I van dit rapport bevat :1) een schets van de rol van Europese instanties bij de bevordering van veel- en meertaligheid alsmede een samenvattend overzicht van de documenten die aan dit onderzoek ten grondslag liggen; 2) een uitleg de drietaligheidsformule, waarmee wordt verwezen naar het streven dat Europese burgers naast hun eigen taal twee additionele talen beheersen; 3) een beschrijving van het spectrum aan taalvariëteiten die in dit onderzoek aan bod zijn gekomen; 4) een overzicht van de taaldomeinen die in het onderzoek worden beschouwd; 5) een schets van de wijze waarop de gegevens zijn verzameld en van de driestedenaanpak daarbij; 6) een methodologische beschrijving van het onderzoek. Deel 2 bevat de Europese bevindingen en de internationale comparatieve analyse. In Deel 3 van deze publicatie worden de resultaten per land/regio besproken en van commentaar voorzien door de onderzoekspartners aldaar.

1.1 Europese actoren bij de bevordering van veeltaligheid en meertaligheid

Taaldiversiteit is een belangrijk aspect van de Europese identiteit. Daarom hebben zowel de EU in Brussel als de RvE in Straatsburg veel energie gestoken in het bevorderen van taalverwerving en veel-/meertaligheid. De belangrijkste organisaties qua taalbeleid binnen deze twee organen zijn de *Eenheid Veeltaligheidsbeleid* van het Directoraat-Generaal Onderwijs en Cultuur binnen de Europese Commissie en de *Afdeling Taalbeleid* van het Directoraat Onderwijs binnen de Raad van Europa. Het werk van deze twee organisaties ondersteunt de resoluties, handvesten en conventies die de genoemde instanties op taalgebied uitvaardigen. Baetens Beardsmore (2008) geeft een inzichtelijk overzicht van de activiteiten omtrent taalpromotie van zowel de de EU als de Raad van Europa.

Wie op <http://europa.eu/> zoekt naar publicaties over meertaligheid, vindt kerndocumenten in vele talen, die naar vijf EU-categorieën worden gerangschikt: beleidsstukken, brochures, rapporten, onderzoekingen en statistische overzichten. Op de site van de RvE, www.coe.int/lang, zijn publicaties te vinden op het gebied van beleidsontwikkeling, instrumenten en standaarden, talen binnen het onderwijs, migratie, congresverslagen en een keur aan onderzoeksrapporten.

De Raad van Europa onderscheidt tussen meertaligheid als verworvenheid van een individu (de beheersing van meer dan één taalvariëteit) en veeltaligheid als de aanwezigheid van verschillende taalvariëteiten in een bepaald geografisch gebied. De EU gebruikt de term meertaligheid voor beide begrippen (waarbij de eerste soms nader wordt omschreven als 'individuele meertaligheid'). In dit rapport worden de aanduidingen veeltaligheid/meertaligheid allebei gebruikt.

De Europese Unie (EU)

Binnen de EU zijn de individuele lidstaten verantwoordelijk voor hun eigen taalbeleid. De EU-instanties spelen daarbij een ondersteunende rol, met als uitgangspunt het 'subsidiariteitsbeginsel'. Hun taak is het bevorderen van samenwerking tussen de lidstaten en het profileren van de Europese dimensie in landelijk taalbeleid. Binnen de drie hoofdorganen van de Europese Unie (EU), i.c. de Europese Raad, de Europese Commissie (EC) en het Europees Parlement, is meertaligheid al jarenlang een belangrijk aandachtsgebied.

Het taalbeleid van de EU is gericht op de bescherming van taaldiversiteit en het vergroten van talenkennis om zodoende de culturele identiteit en maatschappelijke integratie te bevorderen. Meertalige burgers hebben daarnaast een betere uitgangspositie om de kansen te benutten die een geïntegreerd Europa biedt op het vlak van onderwijs, arbeidsmarkt en economie. Aan het meertaligheidsbeleid ligt de doelstelling ten grondslag zoals deze is geformuleerd door de Europese Raad in Barcelona in 2002: het vergroten van de basisvaardigheden, voornamelijk door al vanaf zeer vroege leeftijd onderwijs in tenminste twee andere talen aan te bieden. Op zijn beurt bouwde deze doelstelling voort op het Witboek over Onderwijzen en Leren (1995), waarin ervoor werd gepleit dat iedereen twee Europese talen zou moeten leren. Verder heeft Barcelona de wens voortgebracht om een indicator voor taalvaardigheid te ontwikkelen.

In 2003 legde de EC zichzelf de taak op om 45 nieuwe activiteiten te ontplooiën teneinde nationale, regionale en lokale overheden aan te sporen 'een aanzienlijke tempoversnelling te bereiken bij het bevorderen van taalverwerving en taaldiversiteit'. Het eerste Bericht inzake Meertaligheid dat de EC heeft uitgevaardigd, *Een nieuwe kaderstrategie voor meertaligheid*, is in november 2005 aangenomen als aanvulling op het EU-actieplan *De bevordering van taalverwerving en taaldiversiteit*. Het EC-bericht (2005) formuleerde drie aandachtsgebieden binnen het meertaligheidsbeleid van de EU:

1. zorgen dat burgers in hun eigen taal toegang hebben tot EU-regelgeving, procedures en informatie
2. de centrale rol onderstrepen van talen en meertaligheid in de Europese economie en nieuwe manieren zoeken om dat verder uit te bouwen
3. alle burgers aanmoedigen om meer talen te leren, om zo de onderlinge verstaanbaarheid en communicatie te bevorderen

Het belang dat de EC hecht aan meertaligheid is onderstreept door de aanstelling van een speciale Europese Commissaris, Leonard Orban. Hij nam de portefeuille als eerste onder zijn hoede, in het begin van 2007, al viel deze portefeuille met de reorganisatie door Barosso sinds 2009 onder verantwoordelijkheid van de Commissaris van Onderwijs, Cultuur, Meertaligheid en Jeugd. Onder Commissaris Orban kwam de EC tot haar Bericht uit 2008: *Meertaligheid: een meerwaarde voor Europa en een gezamenlijke verantwoordelijkheid*. Hiermee werd taalbeleid een EU-breed onderwerp dat deel uit ging maken van alle andere beleidslijnen van de EU. Het bericht omlinnde de voorwaarden om taaldiversiteit om te zetten in een instrument om solidariteit en welvaart te bevorderen. De twee centrale doelstellingen voor meertaligheidsbeleid waren:

- bewustzijn te kweken aangaande de waarde en kansen van de taaldiversiteit binnen Europa en barrières in de interculturele dialoog te slechten
- alle burgers concreet de kans te bieden om te leren communiceren in twee andere talen, naast hun moedertaal.

De lidstaten werd verzocht om een breder scala aan talen op meer effectieve wijze aan te bieden binnen hun onderwijssysteem, en wel vanaf vroege leeftijd tot het volwassenenonderwijs; verder om ook de taalvaardigheid die buiten het officiële onderwijssysteem wordt opgedaan, te waarderen en verder uit te bouwen. Bovendien verklaarde de EC zich vastbesloten om meertaligheid door strategisch gebruik van relevante programma's en initiatieven 'dichter bij de burger' te brengen.

Het Werkdocument van de Commissie (2008), dat samen met het eerdergenoemde EC-Bericht is uitgegeven, verschaft een goed overzicht van de lopende EU-activiteiten ter ondersteuning van meertaligheid. Het EU-Bericht (2008) kreeg gezelschap en steun van resoluties van zowel de Raad van Europa (2008) als het Europees Parlement (2009), waarbij de nadruk lag op een leven lang leren, concurrentiemogelijkheden, mobiliteit en werkgelegenheid. In 2011 rapporteerde de EC over de voortgang sinds 2008 en verschaftte de EC een

uitputtend overzicht van de activiteiten die zij in de praktijk had ontplooid. Het rapport blijkt ook vooruit op het *Strategisch kader inzake Europese samenwerking bij onderwijs en opleiding* (ET 2020), waarin taalverwerving als prioriteit is aangewezen, met communicatie in vreemde talen als een van de acht genoemde hoofdcompetenties om de kwaliteit en efficiëntie van onderwijs te vergroten. Daarnaast zijn communicatie in de moedertaal, bemiddeling en intercultureel begrip als kernvaardigheden aangewezen.

Het rapport onderstreept dat taalvaardigheden cruciaal zijn in het kader van het initiatief *Agenda voor nieuwe vaardigheden en banen*, omdat ze de kansen bij het zoeken naar werk vergroten. Taalvaardigheid is ook een voorwaarde bij mobiliteit en daarmee bij de succesvolle implementatie van het nieuwe vlaggenschip op het beleidsterrein, *Jeugd in beweging*. En breder gesteld, taalvaardigheden kunnen leiden tot het gemakkelijker uitoefenen van het recht van EU-burgers om zich vrij te bewegen tussen en binnen de lidstaten, en grensoverschrijdend allerlei rechten uit te oefenen die zij tengevolge van hun EU-burgerschap hebben verworven.

Met behulp van de onderzoeken van Eurydice en de Eurobarometers worden belangrijke gegevens verzameld omtrent taalleren en taalonderwijs in de EU. Van groot belang voor de Domeinen 3–4 van de LRE-enquête zijn de rapporten *Key data on teaching languages at school in Europe* (Eurydice 2008, bijgewerkte versie van het rapport uit 2005) en *Integrating immigrant children into schools in Europe* (Eurydice 2009) en verder nog twee Eurobarometer-rapporten over taalvaardigheden van Europese burgers en hun houding ten opzichte van talen (Eurobarometers 2001 en 2006). Het eerdergenoemde rapport aan de EC door Strubell et al. (2007) bevat ook belangrijke gegevens over inschrijvingen voor taalcursussen in het basisonderwijs en het lager en hoger voortgezet in EU-landen. Bovendien bevat dit rapport een analyse van internationale resultaten en trends en sluit het af met een reeks aanbevelingen.

In een follow-up van de LRE-enquête zouden numerieke gegevens over taalleerders, schoolexamens en soorten taalvaardigheden kunnen worden meegenomen. We zullen ons oriënteren op de mogelijkheden om het verzamelen van gegevens voor het huidige LRE-project te stroomlijnen met respectievelijk de Europese Taalmonitor (ELM) en de Europese Survey van Taalvaardigheden (ESLC) (zie de websites van deze twee projecten voor de stand van zaken). Het ELM-project concentreert zich op officiële staatstalen. Het bevat een speciaal onderdeel inzake instructie middels en gebruik van officiële staatstalen vs. het Engels op universitair niveau. In eerste aanleg beschouwt het ESLC-project de vaardigheid onder scholieren in het Engels, Frans, Duits, Italiaans of Spaans als eerste of tweede vreemde taal in het laatste jaar van het lager voortgezet onderwijs (afhankelijk van de betreffende educatieve context). Het eerste rapport van de ESLC is kortgeleden (2012) door de EC uitgegeven en bevat gegevens over bijna 54.000 scholieren in 14 deelnemende landen. Er zijn testen ontworpen die geldigheid hebben onafhankelijk van het gevolgde curriculum. Deze zijn gestandaardiseerd en toegepast op de lees-, luister- en schrijfvaardigheid in elk van de vijf genoemde talen, waarbij gekoppeld wordt aan het CEFR. De uitkomsten van

de ESLC illustreren de (over het geheel beschouwd beperkte) beheersing van zowel de eerste als tweede vreemde taal die is getest. De uitkomsten verschillen daarnaast sterk per land, per gekozen taal en per vaardigheid.

Het belangrijkste subsidieprogramma van de EC voor 2007–2013 ter bevordering van meertaligheid is het programma *Een leven lang leren* (LLP), dat met een budget van bijna €7 miljard voor een periode van zeven jaar alle Europese initiatieven op het gebied van onderwijs en opleiding onder één paraplu samenbrengt. Het LLP is de opvolger van *Socrates* (1994–2006). Het bevat vier subprogramma's, die elk een specifieke onderwijssector behandelen: *Comenius* (scholen), *Erasmus* (hoger onderwijs), *Leonardo da Vinci* (beroepsonderwijs) en *Grundtvig* (volwassenenonderwijs). Daarnaast is er een programma dat alle andere programma's doorkruist en een zogenaamde Hoofdactiviteit (*Key Activity, KA*) voor talen kent. Tenslotte is er het *Jean Monnet*-programma, dat wereldwijd bij hogere onderwijsinstellingen steun biedt aan debat, reflectie en onderwijs betreffende het Europese integratieproces.

Een van de specifieke doelen van het LLP is de bevordering van taalverwerving en taaldiversiteit. De verschillende onderdelen van dit programma bieden ruimte om voorstellen voor taalprojecten, netwerkactiviteiten en andere onderwerpen die op taal zijn gericht voor Europese subsidie aan te dragen. Binnen dit programma maken alle talen – officiële en nationale talen, regionale/minderheidstalen en immigrantentalen – kans op steun. Het *Language Rich Europe*-programma wordt mede gefinancierd onder het programma KA 2 (Netwerken).

De Raad van Europa (RvE)

De Raad van Europa werd op 5 mei 1949 opgericht. Het is een intergouvernementele organisatie met 47 Lidstaten, waaronder de 27 staten van de Europese Unie. De RvE streeft de bevordering na van de bescherming van mensenrechten, de meerpartijdemocratie en de rechtsstaat. Deze kernwaarden sturen al haar activiteiten, op alle gebieden. Daaronder ook het taalbeleid, wat berust op drie verschillende, maar elkaar aanvullende uitingsvormen van het werk van de organisatie: verdragen, aanbevelingen en technische instrumenten.

De Europese Culturele Conventie spoort staten aan om het bestuderen van elkaars talen, geschiedenis en samenleving te stimuleren. Het Europees Sociaal Handvest waarborgt het recht van migrerende arbeiders en hun gezinnen om de taal/talen van het gastland te leren en ondersteunt het onderwijs in de moedertaal van de migrerende arbeider aan diens kinderen.

Twee verdragen van de Raad van Europa behandelen de Europese normen voor de bevordering en het behoud van taaldiversiteit en taalrechten. Het gaat om het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen en het Kaderverdrag inzake de Bescherming van Nationale Minderheden. Het Handvest is een cultureel instrument dat is opgesteld om regionale of minderheidstalen te beschermen en te bevorderen als bedreigd onderdeel van het Europees cultureel erfgoed. Het bevat specifieke maatregelen om het gebruik van zulke talen in het onderwijs en de media te ondersteunen en ruimte te geven aan het gebruik ervan in het juridisch en bestuurlijk verkeer, het economisch en

maatschappelijk leven en culturele activiteiten. Het Kaderverdrag specificeert de voorwaarden waaronder personen die tot een nationale minderheid behoren hun cultuur kunnen bewaren en uitbouwen en de kernelementen van hun identiteit – namelijk religie, taal, tradities en cultureel erfgoed – kunnen behouden.

Staten die deze verdragen hebben geratificeerd worden gecontroleerd op de mate waarin ze voldoen aan de verplichtingen die ze zijn aangegaan. Aanbevelingen van de Raad van Europa zijn uitspraken met een hoog autoriteitsgehalte aan nationale overheden inzake richtlijnen en bijbehorende maatregelen voor de invoering daarvan; ze zijn echter niet juridisch bindend. De volgende aanbevelingen zijn uiterst relevant voor dit project:

- Aanbeveling Nr. R (98) 6 van het Comité van Ministers over Moderne Talen (Raad van Europa, 1998) stelt dat interculturele communicatie en meertaligheid kernbeleidsdoelen zijn en bevat concrete maatregelen voor alle onderwijssectoren en lerarenopleidingen. In de Appendix bij deze aanbeveling wordt voor elke onderwijssector uitvoerig uiteengezet hoe meertaligheid kan worden geïntroduceerd als overkoepelde doelstelling in een samenhangend concept voor taalonderwijs in alle lidstaten van de Raad van Europa.
- Aanbeveling 1383 (1998) van de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa over linguïstische diversificatie stelt dat 'taaldiversiteit een waardevol cultureel bezit is, dat behouden en beschermd dient te worden' en dat 'er daarom meer variatie aangebracht moet worden in het moderne taalonderwijs in de lidstaten van de Raad van Europa. Dit dient te leiden tot het verwerven van Engels maar ook van andere Europese en wereldtalen door alle Europese burgers, zulks naast de beheersing van hun eigen nationale en, waar van toepassing, regionale taal'.
- Aanbeveling 1539 (2001) van de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa over het Europese Jaar van de Talen roept Lidstaten op om 'de initiatieven van de Raad van Europa op het gebied van taalbeleid na te volgen en door te ontwikkelen om zo meertaligheid, culturele verscheidenheid en wederzijds begrip onder volkeren en naties te bevorderen' en om 'alle Europeanen aan te moedigen een zekere vaardigheid te verwerven in de communicatie in verschillende talen, bijvoorbeeld door nieuwe, verschillende methodes te bevorderen, die zijn aangepast op individuele behoeftes ...'.
- Aanbeveling Rec (2005)3 van het Comité van Ministers over het onderwijs in buurtalen in grensregio's dringt er bij de regeringen van Lidstaten op aan 'om de grondbeginselen van meertalig onderwijs toe te passen, met name door de voorwaarden te scheppen waaronder onderwijsinstellingen in grensregio's op alle niveaus het onderwijs in en gebruik van de talen van de buurlanden veilig kunnen stellen of, indien van toepassing, in kunnen voeren; dit geldt tevens voor het onderwijs in de culturen van deze landen, hetgeen immers nauw samenhangt met het taalonderwijs.'
- Aanbeveling 1740 (2006) van de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa over de positie van de moedertaal in het schoolonderwijs moedigt jonge Europeanen aan om hun moedertaal (of hoofdtaal) te leren waar dit niet een officiële taal van hun land is, maar tekent tegelijk aan dat zij de plicht hebben een officiële taal van het land waarvan ze ingezetene zijn, te leren.

- Aanbeveling Nr. R (2007) van het Comité van Ministers over het gebruik van het CEFR en de bevordering van meertaligheid schetst de uitgangspunten en maatregelen die ingevoerd dienen te worden door de autoriteiten die verantwoordelijk zijn voor het taalonderwijs op nationaal, regionaal en lokaal niveau, en biedt ook specifieke maatregelen voor beleidsvorming, de ontwikkeling van curricula en tekstboeken, lerarenopleidingen en toetsingsmethodes.

Wat in het vakgebied van het taalonderwijs met de term 'technische' instrumenten wordt aangeduid, zijn gewoonlijk (niet-normatieve) referentiemiddelen die beleidsmakers en professionals kunnen raadplegen en aan kunnen passen naar gelang de specifieke educatieve context en behoeftes dit verlangen. Voorbeelden van zulke instrumenten zijn het alom gebruikte CEFR, het *Europees Taalportfolio* (ELP), een reeks beleidsrichtlijnen en verder een selectie aan andere praktijkinstrumenten die middels de programma's van de Eenheid Taalbeleid in Straatsburg en het Europees Centrum voor Moderne Talen in Graz zijn ontwikkeld.

Het Gemeenschappelijk Europees Referentiekader voor Talen (2001) is ontworpen om meertalig onderwijs te bevorderen en om aangepast te kunnen worden aan specifieke gebruiksomstandigheden. Het CEFR biedt een gemeenschappelijke basis voor de ontwikkeling en vergelijking van curricula, tekstboeken, cursussen en examens voor tweede/vreemde talen, zulks vanuit het perspectief van een dynamische, meertalige situatie van een levenslang leren. Het CEFR is ontwikkeld aan de hand van wetenschappelijk onderzoek en brede consultatie. Het biedt een praktisch instrument teneinde heldere doelen te kunnen stellen, waaraan op verschillende stadia in het leren dient te worden voldaan. Het stelt in staat resultaten op internationaal vergelijkbare wijze te evalueren. Het CEFR biedt een basis voor wederzijdse erkenning van taalkwalificaties, waarmee educatieve en professionele mobiliteit mogelijk wordt gemaakt. Het wordt in toenemende mate ingezet bij hervormingen van landelijke curricula en gebruikt door internationale consortia die – zowel binnen als buiten Europa – taalcertificaten aan elkaar willen koppelen. Het CEFR is beschikbaar in 35 vertalingen.

Het Europees Taalportfolio (2001) is een persoonlijk document waarin nieuwe of voormalige taalleerders hun (binnen of buiten de schoolmuren verworven) taalvaardigheden en culturele ervaringen kunnen vastleggen en hierop kunnen reflecteren. Het is het eigendom van de taalleerder. In het Portfolio wordt elke vaardigheid gewaardeerd, los van het beheersingsniveau of de vraag of de vaardigheid binnen of buiten de formele educatie is verworven. Het is gekoppeld aan het Gemeenschappelijk Europees Referentiekader voor Talen.

De Gids voor de Ontwikkeling van Beleid voor Taalonderwijs in Europa (2007) is een analytisch instrument. Het kan gebruikt worden als referentiedocument om beleidshervormingen voor bevordering van meertaligheid en diversificatie in het taalonderwijs op consistente wijze te formuleren, zodat er sprake kan zijn van coherente besluitvorming. De Gids beschouwt meertaligheid als een losse vaardigheid, die (mogelijk) meerdere talen op verschillende beheersingsniveaus omvat, 'een communicatieve vaardigheid die wordt gevoed door alle kennis en taalervaring en waardoor talen wederzijdse koppeling en interactie aangaan.'

De bovengenoemde beleidsinstrumenten zijn ontwikkeld door de Afdeling Taalbeleid (tegenwoordig de Eenheid Taalbeleid). Deze heeft kortgeleden een *Platform voor middelen en referenties voor meertalige en interculturele educatie* in het leven geroepen (www.coe.int/lang). Deze site verbreedt het blikveld door naast de moderne vreemde talen ook klassieke talen, immigrantentalen en – erg belangrijk – onderwijstalen mee te nemen. Het gaat dan om talen als Duits in Duitsland, Zweeds in Zweden enz. Talen dus, die als schoolvak worden gegeven en als instructietaal voor andere schoolvakken worden gebruikt (daarbij oog hebbend voor de cruciale rol van taal bij het verwerven van kennis op andere gebieden). Het Platform vormt een toegankelijk en dynamisch instrument, met informatie over terminologie, referentiekaders, beschrijvingen en descriptoren, onderzoek en bruikbare praktijkvoorbeelden. Lidstaten kunnen het Platform raadplegen en toepassen bij de ondersteuning van hun beleid om gelijke toegang te verschaffen tot goed onderwijs op maat, tot de bijbehorende middelen en tot de educatieve cultuur.

Het Platform gaat vergezeld van de Gids voor de ontwikkeling van curricula voor meertalig en intercultureel onderwijs. Hiermee is momenteel een pilot gaande in verschillende sectoren van het formeel onderwijs. De Gids is bedoeld om een betere implementatie van de waarden en uitgangspunten van het meertalig en intercultureel onderwijs mogelijk te maken in al het taalonderwijs, zowel voor vreemde talen en regionale of minderheidstalen als voor klassieke talen en onderwijstalen. De Gids biedt een algemeen beeld van de kwesties en uitgangspunten die gepaard gaan met het opstellen en/of verbeteren van curricula en van de pedagogische en didactische methodes die de weg effenen voor verder realiseren van de algemene doelstelling van meertalig en intercultureel onderwijs.

De Raad van Europa beschouwt meertalige en interculturele vaardigheid als de mogelijkheid om een veelvormig repertoire van linguïstische en culturele vaardigheden aan te spreken om zo te kunnen voldoen aan communicatieve behoeftes of om interactie aan te kunnen gaan met mensen met een andere achtergrond – en dit repertoire al doende ook weer uit te bouwen. Meertalig en intercultureel onderwijs heeft oog voor het repertoire aan talen (en de culturen waaraan deze talen zijn verbonden) wat een individuele leerder heeft aangelegd, ongeacht of deze wel of niet formeel zijn erkend in het schoolcurriculum. Het gaat hierbij om onderwijstalen (talen als schoolvak of als instructiemiddel), regionale/minderheidstalen, moderne vreemde en klassieke talen en immigrantentalen. De Raad van Europa is voorstander van een holistische aanpak, waarbij synergie tussen talen wordt gezocht, er sprake is van meer coördinatie tussen docenten en van het aanspreken van de mogelijkheden die een leerder heeft om dwarsverbanden te leggen.

De activiteiten van de RvE ten aanzien van taalonderwijs worden gecoördineerd door de Eenheid Taalbeleid (LPU) in Straatsburg en het Europees Centrum voor Moderne Talen ECML in Graz.

De LPU voert intergouvernementele samenwerkingsprogramma's uit binnen het programma van de Stuurcommissie voor Beleid en Praktijk in Educatie (CDPPE).

De LPU is al sinds 1957 een voorloper op het gebied van internationale samenwerking bij taalonderwijs. Het is een katalysator voor innovatie en biedt een ongeëvenaard Europees platform waar de beleidsprioriteiten van alle Lidstaten kunnen worden besproken. De LPU-programma's hebben geleid tot aanbevelingen en resoluties van het Comité van Ministers en van de Parlementaire Vergadering van de RvE, die politieke steun bieden aan de beleidsinstrumenten en -initiatieven. In vervolg hierop heeft de LPU met de Europese Commissie het Europees Jaar van de Talen 2010 georganiseerd. In de jaarlijkse Europese Dag van de Talen worden de doelstellingen van dat initiatief nog altijd voortgezet (www.coe.int/edl).

De LPU verschaft ook expertise aan Lidstaten bij beleidsevaluaties voor taalonderwijs. Verder is ze actief bij de beleidsontwikkeling voor onderwijs aan minderheden. Meer recent heeft de LPU zich bezig gehouden met onderwijstalen (inclusief de behoeftes van studenten met lichamelijke beperkingen), zulks in de bredere context van meertalig en intercultureel onderwijs. Ook is de LPU actief op het gebied van taalbeleid in het licht van de integratie van volwassen immigranten.

Naast de programma's van de Eenheid Taalbeleid staan die van het Europees Centrum voor Moderne Talen (ECML) – een Uitgebreid Deelinitiatief van de Raad van Europa – wat in 1994 in Graz (Oostenrijk) is opgericht. Momenteel participeren 31 staten in dit Deelinitiatief.¹

De opdracht van het ECML is om innovatieve methodes in het taalleren en taalonderwijs te bevorderen en daarbij goede praktijkvoorbeelden te onderscheiden. Het Centrum hanteert vierjarige middellangetermijn programma's, waarin projecten worden georganiseerd in samenwerking met Europese experts op het gebied van taalonderwijs. Dit werk mondt uit in uiterst praktische cursusunstrumenten, richtlijnen en interactieve websites. Een voorbeeld is het Europees Portfolio voor Taaldocenten in Opleiding (EPOSTL), dat in 13 talen is vertaald en deel is van vele programma's voor lerarenopleidingen in Europa (<http://epostl.ecml.at>). Een ander voorbeeld is het Referentiekader voor Pluralistische Benaderingswijzen van Talen en Culturen (CARAP), wat handvaten biedt om de ontwikkeling van de meertalige en interculturele vaardigheden bij een taalleerder te onwikkelen in de omgeving van het klaslokaal (<http://carap.ecml.at>). Meerdere instrumenten die bij het ECML worden ontwikkeld, zijn praktisch te koppelen aan het Gemeenschappelijk Europees Referentiekader voor Talen (CEFR) en het Europees Taalportfolio (ELP). In de instrumenten wordt rekening gehouden met de behoeftes van taalprofessionals die in meertalige omstandigheden hun werk uitoefenen. Alle ECML-publicaties zijn gratis beschikbaar via de website van het Centrum (www.ecml.at).

Bij het ontwerpen van de LRE-enquête voor ons onderzoek hebben we gebruik gemaakt van de belangrijkste resoluties, verdragen, aanbevelingen en berichten van de EU en de RvE die hebben bijgedragen aan de ontwikkeling van beleid en praktijk voor veel-/meertaligheid. Tabel 1 verschaft een overzicht van de geraadpleegde documenten. Op de LRE-website staat een overzicht van de hoofdpunten en is ook de enquête zelf te vinden. NB: er bestaat verschil tussen de Raad van de Europese Unie (staats- en regeringshoofden) en de Raad van Europa.

¹ Albanië, Andorra, Armenië, Bosnië & Herzegovina, Bulgarije, Kroatië, Cyprus, de Tsjechische Republiek, Estland, Finland, Frankrijk, Duitsland, IJsland, Ierland, Letland, Liechtenstein, Litouwen, Luxemburg, Malta, Montenegro, Nederland, Noorwegen, Polen, Roemenië, de Slowaakse Republiek, Slovenië, Spanje, Zweden, Zwitserland, "de voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië".

Tabel 1. Overzicht van de documenten van de EU en de RvE die voor de LRE-enquête zijn gebruikt

Documenten van de Europese Unie	Documenten van de Raad van Europa
<p>Raadsresoluties/conclusies</p> <ul style="list-style-type: none"> – Besluit van het Europees Parlement en de Europese Raad over het Europese Jaar van de Talen 2001 (2000) – Conclusies van het voorzitterschap, Europese Raad van Barcelona (2002) – Conclusies aangaande meertaligheid (mei 2008) – Resoluties over een Europese beleidsstrategie voor meertaligheid (november 2008) – Conclusies aangaande een strategisch referentiekader voor Europese samenwerking bij onderwijs en opleiding ET 2020 (2009) – Conclusies aangaande taalvaardigheden ter vergroting van de mobiliteit (2011) 	<p>Conventies</p> <ul style="list-style-type: none"> – Europese Culturele Conventie (1954) – Europees Handvest voor Regionale Talen of Minderheidstalen (EHRTM) (1992) – Kaderverdrag inzake de Bescherming van Nationale Minderheden (1995)
<p>Resoluties van het Europees Parlement</p> <ul style="list-style-type: none"> – Resolutie om taaldiversiteit en taalverwerving te bevorderen (2001) – Resolutie aangaande Europese regionale en kleine talen (2003) – Resolutie aangaande meertaligheid: een meerwaarde voor Europa en een gezamenlijke verantwoordelijkheid (2009) 	<p>Aanbevelingen van het Comité van Ministers</p> <ul style="list-style-type: none"> – Aanbeveling (82) 18 over moderne talen (1982) – Aanbeveling (98) 6 over moderne talen (1998) – Aanbeveling CM/Rec (2008) 7 over het gebruik van het CEFR en het bevorderen van meertaligheid
<p>Berichten van de Europese Commissie</p> <ul style="list-style-type: none"> – Bericht 2005: Een nieuwe kaderstrategie voor meertaligheid – Bericht 2008: Meertaligheid: een meerwaarde voor Europa en een gezamenlijke verantwoordelijkheid – Groenboek 2008: Migratie en mobiliteit: uitdagingen en kansen voor onderwijssystemen binnen de EU 	<p>Aanbevelingen van de Parlementaire Vergadering</p> <ul style="list-style-type: none"> – Aanbeveling 1383 (1998) over taaldiversiteit – Aanbeveling 1539 (2001) over het Europese Jaar van de Talen 2001 – Aanbeveling 1598 (2003) over de bescherming van gebarentalen in de lidstaten van de Raad van Europa – Aanbeveling 1740 (2006) over de positie van de moedertaal in het schoolonderwijs
<p>Externe rapporten</p> <ul style="list-style-type: none"> – Afsluitend rapport van de High Level Groep voor Meertaligheid (2007) – <i>Languages Mean Business: Companies Work Better with Languages</i>, Bedrijfsforum voor Meertaligheid (2008) 	<p>Externe rapporten</p> <ul style="list-style-type: none"> – Van taaldiversiteit naar meertalig onderwijs: Gids voor de ontwikkeling van taalonderwijsbeleid in Europa, Beacco en Byram (2007) – Gids voor de ontwikkeling en implementatie van curricula voor meertaligheid en intercultureel onderwijs, Beacco et al. (2010) <p>Instrumenten bij Onderwijzen en Leren</p> <ul style="list-style-type: none"> – Gemeenschappelijk Europees Referentiekader voor Talen (CEFR) (2001) ¹¹⁾ – Europees Taalportfolio (ELP) (2001) – A framework of reference for pluralistic approaches to languages and cultures (FREPA) (2012): http://carap.ecml.at – European Portfolio for Student Teachers of Languages (2007): http://epostl2.ecml.at

¹¹⁾ Het CEFR van de Raad van Europa is ontworpen om meertalig onderwijs te bevorderen en aan de gebruiksomstandigheden te kunnen worden aangepast. Het CEFR biedt een gemeenschappelijk fundament voor de ontwikkeling en vergelijking van curricula voor tweede/vreemde talen, van tekstboeken, cursussen en examens, vanuit het dynamische en meertalige perspectief van een levenlang leren.

1.2 De drietaligheidsformule en meertaligheid

Bevordering van meertaligheid in de vorm van drietaligheid wordt niet alleen bepleit door de EU. UNESCO gebruikte de term 'meertalig onderwijs' al in 1999 (*General Conference Resolution 12*). Het gaat dan om het gebruik van tenminste drie talen in het onderwijs, namelijk de moedertaal, een regionale of nationale taal en een internationale taal. Al in de vroege jaren '50 van de vorige eeuw ontwikkelde de Indiase regering een meertalig onderwijsbeleid waarin les werd gegeven in de moedertaal, in de regionale (of staats)taal, in Hindi als algemene omgangstaal en in een van de klassieke talen – Sanskrit, Pali, Arabisch of Perzisch. Na een aanpassing in 1961 werd het voorstel de 'drietalenformule' (TLF) genoemd, waarbij het ging om onderwijs in de regionale taal, in Hindi (waar het niet-Hindi-sprekende gebieden betrof) of een andere Indiase taal (waar het Hindi-sprekende gebieden betrof), en in het Engels of een andere Europese taal.

In een zogenaamd *Witboek* heeft de EC (1995) drietaligheid aangewezen als een beleidsdoel voor alle Europese burgers. Los van de 'moedertaal' zou iedere burger tenminste twee 'gemeenschapstalen' moeten leren. Dit beleidsdoel leidde in 2002 in Barcelona tot de Resolutie van de Europese Raad. Destijds werd het begrip 'moedertaal' gebruikt om de officiële talen van lidstaten aan te duiden, waarbij geen rekening werd gehouden met het feit dat 'moedertaal' en 'officiële staatstaal' voor veel inwoners van Europa niet dezelfde begrippen zijn (Extra en Gorter 2008: 44). Tegelijkertijd werd het begrip 'gemeenschapstaal' gebruikt om de officiële talen van twee andere EU-lidstaten aan te duiden. In latere EC-stukken werd gerefereerd aan één vreemde taal met een hoge internationale status (Engels werd met opzet niet genoemd) en één zogenaamde 'buurtaal'. Het laatste had heeft betrekking op buurlanden, niet op daadwerkelijke burens van alledag. Recentelijk heeft de EC haar standpunten op dit gebied verder ontwikkeld en paragraaf 4.1 van het Bericht uit 2008 is dan ook getiteld 'Valuing all languages':

In the current context of increased mobility and migration, mastering the national language(s) is fundamental to integrating successfully and playing an active role in society. Non-native speakers should therefore include the host-country language in their 'one-plus-two' combination.

There are also untapped linguistic resources in our society: different mother tongues and other languages spoken at home and in local and neighbouring environments should be valued more highly. For instance, children with different mother tongues – whether from the EU or a third country – present schools with the challenge of teaching the language of instruction as a second language, but they can also motivate their classmates to learn different languages and open up to other cultures.

With a view to allowing closer links between communities, the Commission's advisory Group of Intellectuals for Intercultural Dialogue (2008) developed the concept of a 'personal adoptive language', which should usefully benefit from further reflection.

Alhoewel de Raad van Europa niet ingaat op het aantal van te leren talen, heeft ze toch een pioniersrol gespeeld bij de bevordering van taalverwerving en het ontwikkelen van meertaligheid vanaf vroege leeftijd; daarbij onderstreept de Raad voortdurend dat alle talen waardevol zijn. De RvE heeft tevens, met het lanceren van het concept van variabele en deelcompetenties, een interessant aspect aan de materie toegevoegd.

De RvE borduurde voort op de Resolutie van 1969 over een intensiever Europees programma voor de verwerving van moderne talen en Aanbeveling 814 (1977). Ze vaardigde in 1982 Aanbeveling 82 (18) uit, die lidstaten opriep om er zorg voor te dragen dat alle lagen van de bevolking effectieve toegang hebben tot middelen om kennis op te doen van de talen van andere lidstaten (of van andere gemeenschappen in eigen land) en onderwijs aan te moedigen in tenminste één andere Europese taal dan de nationale of overkoepelende taal van het betreffende gebied, aan leerlingen vanaf tien jaar of vanaf het moment waarop ze aan het voortgezet onderwijs beginnen. De Aanbeveling riep staten tevens op om faciliteiten te scheppen om 'een zo breed mogelijk scala aan talen' te kunnen verwerven. De RvE hield verder rekening met de behoeften van gastarbeiders en riep op om ook voor hen adequate faciliteiten te creëren

to acquire sufficient knowledge of the language of the host community for them to play an active part in the working, political and social life of that community, and in particular to enable the children of migrants to acquire a proper education and to prepare them for the transition from full-time education to work to develop their mother tongues both as educational and cultural instruments and in order to maintain and improve their links with their culture of origin

In de belangrijkste vervolgaanbeveling van het Comité van Ministers, 98 (6), riep de RvE de burgers van Europa op om in een aantal talen om een zekere communicatieve vaardigheid te verwerven. Ze verzoekt lidstaten om een divers aanbod van talen te verzorgen en passende maatregelen te formuleren voor elke taal, waaronder taalcurricula en maatregelen om deelcompetenties te verwerven. De meest recente aanbeveling van de RvE is CM/Rec (2008) 7E aan de Lidstaten betreffende het gebruik van het *Gemeenschappelijk Europees Referentiekader voor Talen* (CEFR) van de RvE en de bevordering van meertaligheid.

Een gedetailleerd overzicht en een analyse van EU-beleid voor meertaligheid is te vinden bij Cullen e.a. (2008), die stellen dat er nog altijd aanzienlijke terughoudendheid en verzet bestaat als het gaat om additionele taalverwerving – los van het leren van Engels. Dit standpunt wordt gesteund door de gegevens uit 2009 van *Eurostat*, waaruit een aanzienlijke toename blijkt bij het leren van Engels, maar niet bij andere talen. Slechts één op de vijf Europeanen, aldus Cullen, kan als een actief leerder van een andere taal worden beschouwd, en taalvaardigheid is zowel geografisch als cultureel ongelijk verdeeld. De meeste activiteiten die gericht zijn op het bevorderen van meertaligheid

spelen zich af in het officiële onderwijs, meer in het bijzonder in het voortgezet onderwijs. Cullen e.a. (2008: iii-iv) komen tot de volgende conclusies waar het de politieke en beleidsmatige kaders bij het bevorderen van meertaligheid in de EU betreft:

- *Multilingualism and linguistic diversity are sometimes conflicting policy agendas. Language learning policy has tended to be influenced by 'harder' priorities like economic competitiveness and labour market mobility, and linguistic diversity policies by 'softer' issues like inclusion and human rights. Multilingualism policy has been more highly prioritized than linguistic diversity policy in terms of concrete actions.*
- *The action of the European Parliament reflects a consistent and persistent effort to maintain minority language protection and linguistic diversity support. Since the late 1970s, the European Parliament has issued a series of communications and resolutions that call for the Commission to take action in order to promote the use of minority languages and to review all Community legislation or practices which discriminate against minority languages. However, a major problem is that none of these initiatives are binding for the Member States.*

Houdingen van EU-burgers ten aanzien van veeltaligheid/meertaligheid:

Een van de Europese Barometers van de EC, de Speciale Barometer 243 (2006), verschaft een dwarsdoorsnede van de publieke opinie over kwesties die samenhangen met meertaligheid. De Barometer biedt een analyse van de steun voor enkele van de uitgangspunten waarop het meertaligheidsbeleid van de Commissie berust, alsook van de observaties van respondenten inzake de situatie in eigen land en de steun voor meertaligheidsbeleid op nationaal niveau. De respondenten kregen vijf stellingen voorgelegd, die tekenend waren voor enkele van de belangrijkste uitgangspunten achter het beoogde beleid om meertaligheid in Europa te bevorderen. Alle stellingen kregen steun van de meerderheid der Europeanen, maar wel in verschillende mate, zoals blijkt uit Tabel 2.

Tabel 2. Houding t.o.v. meertaligheid in Europa (bron: Speciale Eurobarometer 243: 53, Europese Commissie 2006)

Stellingen	Eens	Oneens	Geen mening
1. Iedereen in de EU zou een additionele taal moeten kunnen spreken	84%	12%	4%
2. Alle talen binnen de EU zouden gelijke behandeling moeten krijgen	72%	21%	7%
3. Iedereen in de EU zou een gemeenschappelijke taal moeten kunnen spreken	70%	25%	5%
4. De Europese instituties zouden één enkele taal moeten gebruiken in hun communicatie met de Europese burger	55%	40%	5%
5. Iedereen in de EU zou twee additionele talen moeten kunnen spreken	50%	44%	6%

De uitkomsten van het onderzoek laten zien dat, alhoewel de grote meerderheid van mening is dat een additionele mogelijk is, slechts 50% denkt dat twee additionele talen nog een realistische doelstelling is. Het gevoel is sterk aanwezig dat talen gelijk behandeld zouden moeten worden, maar net zo sterk is het gevoel dat we allemaal een gemeenschappelijke taal zouden moeten beheersen. De meningen zijn verdeeld over de vraag of de EU-instituties één taal zouden moeten gebruiken in hun communicatie met de burger.

Het LRE-project biedt nuttige informatie over de vraag in hoeverre de uitgangspunten van Barcelona navolging vinden in de onderwijssystemen van de landen/regio's die onder de loep zijn genomen. Ook heeft het project bevindingen gegenereerd over de waarde die wordt gehecht aan alle talen – nationale, vreemde talen, regionale/minderheidstalen en immigrantentalen – zowel binnen als buiten school.

1.3 De onderzochte taalvariëteiten

Het LRE-project wil een beeld bieden van de rijkdom van talen die binnen de Europese samenleving bestaan en laten zien in hoeverre deze talen deel uitmaken van beleid en praktijk inzake meertaligheid. Een uitdaging daarbij vormde de kwalificering en categorisering van de verschillende soorten talen.

In haar Bericht (2008: 5) spreekt de EC van de vele 'nationale en regionale talen en allochtone en autochtone minderheidstalen' die in Europa worden gesproken en die 'een facet toevoegen aan onze gemeenschappelijke achtergrond'. Het bericht noemt ook de 'vreemde talen', waarmee in de eerste plaats Europese en niet-Europese talen worden bedoeld die wereldwijd in gebruik zijn.

Algemeen wordt de waarde erkend van een goede beheersing van de nationale taal om zo goed te kunnen functioneren in de samenleving en het onderwijsaanbod ten volle te kunnen benutten. Ook het leren van vreemde talen is al enige tijd gemeengoed in Europa. De taalcategorieën die minder aandacht hebben gekregen, zijn regionale/minderheidstalen en immigrantentalen. Wel wordt de waarde van deze talen door alle Europese lidstaten erkend en ondervinden ze steun van zowel de RvE als de EU. Deze hebben beide nadruk gelegd op het feit dat deze taalcategorieën steun nodig hebben als belangrijke middelen voor communicatie tussen groeperingen; ook beklemtonen beide instanties dat deze taalcategorieën deel uitmaken van de persoonlijke, culturele en maatschappelijke identiteit van vele burgers in de EU.

In Aanbeveling 98(6) heeft de RvE de lidstaten verzocht om ervoor te zorgen dat rekening wordt gehouden met de bepalingen van het Europees Handvest voor Regionale Talen of Minderheidstalen en het Kaderverdrag inzake de Bescherming van Nationale Minderheden. Deze bepalingen geven immers aan welke parameters ingezet zouden moeten worden bij het vaststellen van beleid ten aanzien van regionale talen en culturen of talen en culturen van minderheden. De Aanbeveling roept ook op tot een gelijkwaardige behandeling van alle talen en spoort landen aan om 'door te gaan met de bevordering van tweetaligheid in gebieden of wijken met een grote concentratie immigranten en hen te helpen bij het leren van de taal van het gebied waarin ze zich bevinden'.

Het eindrapport van de High Level Groep voor Meertaligheid (2007) bevat de aanbeveling om het potentieel van immigranten in te zetten als bron van taakkennis. Dit biedt bedrijven een uitgelezen mogelijkheid om van de culturele en taalkundige vaardigheden van immigranten te profiteren bij het verkrijgen van toegang tot markten in de landen van herkomst.

All too often, migrants are only seen as a problem – migrant children underperforming at school or adult migrants with only a minimal command of the language of the host country. What is often overlooked is the fact that migrants constitute a valuable resource. By giving value to migrant languages in our midst, we may well enhance migrants' motivation to learn the language of the host country, and – indeed – other languages, and enable them to become competent mediators between different cultures.

Very often, young second- and third-generation migrants possess well-developed aural/oral skills in their heritage or community languages, but cannot read and write them. Many of them are highly motivated to become literate in these languages. Schools, higher and adult education institutions should make it their business to provide special learning opportunities for these target groups. This would be sound investment, as these people could help to establish economic contacts in their countries of origin, and could be brought to play an active role in intercultural dialogue and integration programmes for newly arrived immigrants.

Met dit in het achterhoofd behandelt de LRE-enquête de volgende constellatie van talen (zie Extra en Gorter 2008: 3-60): nationale talen, vreemde talen, regionale/minderheidstalen en immigrantentalen. We zijn ons terdege bewust van de verschillende connotaties die in Europese landen worden gehecht aan mensen (en hun talen) die een min of meer langdurige verblijfs geschiedenis in een ander gebied hebben (zie Extra en Gorter 2008: 10 voor de terminologie op dit gebied).

Daarom worden bovengenoemde taalcategorieën in het kader van het LRE-project betrokken, waarbij de volgende definities worden gehanteerd (zie ook de Woordenlijst in de Appendix van Deel 1 en 2).

- **Nationale talen:** officiële talen van een natiestaat.
- **Vreemde talen:** talen die thuis niet worden geleerd of gebruikt, maar op school worden geleerd en onderwezen of worden gebruikt als talen voor brede communicatie in niet-educatieve sectoren.
- **Regionale of minderheidstalen:** talen die van oudsher worden gebruikt in een bepaald gebied van een staat door burgers die een numerieke minderheid vormen ten opzichte van de overige bevolking van die staat.
- **Immigrantentalen:** talen die in het verblijf land worden gesproken door immigranten en hun nakomelingen en die hun oorsprong hebben in (voormalige) landen van herkomst.

Voor vergelijkbare overwegingen verwijzen we naar McPake en Tinsley (2007). We hechten eraan te vermelden dat we immigrantentalen bewust in het Europees repertoire van talen hebben opgenomen. Gebarentalen zijn echter vooralsnog niet prominent aanwezig in deze eerste ronde van

gegevensverzameling op het gebied van beleid en praktijk voor meertaligheid. In westerse samenlevingen met aanzienlijke migratiebewegingen of onder taalminderheden in een natiestaat wonen ook dove mensen, die eigenlijk een minderheid binnen een minderheid vormen. Wegens de dominantie van het gesproken woord zijn de meeste dove mensen afgesneden van de belangrijkste culturele uitingen, maar ook van hun eigen 'inheemse' cultuur – een dubbele vorm van discriminatie (Schermer 2011). Er bestaat een belangrijk verschil tussen dovengemeenschappen en andere taalminderheden. Gebarentaal wordt op slechts beperkte schaal doorgegeven aan de volgende generatie. Dit komt vooral omdat 95% van de dove mensen horende ouders heeft. Voor hen is gebarentaal niet de moedertaal. De meeste dove mensen hebben gebarentaal geleerd van dove leeftijdsgenoten, dove volwassenen buiten het eigen gezin en/of ouders die een gebarentaal als tweede taal hebben geleerd.

Het Europees Parlement heeft op 17 juni 1988 unaniem een resolutie over gebarentalen aangenomen. De resolutie roept alle Lidstaten op hun nationale gebarentalen te erkennen als officiële talen voor dove mensen. Tot dusverre heeft de resolutie nog weinig effect gehad. In 2003 heeft de Raad van Europa gebarentalen als minderheidstalen erkend volgens het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen. In de eerste ronde van gegevensverzameling hebben we in de domeinen 1 en 6 van de enquête plaats ingeruimd voor gebarentalen.

Bovengenoemd onderscheid tussen 'regionale/minderheidstalen' enerzijds en 'immigrantentalen' anderzijds wordt in heel continentaal Europa algemeen toegepast en begrepen. De term 'gemeenschapstalen' daarentegen, die in het Verenigd Koninkrijk gebruikelijk is en als aantrekkelijk wordt beschouwd wegens het bottom-up karakter ervan, kan duiden op nationale talen, regionale talen en/of immigrantentalen. Bovendien verwijst het begrip 'gemeenschapstalen' in documenten van de EU vaak naar de nationale talen van EU-landen en is de term in die zin welhaast te beschouwen als 'bezet terrein', althans binnen het jargon van de EU. Een laatste argument voor het gebruik van de term 'immigrantentalen' is het wijdverbreide gebruik ervan op de website van *Ethnologue, Languages of the World*, een uiterst waardevol en veelgeaadpleegd standaardwerk voor internationale informatie over dit onderwerp.

We zijn ons bewust van complicerende factoren, waardoor een onderscheid tussen genoemde taalcategorieën zo goed als onmogelijk wordt. In de eerste plaats tellen binnen de grenzen van verschillende EU-landen, maar ook over die grenzen heen, veel regionale/minderheidstalen, maar ook immigrantentalen meer sprekers dan sommige officiële staatstalen. Bovendien kan een regionale/minderheidstaal of een immigrantentaal in één EU-land een officiële staatstaal in een ander Europees land zijn, zoals Duits in Denemarken of Russisch in Oekraïne. Men dient ook niet te vergeten dat vele, zo niet de meeste immigrantentalen in Europese natiestaten hun herkomst hebben in landen buiten Europa. Juist de context van immigratie en minderheidsvorming maakt het voorgestelde onderscheid tussen regionale/minderheidstalen enerzijds en immigrantentalen anderzijds, ambigu. Toch hebben we geen beter alternatief tot onze beschikking. Volgens ons leidt het voorgestelde onderscheid in ieder geval tot bewustmaking en kan het uiteindelijk leiden tot een inclusieve benadering in de Europese conceptualisering van minderheidstalen.

1.4 De behandelde taaldomeinen

Het LRE-onderzoek neemt acht taaldomeinen in beschouwing. Allereerst wordt in het onderzoek een metadomein behandeld over de beschikbaarheid van nationale/regionale documenten en databestanden over taaldiversiteit. Omdat taal een sleutelrol speelt bij educatie, geven vier taaldomeinen speciale aandacht voor het onderwijs, en wel van voorschools tot universitair niveau. Daarnaast komen drie domeinen buiten de onderwijssector aan bod om zo zicht te krijgen op meertaligheid in de maatschappelijke en commerciële dienstverlening. In totaal worden de acht domeinen van de enquête gedekt door 260 vragen. Tabel 3 toont de verdeling van de vragen over de domeinen. De vragen voor de taaldomeinen 2–8 zijn gebaseerd op de Europese documenten die in paragraaf 1.1 zijn genoemd.

Tabel 3. Verdeling van de vragen over de taaldomeinen

Nr	Taaldomeinen	N vragen
1	Talen in officiële documenten en databestanden	15
2	Talen in voorschoolse educatie	34
3	Talen in basisonderwijs	58
4	Talen in voortgezet onderwijs	60
5	Talen in aanvullend en hoger onderwijs	30
6	Talen in audiovisuele media en geschreven pers	14
7	Talen in publieke diensten en de openbare ruimte	31
8	Talen in het bedrijfsleven	18
Totaal aantal vragen		260

Domein 1 gaat voor elk van de deelnemende landen en regio's in op de aanwezigheid van landelijke en regionale officiële documenten en databestanden over taaldiversiteit. Waar zulke documenten en databestanden voorhanden zijn, draagt dat vaak bij tot de bewustwording over meertaligheid in het betreffende land en versterkt dit het beleid voor taalonderwijs. De verdeling binnen dit domein tussen officiële documenten en databestanden hangt nauw samen met het gangbare onderscheid bij onderzoek naar taalplanning tussen *statusplanning* en *corpusplanning*. In ons geval beschouwt het gedeelte over documenten de acties die zijn ondernomen om het gebruik en de inzet van verschillende talen in een samenleving te *reguleren*; het gedeelte over databestanden beschouwt de acties die zijn ondernomen om binnen het talenspectrum van een samenleving de verdeling en vitaliteit van deze talen *in kaart te brengen*.

De domeinen 2–4 van het onderzoek hebben betrekking op publiek onderwijs aan minderjarigen. De Woordenlijst bij Deel I van deze publicatie verschaft definities van elk van de domeinen, waaronder het gangbare onderscheid tussen lager en hoger voortgezet onderwijs, waarbij *leeftijd* en/of *onderwijstype* onderscheidende factoren kunnen zijn. Voor elke sector wordt de invulling van het taalonderwijs voor elk van de vier taalcategorieën gekoppeld aan de kwalificaties en opleiding van de docenten. Het kernverschil tussen organisatie versus docenten wordt algemeen toegepast in de Europese context

(vgl. bijv. Eurydice 2008). De gegevens voor deze sectoren zijn afkomstig uit publiekelijk toegankelijke gegevens alsmede officiële bronnen.

Met het oog op de aanzienlijke verschillen in het post-secundair onderwijs op zowel nationaal als internationaal niveau, wordt in Domein 5 geconcentreerd op de basisvorm (beroepsonderwijs) en de hoogste variant (universitair onderwijs). Het gevolg is dat dit domein binaire en complementaire resultaten oplevert over het post-secundair onderwijs. Met de domeinen 6–8 worden drie essentiële domeinen afgedekt die buiten het onderwijsveld vallen.

De antwoorden voor de taaldomeinen 5–8 zijn afkomstig uit zelf verzamelde en door anderen aangeleverde gegevens die in de context zijn verzameld van de drie steden die per land of regio zijn betrokken in het onderzoek (vgl. paragraaf 1.5 voor meer informatie). Domein 5 beschouwt het taalaanbod zoals dat blijkt uit een beperkte doorsnee van aanvullend (beroeps)onderwijs en hoger (universitair) onderwijs. Domein 6 bekijkt het spectrum aan talen dat in audiovisuele media en geschreven pers aanwezig is. De aandacht in domein 7 richt zich op talen in de publieke sector en de openbare ruimte, waarbij wordt gekeken naar de aanwezigheid van strategisch taalbeleid bij instellingen en van faciliteiten voor mondeling en schriftelijk taalgebruik. Domein 8 heeft talen in het bedrijfsleven als onderwerp en onderzoekt strategisch taalbeleid binnen bedrijven, in het bijzonder praktisch taalmanagement en het bevorderen van taalvaardigheid onder werknemers. Per land/regio is gepoogd gegevens van 24 bedrijven te verzamelen.

1.5 Het verzamelen van gegevens en de driestedenaanpak

Als boven vermeld zijn de antwoorden voor de taaldomeinen 1–4 van het LRE-onderzoek afkomstig uit officiële/secundaire gegevens en weerspiegelen ze beleid en algemene praktijk op landelijk of regionaal niveau. Voor de domeinen 5–8 zijn de antwoorden daarentegen afkomstig uit zelf verzamelde/primaire gegevens. De verzameling van deze primaire gegevens vond in drie steden per land/regio plaats, waarbij aan de aanpak de volgende overwegingen ten grondslag lagen:

- meertaligheid is het sterkst aanwezig in een stedelijke omgeving, omdat nieuwkomers daar samenkomen bij het zoeken naar werk
- in steden doet zich de landelijke dynamiek die het gevolg is van taaldiversiteit, het sterkst voelen
- de grote instellingen voor aanvullend en hoger onderwijs bevinden zich in steden (domein 5)
- internationale pers, bioscopen en TV-omroepen bevinden zich meestal in een stad (domein 6)
- daarom moeten stedelijke beleidsmakers en bestuurders lokaal beleid voor meertaligheid ontwerpen (domein 7)
- veel bedrijven hebben hun hoofdvestiging in steden (domein 8)

De wijze van selecteren van de steden vond op gelijke wijze plaats voor de eerste veertien landen/regio's die in Tabel 4 opgevoerd worden. De aandacht ging daar allereerst uit naar de twee steden met het grootste aantal inwoners *plus* een stad waar de regionale/minderheidstaal met de hoogste status, vitaliteit en/of sprekersaantallen wordt gesproken. De landen 15–18 vormden een uitdaging, aangezien deze niet zonder meer in dit model pasten.

Land 15, Bosnië en Herzegovina, kent drie nationale talen: Bosnisch, Kroatisch en Servisch. De steden die voor het verzamelen van primaire gegevens werden uitgekozen, zijn Sarajevo, waar vooral Bosnisch wordt gesproken; Banja-Luka, waar vooral Servisch wordt gesproken, en Mostar, waar zowel Bosnisch als Kroatisch veel worden gesproken.

Land 16, Zwitserland, bestaat uit 26 kantons en kent ook drie officiële talen: Duits, Frans en Italiaans. Het LRE-onderzoek is voor alle domeinen uitgevoerd in drie kantons: één is Duitstalig (Zürich), één Franstalig (Genève) en één Italiaanstalig (Ticino). Voor de tabellen in deze publicatie bevat zijn de gegevens voor de domeinen 2–4 bij elkaar opgeteld; voor de domeinen 5–8 worden de gegevens op afzonderlijk stadsniveau weergegeven.

Land 17, Spanje, bestaat uit 17 autonome gemeenschappen en twee autonome steden. LRE heeft voor de domeinen 2–4 in drie autonome gemeenschappen (Madrid, Sevilla en Valencia) en de twee 'historische nationaliteiten' (Baskenland en Catalonië) onderzoek verricht. Er zijn drie profielen ontwikkeld: een gecombineerd profiel voor Madrid, Sevilla en Valencia, onder de naam Spanje; verder twee afzonderlijke profielen voor Baskenland en Catalonië. Baskenland kent twee officiële talen: Baskisch en Spaans. Catalonië kent drie officiële talen: Catalaans, Spaans en Aragonees. De steden die voor primair onderzoek zijn uitgekozen, zijn:

- Voor Spanje: Madrid, Sevilla en Valencia
- Voor Catalonië: Barcelona, Taragona en L'Hospitalet
- Voor Baskenland: Bilbao, San Sebastian en Vitoria-Gasteiz

Het Verenigd Koninkrijk (18), bestaat uit vier landen ('countries') die elk een eigen regering en onderwijssysteem hebben. Voor de onderwijsdomeinen (2–4) zijn gegevens over beleid en algemene praktijk per land/regio afzonderlijk verzameld. Voor de domeinen 5–8 zijn de steden in Wales en Schotland gekozen op basis van hun grootte. In Engeland is, naast Londen, om praktische redenen voor Sheffield gekozen. Een andere stad kon tot op heden nog niet worden betrokken in het onderzoek, al bestaat de hoop dat dit op korte termijn nog verandert. In Noord-Ierland kon tot op heden alleen Belfast in het onderzoek worden meegenomen.

De selectie van de drie steden en de betreffende regionale/minderheidstalen werd vooraf vastgesteld in samenspraak met alle deelnemende nationale of regionale onderzoeksteams. Dit gebeurde op basis van gemeentelijke statistieken voor de eerste twee steden en gegevens over de regionale/minderheidstaal of -groepering voor de derde stad. Tabel 4 geeft een overzicht van de onderzochte steden, per land.

Tabel 4. Driestedenaanpak voor alle deelnemende landen/regio's

Nr	Landen met één nationale taal	Grootste stad	Tweede/derde stad	Additionele stad	Dominante regionale/minderheidstaal in additionele stad
1	Oostenrijk	Wenen	Graz	Klagenfurt	Sloveens
2	Bulgarije	Sofia	Plovdiv	Shumen	Turks
3	Denemarken	Kopenhagen	Aarhus	Aabenraa	Duits
4	Estland	Tallinn	Tartu	Narva	Russisch
5	Frankrijk	Parijs	Marseille	Corte	Corsicaans
6	Griekenland	Athene	Thessaloniki	Xanthi	Turks
7	Hongarije	Boedapest	Debrecen	Pécs	Duits
8	Italië	Rome	Milaan	Triëst	Sloveens
9	Litouwen	Vilnius	Kaunas	Klaipeda	Russisch
10	Nederland	Amsterdam	Rotterdam	Leeuwarden*	Fries
11	Polen	Warschau	Krakau	Gdansk	Kashubisch
12	Portugal	Lissabon	Porto	Miranda do Douro*	Mirandees
13	Roemenië	Boekarest	Iasi	Cluj	Hongaars
14	Oekraïne	Kiev	Charkov	Lviv	Russisch
	Andere landen	Grootste stad	Stad in regio 2	Stad in regio 3	Officiële taal/talen
15	Bosnië & Herzegovina	Sarajevo	Banja-Luka	Mostar	Bosnisch/Kroatisch/Servisch
16	Zwitserland	Zürich	Genève	Lugano	Duits/Frans/Italiaans
17	Spanje: Madrid, Valencia, Sevilla Catalonië Baskenland	Madrid Barcelona Bilbao	Valencia Tarragona San Sebastian	Sevilla L'Hospitalet Vitoria-Gasteiz	Spaans Catalaans Baskisch
18	Verenigd Koninkrijk: Engeland Wales Schotland N.-Ierland	Londen Cardiff Glasgow Belfast	Sheffield Swansea Edinburgh –	– Newport Aberdeen –	Engels Welsh/Engels Gaelisch/Schots/Engels Iers/Ulster -Schots/ Engels

* Door de afwezigheid van een universiteit bestaan voor deze stad geen gegevens over universiteiten

Nationale of regionale profielen zijn gebaseerd op primaire gegevens voor de 23+22+22=67 steden die worden vermeld in Tabel 4. Zoals blijkt uit Tabel 4 hebben de meeste dominante regionale/minderheidstalen in de gekozen additionele steden de status van nationale taal in een buurland. Wat met de primaire gegevens voor de domeinen 5–8 in elk der 24 deelnemende landen/regio's wordt onderzocht, kan als volgt worden samengevat:

- Bij taaldomein 5 ligt de focus op het taalaanbod in de verschillende soorten volwassenenonderwijs die de staat verzorgt. Er worden twee complementaire sectoren behandeld: het taalaanbod in beroepsopleiding voor (jong)volwassenen van 16 jaar en ouder, en het taalaanbod in academisch/universitair onderwijs.
- Bij taaldomein 6 ligt de focus op het aanbod in audiovisuele media, waaronder publieke radio- en TV-uitzendingen en de grootste bioscopen, en verder de geschreven pers zoals die wordt verspreid op de grootste treinstations en kiosken in de onderzochte steden.

- Bij taaldomein 7 ligt de focus op het taalaanbod in de publieke sector en de openbare ruimte op stadsniveau, meer in het bijzonder op strategisch taalbeleid bij instellingen alsook faciliteiten bij mondelinge communicatie en schriftelijke informatievoorziening op stedelijk (gemeenteraads)niveau in de onderzochte steden.
- Bij taaldomein 8 ligt de focus op vier verschillende bedrijfssectoren: supermarkten, bouwbedrijven, hotels en banken. De onderzoekers werd verzocht hun gegevens te verzamelen in zo gelijk mogelijke verdeling over multi-/internationale (M/I), nationale (N) en regionale of lokale (R/L) bedrijven. In de praktijk bleek het lastig dit in alle landen/regio's te realiseren.

Tabel 5 biedt een samenvattend overzicht voor elke stad (3x) van de taaldomeinen en de beoogde doelstellingen bij het verzamelen van primaire gegevens.

Tabel 5. Taaldomeinen en doelstellingen bij het verzamelen van primaire gegevens voor elke stad

Nr	Taaldomein	Doelstellingen voor elke stad (3x)
5	Talen in beroeps- en universitair onderwijs	<ul style="list-style-type: none"> - Grootste beroepsonderwijsinstelling (volwassenenonderwijs) met talenaanbod - Grootste universiteit
6	Talen in de media	<ul style="list-style-type: none"> - Talenaanbod bij radio- en TV-uitzendingen en in de bioscoop, zoals beschreven in de bestverkopende krant - Talenaanbod in kranten op het grootste treinstation en de grootste kiosk in de stad - Ondertiteling of nasynchronisatie bij films in andere talen dan de nationale taal - Aanbod van gebarentaal
7	Talen in de publieke sector en openbare ruimte	<ul style="list-style-type: none"> - Strategisch taalbeleid bij instellingen, faciliteiten voor mondeling taalgebruik en schriftelijke informatieverstrekking op centraal stadsniveau.
8	Talen in het bedrijfsleven	<ul style="list-style-type: none"> - Kleinschalige, middelgrote en grote multi-/internationale, nationale en regionale/lokale supermarkten, bouwbedrijven, hotels en banken

1.6 Methodologie van het onderzoek

Verschillende vormen van onderzoek

Er kunnen meerdere methodes ten grondslag liggen aan onderzoek naar taalbeleid en taalpraktijk in een samenleving. Onderzoekers kunnen, naar gelang het onderwerp van hun studie, een microsociolinguïstisch of een macrosociolinguïstisch perspectief kiezen om relevante beleidslijnen en praktijkuitwerkingen te documenteren (Fishman en Garcia 2010). Waar het onderzoek beperkt blijft tot *case studies* met een klein aantal informanten kiezen onderzoekers gewoonlijk voor de aanpak van etnografische observatie en gespreksanalyse. De linguïstische etnografie (Heller 2007) wordt als methode vaak benut bij onderzoek naar de wijze waarop en de taal waarmee mensen interactie met elkaar aangaan. Linguïstisch etnografen bestuderen hoe mensen hun talige capaciteiten inzetten bij onderlinge communicatie.

Toch zijn etnografische methodes niet altijd optimaal bij onderzoek naar taalbeleid en taalpraktijk op samenlevingsniveau. De meeste aandacht gaat bij het LRE-project uit naar maatschappelijke meertaligheid en dan met name naar het beleid en de praktijk inzake bevordering (of beperking) van meertaligheid bij instanties. Voor het LRE-project werd daarom de methode toegepast van het verzamelen van *onderzoeksgegevens* op het gebied van alledaags taalbeleid en taalpraktijk in een scala aan taaldomeinen in een bepaalde nationale of regionale context binnen Europa.

De samenstelling van de enquête die bij het onderzoek is gebruikt, is ingegeven door de belangrijkste documenten op het vlak van taalbeleid en taalpraktijk die de EU en de RvE hebben doen uitgaan en de aanbevelingen die daaruit voortvloeiden (zie hierboven). Het bleek evenwel, met het oog op het complexe geheel aan taalbeleid en praktijkuitwerkingen in heel Europa, ondoenlijk om alle relevante variabelen te bepalen, te operationaliseren en meetbaar te maken.

Samenstelling van de enquête

Bij de samenstelling van de enquête werden de volgende criteria voor de vraagstelling aangehouden:

- elke vraag dient beoordeelbare gegevens op te leveren
- beoordeelbare gegevens moeten worden gewogen, met differentiatie van de gerapporteerde beleidslijnen en praktijkuitwerkingen als gevolg
- ja/nee-vragen waarvan verwacht kan worden dat voor één van de antwoorden een 100% score zal volgen, dienen te worden vermeden
- de vragen moeten robuust genoeg zijn om herhaalde meting in de loop van de tijd te doorstaan.

Meestal had elke vraag drie antwoordopties en dienden onderzoekers de optie te kiezen die de realiteit van het alledaagse taalbeleid en de taalpraktijk van hun land/regio het best benaderde. Elke keuze kreeg een score. Het hoogste resultaat voor elke vraag wordt toegekend aan de beleidsvorm of het praktijkvoorbeeld dat getuigt van de meeste overeenstemming met de aanbevelingen van de EU/RvE. De internationale uitkomsten per land/gebied worden gepresenteerd in Deel 2 van deze publicatie. In Deel 3 zijn alle nationale en regionale profielen opgenomen.

Validiteit

Voor de validiteit van de enquête werden de volgende criteria in overweging genomen:

Interne validiteit van de gegevens

- Is de LRE-enquête voldoende *uitgebreid* qua opzet en reikwijdte, en derhalve geschikt voor de gestelde doelen?
- Is de LRE-enquête voldoende *duidelijk en doorzichtig* qua formulering?
- Is de LRE-enquête van voldoende *praktische waarde* als instrument om gegevens mee te verzamelen, als het gaat om begrijpelijkheid en administratieve belasting?

Externe validiteit van de gegevens

- Is de LRE-enquête voldoende *geldig* in zijn aanknopende bij de Europese maatstaven waaraan de normen zijn gerelateerd?

Internationale vergelijkbaarheid van de gegevens

- Doet de LRE-enquête voldoende *recht* aan elk van de vier belangrijkste taalvariëteiten die worden beschouwd: nationale, vreemde, regionale/minderheidstalen en immigrantentalen?
- Bevat de LRE-enquête *gelijke vragen* per land/regio?
- Bevat de LRE-enquête *gelijke waarderingsprocedures* per land/regio?

We zijn van mening dat de enquête aan de geschetste criteria voldoet, al zullen leden van het netwerk en andere belanghebbende partijen het geheel ongetwijfeld nog bijschaven en verder ontwikkelen. De enquête bevat alvast een nuttige set van indicatoren en een overkoepelend referentiekader waarmee landen/regio's zichzelf tegen het licht kunnen houden van documenten van de EU en de RvE over taalbeleid en taalpraktijk. Verder kunnen ze zo bewustwording kweken op zowel het publieke niveau als het politieke macroniveau van Europese, nationale en regionale taalbeleidsmakers. En ook kunnen landen/regio's invloedrijke belanghebbende partijen uit meerdere sectoren, taalgebieden en staten aansporen om tot actie over te gaan.

We zijn ook van mening dat onze indicatoren gebruikers in staat stellen hun eigen beleid te toetsen aan beleid in andere landen/regio's. Zo kunnen ze op transparante wijze tot gegevensuitwisseling komen en tevens een scherp oog ontwikkelen voor goede praktijkvoorbeelden. We hopen dat de indicatoren ook bij zullen dragen aan nieuwe beleidsvorming, gericht op specifieke plaatselijke omstandigheden. Let wel: de indicatoren zijn *niet* bedoeld als instrument om diepgaande analyses uit te voeren van het beleid of de praktijk van meertaligheid op microniveau. Wel kunnen de uitkomsten van het onderzoek relevante *case studies* als vervolg uitlokken, die aanvullende gegevens en nieuwe perspectieven opleveren en het gevolg zijn van de perspectieven op macroniveau die aan de indicatoren ten grondslag liggen.

Complementaire benaderingen

Niet alle domeinen van LRE lenen zich voor dezelfde onderzoeksmethode. Daarom is voor sommige van de 8 taaldomeinen (zie Tabel 4) een complementaire methode gebruikt. Het deel van de LRE-enquête dat berust op officiële nationale of regionale beleidsstukken en documenten, is gebaseerd op *officiële/secundaire gegevens* (taaldomeinen 1–4). Waar zulke documenten ontbreken (beroepsonderwijs en hoger onderwijs voor volwassenen, media, publieke diensten en openbare ruimte, bedrijfssectoren) zijn de uitkomsten gebaseerd op *zelf verzamelde/primaire gegevens* (taaldomeinen 5–8).

Zulke primaire gegevens zijn niet representatief voor een land/regio, noch zijn ze omvangrijk genoeg om tot generalisering te kunnen dienen; ze zijn bedoeld als startpunt, om indicatoren te verschaffen voor het beleid en de praktijk van veel-/meertaligheid in domeinen die minder aan bod zijn gekomen in EC-documenten en waarvoor minder onderzoeksmateriaal voorhanden is. Met het oog op de tweede methode die is toegepast is besloten om geen totaalscores voor elk taaldomein te verschaffen en ook geen cumulatieve eindscore of index per land/regio te genereren.

Het databestand van zelf verzamelde/primaire gegevens kan, als boven gesteld, niet worden benut om tot generaliseringen te komen. Toch vormt het wel degelijk een waardevol internationaal databestand voor vervolgonderzoek. De combinatie van analyse van secundaire data voor de taaldomeinen 1–4 enerzijds en de analyse/verzameling van primaire data voor de taaldomeinen 5–8 anderzijds vormt naar onze inschatting een innovatief element met pionierswaarde.

Procesverloop

De procedure die is doorlopen om eerst de LRE-enquête te ontwerpen en uit te proberen en daarna de gegevens te verzamelen en te verwerken, valt als volgt stapsgewijs samen te vatten:

- 2010 – de Universiteit van Tilburg, de British Council en Migration Policy Group te Brussel ontwikkelden de eerste vragen en voorstellen voor scoretoekenning voor alle meervoudige keuze-vragen. Voor het bedrijfsleven zijn deze vragen ontwikkeld door CILT in Londen, met gebruikmaking van het ELAN-onderzoek (2006) als uitgangspunt. De vragen zijn vervolgens verfijnd door het Franse onderzoeksteam. De taalunits van de Metropolitan Police en andere Londense publieke diensten hebben geadviseerd inzake het domein publieke sector.
- Vroeg in 2011 werd een ontwerpversie van de LRE-enquête uitgetoetst in drie pilotstudies in Polen, Spanje en de regio Catalonië. De pilotstudies hadden tot doel om de inhoud en samenstelling van de LRE-enquête uit te proberen op hun geldigheid door rekening te houden met variatie in taalbeleid en taalpraktijk, zowel *binnen één land* als *tussen twee landen*.

- Op basis van de resultaten van de pilotstudie zijn de LRE-enquête, het Handboek voor onderzoekers en de scoreprocedures verder uitgewerkt en daarna in detail becommentarieerd door de LRE-stuurgroep en externe experts. De definitieve LRE-enquête is in de herfst van 2011 verstuurd naar de landelijke/regionale teams die de gegevens hebben verzameld.
- Voor Bosnië en Herzegovina, Spanje, Zwitserland en het Verenigd Koninkrijk zijn afwijkende versies van de enquête opgesteld (zie Tabel 4).
- De onderzoekers hebben een uitvoerig Handboek ontvangen, waarin de achtergrond van het project en de wijze waarop de gegevens dienden te worden verzameld, zijn toegelicht. Verder heeft er een tweedaagse face-to-face-bespreking plaatsgevonden van de methode van onderzoek, en is er veel telefoon- en emailverkeer geweest met elk onderzoeksteam.
- Zodra de landelijke/regionale teams alle antwoorden op alle vragen hadden aangeleverd, zijn alle verzamelde gegevens onafhankelijk beoordeeld door externe deskundigen om ervoor te zorgen dat de interpretatie dubbel gecontroleerd is en op consequente wijze plaats heeft gevonden.
- Vervolgens zijn alle dubbel gecontroleerde gegevens verwerkt, geanalyseerd en beoordeeld door het LRE-team aan de Universiteit van Tilburg.
- In de loop van het proces werd duidelijk dat verschillende onderzoekers sommige vragen verschillend hebben geïnterpreteerd en dat andere vragen niet ten volle zijn begrepen. Begin 2012 is het proces afgerond waarbij deze vragen zijn verhelderd, de antwoorden zijn gestandaardiseerd en overeenstemming over de definitieve interpretatie is bereikt. Besloten werd om enkele vragen niet in de resultaten te verdisconteren, omdat de wijze van dataverzameling ongeschikt bleek te zijn. Ook bleek dat het verzamelen van gegevens over collecties van boeken in andere talen dan de nationale taal in openbare bibliotheken en boekwinkels in sommige landen niet mogelijk was. Vragen over de talen die bij bachelor- of masterstudies werden gebruikt, bleken ambigu te zijn en werden derhalve evenmin in de resultaten verdisconteerd.
- De uitkomsten per land/regio zijn teruggestuurd naar alle onderzoekers, waarna er opnieuw gelegenheid was tot feedback. In eerste instantie werden de resultaten op het niveau van elk domein als geheel gepresenteerd. Vervolgens is echter toch besloten om ze te presenteren op het meer gedetailleerde niveau van de vragen zelf om zo de landelijke/regionale beleidslijnen en praktijkvoorbeelden meer in detail te kunnen beschouwen.

Resultaten

De gepresenteerde resultaten in deze publicatie zijn gebaseerd op wat het eerste uitvoerige grensoverschrijdende onderzoek is naar beleid en praktijk inzake meertaligheid in Europa. Ten grondslag aan de resultaten liggen rapportages die op basis van in totaal 260 vragen zijn opgesteld en peer-reviews en dubbele controle hebben ondergaan. Niet alle vragen hebben geleid tot resultaten die zich zonder meer laten verwerken of analyseren. Dit geldt bijvoorbeeld voor enkele van de vragen over de media.

De nationale en regionale profielen die in Deel 3 van deze studie zijn opgenomen, zijn het resultaat van de hierboven beschreven procedure, net als de grens- en sectoroverschrijdenden perspectieven weergegeven in Deel 2. De omschrijving van elk land/regio is gebaseerd op een *kwalitatief* en *kwantitatief profiel*, waarmee teksten en tabellen worden bedoeld die direct gekoppeld zijn aan de vragen van de LRE-enquête. Ze gaan vergezeld van *toelichtingen* waarin de onderzoekers de uitkomsten per land/regio becommentariëren, in hun context plaatsen, er de hoofdzaken uitlichten en aandacht vragen voor interessante nieuwe initiatieven en aantrekkelijke praktijkvoorbeelden. Het streven was om een balans te vinden die in elke context kan worden toegepast en deze twee informatiebronnen met elkaar in verbinding brengt.

Het is onvermijdelijk dat in een dergelijk onderzoek niet alle denkbare variabelen zijn opgenomen. Toch menen we dat we, ondanks enkele lacunes, een omvangrijk terrein hebben bestreken en de meeste kwesties op het macroniveau van taalbeleid en taalpraktijk hebben weten te bespreken. Vermeld moet worden dat de aandacht van het LRE-onderzoek binnen de onderwijsdomeinen vooral was gericht op taalaanbod en niet zozeer op daadwerkelijke gebruikmaking door leerlingen van dat aanbod of op taalbeheersing in de vorm van bereikte taalvaardigheid. Deze doelstellingen vielen buiten de reikwijdte van deze eerste ronde van dataverzameling.

Deze publicatie heeft twee Appendices. De eerste bevat de LRE-enquête in versie A; deze staat op de website van LRE. Versie B is een aangepaste versie van A, die is gebruikt in de landen in het LRE-project die meer dan één nationale taal kennen, zoals Bosnië & Herzegovina en Zwitserland. De tweede Appendix is een Woordenlijst die definities biedt van de belangrijkste termen die in deze publicatie worden gebruikt. In elk van de drie Delen wordt naar talen verwezen in zorgvuldige navolging van de website *Ethnologue: Languages of the World*, een zeer nuttig en alom gebruikt standaardwerk op dit gebied.

DEEL 2

Internationale vergelijking van de resultaten van Language Rich Europe

Kutlay Yağmur, Guus Extra en Marlies Swinkels

Inleiding

Vanuit internationaal perspectief beschouwt dit Deel 2 voor de 24 landen/regio's die aan het onderzoek meedoen de mate waarin nationale/regionale beleidslijnen en praktijkuitwerkingen in overeenstemming zijn met Europese maatstaven. Het bevat internationale tabellen over zeven taaldomeinen en één metadomein, die de uitkomsten voor wat betreft onderwijs, publieke diensten, media en het bedrijfsleven illustreren. Ook worden sectoroverschrijdende gegevens uit verschillende domeinen gepresenteerd, zodat de lezer inzicht krijgt in de spreiding van talen in de context van Europa.

Paragraaf 2.1 gaat in op de aangeleverde informatie over talen in officiële documenten en databestanden uit de deelnemende landen/regio's. Paragraaf 2.2 heeft bijzondere aandacht voor talen in voorschools onderwijs voor wat betreft het aanbod van nationale, vreemde, regionale/ minderheidstalen (R/M-talen) en immigrantentalen. Paragraaf 2.3 verschaft een comparatief perspectief op talen in het basisonderwijs onder de trefwoorden 'inrichting' en 'docenten', waarbij de genoemde vier taalcategorieën worden gedekt. Hetzelfde procedee is gevolgd voor voortgezet onderwijs in paragraaf 2.4, terwijl paragraaf 2.5 vanuit een sectoroverschrijdend perspectief drie gegevenstypes voor voorschools, basis- en voortgezet onderwijs beschouwt. Paragraaf 2.6 behandelt talen in het beroepsonderwijs en hoger onderwijs voor volwassenen. In paragraaf 2.7 worden de uitkomsten besproken van ons onderzoek naar talen in audiovisuele media en geschreven pers. Paragraaf 2.8 concentreert zich op talen in publieke diensten en de openbare ruimte. Paragraaf 2.9 verschaft een comparatief overzicht van talen in het bedrijfsleven voor alle deelnemende landen/regio's. Paragraaf 2.10 bevat een sectoroverschrijdend perspectief op de algehele spreiding van talen in de domeinen media, publieke diensten/openbare ruimte en het bedrijfsleven. De belangrijkste bevindingen en conclusies uit de bovenstaande hoofdstukken worden in het begin van dit boek gepresenteerd, zoals gebruikelijk is in onderzoeksprojecten van de EU.

Duitsland is een federale en sterk gedecentraliseerde staat, vooral wat onderwijs en sociaalcultureel welzijn betreft. Omdat het taalbeleid en de praktische toepassing ervan een sterke verscheidenheid aan vormen en benaderingswijzen kent, bleek het niet goed mogelijk voor Duitsland op consistente wijze gegevens te verzamelen voor Language Rich Europe (LRE). Deze verscheidenheid treedt zowel op tussen de drie bestudeerde Bundesländer en steden als daarbinnen. Wat de voor het LRE-project afgebakende taaldomeinen betreft, vallen taalbeleid en taalpraktijk onder de verantwoordelijkheid van de gemeente (op regionaal niveau) of zelfs de school (op lokaal niveau). Gezien deze autonomie is het praktisch ondoenlijk om binnen de Duitse context te rapporteren over 'gemeenschappelijke' beleids- of praktijkvormen. Zodoende is Duitsland niet verdisconteerd in de sectoroverschrijdende analyse als vervat in deel 2 van deze studie.

2.1 Talen in officiële documenten en databestanden

In het eerste deel van het LRE-onderzoek is nader ingegaan op de vraag of officiële documenten en databestanden over talen voorhanden zijn in de onderzochte landen/regio's. Het bestaan van officiële documenten die taaldiversiteit ondersteunen en het opzetten van databestanden die gesproken talen in kaart brengen, versterkt naar onze overtuiging het bewustzijn van meertaligheid in ongeacht welke nationale of regionale context en leidt tevens tot effectiever onderwijsbeleid. Onze LRE-gegevens en daarnaast toetsing aan het officiële document van de Raad van Europa (RvE) bij uitstek – het EHRMT – stelden ons in staat om beleid en praktijk op dit gebied in kaart te brengen.

Tabel 1 verschaft het antwoord op twee belangrijke kwesties betreffende taalwetgeving en officiële taalbeleidsdocumenten in alle 24 onderzochte landen/regio's, zoals onze onderzoekers daarover hebben gerapporteerd. Wetgeving op het gebied van nationale en Regionale en Minderheids (R/M) talen is voor nagenoeg alle landen/regio's aanwezig; op het gebied van vreemde talen in 14 landen/regio's; op het gebied van immigrantentalen in slechts vijf landen/regio's. Officiële taalbeleidsdocumenten voor nationale en vreemde talen zijn in nagenoeg alle landen/regio's beschikbaar; voor R/M-talen in 18 landen/regio's; voor immigrantentalen in slechts vier landen/regio's.

Tabel 1. Taalwetgeving en officiële taalbeleidsdocumenten in de 24 onderzochte landen/regio's

Landen/ regio's	Bestaat er nationale of regionale/federale wetgeving die artikelen over taal/talen bevat?				Bestaan er officiële taalbeleidsdocumenten die erop gericht zijn taalverwerving en taalonderwijs in eigen land of regio te bevorderen?			
	Nationale taal	Vreemde talen	Regionale of Minderheidstalen	Immigrantentalen	Nationale taal	Vreemde talen	Regionale of Minderheidstalen	Immigrantentalen
Oostenrijk	√		√		√		√	
Baskenland	√		√		√	√	√	
Bosn. & Herz.	√		√		√	√	√	
Bulgarije	√	√	√	√	√	√	√	
Catalonië	√		√		√	√	√	√
Denemarken	√	√	√	√	√			
Engeland			√		√	√	√	
Estland	√	√		√	√	√		
Frankrijk	√	√	√		√	√	√	√
Fryslân	√	√	√		√	√	√	
Griekenland	√				√	√		
Hongarije	√	√	√		√	√	√	
Italië			√		√	√	√	
Litouwen	√	√	√		√	√	√	
Nederland	√	√	√		√	√	√	
Noord-Ierland	√	√	√		√	√	√	
Polen	√		√					
Portugal	√		√		√	√		
Roemenië	√	√	√		√	√	√	
Schotland	√	√	√	√	√	√	√	
Spanje	√	√	√	√	√	√	√	√
Zwitserland	√		√		√	√	√	√
Oekraïne	√	√	√		√	√	√	
Wales	√	√	√			√	√	

Als gesteld in paragraaf 1.1 is een van de belangrijkste documenten ter ondersteuning van taaldiversiteit in Europa het *Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen* (EHRMT). Het Handvest is een conventie die aan de ene kant bedoeld is ter bescherming en bevordering van R/M-talen als bedreigd onderdeel van het Europees cultureel erfgoed; aan de andere kant stelt het Handvest sprekers van R/M-talen in staat om hun taal zowel privé als in het openbaar te gebruiken. In de allereerste plaats bepaalt het Handvest de belangrijkste doelstellingen en beginselen die ondertekenende staten verplicht zijn toe te passen op alle R/M-talen die binnen hun gebiedsgrenzen bestaan. Daarnaast bevat het Handvest een reeks concrete maatregelen die zijn ontworpen om het gebruik van bepaalde R/M-talen in het openbare leven te faciliteren en tot dat gebruik aan te moedigen. Binnen de kaders van het Handvest vallen talen die van oudsher binnen de landsgrenzen in gebruik zijn; het dekt evenwel niet de talen die uit de sfeer van recente migratiestromen komen, en evenmin vallen dialecten van de officiële taal onder de dekking

van het Handvest. De functie ervan is om zo goed mogelijk te borgen dat R/M-talen in het onderwijs en de media worden gebruikt, om het gebruik van deze talen toe te staan en daartoe aan te moedigen in juridische en bestuurlijke context, in het economische en het openbare leven, bij culturele activiteiten en in grensoverschrijdende uitwisseling.

Het Handvest kent *parlementaire ratificatie* door 11 van de 18 landen die in dit onderzoek vertegenwoordigd zijn; het is niet geratificeerd door Bulgarije, Estland, Frankrijk, Griekenland, Italië, Litouwen en Portugal. Het Handvest is *ondertekend door de regering* zonder parlementaire ratificatie in het geval van Frankrijk en Italië. Een reden om niet te ratificeren ligt in sommige gevallen in een conflict met de nationale grondwet. Tabel 2 toont voor elk land welke talen worden erkend, beschermd en/of bevorderd aan de hand van alleen nationale documenten, of middels zulke documenten en daarnaast nog door het Handvest. Voor verdere details wordt verwezen naar de website van de RvE over het Handvest, die regelmatig wordt ververst.

Tabel 2. Officiële erkenning, bescherming en/of bevordering van R/M-talen in 18 landen

IN HOOFDLETTERS: ALLEEN MIDDELS OFFICIËLE NATIONALE DOCUMENTEN

Cursief: door zowel nationale documenten als het EHRMT

Land	R/M-talen erkend, beschermd en/of bevorderd door officiële nationale documenten/wetgeving of middels het EHRMT
Oostenrijk	<i>Hongaars (in Burgenland en in Wenen), Kroatisch (in Burgenland), Romani (in Burgenland), Sloveens (in Karinthië en Stiermarken), Slowaaks (in Wenen), Tsjechisch (in Wenen)</i>
Bosn. & Herz.	<i>Albanees, Tsjechisch, Duits, Hongaars, Italiaans, Joodse talen (Jiddisch en Ladino), Macedonisch, Montenegrijns, Pools, ROMANI, Roetheens, Servo-Kroatisch, Slowaaks, Sloveens, Turks, Oekraïens</i>
Bulgarije	ARMEENS, HEBREEUWS, ROMANI, TURKS
Denemarken	<i>Duits (ESKIMO-ALEOETISCHE TALEN EN FAERÖERS BESCHERMD DOOR LOKALE WETGEVING)</i>
Estland	DE NIEUWE WET OP DE TALEN (2011) NOEMT HET BELANGRIJK OM ALLE ESTISCHE REGIONALE TALEN TE BESCHERMEN
Frankrijk	BASKISCH, BRETONS, CATALAANS, CORSICAANS, DUITSE DIALECTEN IN DE ELZAS EN DE MOSELLE (ELZASSISCH EN MOEZELFRANKISCH), WEST-VLAAMS, FRANCO-PROVENÇAALS, LANGUE D'OÏL ('TALEN VAN HET NOORDEN': FRANC-COMTOIS, WAALS, CHAMPENOIS, PICARDISCH, NORMANDISCH, GALLO, POITEVIN-SAINTONGEAIS, LOTHARINGS, BOURGONDISCH), OCCITAANS ('TALEN VAN HET ZUIDEN': GASCONS, LANGUEDOCIEN, PROVENÇAALS, AUVERGNAT, LIMOUSIJS, VIVARO-ALPIN), PARLERS LIGURIENS (UIT DE VALLEI VAN ROYA IN ALPES-MARITIMES EN BONIFACIO OP CORSICA) Verder de 41 talen uit de overzeese gebiedsdelen die zijn opgenomen in de officiële lijst van <i>Langues de France</i> en de uitheemse talen die worden gesproken door groeperingen van immigranten: Arabische dialecten, West-Armeens, Berbers, Judeo-Spaans en Romani.
Griekenland	Bevordering, zonder specifieke talen te noemen
Hongarije	<i>Armeens, Bulgaars, Grieks, Pools, Roetheens, Oekraïens, Kroatisch, Duits, Romani/ Boyash, Roemeens, Servisch, Slowaaks, Sloveens</i>
Italië	ALBANEES, CATALAANS, DUITSE, FRANCO-PROVENÇAALS, FRANS, FRIULISCH, GRIEK, KROATISCH, LADINISCH, OCCITAANS, SARDINISCH, SLOVEENS
Litouwen	HEBREEUWS, POOLS, RUSSISCH, WIT-RUSSISCH
Nederland	<i>Limburgs, Nedersaksisch, Romani, Jiddisch: beschermd, erkend. Fries: bevorderd.</i>
Polen	<i>Armeens, Wit-Russisch, Tsjechisch, Duits, Hebreeuws, Karaimisch, Kasjoebisch, Lemkisch, Litouws, Romani, Russisch, Slowaaks, Tataars, Oekraïens, Jiddisch</i>
Portugal	MIRANDEES
Roemenië	<i>Albanees, Armeens, Bulgaars, Kroatisch, Tsjechisch, Duits, Grieks, Hongaars, Italiaans, Macedonisch, Pools, Romani, Russisch, Roetheens, Servisch, Slowaaks, Tataars, Turks, Oekraïens, Jiddisch</i>
Spanje	<i>Baskisch, Catalaans, Galicisch, Valenciaans, Arabisch, Aranees Occitaans, Asturisch, Berbertalen, Caló, Aragonees, Portugees, Romani</i>
Zwitserland	<i>Italiaans op federaal niveau en in de kantons Grisons en Ticino; Reto-Romaans, Frans in het kanton Bern; Duits in Bosco-Gurin en Ederswiler en de kantons Fribourg en Wallis, Walsersduits, Jenisch, Jiddisch</i>
Verenigd Koninkrijk	<i>Cornish in Engeland, Iers en Ulster-Schots in Noord-Ierland, Schots-Gaelisch en Schots in Schotland, Welsh in Wales</i>
Oekraïne	<i>Wit-Russisch, Bulgaars, Krimtataars, Gagaoezisch, Duits, Grieks, Hongaars, Moldavisch, Pools, Roemeens, Russisch, Slowaaks, Jiddisch</i>

Erkenning en/of bescherming van een taal door het EHRMT betekent niet automatisch bevordering van die taal in het onderwijs. Tabel 3 toont de talen waarvoor door het betreffende land officiële voorzieningen zijn getroffen in landelijk of regionaal onderwijs, hetzij middels officiële landsdocumenten of middels het EHRMT.

Tabel 3. R/M-talen officieel aangeboden in landelijk of regionaal onderwijs in 18 landen
IN HOOFDLETTERS: ONDERWIJSAANBOD ALLEEN GENOEMD IN OFFICIËLE NATIONALE DOCUMENTEN
Cursief: onderwijsaanbod genoemd in zowel nationale documenten als het EHRMT

Land	R/M-talen officieel onderwezen in landelijk of regionaal onderwijs	N Totaal
Oostenrijk	<i>Burgenland: Kroatisch, Hongaars, Romani; Sloveens in Karinthië</i>	4
Bosn. & Herz.	<i>Albanees, Tsjechisch, Duits, Hongaars, Italiaans, Joodse talen (Jiddisch en Ladino), Macedonisch, Montenegrijns, Pools, Romani, Roemeens, Roetheens, Slowaaks, Sloveens, Turks, Oekraïens</i>	17
Bulgarije	ARMEENS, HEBREEUWS, ROMANI, TURKS	4
Denemarken	<i>Duits</i>	1
Estland	VÕRU TAAL	1
Frankrijk	BRETONS, BASKISCH, CATALAANS, CORSICAANS, CREOOLS, FRANSE GEBARENTAAL, GALLO, OCCITAANS, REGIONALE TALEN VAN DE ELZAS, REGIONALE TALEN VAN HET DEPARTEMENT MOSELLE	10
Griekenland	–	–
Hongarije	<i>Kroatisch, Duits, ROMANI/BOYASH, Roemeens, Servisch, Slowaaks, Sloveens</i>	8
Italië	ALBANEES, CATALAANS, KROATISCH, FRANCO-PROVENÇAALS, FRANS, FRIULISCH, DUIJS, GRIEKS, LADINISCH, OCCITAANS, SARDINISCH, SLOVEENS	12
Litouwen	WIT-RUSSISCH, HEBREEUWS, POOLS, RUSSISCH	4
Nederland	<i>Fries alleen in Fryslân</i>	1
Polen	<i>Armeens, Wit-Russisch, Duits, Hebreeuws, Kasjoebisch, Lemkisch, Litouws, Russisch, Slowaaks, Oekraïens, Tsjechisch, Karaimisch, Romani, Tataars, Jiddisch</i>	15
Portugal	MIRANDEES in de regio Miranda do Douro	1
Roemenië	<i>Bulgaars, Kroatisch, Tsjechisch, Duits, Grieks, Hongaars, Italiaans, Pools, Romani, Russisch, Servisch, Slowaaks, Tataars, Turks, Oekraïens</i>	15
Ver. Kon.	<i>Cornish, Irish, Scottish-Gaelic, Welsh</i>	4
Spanje	<i>Aranees-Occitaans, Baskisch, Catalaans, Galicisch, Valenciaans</i>	5
Zwitserland	<i>Italiaans, Reto-Romaans</i>	2
Oekraïne	<i>Wit-Russisch, Bulgaars, Krimtataars, Gagaoezisch, Duits, Grieks, Hongaars, Moldavisch, Pools, Roemeens, Russisch, Slowaaks, Jiddisch</i>	13

Zoals blijkt uit Tabel 3 is er aanzienlijke variatie in het aantal talen waarvoor in het onderwijs officieel aanbod bestaat. De grootste aantallen officieel aangeboden R/M-talen blijken over het algemeen in Zuidoost- en Centraal-Europa te bestaan, waarbij Frankrijk en Italië de meest opvallende uitzonderingen zijn wat West-Europa betreft. Alhoewel de begrippen 'regionale talen' en 'minderheidstalen' niet worden gedefinieerd in het EHRMT, worden immigrantentalen expliciet uitgesloten van het Handvest (Extra en Gorter 2008: 13). In West-Europese landen zijn immigrantentalen vaak prominenter aanwezig dan R/M-talen, maar genieten ze minder erkenning, bescherming en/of bevordering. Griekenland is het enige land dat aan LRE meedoet waar geen specifieke R/M-taal officieel wordt erkend of onderwezen, al bestaat er voor Turkstalige kinderen feitelijk aanbod in het Turks op basisscholen in de regio Thracië. Aan de andere kant worden niet alle talen waarvoor volgens officiële documenten aanbod zou moeten bestaan, ook daadwerkelijk op school aangeboden; informatie over de talen die daadwerkelijk werden onderwezen ten tijde van het verzamelen van onze gegevens en waarover onze onderzoekers hebben bericht, is verzameld in de paragrafen 2.3–2.5.

Zowel in als buiten Europa is er verscheidenheid in het type databestand dat wordt gebruikt om bevolkingsgroepen in multiculturele samenlevingen te kunnen definiëren en identificeren. In zulke databestanden zijn soms taalgegevens verwerkt, afkomstig van een enkele of meerdere taalvragen. Poulain (2008) maakt voor de Europese situatie onderscheid tussen landelijke volkstellingen, bevolkingsregisters en statistische onderzoeken. Volkstellingen vinden met vaste tussenpozen plaats (gewoonlijk vijf of tien jaar) en resulteren in landelijke databestanden. Bevolkingsregisters worden gewoonlijk op gemeentelijk en centraal niveau onderhouden en krijgen meestal jaarlijks of zelfs maandelijks (bijv. in Nederland) een update. Statistische onderzoeken kunnen met regelmatige tussenpozen onder bepaalde bevolkingsgroepen worden uitgevoerd. Deze drie manieren van het verzamelen van gegevens kunnen in verschillende combinaties plaatsvinden. Tabel 4 geeft een overzicht van beleid en praktijk in de 24 deelnemende landen/regio's.

Tabel 4. Officiële landelijke/regionale methoden van gegevensverzameling over nationale talen, R/M-talen en immigrantentalen in 24 landen/regio's

Land/regio	Officiële landelijke/regionale methoden van gegevensverzameling over nationale talen, R/M-talen en immigrantentalen
Oostenrijk	–
Baskenland	Gegevens uit volkstellingen en onderzoeken over nationale talen en R/M-talen
Bosn. & Herz.	–
Bulgarije	Gegevens uit volkstellingen over nationale talen, R/M-talen en immigrantentalen
Catalonië	Gegevens uit gemeentelijke bevolkingsregisters, volkstellingen en onderzoeken over nationale talen en R/M-talen
Denemarken	–
Engeland	Gegevens uit gemeentelijke bevolkingsregisters, volkstellingen en onderzoeken over nationale talen en R/M-talen en immigrantentalen
Estland	Gegevens uit volkstellingen over nationale talen, R/M-talen en immigrantentalen
Frankrijk	Gegevens uit volkstellingen en onderzoeken over nationale talen, R/M-talen en immigrantentalen
Fryslân	Gegevens uit onderzoeken over nationale talen en R/M-talen
Griekenland	–
Hongarije	Gegevens uit volkstellingen over nationale talen en R/M-talen
Italië	Gegevens uit onderzoeken over nationale talen en R/M-talen
Litouwen	Gegevens uit volkstellingen over nationale talen, R/M-talen en immigrantentalen
Nederland	–
N.-Ierland	Gegevens uit volkstellingen over nationale talen, R/M-talen en immigrantentalen
Polen	Gegevens uit volkstellingen over nationale talen, R/M-talen en immigrantentalen
Portugal	Gegevens uit volkstellingen alleen over de nationale taal
Roemenië	Gegevens uit volkstellingen over nationale talen, R/M-talen en immigrantentalen
Schotland	Gegevens uit volkstellingen over nationale talen, R/M-talen en immigrantentalen
Spanje	Gegevens uit volkstellingen en onderzoeken over nationale talen, R/M-talen en immigrantentalen
Zwitserland	Gegevens uit gemeentelijke bevolkingsregisters en onderzoeken over nationale talen, R/M-talen en immigrantentalen
Oekraïne	Gegevens uit volkstellingen en onderzoeken over nationale talen en R/M-talen
Wales	Gegevens uit volkstellingen en onderzoeken over nationale talen, R/M-talen en immigrantentalen

Uit tabel 4 blijkt dat de meeste landen/regio's procedures kennen voor het verzamelen van taalgegevens en daarbij drie taalcategorieën behandelen: nationale talen, R/M-talen en immigrantentalen. Vijf van de 24 landen/gebieden kennen helemaal geen methodes voor het verzamelen van gegevens over taal: Oostenrijk, Bosnië & Herzegovina (ondanks de vele R/M-talen in het onderwijs die in Tabel 2 staan vermeld), Denemarken, Griekenland en Nederland. Portugal verzamelt slechts gegevens over de nationale taal.

Tabel 5 toont de belangrijkste taalvraag/-vragen die zijn gesteld in grootschalig of landelijk bevolkingsonderzoek, waarbij variatie in de vragen bestaat. Extra (2010) behandelt de geldigheid van landelijk of grootschalig uitgevoerd onderzoek naar de moedertaal, hoofdtaal en thuistaal. Internationale ervaringen, vooral in de niet-Europese, dominant Engelstalige context van Australië, Canada en de VS, brengen hem tot de stelling dat de vraag over de moedertaal de laagste empirische geldigheid

heeft en de vraag over de thuistaal de hoogste. Europa lijkt zich naar dat beeld te voegen; in meer dan de helft van de onderzochte landen/regio's wordt de thuistaalvraag gehanteerd. Het meeste opzien baren de vragen als gesteld in Zwitserland, met name de openingsvraag over de hoofdtaal: *In welke taal denkt u, en welke beheerst u het beste?* Een laatste opmerking: in slechts 11 van de 24 landen/regio's worden aanvullende vragen gesteld over taalvaardigheden, i.c. ja/nee-vragen als *Kunt u...?* en/of middels inschalingsvragen als *Hoe goed kunt u...?*

Afsluitend kan worden gesteld dat de aanwezigheid van officiële databestanden en methodes om gegevens te verzamelen sterk aan verschil onderhevig is onder de Europese landen/regio's. Vanuit Europees perspectief is er ruimte voor verdere ontwikkeling en kennisuitwisseling op dit gebied. Dit kan het bewustwordingsproces aangaande meertaligheid versterken, empirische gegevens voor taalplanning en onderwijsaanbod verschaffen en leiden tot comparatief Europees onderzoek.

Tabel 5. Taalvragen in officiële procedures voor gegevensverzameling in 24 landen/regio's

Land/regio	Belangrijkste gestelde taalvraag/-vragen	Vraag/vragen over taalvaardigheden (X) spreken/verstaan/lezen/schrijven
Oostenrijk	Thuistaal	–
Baskenland	Thuistaal + Hoofdtaal + Moedertaal	Kunt u X? Hoe goed kunt u X?
Bosn. & Herz.	–	–
Bulgarije	Moedertaal	–
Catalonië	Thuistaal + Hoofdtaal + Moedertaal	Kunt u X? Hoe goed kunt u X?
Denemarken	–	–
Engeland	Thuistaal + Hoofdtaal	Kunt u X? Hoe goed kunt u X?
Estland	Moedertaal	Hoe goed kunt u X?
Frankrijk	Thuistaal	Kunt u X?
Fryslân	Thuistaal	Kunt u X? Hoe goed kunt u X?
Griekenland	–	–
Hongarije	Thuistaal + Moedertaal	Kunt u X?
Italië	Thuistaal	–
Litouwen	Moedertaal	–
Nederland	–	–
N.-Ierland	Hoofdtaal	Kunt u X? Hoe goed kunt u X?
Polen	Thuistaal	–
Portugal	Moedertaal	–
Roemenië	Moedertaal	–
Schotland	Thuistaal + Hoofdtaal	Kunt u X?
Spanje	Thuistaal	Kunt u X? Hoe goed kunt u X?
Zwitserland	Hoofdtaal + Thuistaal + Taal op school/werkplek	–
Oekraïne	Moedertaal	–
Wales	Thuistaal + Hoofdtaal	Kunt u X? Hoe goed kunt u X?

2.2 Talen in voorschools onderwijs

Veel van de EU- en RvE-documenten waarnaar in paragraaf 1.1 werd verwezen, onderstrepen het belang van vroege taalverwerving. We hebben daarom in ons onderzoek een sectie voor talen in voorschools onderwijs opgenomen. De EU Raadsresolutie van 1997 pleit voor het op vroege leeftijd onderwijzen van talen van de Europese Unie; de EU Raadsconclusies uit zowel 2002 als 2008 leggen onverminderd nadruk op de bevordering van meertaligheid vanaf de vroegste levensjaren. Het *Groenboek over migratie en mobiliteit* van de Europese Commissie (EC) (2009) beklemtoont het cruciale belang voor kinderen van allochtone achtergrond om zo spoedig mogelijk de taal van het woonland te leren, zonder daarbij oog te verliezen voor de taal en het erfgoed van het land van herkomst.

De RvE is ook stellig waar het kinderen met een immigratie-achtergrond betreft: ze beveelt lidstaten aan om ter bevordering van de integratie zulke kinderen al op voorschools niveau uit te rusten met adequate taalvaardigheden (*Comité van Ministers en Parlementaire Vergadering, Aanbeveling 2008*).

De Gids voor de ontwikkeling en implementatie van curricula voor veeltaligheid en intercultureel onderwijs (Beacco et al. 2010: 45) geeft een handzaam overzicht van de randvoorwaarden:

As spaces for discovery and socialisation, pre-primary schools represent a basic stage in plurilingual and intercultural education, particularly for children from underprivileged and migrant backgrounds, whose language practices at home may conflict with the varieties and norms selected and fostered by schools. To that extent, and since the issue here is the right to quality language (and general) education, one of the first desiderata is that schooling of this kind for very young children be guaranteed and provided in optimum conditions for all the groups concerned - both permanently resident natives and recently arrived immigrant families.

Met het oog op R/M-talen stelt het EHRMT (1992) over het belang van voorschools onderwijs in R/M-talen: 'Lidstaten dienen voorschools onderwijs aan te bieden in de betreffende R/M-talen, althans waar gezinnen daarom verzoeken' (naar Deel III, artikel 8 – Onderwijs, paragraaf 1).

De meest recente publicatie over vroege taalverwerving is het EC beleidshandboek uit 2011, met de titel *Language Learning at pre-primary level: making it efficient and sustainable*. Dit handboek is opgesteld door een groep van 28 landsdeskundigen en brengt per land de sterke en zwakke punten in kaart van vroege taalverwerving. Bovendien voert het goede praktijkvoorbeelden aan.

Deze paragraaf verschaft inzicht in de vroege taalverwerving bij voorschoolse instellingen in de landen/regio's die aan dit onderzoek mee hebben gewerkt. Vermeld moet worden dat voorschools onderwijs niet in al die landen door de staat wordt verzorgd. In de analyse willen we speciale aandacht richten op de landen/regio's die de EU-aanbevelingen het beste navolgen. Zo hopen we bewustwording te kweken en kennisuitwisseling in de hand te werken. We kijken daarbij ook naar de uitdagingen voor voorschools taalonderwijs die in ons onderzoek aan de oppervlakte kwamen.

Aanvullende ondersteuning voor nationale talen in voorschools onderwijs

We hebben onze onderzoekers vragen gesteld over de mate van aanvullende ondersteuning in de nationale talen op voorschools niveau; daarbij ging de aandacht uit naar:

- de doelgroepen voor zulke ondersteuning
- het aantal jaren dat zulke ondersteuning wordt geboden
- het aantal dagen per week waarop de ondersteuning wordt geboden
- de groepsgrootte om een klas te kunnen vormen
- de herkomst van de financiering

Vijftien van de 24 landen/regio's in ons onderzoek leveren op voorschools niveau aanvullende ondersteuning voor de nationale taal. Dat zijn Baskenland, Bulgarije, Denemarken, Engeland, Frankrijk, Fryslân, Litouwen, Nederland, Noord-Ierland, Oekraïne, Oostenrijk, Roemenië, Schotland, Spanje, Wales en Zwitserland. De uitkomsten voor deze landen/regio's zijn verwerkt in Tabel 6.

Tabel 6. Aanvullende ondersteuning voor nationale talen in voorschools onderwijs 15 landen/regio's

Criteria	Antwoorden	N	Antwoorden	N	Antwoorden	N
Doelgroepen	alle	14	alleen kinderen van immigranten	1		
Duur van ondersteuning	>2 jaar	1	1 jaar	5	<1 jaar	0
Dagen per week	>1 dag	3	1/2–1 dag	10	<1/2 dag	2
Voorwaarden voor groepsgrootte	geen	13	5–10	2	>10	0
Overheidsfinanciering	volledig	14	deels	1		

In 14 van de 15 landen/regio's wordt aan alle kinderen in voorschools onderwijs aanvullende ondersteuning voor de nationale taal aangeboden; Zwitserland biedt dit alleen aan kinderen van immigranten aan. De drie landen/regio's die wekelijks de meeste tijd spenderen aan aanvullende ondersteuning voor de nationale taal zijn Nederland, Fryslân en Oekraïne. Tien van de onderzochte landen bieden de ondersteuning aan gedurende twee jaar of langer, terwijl vijf landen/regio's – Bulgarije, Denemarken, Nederland, Schotland en Zwitserland – dit één jaar lang aanbieden. In 14 landen/regio's wordt de ondersteuning door de staat gefinancierd, terwijl in Zwitserland de ouders/verzorgers in de kosten delen.

Aanbod van vreemde talen in voorschools onderwijs

Voor het aanbod van vreemde talen in voorschoolse onderwijsinstellingen hebben we onderzoeksvragen gesteld over:

- de talen die worden onderwezen
- de tijd die wekelijks aan vreemdetaalonderwijs wordt gespendeerd
- het aantal jaren dat zulk onderwijs plaatsvindt
- voorwaarden voor de groepsgrootte
- de herkomst van de financiering

Vermeld moet worden dat in het onderzoek niet is gekeken naar vreemdetaalonderwijs in de particuliere sector; daar kan het aanbod groter zijn. In zijn geheel melden zeven van de 24 landen/regio's dat vreemdetaalonderwijs wordt aangeboden in voorschoolse instellingen; zie voor de uitkomsten Tabel 7.

Tabel 7. Vreemdetaalonderwijs in voorschools onderwijs in 7 landen/regio's

Criteria	Antwoorden	N	Antwoorden	N	Antwoorden	N
Doelgroepen	alle	7	beperkt	0		
Duur	>2 jaar	6	1 jaar	0	<1 jaar	1
Dagen per week	>1 dag	1	1/2–1 dag	6	<1/2 dag	0
Voorwaarden voor groepsgrootte	geen	6	5–10	0	>10	1
Overheidsfinanciering	volledig	2	deels	3	ouders/verzorgers	2

De 7 landen/regio's die op dit niveau al vreemde talen aanbieden, zijn Bosnië & Herzegovina, Baskenland, Bulgarije, Catalonië, Estland, Oekraïne en Spanje. Baskenland biedt meer dan één dag per week vreemde talen; de andere landen/regio's tussen een halve en één dag. De talen per land/regio staan in Tabel 8. Bulgarije heeft het breedste aanbod, al worden de cursussen daar door de ouders/verzorgers betaald. Engels, Frans en Duits worden het meest aangeboden.

Tabel 8. Aanbod van vreemde talen in voorschools onderwijs in 7 landen/regio's

Land/regio	Aanbod van vreemde talen
Bosn. & Herz.	Engels, Frans, Duits
Baskenland	Engels
Bulgarije	Engels, Frans, Duits, Italiaans, Russisch, Spaans
Catalonië	Engels
Estland	Engels, Duits, Frans, Russisch
Spanje (Madrid, Valencia, Sevilla)	Engels in de Gemeenschappen Madrid en Valencia Frans en Duits in Oekraïne
Oekraïne	Engels, Frans, Duits

In zijn algemeenheid kan uit dit overzicht worden geconcludeerd dat verdere ontwikkeling en nationale/institutionele ondersteuning in sommige landen/regio's nodig is om te zorgen dat vreemde talen al vanaf vroege leeftijd wortel kunnen schieten. Toch maken het EC-rapport uit 2011 en het beleidshandboek van de EC over Vroege Taalverwerving, ook uit 2011, aannemelijk dat er veel meer activiteiten worden ontplooid is dan we hier kunnen weergeven; voor meer diepgaande beschouwing wordt naar deze publicaties verwezen.

R/M-talen in voorschools onderwijs

Voor R/M-talen hebben we onze onderzoekers dezelfde reeks vragen gesteld als voor vreemde talen. De uitkomsten van de 17 landen waarvoor de aanwezigheid van aanbod is gemeld, zijn verwerkt in Tabel 9.

Tabel 9. Aanbod van R/M-talen in voorschools onderwijs in 17 landen/regio's

Criteria	Antwoorden	N L/R	Antwoorden	N L/R	Antwoorden	N L/R
Doelgroepen	Alle	14	Beperkt	1	Niet nader gespecificeerd	2
Duur	>2 jaar	15	1 jaar	2	<1 jaar	0
Dagen per week	>1 dag	12	1/2–1 dagen	3	<1/2 dagen	2
Voorwaarden aan groepsgrootte	geen	13	5–10	2	>10	2
Overheidsfinanciering	geheel	15	deels	2	Ouders/verzorgers betalen mee	0

Zoals blijkt uit de tabel, bieden 15 van de 17 landen/regio's langer dan twee jaar R/M-talen; 13 landen/regio's stellen verder geen voorwaarden aan de groepsgrootte; in Noord-Ierland en Oekraïne is een minimum van tien kinderen vereist om een klas te beginnen, en in Denemarken en Hongarije is dat minimum vijf. In 15 landen/regio's financiert de staat de cursussen; voor Catalonië en Engeland wordt gemeld dat de ouders/verzorgers een deel van de kosten dragen. De gebieden waar R/M-talen geen deel uitmaken van het aanbod op voorschools niveau zijn Bosnië & Herzegovina, Bulgarije, Estland, Frankrijk, Griekenland, Polen en Zwitserland.

Tabel 10 verschaft een overzicht van de aangeboden talen in de 17 landen/regio's waar onderwijs in R/M-talen op voorschools niveau plaatsvindt. Volgens de verslagen van onze onderzoekers bestaat er een groot aanbod in een verscheidenheid aan R/M-talen, waarbij Oostenrijk, Hongarije, Italië en Roemenië het breedste spectrum laten zien.

Tabel 10. Aanbod van R/M-talen in voorschools onderwijs in 17 landen/regio's

Land/regio	Aangeboden R/M-talen
Oostenrijk	Burgenland-Kroatisch, Tsjechisch, Hongaars, Italiaans in Tirol, Slowaaks, Sloveens
Baskenland	Baskisch
Catalonië	Catalaans wijdverspreid, Aranees Occitaans in Val d'Aran
Denemarken	Duits
Engeland	Cornish
Fryslân	Fries
Hongarije	Bulgaars, Kroatisch, Duits, Grieks, Romani/Boyash, Pools, Roemeens, Roetheens, Servisch, Slowaaks, Sloveens
Italië	Albanees, Kroatisch, Franco-Provençaals, Frans, Friulisch, Duits, Grieks, Ladinisch, Occitaans, Sardijnisch, Sloveens
Litouwen	Wit-Russisch, Hebreeuws, Pools, Russisch
Nederland	Fries in Friesland
Noord-Ierland	Iers
Portugal	Mirandees
Roemenië	Bulgaars, Kroatisch, Tsjechisch, Duits, Grieks, Hongaars, Pools, Servisch, Slowaaks, Turks, Oekraïens
Schotland	Schots-Gaelisch
Spanje (Madrid, Valencia, Sevilla)	Valenciaans
Oekraïne	Krimtataars, Duits, Hongaars, Moldavisch, Pools, Roemeens, Russisch
Wales	Welsh

Aanbod van immigrantentalen in voorschools onderwijs

Op basis van de LRE-gegevens blijft aanbod in immigrantentalen niet zeer algemeen voor te komen in voorschools onderwijs. Niettegenstaande problemen bij het zoeken van geschikte leerkrachten en geschikt lesmateriaal, bieden drie landen ondersteuning bij immigrantentalen aan zeer jonge kinderen, en wel Denemarken, Spanje en Zwitserland. Het kanton Zürich kent een opmerkelijk groot aanbod, met niet minder dan 17 talen. In geen van de andere landen/regio's bestaat zulk aanbod. De aangeboden talen zijn te vinden in Tabel 11.

Tabel 11. Aanbod van immigrantentalen in voorschools onderwijs in 3 landen/regio's

Land/regio	Aangeboden talen
Denemarken	Albanees, Arabisch, Bosnisch, IJslands, Somalisch, Tamil, Turks, Urdu/Panjabi
Spanje	(Marokkaans) Arabisch, Portugees, Roemeens
Zwitserland	Albanian, Arabic, Bosnian, Bulgarian, Chinese, Croatian, Finnish, French, Greek, Hungarian, Italian, Korean, Portuguese, Russian, Slovene, Spanish (Latin American), Turkish
Kanton Zürich	Albanees, Arabisch, Bosnisch, Bulgaars, Chinees, Fins, Frans, Grieks, Hongaars, Italiaans, Koreaans, Kroatisch, Portugees, Russisch, Sloveens, Spaans (Latijns-Amerikaans), Turks
Zwitserland Kanton Genève	Albanees, Arabisch, Italiaans, Portugees, Spaans, Turks

Om de integratie op het gebied van taal voor kinderen van immigranten te vergemakkelijken, worden in Zwitserland taalondersteuningsprogramma's in de thuistaal aangeboden op voorschoolse instellingen. In overeenstemming met het *Strategisch plan voor burgerschap en integratie 2007-2010* van Spanje worden in dat land bij voorschoolse instellingen enkele immigrantentalen aangeboden om zo de kennis van taal en cultuur van het land van herkomst te onderhouden en uit te bouwen. In Denemarken worden alle kosten voor zulke programma's gedekt uit landelijke, regionale of lokale fondsen; in Spanje en Zwitserland stamt deze financiering, middels bilaterale overeenkomsten, uit fondsen die aan het land van herkomst gerelateerd zijn.

2.3 Talen in het basisonderwijs

In de *EU Raadsconclusies (2002)* werd het belang onderstreept van maatregelen om leerlingen de mogelijkheid te bieden vanaf vroege leeftijd twee of, waar dat aan de orde is, nog meer talen naast hun moedertaal te leren. Bovendien zou het aanbod daarbij zo divers mogelijk moeten zijn. De *Raadsconclusies* benadrukten verder hoe belangrijk het is om te zorgen dat taalprogramma's bijdragen tot een positieve houding ten opzichte van andere culturen.

De integratie van niet-moedertaalsprekers zou bevorderd moeten worden door maatregelen die hun kennis van de nationale instructietaal/-talen vergroten, zonder dat daarbij nadelige gevolgen optreden voor de taal en cultuur van het land van herkomst. Er was ook speciale aandacht voor de lerarenopleiding en voor mobiliteit van docenten, alsmede voor de standaardisering van de taalvaardigheidstoetsing op

basis van het *Gemeenschappelijk Europees Referentiekader (CEFR)* voor talen, dat door de RvE is ontwikkeld. In de *EU Raadsconclusies* van 2008 werden deze uitspraken gehandhaafd; daaraan werden het perspectief toegevoegd van 'een leven lang leren' en het bijhouden van de talenkennis via formele, informele en niet-formele kanalen. Opnieuw riepen de conclusies op om onderwijs in een breder scala aan talen aan te bieden en vorderingen te toetsen middels een alom erkend instrumentarium. De waarde van lerarenopleidingen en mobiliteit van docenten kreeg opnieuw aandacht en voor het eerst werd de aanbeveling gedaan om te stimuleren dat vakken in andere talen worden onderwezen (CLIL). De *EU Raadsconclusies* van 2011 onderstreepten opnieuw het belang van hoogwaardig taalonderwijs, periodieke toetsing van de prestaties, lerarenopleidingen en docentuitwisseling, versterking van het onderwijs in de nationale taal alsook het nader onderzoeken van de mogelijkheden voor kinder om hun oorspronkelijke taal te onderhouden en te ontwikkelen.

Taaldiversiteit en intercultureel onderwijs in het basisonderwijs ontvangen brede steun van de RvE, die daartoe concreet beleid en onderwijsmiddelen aanlevert. Het EHRMT benadrukt het belang van onderwijs in en van de betreffende R/M-talen indien ouders/verzorgers de behoefte daaraan uiten, waarbij onverminderde aandacht voor het onderwijzen van de nationale taal geldt. Het CEFR verschaft een gemeenschappelijke, Europa-brede basis voor taalsyllabi, richtlijnen voor het curriculum, examens en tekstmateriaal; het bevordert ook de transparantie van de modules, syllabi en toegangseisen, waarmee internationale samenwerking op het gebied van moderne talen wordt gestimuleerd. *Aanbeveling 98 (6)* dringt er bij lidstaten op aan om onderwijsbeleid in te richten dat meertaligheid breed stimuleert en aanmoedigt tot het gebruik van vreemde talen bij het onderwijzen van andere dan taalvakken. Net als de EU spooft ook de RvE aan om te komen tot samenwerking met en uitwisseling van personen en instituten van alle onderwijsniveaus in andere landen. Betreffende de positie van de thuistaal in het curriculum benadrukt *RvE Aanbeveling 1740 (2006)* hoe wenselijk het is jonge Europeanen aan te moedigen hun moedertaal (of hoofdtaal) te leren indien dat niet een officiële taal in hun land is. Tegelijkertijd heeft elke jonge Europeaan de plicht om de officiële taal/talen te leren van het land waar hij/zij burger is. De RvE-aanbeveling vervolgt met de mededeling dat tweetalig onderwijs de basis is voor succes en dat twee- en meertaligheid meerwaarden vormen.

Gegeven de taaldiversiteit die bij veel kinderen op Europese scholen bestaat, is het niet altijd eenvoudig taalonderwijs in hun thuistaal voor hen in te richten. Desalniettemin is dit niet onmogelijk als de wil daartoe aanwezig is, zoals Yağmur en Extra (2004: 99-105) stelden. Het pionierswerk op het gebied van beleid en praktijk van de alom bekende *Victorian School of Languages* in Melbourne (Australië) vormen een voortreffelijk voorbeeld van 'goede praktijktoepassing' dat ook in de Europese context overgenomen zou kunnen worden. Het belangrijkste handelsmerk van de VSL is de baanbrekende aanpak op het gebied van *directionaliteit* en aanbod bij het verwerven van additionele talen. Daarbij wordt verwerving van talen naast het Engels als eerste of tweede taal mogelijk gemaakt voor (en vereist van) alle leerlingen in het Victoriaanse basis- en voortgezet onderwijs, ook de leerlingen die het Engels als eerste taal hebben. Momenteel bestaat het (vraagafhankelijke) aanbod uit meer dan 60 talen van persoonlijke voorkeur op publieke staatscholen en zogenoemde 'after-ethnic' scholen.

Op basis van bovengenoemde aanbevelingen en richtlijnen hebben we in het LRE-onderzoek vragen gesteld over nationale talen, R/M-talen, vreemde talen en immigrantentalen.

Ondersteuning voor nationale talen in het basisonderwijs

Tabel 12 geeft een overzicht van de inrichting van aanvullende ondersteuning in de nationale taal op basisscholen. De onderzoekers is gevraagd naar:

- de mate waarin een samenhangend en uitgewerkt curriculum wordt gehanteerd
- de mate van taalondersteuning voor nieuwkomers
- diagnostische toetsen bij schoolaanvang van nieuwkomers
- periodieke toetsing van taalvaardigheden

Tabel 12. Ondersteuning voor de nationale taal in het basisonderwijs in 24 landen/regio's

Criteria	Antwoorden	N	Antwoorden	N	Antwoorden	N landen
Curriculum	samenhangend en uitgewerkt	19	algemeen	5	geen	0
Extra ondersteuning voor nieuwkomers	volledig	22	deels	0	geen	2
Diagnostische toets bij aanvang	voor ieder	8	alleen voor immigranten	7	geen	9
Periodieke toetsing van taalvaardigheid	landelijk niveau	16	schoolniveau	8	geen	0

Volgens de verslagen van onze onderzoekers hanteren 19 landen/regio's een samenhangend en uitgewerkt landelijk curriculum in het basisonderwijs; in vijf landen/regio's wordt het curriculum in algemene bewoordingen uitgedrukt. Behalve Italië en Oekraïne bieden alle landen/regio's extra ondersteuning aan nieuwkomers bij het leren van de nationale taal. Diagnostisch toetsen is een gebied dat een grote verscheidenheid aan methodes kent, een punt dat overigens nadere aandacht van beleidsmakers verdient. Acht landen/regio's – Bulgarije, Denemarken, Engeland, Litouwen, Noord-Ierland, Oostenrijk, Schotland en Wales – hanteren diagnostische taaltoetsen bij aanvang van het basisonderwijs voor alle kinderen; zeven landen/regio's testen alleen kinderen van immigranten en negen zeggen geen diagnostische toetsen uit te voeren bij schoolaanvang. Een ander gebied waar het beleid sterk uiteenloopt, is de periodieke toetsing van taalvaardigheden: 16 landen/regio's hanteren landelijke niveautoetsen, terwijl acht dit op schoolniveau doen. Alles overziend zijn Bulgarije, Denemarken, Litouwen en Schotland de landen die geheel in overeenstemming handelen met genoemde LRE-criteria voor aanvullende ondersteuning van de nationale taal; voor Italië, Oekraïne en Polen geldt dit in veel mindere mate.

Vreemdetaalverwerving in het basisonderwijs

In het kader van vreemde talen zijn door onze onderzoekers vragen gesteld over:

- de doelgroepen
- het aantal verplichte vreemde talen
- de mate waarin een samenhangend en uitgewerkt curriculum wordt gehanteerd
- de verspreiding van gebruik van CLIL
- het aanvangsmoment van vreemdetaalonderwijs
- roostering gedurende of na schooltijden
- voorwaarden aan de groepsgrootte
- periodieke toetsing van taalvaardigheden
- het te bereiken niveau en navolging van CEFR
- de aanwezigheid van overheidsfinanciering

Drieëntwintig van de 24 landen/regio's bieden vreemde talen aan in het basisonderwijs; Wales vormt daarbij de uitzondering. De uitkomsten van deze 23 landen/regio's zijn weergegeven in Tabel 13:

Tabel 13. Inrichting van vreemdetalonderwijs in basisscholen in 23 landen/regio's

Criteria	Antwoorden	N	Antwoorden	N	Antwoorden	N
Aantal verplichte vreemde talen	twee	2	één	18	facultatief	3
Curriculum	samenhangend en uitgewerkt	20	algemeen	3	geen richtlijnen	0
Ingezet als instructietaal (CLIL)	wijdverspreid	1	lokaal	13	afwezig	9
Doelgroepen	alle	23	beperkt	0		
Aanvang taalonderwijs	vanaf jaar 1	12	halverwege	7	vanaf de laatste fase	4
Roostering	Onder schooltijden	21	deels onder schooltijden	1	buiten schooltijden	1
Voorwaarden aan groepsgrootte	geen	21	5-10 leerlingen	1	>10 leerlingen	1
Periodieke toetsing van taalvaardigheden	gestandaardiseerd landelijk niveau	10	schoolbepaald niveau	13	afwezig	0
Te behalen niveau	op basis van CEFR	7	landelijk of Schoolbepaald	13	geen	3
Overheidsfinanciering	volledig	23	deels	0		

Het onderzoek toont aan dat vreemde talen gewoonlijk deel uitmaken van het aanbod in alle landen/regio's, met uitzondering van Wales. Twee landen/regio's (Griekenland en Denemarken) stellen twee vreemde talen verplicht; 18 stellen er één verplicht. In Engeland, Noord-Ierland en Schotland zijn vreemde talen facultatief. 20 landen/regio's kennen een samenhangend en uitgewerkt curriculum; in Fryslân, Italië en Nederland wordt het curriculum uitgedrukt in algemene bewoordingen. Spanje maakt als enig land melding van wijdverbreid gebruik van CLIL, terwijl in 13 landen/regio's dit gebruik aantoonbaar is, maar niet systematisch wordt toegepast. In 12 van de 24 landen/regio's worden vreemde talen vanaf de eerste groep van het basisonderwijs onderwezen, in zeven landen/regio's halverwege en alleen in Fryslân, Nederland, Schotland en Zwitserland vanaf

de laatste groep. In tien landen/regio's worden taalvaardigheden periodiek getoetst aan de hand van landelijk gestandaardiseerde instrumenten; in 12 landen/regio's gebeurt dit op lokaal niveau. Alleen in Oostenrijk vindt geen periodieke toetsing plaats. Al hebben veel landen/regio's ongetwijfeld gebruik gemaakt van het CEFR om de curricula te ontwerpen, toch melden slechts zeven dat dit instrument expliciet en systematisch ten grondslag ligt aan de evaluatie van het te bereiken taalvaardigheidsniveau; dat zijn Bulgarije, Estland, Frankrijk, Roemenië, Schotland, Spanje en Zwitserland.

Tabel 14 toont de vreemde talen die – verplicht of facultatief – worden aangeboden op basisschoolniveau, als gemeld door onze onderzoekers.

Tabel 14. Aanbod van vreemde talen in het basisonderwijs in 23 landen/regio's

Land/regio	Vreemde talen aangeboden in het basisonderwijs
Oostenrijk	Kroatisch, Tsjechisch, Engels, Frans, Hongaars, Italiaans, Slowaaks, Sloveens (een van deze talen is verplicht)
Baskenland	Engels: verplicht
Bosn. & Herz.	Engels of Duits: verplicht; Frans, Italiaans, Arabisch: facultatief
Bulgarije	Engels, Frans, Duits, Italiaans, Spaans: een van deze talen is verplicht
Catalonië	Engels: verplicht
Denemarken	Engels en Frans of Duits: verplicht; Spaans, Duits of Frans: facultatief
Engeland	Frans, Duits, Spaans, bij wijze van uitzondering ook Chinees, Italiaans, Japans, Urdu facultatief
Estland	Engels, Frans, Duits, Russisch: één taal is verplicht, de rest is facultatief
Frankrijk	Engels, Duits, zeer weinig andere talen zoals Arabisch, Chinees, Italiaans, Portugees, Russisch, Spaans: een van deze talen is verplicht
Fryslân	Engels: verplicht; Frans, Duits, Spaans: facultatief
Griekenland	Engels en Frans of Duits: verplicht
Hongarije	Engels, Frans, Duits, Italiaans, Russisch: een van deze talen is verplicht
Italië	Engels: verplicht
Litouwen	Engels, Frans, Duits: een van deze talen is verplicht
Nederland	Engels: verplicht; Frans, Duits, Spaans: facultatief
N.-Ierland	Spaans, Frans: facultatief
Polen	Engels, Duits, Frans: een van deze talen is verplicht
Portugal	Engels, Frans: een van deze talen is verplicht
Roemenië	Engels, Frans, Duits, Italiaans, Russisch, Spaans: één van deze talen is verplicht
Schotland	Chinees, Frans, Duits, Italiaans, Spaans: één van deze talen is verplicht
Spanje (Madrid, Valencia, Sevilla)	Engels, Frans, Duits: een van deze talen is verplicht
Zwitserland	In het kanton Zürich: Engels verplicht In het kanton Genève: Duits verplicht In het kanton Ticino: Frans verplicht
Oekraïne	Engels, Frans, Duits, Spaans: een van deze talen is verplicht

Engels, Frans en Duits komen als meest onderwezen vreemde talen naar voren. In veel gevallen is een van die talen de verplichte vreemde taal die alle leerlingen moeten leren. Andere talen die als verplicht of facultatief vak worden aangeboden, zijn Italiaans, Russisch en Spaans. In sommige landen worden ook Arabisch, Chinees en Japans als facultatieve vreemde taal aangeboden. De verscheidenheid aan talen die op basisscholen worden aangeboden is een goed teken voor de Europese veelaligheid. Tegelijk zou het hier geschetste beeld tegen het licht moeten worden gehouden van de gegevens van Eurydice uit 2008, die duiden op een toenemende dominantie van het Engels in het taalonderwijs op basisscholen. http://eacea.ec.europa.eu/about/eurydice/documents/KDL2008_EN.pdf

Om succesvol taalonderwijs mogelijk te maken moet een uitgewerkt curriculum worden gehanteerd en dient het beoogde taalbeheersingsniveau duidelijk omschreven te zijn. Het CEFR is juist voor dat doel tegenwoordig een ikinstrument. Dit document omschrijft uitvoerig en met behulp van illustratieve beschrijvende schalen a) de benodigde vaardigheden voor communicatie, b) de daaraan gekoppelde kennis van en vaardigheid in de taal, en c) de relevante communicatieve situaties en domeinen. Van de onderzochte landen/regio's vermelden zeven het expliciet gebruiken van het CEFR bij vreemdetaalonderwijs, al baseren mogelijk meer gebieden hun landelijke standaarden op de uitgangspunten en methodes van het CEFR. De landen/regio's en de bijbehorende beoogde beheersingsniveaus worden apart weergegeven in Tabel 15. Als te verwachten, is niveau A1/A2 het beoogde niveau voor deze leeftijdscategorie.

Tabel 15. Beoogd beheersingsniveau conform het CEFR voor vreemdetaalonderwijs in basisscholen in 7 landen/regio's

Land/regio	Te bereiken vaardigheidsniveau voor vreemde talen aan het einde van het basisonderwijs
Bulgarije	A1-A2
Estland	A1-A2
Frankrijk	A1
Roemenië	A1
Schotland	A1
Spanje (Madrid, Valencia, Sevilla)	A2 en 'niet nader gespecificeerd' in Valencia
Zwitserland	In het kanton Zürich: A2.1 voor passieve mondelinge en schriftelijke beheersing en actieve mondelinge beheersing, A1.2 voor actieve schriftelijke beheersing

Taalverwerving voor R/M-talen in het basisonderwijs

In navolging van de methode die wordt toegepast voor vreemdetaalonderwijs hebben we onze onderzoekers vragen gesteld over de R/M-talen die in de betreffende nationale/regionale context worden aangeboden. Specifiek is gevraagd naar:

- de doelgroepen
- de mate waarin een samenhangend en uitgewerkt curriculum wordt gehanteerd
- de verspreiding van gebruik van CLIL
- het moment waarop onderwijs in R/M-talen aanvangt
- roostering gedurende of buiten schooltijden
- voorwaarden aan de groepsgrootte
- de periodieke toetsing van taalvaardigheden
- eventuele expliciete eisen die gesteld worden aan het vaardigheidsniveau dat voor de R/M-talen behaald dient te worden aan het einde van het basisonderwijs
- de aanwezigheid van overheidsfinanciering

R/M-talen worden in 22 van de 24 onderzochte landen/regio's aangeboden; voor Denemarken en Estland is zulk aanbod niet gemeld. De resultaten voor de betreffende 22 landen/regio's zijn te zien in Tabel 16.

Tabel 16. Inrichting van onderwijs in R/M-talen bij basisscholen in 22 landen/regio's

Criteria	antwoorden	N Landen	antwoorden	N Landen	antwoorden	N Landen
Doelgroepen	alle	20	beperkt	2	geen ondersteuning	0
Curriculum	samenhangend en uitgewerkt	16	algemeen	5	geen richtlijnen	1
Gebruik als instructietaal (CLIL)	wijdverspreid	12	in sommige gebieden	6	afwezig	4
Aanvang taalonderwijs	vanaf groep 1	19	halverwege	3	vanaf de laatste fase	0
Roostering	onder schooltijden	17	deels onder schooltijden	4	buiten schooltijden	1
Voorwaarden groepsgrootte	geen	16	5-10 leerlingen	3	>10 leerlingen	3
Periodieke toetsing taalvaardigheden	landelijk gestandaardiseerd	8	schoolbepaald	11	geen	3
Te bereiken niveau	landelijke/regionale normen	14	schoolbepaald	3	geen	5
Overheidsfinanciering	volledig	21	deels	1	geen	0

In 20 landen/regio's zijn lessen in R/M-talen en vakken waarbij die talen de instructietaal zijn, vrij toegankelijk voor alle leerlingen, ongeacht de taalachtergrond; in Bulgarije en Griekenland zijn zulke vakken alleen bedoeld voor de betreffende moedertaalsprekers. Alle landen, met uitzondering van Oostenrijk, hanteren richtlijnen voor het curriculum. CLIL wordt veel meer toegepast in het onderwijs voor R/M-talen dan in het vreemdetaalonderwijs: 12 landen/regio's melden dat CLIL gemeengoed is, terwijl zes melden dat dit lokaal wordt toegepast. Negentien van de 22 landen/regio's waar R/M-talen worden onderwezen, beginnen daarmee al bij aanvang van het basisonderwijs; alleen Frankrijk, Polen en Zwitserland introduceren deze talen pas halverwege het curriculum. Zestien landen/regio's hanteren geen voorwaarden voor de groepsomvang; in Engeland, Hongarije en Polen is daarentegen aanmelding van minstens vijf leerlingen vereist

om een groep te starten, en in Bulgarije, Noord-Ierland en Oostenrijk ligt dat aantal op tien. Bij het periodiek toetsen van taalvaardigheden hanteren 18 landen/regio's leeftijdsgebonden, gestandaardiseerde of schoolgerelateerde instrumenten, waarbij alleen Fryslân, Italië, Nederland en Oostenrijk geen melding maken van periodieke toetsing. In 14 landen/regio's vormen landelijke/regionale standaarden het uitgangspunt voor bepaling van het niveau van taalbeheersing; in drie gebieden is de standaard schoolgebonden. In vijf landen/regio's – namelijk Bosnië & Herzegovina, Griekenland, Italië, Noord-Ierland en Oostenrijk – is geen sprake van expliciete doelstellingen qua beheersingsniveau.

Tabel 17 toont de daadwerkelijk aangeboden R/M-talen, als gerapporteerd door onze onderzoekers.

Tabel 17. Aanbod R/M-talen in het basisonderwijs in 22 landen/regio's

Land/regio	Aangeboden R/M-talen in het basisonderwijs
Oostenrijk	Burgenland-Kroatisch, Tsjechisch, Hongaars, Slowaaks, Sloveens, Romani
Baskenland	Baskisch
Bosn. & Herz.	Andere Nationale Talen: Bosnisch, Kroatisch en Servisch
Bulgarije	Armeens, Hebreeuws, Romani, Turks
Catalonië	Catalaans alom, Aranëes Occitaans in Val d'Aran
Engeland	Cornish in Cornwall
Frankrijk	Baskisch, Bretons, Catalaans, Corsicaans, Occitaans Tahitiaans en Melanesische talen (Ajië, Drehu, Nengone, Paici) worden in overzeese Franse gebieden aangeboden).
Fryslân	Fries
Griekenland	Turks
Hongarije	Bulgaars, Kroatisch, Duits, Grieks, Pools, Romani/Boyash, Roemeens, Roetheens, Servisch, Slowaaks, Sloveens
Italië	Albanees, Catalaans, Kroatisch, Frans, Franco-Provençaals, Friulisch, Duits, Grieks, Ladinisch, Occitaans, Sardijnisch, Sloveens
Litouwen	Wit-Russisch, Hebreeuws, Pools, Russisch
Nederland	Fries
N.-Ierland	Iers
Polen	Kasjoebisch
Portugal	Mirandees
Roemenië	Bulgaars, Duits, Hongaars, Italiaans, Kroatisch, Oekraïens, Pools, Romani, Russisch-Lipovaans, Servisch, Slowaaks, Turks
Schotland	Schots-Gaelisch
Spanje (Madrid, Valencia, Sevilla)	Valenciaans alleen in Valencia
Zwitserland	Andere Nationale Talen: Frans, Duits, Italiaans
Oekraïne	Wit-Russisch, Bulgaars, Krimtataars, Gagaoezisch, Duits, Grieks, Hongaars, Jiddisch, Moldavisch, Pools, Roemeens, Russisch, Slowaaks
Wales	Welsh

Er is sprake van een rijk aanbod in meerdere landen/regio's, waarbij Bulgarije, Hongarije, Italië, Litouwen, Oekraïne, Oostenrijk en Roemenië vier of meer R/M-talen bieden, hetzij als schoolvak of, in de meeste gevallen, als instructietaal.

Verwerving van immigrantentalen in het basisonderwijs

Voor immigrantentalen hebben we onze onderzoekers vergelijkbare vragen gesteld als in het geval van R/M-talen en vreemde talen. Slechts vijf landen geven aan op basisschoolniveau een aanzienlijk aanbod aan immigrantentalen te hebben. Dat zijn Denemarken, Frankrijk, Oostenrijk, Spanje en Zwitserland (in het kanton Zürich). De resultaten van deze vijf landen zijn weergegeven in Tabel 18.

Tabel 18. Verwerving van immigrantentalen in het basisonderwijs in 5 landen/regio's

Criteria	Antwoorden	N	Antwoorden	N	Antwoorden	N
Doelgroepen	alle	2	alleen kinderen van immigranten	3	niet nader gespecificeerd	0
Samenhangend en uitgewerkt curriculum	samenhangend en uitgewerkt	2	algemeen	3	geen richtlijnen	0
Gebruik als instructietaal	wijdverbreid	1	lokaal	3	afwezig	1
Aanvang taalonderwijs	vanaf groep 1	2	halverwege	1	vanaf de laatste fase	2
Roostering	onder schooltijden	0	deels onder schooltijden	2	buiten schooltijden	3
Voorwaarden groeps grootte	geen	2	5-10 leerlingen	1	>10 leerlingen	2
Periodieke toetsing taalvaardigheden	landelijk niveau	0	lokaal niveau	5	geen	0
Te bereiken niveau	landelijk/regionaal bepaald	0	schoolbepaald	0	geen	5
Overheidsfinanciering	volledig	2	deels	3	geen	0

In Frankrijk en Zwitserland zijn lessen in immigrantentalen toegankelijk voor alle leerlingen; in Denemarken, Oostenrijk en Spanje geldt dat alleen voor moedertaalsprekers. In Zwitserland en Frankrijk worden geen eisen aan de groeps grootte gesteld, terwijl in Spanje minstens vijf leerlingen ingeschreven moeten zijn om met een klas te kunnen beginnen; in Oostenrijk en Denemarken is dat minimum tien leerlingen. Oostenrijk en Denemarken hanteren een samenhangend en uitgewerkt curriculum; in de andere landen/regio's wordt het curriculum in algemene bewoordingen uitgedrukt. In Spanje bestaat het gebruik om immigrantentalen als instructietaal in te zetten, terwijl dit in Oostenrijk, Denemarken en Frankrijk minder

wijdverspreid plaatsvindt; in Zwitserland worden deze talen slechts als schoolvak onderwezen. Spanje en Zwitserland bieden de lessen aan onder schooltijden; in de andere landen zijn de lessen deel van de extra-curriculaire activiteiten. De mate van beheersing van immigrantentalen wordt niet bepaald middels nationale, regionale of schoolgebonden standaarden, al wordt de ontwikkeling van taalvaardigheden in alle landen wel periodiek getoetst. Lessen in immigrantentalen worden in Oostenrijk en Denemarken geheel van overheidswege gefinancierd; in Frankrijk, Spanje en Zwitserland is de belangrijkste bron van financiering het land van herkomst.

De immigrantentalen die in elk land worden aangeboden zijn in Tabel 19 opgenomen.

Tabel 19. Aanbod van immigrantentalen in het basisonderwijs in 5 landen

Land/regio	Aangeboden immigrantentalen in het basisonderwijs
Oostenrijk	Albanees, Bosnisch/Kroatisch/Servisch, Pools, Russisch, Turks
Denemarken	
Frankrijk	Arabisch, Chinees, Italiaans, Portugees, Russisch, Spaans
Spanje (Madrid, Valencia, Sevilla)	(Marokkaans) Arabisch en Portugees in Madrid en Valencia
Zwitserland	In Zürich: Albanees, Arabisch, Bosnisch/Kroatisch/Servisch, Bulgaars, Chinees, Fins, Frans, Grieks, Hongaars, Italiaans, Koreaans, Koerdisch, Portugees, Turks, Russisch, Spaans, Sloveens, Zweeds In Genève: Albanees, Arabisch, Italiaans, Portugees, Spaans, Turks

Ontwikkelingsmogelijkheden voor leraren in het basisonderwijs

Zowel de EU als de RvE hebben voortdurend het belang onderstreept van het werven en doorontwikkelen van gekwalificeerde taaldocenten ter bevordering van de taalontwikkeling en interculturele vaardigheden van leerlingen. Beide instanties benadrukken dat leraren ook hun eigen interculturele en taalvaardigheden moeten uitbouwen, wat ook geldt voor hun bewustzijn ten opzichte van meertaligheid en veeltaligheid. Plannen voor mobiliteit van docenten kunnen een belangrijke motivatie zijn om een tijdlang in het land te vertoeven van de taal die ze onderwijzen; deze methode heeft zich bewezen als een zeer nuttige manier om docenten genoemde vaardigheden te laten uitbouwen (EC 2008: 11).

We hebben in het kader van het LRE-onderzoek vragen gesteld over:

- kwalificaties van leerkrachten
- aanbod van specifieke cursussen voor of tijdens de aanstelling
- mobiliteit van leraren in vreemde talen
- maatregelen ter aanvulling van het lerarenbestand ingeval van tekort

In Tabel 20 zijn de uitkomsten voor alle vier taalcategorieën in het basisonderwijs weergegeven, voor alle landen/regio's. Men dient zich te realiseren dat niet alle taalcategorieën in alle landen/regio's aangeboden worden, wat de reden is voor de lage score voor, in het bijzonder, immigrantentalen, die in slechts vijf landen/regio's deel van het aanbod uitmaken.

Tabel 20. Kwalificaties en doorontwikkeling van leerkrachten in het basisonderwijs in 24 landen/regio's

Dimensie	Antwoorden	N landen				Antwoorden	N landen				Antwoorden	N landen			
		NT	R/M	VT	IT		NT	R/M	VT	IT		NT	R/M	VT	IT
Kwalificaties leerkrachten	gekwalficeerde taaldocenten	16	17	14	2	algemeen gekwalficeerde docenten	8	5	9	3	geen specifieke kwalificaties	0	2	1	19
Cursussen voor aanstelling	vakspecifiek	20	18	17	1	algemeen	4	3	4	2	geen	0	3	3	21
Cursussen tijdens aanstelling	vakspecifiek	16	14	20	1	algemeen	7	7	3	4	geen	1	3	1	14
voor docentenwerving	structurele maatregelen	3	7	8	0	wervingscampagnes in de media	1	2	2	0	geen specifieke maatregelen	20	15	14	24
Mobiliteit van docenten	deel van de opleiding			1		informele financiële steun			14		geen			9	

Volgens de respons op ons onderzoek worden in ca. twee derde van de onderzochte landen/regio's gekwalificeerde taaldocenten aangesteld om de betreffende taal te onderwijzen: 16 van de 24 voor de nationale taal, 17 van de 22 voor R/M-talen, 14 van de 23 voor vreemde talen en twee van de vijf voor immigrantentalen. Vanzelfsprekend is het in het geval van *Content Integrated Language Learning* (CLIL) minder van belang of het daadwerkelijk om gekwalificeerde taaldocenten gaat (al dient het niveau van taalbeheersing bij de docent hoog te zijn); ook is in de context van het basisonderwijs de inzet van gekwalificeerde taaldocenten voor de algemene lessen in de nationale taal en R/M-talen ongebruikelijk te noemen. Van leerkrachten voor vreemde talen mag een formele kwalificatie echter wel degelijk worden verwacht. Toch worden in Engeland, Frankrijk, Fryslân, Italië, Nederland, Noord-Ierland, Oostenrijk, Schotland en Zwitserland algemeen gekwalificeerde leerkrachten ingezet om vreemde talen te onderwijzen.

In alle landen zijn ontwikkelingsprogramma's voor leerkrachten, voorafgaand aan of tijdens hun aanstelling, gebruikelijk, of deze nu van specifieke of algemene aard zijn. Voor Italië en Noord-Ierland wordt geen melding gemaakt van het bestaan van cursussen voor leerkrachten in vreemde talen voorafgaand aan hun aanstelling, en voor Griekenland geldt hetzelfde voor cursussen in de nationale taal tijdens de aanstelling. Leerkrachten in het Cornish als R/M-taal in Engeland ontvangen ook geen formele training. Wat het onderwijs in immigrantentalen betreft biedt alleen Oostenrijk vakspecifieke cursussen voorafgaand en tijdens de aanstelling aan. Begrijpelijkerwijze bestond in het onderzoek niet de ruimte om in detail in te gaan op de aard van de ontwikkelingsprogramma's voor leerkrachten; dit mag gelden als thema voor nader onderzoek.

Een ander thema dat de reikwijdte van het onderzoek ontsteeg, was de kwestie van leerkrachten in R/M-talen en immigrantentalen; officieel kunnen zij, waar zij lesgeven op scholen voor minderheden of immigranten, aangeduid worden als leerkrachten in moedertalen, of als leerkrachten in vreemde talen waar zij niet-moedertaalsprekers van de betreffende taal onderwijzen, die zulke scholen bezoeken. Derhalve kunnen ze ervoor kiezen om ontwikkelingsprogramma's te volgen voor leerkrachten van hetzij moedertalen of vreemde talen, afhankelijk van de situatie waarin hun lessen zich afspelen.

Mobiliteit van docenten vormt het aangewezen aandachtsgebied voor ontwikkeling bij vreemdetaalonderwijs. Negen van de 24 landen/regio's zeggen geen enkele steun op dit gebied te krijgen; slechts Catalonië en Zwitserland maken melding van structurele mobiliteitsprogramma's. Veertien andere landen/regio's moedigen mobiliteit van docenten aan en verlenen daarbij financiële steun. Het is echter duidelijk dat er meer gedaan kan worden om taaldocenten aan te sporen meer tijd door te brengen in het land van de taal die ze onderwijzen en EU-aanbevelingen na te volgen. Deze aanbevelingen duiden mobiliteit van docenten immers aan als belangrijk middel om een hoger niveau van taalkundige en culturele competentie te verkrijgen.

Een interessante uitkomst is dat een aantal landen/regio's actief maatregelen treft om het aantal taaldocenten te vergroten; dit zou vruchtbare grond voor kennisuitwisseling kunnen betekenen. Houdt dit in dat de kennis toeneemt, of simpelweg dat het

lerarenbestand onder druk staat? In Baskenland, Denemarken, Estland en Zwitserland is sprake van bijzondere maatregelen om leerkrachten in de nationale taal te werven. Bulgarije, Denemarken, Engeland, Fryslân, Hongarije, Litouwen en Oekraïne treffen stimulerende maatregelen om extra gekwalificeerde leerkrachten in vreemde talen aan te stellen en op te leiden. De opleving en bevordering van veel R/M-talen ligt waarschijnlijk ten grondslag aan de ontwikkeling in Baskenland, Bosnië & Herzegovina, Denemarken, Noord-Ierland, Schotland, Spanje en Oekraïne, waar bijzondere maatregelen worden genomen om leerkrachten voor R/M-talen te werven. Voor geen van deze landen/regio's wordt evenwel vermeld dat zij actief leerkrachten in immigrantentalen werven; zonder twijfel is dit een gebied dat ontwikkeling verdient.

2.4 Talen in het voortgezet onderwijs

In EU- en RvE-documenten over meertaligheid wordt benadrukt dat leerlingen die de overgang naar het voortgezet onderwijs maken voort moeten bouwen op het fundament dat ze voor taalvaardigheid in het basisonderwijs hebben gelegd. Met het oog op zowel de arbeidsmarkt als het beroepsonderwijs en hoger onderwijs voor volwassenen moet het aantal te leren talen en de communicatievaardigheid daarin worden uitgebouwd.

Volgens Aanbeveling 98 (6) van de Raad van Europa dient de doelstelling bij het voortgezet taalonderwijs te zijn:

[to] continue to raise the standard of communication which pupils are expected to achieve so that they can use the language studied to communicate effectively with other speakers of that language in everyday transactions, build social and personal relations and learn to understand and respect other people's cultures and practices.

Scholen voor voortgezet onderwijs dienen in het algemeen een groter scala aan talen te bieden en leerlingen de kansen te geven meer dan één Europese of andere taal te leren. Het bereikte taalvaardigheidsniveau dient middels een Europees meetinstrumentarium te worden getoetst; waar dat aan de orde is dienen ook deelcompetenties te worden onderscheiden. Aanbevolen wordt om *Content Integrated Language Learning* (CLIL) meer toe te passen. Andere belangrijke onderdelen van een succesvol schooltraject zijn de verdere ontwikkeling en mobiliteit van docenten en het opzetten van gezamenlijke projecten via internationale netwerken en samenwerkingsverbanden. Ons onderzoek is zo opgezet dat het veel – zij het niet al – deze aspecten in ogenschouw neemt.

Het spreekt voor zich dat het lastiger is om voortgezet onderwijs internationaal te vergelijken dan basisonderwijs. Er zijn veel specialistische schoolsoorten waaruit een leerling kan kiezen; lager en hoger voortgezet onderwijs zijn per land anders gestructureerd (zie de Woordenlijst) en er bestaat aanzienlijke variatie in de wijze waarop vorm wordt gegeven aan taalprogramma's. Ondanks deze en andere problemen hebben onze onderzoekers in alle 24 deelnemende landen/regio's gegevens voor alle taalcategorieën kunnen verzamelen waar het de inrichting van het taalonderwijs en de verdere ontwikkeling van docenten betreft.

Ondersteuning voor de nationale taal in het voortgezet onderwijs – inrichting

Ook op het niveau van voortgezet onderwijs blijft aanvullende ondersteuning in de nationale taal van groot belang, zowel voor nieuwkomers als voor alle anderen die moeilijkheden ondervinden bij het verstaan van en communiceren in de nationale taal. We hebben onze onderzoekers dezelfde reeks vragen gesteld als bij het basisonderwijs. Het betrof daarbij:

- de mate waarin een samenhangend en uitgewerkt curriculum wordt gehanteerd
- de mate van taalondersteuning voor nieuwkomers
- het bestaan van diagnostische toetsen bij schoolaanvang
- periodieke toetsing van taalvaardigheden

De resultaten zijn weergegeven in Tabel 21.

Tabel 21. Inrichting van ondersteuning in de nationale taal in het voortgezet onderwijs in 24 landen/regio's

Criteria	Antwoorden	N	Antwoorden	N	Antwoorden	N
Curriculum	samenhangend en uitgewerkt	20	algemeen	4	geen	0
Aanvullende ondersteuning voor nieuwkomers	volledig	21	deels	0	geen	3
Diagnostische toets bij aanvang	voor iedereen	9	alleen voor kinderen van immigranten	5	geen	10
Periodieke toetsing van taalvaardigheden	landelijke toetsing	15	schoolbepaalde toetsing	8	geen	1

Volgens de verslagen van onze onderzoekers hanteren 20 landen/regio's een samenhangend en uitgewerkt taalcurriculum; in Fryslân, Italië, Noord-Ierland en Nederland wordt het curriculum in algemene bewoordingen uitgedrukt. In 21 landen/regio's wordt nieuwkomers aanvullende ondersteuning in de nationale taal aangeboden, hetzij voorafgaand aan of gedurende het reguliere onderwijsprogramma; voor Denemarken, Italië en Oekraïne is geen melding van zulke ondersteuning gemaakt. De aard van de geboden ondersteuning en het verschil dat dit voor de schoolsucceskansen van de leerlingen maakt, is een thema dat nader onderzoek verdient. Net als in het basisonderwijs voert een verhoudingsgewijs klein aantal landen/regio's bij alle leerlingen bij aanvang van het voortgezet onderwijs een behoeftegerichte vaardigheidstoets voor de nationale taal uit. Het gaat dan om Bosnië & Herzegovina, Catalonië, Engeland, Frankrijk, Oekraïne, Polen, Portugal, Schotland en Wales. Vijf andere landen/regio's – Bulgarije, Hongarije, Litouwen, Spanje en Baskenland – voeren alleen bij kinderen van immigranten zulke diagnostische toetsen uit. De aard van de toetsen en de wijze waarop de informatie wordt gebruikt bij het samenstellen van syllabi en de inrichting van verdere ondersteuning is ook een thema dat nadere aandacht verdient. Net als in het basisonderwijs vindt ook in het voortgezet onderwijs periodieke toetsing van de vaardigheden in de nationale taal plaats, waarbij dit in 15 landen/regio's op landelijk niveau en in acht landen/regio's op lokaal niveau gebeurt. Voor Denemarken is geen melding gemaakt van periodieke toetsing van vaardigheden in de nationale taal in het voortgezet onderwijs.

Vreemde talen in het voortgezet onderwijs

Tabel 22 geeft een overzicht van de inrichting van het vreemdetalenonderwijs in het voortgezet onderwijs. We vroegen onze respondenten naar:

- de doelgroepen
- het aantal talen dat wordt onderwezen en of deze al dan niet verplicht zijn
- de mate waarin een samenhangend en uitgewerkt curriculum wordt gehanteerd
- de verspreiding van gebruik van CLIL
- roostering onder of buiten schooltijden
- voorwaarden aan de groepsgrootte
- periodieke toetsing van taalvaardigheden
- het te bereiken niveau en navolging van CEFR
- de aanwezigheid van overheidsfinanciering

Tabel 22. Inrichting van vreemdetalenonderwijs in het voortgezet onderwijs in 24 landen/regio's

Criteria	Antwoorden	N	Antwoorden	N	Antwoorden	N
Doelgroepen	alle	24	beperkt	0	geen ondersteuning	0
Aantal verplichte vreemde talen (lager voortgezet onderwijs)	twee	14	één	10	geen	0
Aantal verplichte vreemde talen (hoger voortgezet onderwijs)	twee	9	één	10	geen	5
Curriculum	samenhangend en uitgewerkt	20	algemeen	4	geen richtlijnen	0
Gebruik taal als instructietaal (CLIL)	wijdverspreid	1	lokaal	14	afwezig	9
Roostering	onder schooltijden	23	deels onder schooltijden	1	buiten schooltijden	0
Voorwaarden groepsgrootte	geen	19	5-10 leerlingen	5	>10 leerlingen	0
Periodieke toetsing taalvaardigheden	gestandaardiseerde landelijke toetsing	11	schoolbepaalde toetsing	13	geen	0
Te behalen niveau	gerelateerd aan CEFR	13	landelijk of schoolbepaald	7	geen	4
Overheidsfinanciering	volledig	24	deels	0	geen	0

Als te verwachten bieden alle deelnemende landen/regio's vreemde talen aan in zowel het lager als het hoger voortgezet onderwijs. Er blijken echter aanzienlijke verschillen te bestaan bij het aantal verplichte talen, het talenaanbod, de periodieke toetsing van taalvaardigheden, het gebruik van CLIL en de mate waarin het CEFR wordt ingezet bij de evaluatie van het bereikte niveau.

Voor 20 landen/regio's is gerapporteerd dat een samenhangend en uitgewerkt curriculum wordt gehanteerd. Alleen in Nederland, Noord-Ierland, Frankrijk en Italië wordt het curriculum in algemene bewoordingen uitgedrukt. Waar in het basisonderwijs alleen Spanje het wijdverspreide gebruik van CLIL toepast, valt voor het voortgezet onderwijs Frankrijk deze eer te beurt. 14 landen/regio's zeggen CLIL op plaatselijk niveau toe te passen en voor negen wordt geen melding gemaakt van toepassing van CLIL; paragraaf 2.5 bevat een beschouwing van CLIL voor alle taalcategorieën. Over het algemeen worden er geen voorwaarden gesteld aan de groepsgrootte voor vreemdetalenonderwijs. Tegelijk wordt voor Bulgarije, Denemarken, Griekenland, Litouwen en Roemenië gemeld dat deelname van minimaal vijf leerlingen is vereist om sommige klassen te laten starten als het gaat om facultatieve lessen in kleinere talen. Elf landen/regio's voeren periodieke taalvaardigheidstoetsen op landelijk niveau uit, 12 op schoolniveau.

Tabel 23 toont de mate waarin de landen/regio's talen verplicht stellen in het voortgezet onderwijs.

Dertien landen/regio's stellen het leren van twee vreemde talen verplicht in het lager voortgezet onderwijs. Voor het hoger voortgezet onderwijs daalt dat aantal tot negen, omdat op dat niveau in Denemarken, Fryslân, Italië, Litouwen, Nederland en Oekraïne niet twee talen maar één taal vereist wordt, en in Griekenland zelfs geen enkele taal. In Hongarije en Zwitserland stijgt het aantal verplichte talen daarentegen juist van één naar twee. Alleen Oostenrijk, Estland, Frankrijk, Polen, Portugal, Roemenië en Zwitserland stellen in zowel het lager als het hoger voortgezet onderwijs twee talen verplicht. In Engeland, Noord-Ierland, Schotland en Wales is één vreemde taal verplicht in het lager voortgezet onderwijs, maar in het hoger voortgezet onderwijs zijn dit de enige van de deelnemende landen/regio's waar geen vreemde taal verplicht wordt gesteld naast Griekenland, waar vreemde talen helemaal niet verplicht zijn. In Schotland wordt taalonderwijs in zowel het lager als hoger voortgezet onderwijs als recht beschouwd, waarmee het technisch gesproken niet een verplichting is, al leren in de praktijk de meeste kinderen in het voortgezet onderwijs wel een vreemde taal.

Tabel 23. Aantal verplichte talen in het lager en hoger voortgezet onderwijs in 24 landen/regio's

Aantal verplichte talen	Twee talen verplicht	Eén taal verplicht	Geen verplichte taal
Lager voortgezet onderwijs	Denemarken, Estland, Frankrijk, Fryslân, Griekenland, Italië, Litouwen, Nederland, Oekraïne, Oostenrijk, Polen, Portugal, Roemenië	Baskenland, Bosnië & Herzegovina, Bulgarije, Catalonië, Engeland, Hongarije, N.-Ierland, Spanje (Madrid, Valencia, Sevilla), Wales, Zwitserland	Schotland
Hoger voortgezet onderwijs	Bulgarije, Estland, Frankrijk, Hongarije, Oostenrijk, Polen, Portugal, Roemenië, Zwitserland	Baskenland, Bosnië & Herzegovina, Catalonië, Denemarken, Fryslân, Italië, Litouwen, Nederland, Oekraïne, Spanje (Madrid, Valencia, Sevilla)	Engeland, Griekenland, N.-Ierland, Schotland, Wales

Zoals te verwachten viel, geldt voor het voortgezet onderwijs in de deelnemende landen sterker dan voor het basisonderwijs dat de doelstellingen voor taalvaardigheid in vreemde talen overeenkomstig het CEFR zijn geformuleerd; 13 landen/regio's noemen specifiek het te bereiken CEFR-niveau. De gehanteerde normen zijn weergegeven in Tabel 24.

Tabel 24. CEFR-doelstellingen voor taalvaardigheid bij vreemdetalenonderwijs in het voortgezet onderwijs in 13 landen/regio's

Land/regio	Verwacht taalvaardigheidsniveau aan het einde van het voortgezet onderwijs
Oostenrijk	B2
Baskenland	B1
Bulgarije	B1–B2 voor eerste VT; A1 voor tweede VT
Denemarken	B2
Estland	Lager voortgezet: eerste VT: B1; tweede VT: A2 Hoger voortgezet: twee vreemde talen op B-niveau (B1 of B2)
Frankrijk	B2-niveau voor eerste VT; B1-niveau voor tweede VT A2/B1 voor derde VT
Fryslân	Afhankelijk van schoolsoort, niveaus tussen A1 en B2 (of C1 voor leesvaardigheid)
Hongarije	Eerste VT: B1 of B2; tweede VT: B1
Litouwen	Lager voortgezet: eerste VT: B1; tweede VT: A2; hoger voortgezet: in aansluiting bij de bereikte vaardigheid van het lager voortgezet niveau: B2, B1 of A2
Nederland	Afhankelijk van schoolsoort, niveaus tussen A1 en B2 (of C1 voor leesvaardigheid)
Portugal	Niveaus variëren tussen A.2.2 en B.1.2
Roemenië	B2
Zwitserland	In de kantons Zürich en Genève: B2.

Kennelijk is B2 het algemeen nagestreefde vaardigheidsniveau voor de eerste vreemde taal en B2 voor de tweede. Uit de uitkomsten van het SurveyLang-onderzoek, later dit jaar, zal blijken in hoeverre dit streven in werkelijkheid wordt bereikt.

R/M-talen in het voortgezet onderwijs

Wegens de verplichtingen die het EHRMT en nationale wetgeving opleggen, bieden landen/regio's onderwijs in en over R/M-talen. We hebben onze onderzoekers een vergelijkbare reeks vragen gesteld als voor vreemde talen. De onderwerpen waren:

- de doelgroepen
- de mate waarin een samenhangend en uitgewerkt curriculum wordt gehanteerd
- de verspreiding van gebruik van CLIL
- roostering onder of buiten schooltijden
- voorwaarden aan de groepsgrootte
- periodieke toetsing van de taalvaardigheden
- het te bereiken niveau
- de aanwezigheid van overheidsfinanciering

In 19 landen/regio's zijn R/M-talen deel van het aanbod in het voortgezet onderwijs. De uitkomsten staan in Tabel 25.

Tabel 25. Inrichting van onderwijs in R/M-talen in het voortgezet onderwijs in 19 landen/regio's

Criteria	Antwoorden	N	Antwoorden	N	Antwoorden	N
Doelgroepen	alle	18	beperkt	1	niet gespecificeerd	0
Samenhangend en uitgewerkt curriculum	samenhangend en uitgewerkt	16	algemeen	3	geen richtlijnen	0
Gebruik taal als instructietaal (CLIL)	wijdverspreid	10	lokaal	8	afwezig	1
Roostering	onder schooltijden	15	deels onder schooltijden	3	buiten schooltijden	1
Voorwaarden groeps grootte	geen	13	5-10 leerlingen	1	>10 leerlingen	5
Periodieke toetsing taalvaardigheden	gestandaardiseerde landelijke/regionale toetsing	10	schoolbepaalde toetsing	8	geen toetsing	1
Te behalen niveau	landelijk/regionaal bepaald	14	schoolbepaald	3	geen	2
Overheidsfinanciering	volledig	19	deels	0	geen	0

De landen/regio's die geen onderwijs in R/M-talen aanbieden zijn Denemarken, Engeland, Estland, Griekenland en Polen. Voor de overige 19 landen/regio's is CLIL in tien landen/regio's in wijdverspreid en in acht op sommige gebieden in gebruik; voor Bulgarije is gerapporteerd dat R/M-talen alleen als schoolvak worden onderwezen. De lessen staan overal open voor alle leerlingen, met uitzondering van Bulgarije, waar alleen moedertaalsprekers mee kunnen doen. De lessen vinden plaats onder schooltijden, behalve in Bosnië & Herzegovina, Bulgarije en Oostenrijk, waar de lessen deels onder en deels buiten schooltijden worden gegeven. In 13 landen/regio's worden geen voorwaarden gesteld aan de groeps grootte. In Schotland is een minimum van vijf leerlingen vereist om de lessen doorgang te doen vinden; dat aantal ligt in Bulgarije, Frankrijk, Noord-Ierland, Oostenrijk en Roemenië op tien leerlingen. Achttien landen/regio's voeren periodieke toetsing van taalvaardigheden uit middels landelijke/regionale of schoolbepaalde toetsen; alleen in Italië wordt er niet periodiek getoetst. Oostenrijk en Wales zeggen geen doelstellingen voor het te bereiken taalvaardigheidsniveau te hanteren, anders dan alle andere landen/regio's. In geen van de landen/regio's worden kosten voor de lessen in rekening gebracht.

Immigrantentalen in het voortgezet onderwijs

Met de toegenomen mobiliteit en migratie binnen en naar Europa is het aantal 'immigrantentalen' dat op Europese scholen gesproken wordt, drastisch toegenomen. Voor veel kinderen is de instructietaal op school dan ook hun tweede taal. In Europese documenten bestaat veel aandacht voor het belang van de waardering van alle talen en culturen die zich binnen een schoolklas voordoen. In Aanbeveling 98 (6) van de Raad van Europa (1998) wordt er bij de lidstaten op aangedrongen om zich er zeker van de stellen dat:

there is parity of esteem between all the languages and cultures involved so that children in each community may have the opportunity to develop oracy and literacy in the language of their own community as well as to learn to understand and appreciate the language and culture of the other.

Het *Groenboek over Migratie en Mobiliteit* (2008) verwijst naar Instructie 77/486/CEE, die lidstaten wil stimuleren tot:

teaching of the mother tongue and culture of the country of origin, in coordination with normal education, in cooperation with the Member State of origin.

In ons LRE-onderzoek hebben we uit willen zoeken in hoeverre lidstaten zowel immigranten als anderen de kans bieden om deze talen te leren. Het bleek dat bij voorschools en basisonderwijs slechts enkele landen/regio's deze optie structureel aanbieden (drie landen/regio's in voorschoolse educatie en vijf in het basisonderwijs); voor het voortgezet onderwijs was er een positief antwoord van acht van de 24 landen/regio's. Het gaat dan om Denemarken, Engeland, Estland, Frankrijk, Nederland, Oostenrijk, Schotland en Zwitserland.

Tabel 26 geeft een overzicht van de immigrantentalen in deze landen, met speciale aandacht voor:

- de doelgroepen
- de mate waarin een samenhangend en uitgewerkt curriculum wordt gehanteerd
- de verspreiding van gebruik van CLIL
- roostering onder of buiten schooltijden
- voorwaarden aan de groeps grootte
- periodieke toetsing van taalvaardigheden
- het te bereiken niveau
- de aanwezigheid van overheidsfinanciering

Tabel 26. Inrichting van onderwijs in immigrantentalen in het voortgezet onderwijs (8 landen/regio's)

Criteria	Antwoorden	N	Antwoorden	N	Antwoorden	N
Doelgroepen	alle	4	beperkt tot moedertaalsprekers	3	niet gespecificeerd	1
Samenhangend en uitgewerkt curriculum	samenhangend en uitgewerkt	3	algemeen	3	geen richtlijnen	2
Gebruik taal als instructietaal (CLIL)	wijdverspreid	1	plaatselijk	2	afwezig	5
Roostering	onder schooltijden	1	deels onder schooltijden	1	buiten schooltijden	6
Voorwaarden groepsgrootte	geen	4	5-10 leerlingen	2	>10 leerlingen	2
Periodieke toetsing taalvaardigheden	gestandaardiseerde landelijke toetsing	1	schoolbepaalde toetsing	5	geen	2
Te behalen niveau	landelijk bepaald	2	schoolbepaald	3	geen	3
Overheidsfinanciering	volledig	5	deels	2	geen	1

Onder de acht landen/regio's waarvoor aanbod is gemeld bieden Denemarken, Engeland, Frankrijk en Nederland talen als Turks en Arabisch, niet alleen aan leerlingen met een achtergrond in deze talen, maar aan alle leerlingen, als vreemde taal. Dit model vormt een goed praktijkvoorbeeld dat in andere landen/regio's navolging verdient. Alleen in Frankrijk is de toepassing van CLIL wijdverspreid; Oostenrijk en Zwitserland passen het op sommige gebieden toe. In Nederland worden immigrantentalen als deel van het curriculum onder schooltijd onderwezen, terwijl Engeland en Zwitserland (alleen het kanton Zürich) de lessen deels onder, deels buiten schooltijd aanbieden. In de overige landen/regio's vinden de lessen als extra-curriculaire activiteiten plaats. In Engeland, Frankrijk, Nederland en Schotland bestaan geen voorwaarden aan de groepsgrootte, terwijl in Denemarken en Zwitserland minimaal vijf leerlingen mee moeten doen om de lessen te laten doorgaan; in Estland en Oostenrijk ligt dat minimum op tien leerlingen. De periodieke toetsing van taalvaardigheden gebeurt in Engeland middels gestandaardiseerde landelijke toetsen en in Denemarken, Frankrijk, Nederland en Zwitserland met schoolbepaalde toetsinstrumenten. In Estland, Oostenrijk en Schotland vindt geen periodieke toetsing plaats. Alleen in Estland en Nederland wordt het te bereiken taalvaardigheidsniveau landelijk/regionaal vastgesteld. Er is sprake van volledige overheidsfinanciering voor immigrantentalen in Denemarken, Engeland, Nederland, Oostenrijk en Schotland. In Frankrijk en Zwitserland wordt dit onderwijs gefinancierd door het land van herkomst van de immigrantenkinderen; in Estland betalen de ouders/verzorgers een deel van de kosten. De enige landen die immigrantentalen aanbieden in zowel het basis- als het voortgezet onderwijs, zijn Denemarken, Frankrijk, Oostenrijk en Zwitserland.

Overzicht van het aanbod aan talen anders dan de nationale taal in het voortgezet onderwijs

Na het basisonderwijs wordt het lastiger om te onderscheiden tussen het aanbod van vreemde talen, R/M-talen en immigrantentalen. De doelgroepen voor het aanbod worden namelijk telkens minder distinctief en er is een toename vast te stellen in het aanbod van *talen anders dan de nationale taal* (TANT) aan leerlingen, ongeacht hun talige achtergrond. Ondanks deze complicerende factoren hebben we het aanvankelijke onderscheid tussen vreemde talen, R/M-talen en immigrantentalen, dat werd gebruikt bij de beschrijving van het taalaanbod in voorschools en basisonderwijs, aangehouden. Daarbij erkennen we dat deze categorieën alles behalve waterdicht van elkaar te scheiden zijn. Tabel 27 geeft een vergelijkend overzicht van het aanbod in (voornamelijk) R/M-talen, (voornamelijk) vreemde talen en (voornamelijk) immigrantentalen in de 24 deelnemende landen/regio's, volgens de rapportages van onze onderzoekers.

Tabel 27. Vergelijkend overzicht van het aanbod in (voornamelijk) R/M-talen, (voornamelijk) vreemde talen en (voornamelijk) immigrantentalen in het voortgezet onderwijs (cursieve vreemde talen worden uitsluitend in het voortgezet onderwijs aangeboden) in 24 landen/regio's

Land/regio	(voornamelijk) R/M-talen	(voornamelijk) vreemde talen	(voornamelijk) immigrantentalen
Oostenrijk	Burgenland-Kroatisch, Tsjechisch, Hongaars, Romani, Slowaaks, Sloveens	Verplicht: twee uit Engels, Frans, Italiaans, Spaans	Albanees, Bosnisch, Kroatisch, Servisch, Pools, Russisch, Turks
Baskenland	Baskisch	Verplicht: Engels, Duits Facultatief: Arabisch, Frans, Italiaans, Russisch, Turks	–
Bosn. & Herz.	Bosnisch, Kroatisch, Servisch als andere nationale talen	Verplicht: Engels, Duits Facultatief: Arabisch, Frans, Italiaans, Russisch, Turks	–
Bulgarije	Armeens, Hebreeuws, Romani, Turks	Verplicht: 1–2 uit Kroatisch, Tsjechisch, Engels, Frans, Duits, Italiaans, Japans, Koreaans, Pools, Roemeens, Russisch, Servisch, Slowaaks, Spaans Facultatief: anderen uit bovenstaande lijst	–
Catalonië	Catalaans alom, Aranees-Occitaans in Val d'Aran	Verplicht: één uit Engels, Frans, soms Duits en Italiaans Facultatief: Klassiek Grieks, Latijn en anderen	–
Denemarken	–	Verplicht: Engels Facultatief: Klassiek Grieks, Chinees, Frans, Duits, Italiaans, Japans, Latijn, Russisch, Spaans	Arabisch, Turks
Engeland	–	Verplicht: Het kan gaan om elke levende taal (die afdoende geaccrediteerd is); de belangrijkste talen zijn Frans, Duits, Spaans, maar hierbij horen ook Arabisch, Italiaans, Japans, Mandarijn, Pools, Portugees, Russisch, Turks & Urdu.	Arabisch, Chinees, Urdu
Estland	–	Verplicht: twee uit Engels, Frans, Duits, Russisch	Chinees, Fins, Zweeds
Frankrijk	Baskisch, Bretons, Catalaans, Corsicaans, Occitaans, Elzassisch/Duits, Moezelfrankisch, Creools, Tahitiaans, Melanesische talen (Ajië, Drehu, Nengone, Paici)	Verplicht: twee talen uit Engels, Duits, Italiaans, Portugees, Russisch, Spaans, Klassiek Grieks, Arabisch, Chinees, Deens, Nederlands, Grieks, Hebreeuws, Japans, Latijn, Noors, Pools, Turks, Zweeds; andere talen, zoals regionale talen, zijn facultatief	Arabisch, Kroatisch, Italiaans, Portugees, Servisch, Spaans en Turk
Fryslân	Fries alleen in Fryslân	Verplicht: Engels Facultatief: Frans, Duits en andere talen, maar een tweede vreemde taal is verplicht op het hoogste niveau van voortgezet onderwijs – Klassiek Grieks, Latijn, Spaans	–
Griekenland	–	Verplicht: Engels Facultatief: Frans, Duits	–
Hongarije	Romani/Boyash	Verplicht: 1–2 uit Chinees, Engels, Frans, Duits, Italiaans, Russisch, Spaans, Latijn	–
Italië	Albanees, Catalaans, Kroatisch, Franco-Provençaals, Frans, Friulisch, Duits, Grieks, Ladinisch, Occitaans, Sardijnisch, Sloveens	Verplicht: Engels en een andere vreemde taal	–

Land/regio	(voornamelijk) R/M-talen	(voornamelijk) vreemde talen	(voornamelijk) immigrantentalen
Litouwen	Russisch, Pools, Hebreeuws, Wit-Russisch	Verplicht: één uit Engels, Frans, Duits Facultatief: andere talen	–
Nederland	Fries alleen in Fryslân	Verplicht: Engels <i>plus één andere taal op het hoogste voortgezet niveau</i> Facultatief: <i>Klassiek Grieks, Chinees, Frans, Duits, Italiaans, Latijn, Russisch, Spaans</i>	Arabisch, Turks
N.-Ierland	Iers	Verplicht: één uit Frans, Duits, Spaans	–
Polen	–	Verplicht: twee uit Engels, Frans, Duits, Italiaans, Russisch, Spaans	–
Portugal	Mirandees	Verplicht: twee uit Engels, Frans, Duits, Spaans, <i>Latijn, Grieks</i>	–
Roemenië	Bulgaars, Kroatisch, Hongaars, Italiaans, Pools, Romani, Russisch-Lipovaans, Slowaaks, Servisch, Turks, Oekraïens	Verplicht: twee uit Engels, Frans, Duits, Italiaans, Portugees, <i>Russisch, Spaans</i>	–
Schotland	Schots-Gaelisch	Verplicht/facultatief: 1 uit Frans, Duits of Spaans, Italiaans en Chinees	Chinees, Russisch, Urdu
Spanje	Valenciaans alleen in Valencia	Verplicht: één uit Engels, Frans, Duits	–
Zwitserland	Frans, Duits, Italiaans als andere nationale talen	Verplicht: 1–2 uit Engels, Grieks, Latijn, Spaans	In Zürich: Albanees, Bosnisch, Chinees, Kroatisch, Fins, Frans, Grieks, Hongaars, Italiaans, Koreaans, Koerdisch, Portugees, Russisch, Servisch, Sloveens, Spaans, Zweeds, Turks In Genève: Albanees, Arabisch, Italiaans, Portugees, Spaans, Turks
Oekraïne	Wit-Russisch, Bulgaars, Krimtataars, Gagaoezisch, Duits, Grieks, Hebreeuws, Hongaars, Moldavisch, Pools, Roemeens, Russisch, Slowaaks	Verplicht 1–2 uit Engels, Frans, Duits of Spaans schoolafhankelijk Facultatief Armeens, Tsjechisch, Koreaans, Turks, Vietnamees: als extra-curriculaire talen	–
Wales	Welsh	Verplicht één tot 14 jaar uit Frans, Duits, Spaans	–

De vreemde talen die het meest algemeen worden aangeboden, zijn Engels, Frans en Duits, alhoewel ook andere Europese talen, zoals Spaans en Italiaans, worden aangeboden. Als facultatieve vreemde talen worden ook sommige immigrantentalen aangeboden, zoals Arabisch, Kroatisch, Pools, Russisch en Turks. Arabisch en Turks hebben in Nederland en Frankrijk een stevige positie als examenvakken in het voortgezet onderwijs. Het aanbod van talen is het grootst in Frankrijk, waar alle leerlingen uit een scala aan talen kunnen kiezen, waaronder moderne Europese talen, populaire Aziatische talen als Japans en Chinees, maar ook R/M-talen en immigrantentalen. Volgens het onderzoek hebben ook Nederland en Oostenrijk een rijk aanbod aan talen. In Oost-Europese landen is Russisch natuurlijk een vaak aangeboden taal, als R/M-taal of als vreemde taal. Frans en Spaans worden het meest aangeboden in Engeland, Noord-Ierland, Schotland en Wales, al worden daar ook immigrantentalen aangeboden, soms in het regulier onderwijs, maar vaker in zogenaamd *complementair* onderwijs.

Kwalificaties en verdere ontwikkeling van docenten in het voortgezet onderwijs

Wat kwalificaties en verdere ontwikkeling van docenten betreft, was te verwachten dat uit de verslagen van onze onderzoekers blijkt dat in het voortgezet onderwijs hogere eisen gesteld worden dan in het basisonderwijs. In het LRE-onderzoek hebben we vragen gesteld over:

- kwalificaties van docenten
- aanbod van training voorafgaande aan of tijdens de aanstelling
- mobiliteit van docenten in vreemde talen
- vereiste niveau van taalbeheersing
- maatregelen om in geval van tekort het docentenbestand aan te vullen

In Tabel 28 zijn voor alle vier taalcategorieën de uitkomsten voor het voortgezet onderwijs weergegeven voor alle landen/regio's. Het is van belang om in het oog te houden dat niet elke taalcategorie in elk land of elke regio wordt aangeboden. Dit verklaart vooral de lage scores voor de immigrantentalen, die in slechts acht landen/regio's worden aangeboden.

Tabel 28. Kwalificaties en verdere ontwikkeling van docenten in het voortgezet onderwijs in 24 landen/regio's

Criteria	Antwoorden	NT	R/M	VT	IT	Antwoorden	NT	R/M	VT	IT	Antwoorden	NT	R/M	VT	IT
Docentkwalificaties	taaldocenten	23	16	22	3	algemene docenten	1	3	2	3	geen specifieke kwalificaties	0	5	0	18
Training voor aanstelling	vakspecifiek	22	17	22	3	algemeen	2	2	2	2	geen cursus	0	5	0	19
Training tijdens aanstelling	vakspecifiek	19	14	20	3	algemeen	5	5	4	5	geen cursus	0	5	0	16
Niveau van taalbeheersing	gekoppeld aan CEFR	4	NVT	8	NVT	landelijke / regionale normen	13	NVT	13	NVT	geen specifieke normen	7	NVT	4	NVT
Maatregelen om bij tekort het docentenbestand aan te vullen	structurele maatregelen	7	8	10	1	campagnes	2	0	1	1	geen specifieke maatregelen	15	16	13	22
Mobiliteit	structurele programma's	NVT	NVT	2	NVT	financiële steun op aanvraag	NVT	NVT	17	NVT	geen financiële steun	NVT	NVT	5	NVT

In 23 van de 24 landen/regio's wordt aanvullende ondersteuning in de nationale taal (NL) verzorgd door gekwalificeerde taaldocenten; alleen in Estland wordt dit verzorgd door algemeen gekwalificeerde docenten. Ook wordt training aangeboden voor docenten voorafgaande aan en tijdens de aanstelling. Van docenten die geen moedertaalsprekers van de nationale taal zijn, wordt in 17 landen/regio's vereist dat ze een bepaald beheersingsniveau in de nationale taal hebben bereikt, waarvan er overigens slechts vier specifiek refereren aan de CEFR-niveaus, nl. Baskenland (B2), Estland (C1), Italië (C2) en Zwitserland (in de kantons Zürich en Ticino) (C2). In zeven landen/regio's wordt geen bepaalde vaste norm gehanteerd.

Ook docenten in vreemde talen zijn goed gekwalificeerd; alleen in Estland en Noord-Ierland wordt het onderwijs in vreemde talen verzorgd door algemeen gekwalificeerde docenten. Voor Italië en Griekenland wordt gerapporteerd dat de training voorafgaande aan de aanstelling meer van algemene dan van taalspecifieke aard is. Op voortgezet niveau bestaat iets meer structurele steun voor mobiliteit van docenten dan op basisschoolniveau. In zowel Catalonië als in Oostenrijk worden docenten aangemoedigd een semester in het buitenland te verblijven als onderdeel van de training voorafgaande aan of tijdens de aanstelling. In 17 andere landen/regio's wordt initiatieven tot zulke mobiliteit financieel ondersteund. In Estland, Frankrijk, Italië, Portugal en Roemenië is het voor docenten lastiger om een tijdlang in het herkomst van de betreffende taal door te brengen. Overeenkomstig de aanbevelingen van de EU en de RvE wordt in de meeste landen/regio's van docenten in vreemde talen vereist dat ze een bepaald vaardigheidsniveau in de vreemde taal hebben verworven. In acht landen/regio's worden dit getoetst aan de niveaus van het CEFR, als opgenomen in Tabel 29.

Tabel 29. Vaardigheidsniveaus voor docenten in vreemde talen in het voortgezet onderwijs in 9 landen/regio's

Landen/regio's	Vereist vaardigheidsniveau voor docenten in vreemde talen in het voortgezet onderwijs
Oostenrijk	C1
Baskenland	B2
Bulgarije	B2–C1
Catalonië	C1–C2
Estland	C1
Frankrijk	B2
Hongarije	C1
Roemenië	C1
Zwitserland	Kanton Zürich: C2

C1 is het niveau dat het vaakst vereist wordt. B2 wordt aanvaard in Frankrijk en Baskenland, maar in Catalonië en Zwitserland (kanton Zürich) zijn de eisen scherper: daar is niveau C2 vereist.

Docenten van R/M-talen zijn in alle landen/regio's gekwalificeerde taaldocenten, met uitzondering van Fryslân, waar de lessen worden gegeven door algemeen gekwalificeerde docenten. Tevens worden in alle landen/regio's trainingen voorafgaande aan en tijdens de aanstelling aangeboden.

Alleen voor Denemarken, Nederland en Oostenrijk geldt dat gekwalificeerde vakspecifieke taaldocenten lessen in immigrantentalen verzorgen. In Estland, Frankrijk en Zwitserland worden hiervoor algemene docenten ingezet.

Net als in het basisonderwijs bestaat in een aantal landen een tekort aan docenten. Er worden maatregelen getroffen om professionals met de juiste kwalificaties aan te trekken en daarnaast mensen aan te sporen zich als taaldocent op te laten leiden. De landen/regio's waarvoor zulke wervingscampagnes zijn gerapporteerd, zijn opgenomen in Tabel 30.

Tabel 30. Landen/regio's met actief wervingsbeleid in geval van tekort aan taaldocenten

NT-docenten	VT-docenten	R/M-docenten	IT-docenten
Baskenland	Baskenland	Baskenland	Engeland
Engeland	Bulgarije	Fryslân	Schotland
Estland	Engeland	Noord-Ierland	
Fryslân	Fryslân	Roemenië	
Nederland	Hongarije	Schotland	
Noord-Ierland	Litouwen	Spanje	
Roemenië	Nederland	Zwitserland	
Schotland	Roemenië	Wales	
Zwitserland	Schotland		
	Zwitserland		
	Wales		

Schotland is de enige van deze landen/regio's waar voor elke categorie een actief wervingsbeleid wordt gevoerd. In Baskenland, Engeland, Roemenië, Schotland en Zwitserland worden voor drie van de vier taalcategorieën maatregelen getroffen om het tekort weer op peil te brengen.

2.5 Sectoroverschrijdende perspectieven op voorschools, basis- en voortgezet onderwijs

In deze paragraaf wordt een Sectoroverschrijdende perspectief geboden op drie belangrijke gebieden waarop in EU- en RvE-documenten aandacht wordt gevestigd:

- *content and language integrated learning (CLIL)*
- mobiliteit van docenten in vreemde talen
- algemene erkenning van veel- en meertaligheid op scholen

Content and Language Integrated Learning (CLIL)

Bij CLIL gaat het om leerlingen die schoolvakken als natuurkunde of aardrijkskunde middels een andere taal aangeboden krijgen. Dit wordt ten sterkste aanbevolen als een efficiënte en effectieve wijze om communicatieve vaardigheden bij te brengen. De toepassing van CLIL kwam al ter sprake in de subparagrafen over basis- en voortgezet onderwijs. In Tabel 31 geven we de uitkomsten voor deze beide sectoren naast elkaar weer. We hebben onze onderzoekers gevraagd hoe verbreid de toepassing van CLIL is: wijdverspreid, plaatselijk of afwezig in de betreffende landen/regio's. Het totaal aantal landen/regio's waar CLIL wordt aangeboden, staat tussen haakjes vermeld.

Tabel 31. Aantal landen/regio's met gebruik van CLIL in het basis- en voortgezet onderwijs (de cijfers hebben betrekking op het aantal landen/regio's)

Land/regio	Basisonderwijs			Voortgezet onderwijs		
	VT (23)	R/M (22)	IT (5)	VT (24)	R/M (19)	IT (8)
Wijdverspreid	1	12	1	1	10	1
Plaatselijk	13	6	3	14	7	2
Afwezig	9	4	1	9	8	5

Zoals te verwachten viel, wordt CLIL vooral veel toegepast in het onderwijs voor R/M-talen, omdat het bij deze talen gewoonlijk om de thuistaal van de leerlingen gaat. Zodoende beheersen ze de taal al vloeiend. Minder wijdverspreid is voor veel landen/regio's de toepassing van CLIL in lessen voor vreemde talen, omdat de vaardigheid bij de leerlingen in dat geval meestal minder ontwikkeld is: CLIL bij vreemde talen wordt alleen gemeld voor Spanje in het basisonderwijs en voor Frankrijk in het voortgezet onderwijs. Evenzogoed duidt het feit dat 13 landen/regio's melding maken van CLIL in het basis- en 14 in het voortgezet onderwijs erop dat de aanzet tot goede praktijk aanwezig is. Het is zinvol om nader comparatief onderzoek uit te voeren naar de gebruikte methodes en de ontwikkeling van docenten en van lesmateriaal. Van de weinige landen/regio's die immigrantentalen aanbieden, wordt opnieuw voor Spanje een wijdverspreid gebruik van CLIL gerapporteerd op basisschoolniveau en voor Frankrijk op voortgezet niveau. Het geeft aan dat deze twee landen expertise op het gebied van de CLIL-benadering hebben.

Mobiliteit van docenten in vreemde talen

De mobiliteit van docenten wordt sterk bevorderd door het EC-programma *Een leven lang leren*. In het LRE-onderzoek hebben we vragen gesteld aan onze onderzoekers over de mogelijkheden die docenten hebben om een tijdlang in het betreffende gebied te vertoeven, als onderdeel van een training die voorafgaat aan de aanstelling of gedurende de aanstelling plaatsvindt. Er is gevraagd of in de landen/regio's

- zulke trainingen een structureel onderdeel zijn van het ontwikkelingsprogramma voor docenten, waarbij de docenten minimaal één periode in het betreffende land vertoeven
- zo'n structurele aanpak niet wordt gehanteerd, maar individuele initiatieven wel aangemoedigd en gesteund worden, of
- geen van bovenstaande van toepassing is.

De resultaten staan in Tabel 32.

Tabel 32. Overzicht van mobiliteit van docenten in vreemde talen in het basis- en voortgezet onderwijs in 24 landen/regio's

	Basisonderwijs	Voortgezet onderwijs
Structurele programma's – tenminste één verblijf in het betreffende land	Catalonië, Zwitserland	Catalonië, Oostenrijk, Spanje, Zwitserland
Steun aan individuele initiatieven	Baskenland, Bosnië & Herzegovina, Denemarken, Engeland, Estland, Griekenland, Hongarije, Litouwen, Oostenrijk, Polen, Schotland, Spanje, Oekraïne	Baskenland, Bosnië & Herzegovina, Bulgarije, Denemarken, Engeland, Fryslân, Griekenland, Hongarije, Litouwen, Nederland, Noorderland, Polen, Oekraïne, Schotland, Wales
Afwezig	Bulgarije, Frankrijk, Fryslân, Italië, Nederland, Noorderland, Portugal, Roemenië, Wales	Estland, Frankrijk, Italië, Portugal, Roemenië

Catalonië en Zwitserland zijn de enige landen/regio's waar structurele mobiliteitsprogramma's bestaan op zowel basisschool- als voortgezet niveau. Wel biedt de helft van de andere landen financiële steun aan individuele initiatieven van docenten op beide niveaus. Een verrassend klein aantal landen/regio's lijkt op geen van beide niveaus mobiliteit te stimuleren. De mogelijke redenen daarvoor vormen een thema voor nadere onderzoek.

Algemene erkenning van veel-/meertaligheid op scholen

De inrichting van veel-/meertalig onderwijs en de ontwikkeling van docenten die voor talig en cultureel gesproken gemengde klassen staan, vormen in toenemende mate een uitdaging voor het openbaar onderwijs in Europa. Omdat in bijna alle klaslokalen verschillende thuistalen aanwezig zijn, benadrukken EU- en RvE-documenten hoe belangrijk het is om bij het taalonderwijs te erkennen dat leerlingen over een meertalig repertoire beschikken. Ook dienen docenten bij hun ontwikkeling gewezen te worden op het valoriseren en inzetten van dat meertalige repertoire in hun lessen. Het is lastig om vast te stellen in welke mate dat ook daadwerkelijk gebeurt; dit zou al een onderzoeksproject op zichzelf vormen. Toch hebben we, om een idee te krijgen, de onderzoekers gevraagd om een inschatting te maken van de mate waarin veel-/meertaligheid in het onderwijs wordt erkend. De uitkomsten staan in Tabel 33.

Tabel 33. Erkenning van veel-/meertaligheid in voorschools (PPE), basis (PE)- en voortgezet (SE) onderwijs in 24 landen/regio's (de cijfers hebben betrekking op het aantal landen/regio's)

Mate van erkenning	Samenhangende, structurele aanpak			Informeel aanpak			Geen aandacht		
	VSO	BO	VO	VSO	BO	VO	VSO	BO	VO
Erkenning van veeltaligheid en het meertalige repertoire van leerlingen	8	11	9	15	11	11	1	2	4
Docenten getraind om het meertalige repertoire van de leerlingen in te zetten	7	8	4	14	12	16	3	4	4

Het merendeel van de landen/regio's meldt dat veeltaligheid binnen de samenleving en het meertalige repertoire van leerlingen op alle niveaus van het onderwijs zowel formeel als informeel worden erkend. Toch lijkt de ontwikkeling van docenten op dit gebied veeleer informeel plaats te vinden, vooral op voortgezet niveau. De landen/regio's waarvoor is gemeld dat er een samenhangende, structurele aanpak bestaat binnen de drie onderwijssectoren zijn Roemenië, Spanje en Wales. Voor Bosnië & Herzegovina, Engeland, Frankrijk en Schotland wordt gerapporteerd dat de mate van erkenning van veel-/meertaligheid hoger is bij het voorschools en basisonderwijs dan binnen het voortgezet onderwijs, terwijl in Nederland en Zwitserland de mate van erkenning juist groter is op voortgezet niveau.

2.6 Talen in het beroepsonderwijs en hoger onderwijs voor volwassenen

Talen in het beroepsonderwijs voor volwassenen

Beroepsonderwijs, waarvoor internationaal de aanduiding *Vocational Education and Training* (VET) gangbaar is, is bij uitstek een belangrijk onderdeel van de EU-strategie tot 2020. Op basis van het *Kopenhagen-proces*, waarover de Europese Raad in 2002 overeenstemming heeft bereikt, werkt de EC nauw samen met de lidstaten om het aanbod in deze onderwijssector in heel Europa te versterken. In haar Bericht van 2008 benadrukte de EC het belang van een leven lang leren, de belangrijke rol van beroepsonderwijs voor volwassenen voor de toekomst van Europa en de behoefte aan talenonderwijs binnen deze sector. De EU heeft structurele fondsen vrijgegeven voor vakspecifieke taalcursussen.

Het EC-Bericht (2010), *Een nieuwe impuls voor Europese samenwerking op het gebied van beroepsonderwijs en -opleiding ter ondersteuning van de Europa 2020-strategie* roept op tot een strategische benadering van mobiliteit in het beroepsonderwijs voor volwassenen. Het Bericht bevat de aanbeveling om studien- en stageperiodes in het buitenland op te nemen in alle opleidingscurricula, en daarbij sterker de nadruk te leggen op taalverwerving. Dat is vooral van belang voor degenen die worden opgeleid om aan de slag te gaan in de industrie of in sectoren als bank- en verzekeringswezen, toerisme of internationale handel. Daarnaast is aandacht voor de nationale taal van even groot belang, omdat de meeste centra voor volwassenenonderwijs (in Nederland: Regionale Opleidingscentra, voortaan ROC's) opleidingsprogramma's bieden aan werkzoekenden en nieuwkomers.

In Aanbeveling 98 (6) heeft de RvE (1998) verder opgeroepen tot vakgerichte taalverwerving. De RvE drong er tevens bij centra op aan om voor volwassenenonderwijs taalmodules te bieden waarin een balans aanwezig is tussen algemene en vakgerichte taalonderdelen. Zo worden studenten goed uitgerust om te kunnen participeren in internationale projecten en worden ze voorbereid op het beoogde beroep. Bovendien werkt dit de mobiliteit van de student binnen de betreffende sector in de hand.

De doelstelling van het LRE-onderzoek was om informatie te vergaren omtrent de talen en programma's die binnen Europese centra voor volwassenenonderwijs worden aangeboden. Om dat te kunnen doen zijn door het netwerk van onderzoekers primaire gegevens verzameld, die rechtstreeks afkomstig zijn van de grootste centra voor volwassenenonderwijs (totaal: 69) in de 67 deelnemende steden (zie Tabel 14 in paragraaf 1.5).

Aanvullende ondersteuning voor nationale talen in het beroepsonderwijs voor volwassenen

Om informatie te verkrijgen over het niveau van aanvullende ondersteuning voor de nationale taal hebben onze onderzoekers de onderwijscentra vragen gesteld over:

- de doelgroepen
- de verschillende programma's voor cursisten
- de mate waarin een expliciet en coherent curriculum wordt gevolgd
- ondersteuning voor vakspecifieke taalvaardigheden en uitbouw van algemene taalvaardigheden
- herkomst van financiering
- stagemogelijkheden
- inzet van EU-instrumenten

De resultaten zijn weergegeven in Tabel 34.

Tabel 34. Aanvullende ondersteuning voor de nationale taal in het beroepsonderwijs voor volwassenen (N = 69 onderwijscentra)

Criteria	Antwoorden	N	Antwoorden	N	Antwoorden	N
Doelgroepen	alle	37	beperkt	9	niet gespecificeerd	23
Programma's voor taalondersteuning	breed aanbod	30	beperkt aanbod	24	geen aanbod	15
Curriculum	samenhangend en uitgewerkt	43	algemeen	8	afwezig	18
Soorten cursussen	vakspecifieke en algemene cursussen	34	alleen algemene cursussen	13	alleen vakspecifieke cursussen	7
Overheidsfinanciering	volledig	39	deels	10	geen	19
Stages bij bedrijven	onderdeel van opleiding	13	facultatief	3	geen	53
Gebruik Europese instrumenten	ja	0			nee	69

Volgens de informatie die onze onderzoekers hebben vergaard hebben 30 van de 69 onderzochte centra voor volwassenenonderwijs een breed aanbod aan ondersteunende programma's voor de nationale taal, lopend van basale communicatie tot gevorderde taalvaardigheid. 24 onderwijscentra hebben een smaller en 15 geen enkel aanbod. Meer dan de helft van de onderzochte onderwijscentra hanteert een samenhangend en uitgewerkt curriculum. Verder bieden 34 onderwijscentra – bijna de helft – vakspecifieke en algemene taalcursussen, terwijl zeven alleen vakspecifieke taalcursussen bieden. Bij 39 onderwijscentra wordt aanvullende ondersteuning in de nationale taal volledig gefinancierd door de overheid, bij tien gebeurt dat deels. Ook al bevelen de EU-documenten stagemogelijkheden bij bedrijven aan om zowel werkervaring op te doen als de taalvaardigheid uit te bouwen, toch melden slechts 13 van de 69 centra voor volwassenenonderwijs dat ze daartoe relaties aanknopen met het bedrijfsleven. Geen van de onderwijscentra lijkt bij het onderwijs in de nationale taal Europese instrumenten als het Europese studiepuntenstelsel ECTS of *Europass* te gebruiken bij het vaststellen van de onderwijsresultaten. We moeten aannemen dat deze instrumenten onvoldoende bekend zijn bij de onderzochte onderwijscentra.

Andere talen dan de nationale taal in het beroepsonderwijs voor volwassenen

Om het aanbod van vreemde talen, R/M-talen en immigrantentalen te kunnen onderzoeken, hebben we vragen gesteld over:

- het aantal aangeboden talen
- de beschikbare taalprogramma's
- de mate waarin een uitgewerkt curriculum wordt gehanteerd
- navolging van het CEFR (voor vreemde talen)
- aanwezigheid van overheidsfinanciering

De resultaten staan in Tabel 35.

Tabel 35. Inrichting van onderwijs in vreemde talen, R/M-talen en immigrantentalen in het beroepsonderwijs voor volwassenen (N = 69 onderwijscentra)

Criteria	Antwoorden	VT	R/M	IT	Antwoorden	VT	R/M	IT	Antwoorden	VT	R/M	IT
Aantal aangeboden talen	>4 talen	15	0	1	3–4 talen	22	3	1	1–2 talen	25	22	2
Soorten programma's	breed aanbod	41	17	2	beperkt aanbod	18	7	2	niet gespecificeerd	10	45	65
Curriculum	samenhangend en uitgewerkt	50	18	1	algemeen	11	5	3	niet gespecificeerd	8	46	65
Navolging CEFR	volledige navolging	26	NVT	NVT	landelijke standaarden	27	NVT	NVT	niet gespecificeerd	16	NVT	NVT
Overheidsfinanciering	geen lesgeld	38	13	1	gedeeltelijk lesgeld	22	11	1	volledig lesgeld	9	45	67

De inrichting van het talenonderwijs laat over het algemeen een patroon zien dat gelijk is aan dat van andere onderwijssectoren en waarbij nationale en vreemde talen de meeste ondersteuning krijgen, gevolgd door R/M-talen. Immigrantentalen ontvangen de minste ondersteuning.

Van de 69 onderzochte centra voor volwassenenonderwijs bieden er 62 vreemde talen aan; daarbij melden 15 onderwijscentra dat er meer dan vier talen worden onderwezen, 22 melden onderwijs in drie of vier talen en 25 in één of twee talen. Eenenvertig onderwijscentra hebben een breed aanbod van taalprogramma's, lopend van basale tot gevorderde taalvaardigheden; 18 onderwijscentra bieden alleen basale taalvaardigheden. Een zeer hoog aantal (50) hanteert een samenhangend en uitgewerkt curriculum en 26 onderwijscentra richten hun cursussen overeenkomstig het CEFR in. In 38 onderwijscentra hoeven de studenten niet te betalen voor deze cursussen; in 22 andere onderwijscentra worden de kosten deels door de studenten gedragen.

Dit is in contrast met het beeld voor R/M-talen: slechts 24 onderwijscentra melden dat er taalcurricula in R/M-talen worden geboden, waarbij bij niet meer dan 13 de studenten geen kosten hoeven te dragen. De landen/regio's die R/M-talen bieden in alledrie onderzochte centra voor volwassenenonderwijs zijn Baskenland, Catalonië, Hongarije, Noord-Ierland en Wales. Bosnië & Herzegovina en Zwitserland bieden in alledrie onderzochte onderwijscentra wel cursussen in de andere officiële talen. Immigrantentalen worden aangeboden in slechts vier van de onderzochte onderwijscentra, waarbij zich in de volgende landen telkens één bevindt: Engeland, Italië, Oostenrijk en Wales.

Tabel 36 biedt een overzicht van het gerapporteerde aanbod in (voornamelijk) R/M-talen, (voornamelijk) vreemde talen en (voornamelijk) immigrantentalen bij de 69 onderzochte onderwijscentra voor volwassenenonderwijs in de 67 deelnemende steden.

Tabel 36. Vergelijkend overzicht van (voornamelijk) R/M-talen, (voornamelijk) vreemde talen en (voornamelijk) immigrantentalen bij onderwijscentra voor volwassenenonderwijs (3 per land/regio)

Land/regio	(Voornamelijk) R/M-talen	(Voornamelijk) vreemde talen	(Voornamelijk) immigrantentalen
Oostenrijk	–	Arabisch, Chinees, Tsjechisch, Nederlands (alleen e-learning), Engels, Frans, Duits, Hongaars, Italiaans, Japans, Pools, Roemeens, Russisch, Slowaaks, Sloveens, Spaans	Bosnisch, Kroatisch, Servisch, Turks
Baskenland	Baskisch	Engels, Frans	–
Bosn. & Herz.	Bosnisch, Kroatisch, Servisch als andere nationale talen	Arabisch, Tsjechisch, Engels, Frans, Duits, Italiaans, Latijn, Perzisch, Russisch, Turks	–
Bulgarije	–	Kroatisch, Engels, Frans, Duits, Italiaans, Roemeens, Russisch, Spaans, Turks	–
Catalonië	Catalaans	Engels, Frans, Duits	–
Denemarken	–	Engels als CLIL, Frans Duits, Spaans	–
Engeland	–	Frans, Duits, Grieks, Italiaans, Japans, Portugees, Russisch, Spaans	Arabisch, Chinees, Turks, Urdu
Estland	–	Engels, Frans, Fins, Duits, Russisch	–
Frankrijk	Corsicaans	Arabisch, Chinees, Engels, Duits, Italiaans, Spaans, Russisch	–
Griekenland	–	Engels	–
Hongarije	Duits	Engels	–
Italië	Sloveens	Engels, Frans, Duits, Spaans	Arabisch
Litouwen	Pools, Russisch	Engels, Frans, Duits	–
Nederland	–	Engels, Frans, Duits, Spaans	–
N.-Ierland	Iers, Ulster-Schots	Frans, Duits, Grieks, Italiaans, Japans, Pools, Portugees, Russisch, Spaans	Arabisch, Turks, Chinees
Polen	–	Engels, Frans, Duits, Russisch	–
Portugal	Mirandees	Engels, Frans, Duits, Spaans	–
Roemenië	Hongaars, Romani	Engels, Frans, Duits	–
Schotland	–	Frans, Duits, Italiaans, Pools, Spaans	–
Spanje (Madrid, Valencia, Sevilla)	–	Engels, Frans	–
Zwitserland	Frans, Duits, Italiaans als andere nationale talen	Engels, Spaans	–
Oekraïne	Russisch en Oekraïense talen	Engels, Frans, Duits	–
Wales	Welsh	Chinees, Frans, Duits, Grieks, Italiaans, Spaans	Arabisch

Zoals te verwachten viel, zijn Engels, Frans, Duits en Spaans populair onder de vreemde talen. In sommige landen/regio's wordt Russisch als R/M-taal aangeboden, in andere als vreemde taal. Ook Arabisch wordt bij een aantal centra voor volwassenenonderwijs aangeboden. Evenzogoed was te verwachten dat het voornaamste aanbod van R/M-talen te vinden is bij onderwijscentra in landen/regio's waar meer dan één officiële taal geldt. Het is waarschijnlijk dat Baskisch, Catalaans, Iers/Ulster-Schots en Welsh in de onderzochte onderwijscentra als instructietaal fungeren, en daarnaast ook als vak worden gegeven.

Talen in hoger onderwijs voor volwassenen

Zowel de EU als de RvE benadrukken in hun documenten het belang van taaldiversiteit en het ontwikkelen van meertalige competenties in alle onderwijsstadia. Dat geldt vooral voor het universitair niveau, aangezien dit het laatste stadium is voordat een carrière van start gaat. Universitair geschoolden lopen grote kans in hun loopbaan veel te reizen en regelmatig met anderstaligen in contact te komen. Het is daarom essentieel dat zij, naast de academische basiskennis en basisvaardigheden, ook de juiste taalvaardigheden verwerven om op terug te kunnen vallen. Bij sommige Europese universiteiten gelden taalvaardigheden al als toegangseis voor de cursussen; bij andere worden studenten aangespoord wekelijks een aantal uren aan een taal cursus te spenderen.

RvE-Aanbeveling 98 (6) (1998) stimuleert het ontwikkelen van uitwisseling met buitenlandse instellingen en personen in het hoger onderwijs, om zo iedereen de mogelijkheid te geven taal en cultuur van anderen uit eerste hand te ondergaan. Het hoger onderwijs voor volwassenen is ook inbegrepen in het EHRMT. Onderwijs in en over R/M-talen dient te worden geboden aan studenten die daartoe een verzoek indienen. Voor vreemde talen valt te verwachten dat de hogeronderwijsinstellingen het CEFR

aanwenden als voornaamste instrument om hun syllabi mee te ontwikkelen en de bereikte vaardigheden mee te toetsen.

EU-documenten zijn al net zo stellig als het gaat om het vergroten en diversificeren van het taalonderwijs in het hoger onderwijs voor volwassenen. De Conclusies van de Europese Raad (2011) roepen lidstaten op om tempo te maken met het navolgen van de doelstellingen van Barcelona. Er dient vergroting te komen van het aanbod en van de kwaliteit van het taalonderwijs in het algemeen onderwijs alsook in het beroeps- en hoger onderwijs voor volwassenen, zulks ook in het kader van een leven lang leren. Het EC-Bericht (2008) riep tevens op tot intensievere mobiliteit en uitwisseling en spoorde universiteiten aan om aan alle studenten talen te doceren, ongeacht de gekozen discipline.

In het licht van bovenstaande vroegen we onze onderzoekers om vertegenwoordigers van drie algemene/openbare universiteiten in elk van de onderzochte steden te vragen naar:

- de instructietalen
- de talen waarin de websites zijn gesteld
- doelgroepen voor aanvullende ondersteuning in de nationale taal
- de talen die aan niet-talenstudenten worden aangeboden
- de mate waarin het CEFR wordt gehanteerd bij het ontwikkelen van syllabi en toetsingsprocedures
- werving van buitenlandse studenten
- mobiliteit bij talenstudenten
- mobiliteit bij niet-talenstudenten

We hebben voor 65 algemene/openbare universiteiten gegevens kunnen verzamelen, waarvan de resultaten in Tabel 37 zijn weergegeven.

Tabel 37: Het gebruik van meertaligheid onderzocht in 65 publieke universiteiten

Dimensie	N landen/regio's	N landen/regio's	N landen/regio's
Instructietaal	23 NT, VT, R/M	31 NT en VT	11 alleen NT
Taal op websites	17 NT, VT, RM	38 NT en VT	10 alleen NT
Doelgroepen voor ondersteuning in NT	24 alle studenten	38 niet-moedertaalsprekers only	3 niet aangeboden
Aantal talen aangeboden aan niet-talenstudenten	31 >4	10 3-4	14 1-2
Te behalen niveau voor talenstudenten	34 gekoppeld aan CEFR	22 landelijk/instellingsgebonden	9 geen
Werving van buitenlandse studenten	33 intern. en immigranten	31 alleen internationaal	1 alleen moedertaalsprekers
Mobiliteit bij talenstudenten	10 verplicht	51 facultatief	4 geen aanbod
Mobiliteit bij niet-talenstudenten	1 verplicht	60 facultatief	4 geen aanbod

Zoals te verwachten was bieden alle onderzochte universiteiten in de deelnemende Europese steden instructie in de nationale taal, aangezien dat meestal de hoofdtal is van de studenten, en ook de officiële staatstaal. Toch worden in het merendeel van de onderzochte universiteiten ook andere talen gebruikt. Nader onderzoek zou gewenst zijn om de bij de instructie gebruikte talen te kunnen uitsplitsen en om een exact beeld te schetsen van hoe veranderingen op het gebied van instructietalen bij Europese universiteiten plaatsvinden ten gevolge van zowel economische als academische globalisering. De internationale mobiliteit van studenten en stafleden en de wens om studenten uit alle hoeken van de wereld aan zich te binden, leidt er kennelijk toe dat Engels de tweede taal van veel Europese universiteiten is, en ook de taal van veel tekstboeken.

Het is bemoedigend om te zien dat de websites van 55 van de 65 onderzochte universiteiten meertalig zijn opgezet; slechts tien universiteiten bieden alleen informatie in de nationale taal. Dit duidt erop dat de meeste Europese universiteiten in grote steden aanzienlijke moeite steken in het stimuleren van diversiteit en in het opbouwen van een divers studentenbestand. Het LRE-onderzoek heeft niet blootgelegd welke talen aanwezig zijn; dit is een thema dat nader onderzoek verdient.

Zelfs op dit hoge onderwijsniveau is het van belang dat alle studenten de mogelijkheid krijgen om een goede kwalificatie in de nationale taal te krijgen, zodat het aanbod van aanvullende ondersteuning van groot belang is. 24 van de 65 onderzochte universiteiten bieden alle studenten zulke ondersteuning aan, met nog eens 38 universiteiten die het alleen voor niet-moedertaalsprekers aanbieden. Alles overziend is van een goed algemeen aanbodniveau te spreken.

Een zeer aanzienlijk aantal universiteiten bieden taalcurricula aan niet-talenstudenten, zoals de Europese instanties ook aanbevelen. Het aanbod is divers, 31 universiteiten (bijna de helft) bieden studenten de keuze uit meer dan vier talen. Slechts acht van de onderzochte universiteiten bieden niet-talenstudenten geen specifieke mogelijkheid om andere talen te leren. Een positief teken is dat het CEFR bij meer dan helft van de universiteiten wordt aangewend om syllabi samen te stellen en toetsprocedures te ontwerpen. Uiteraard is het aantal daadwerkelijke inschrijvingen onder bachelor- en masterstudenten een andere zaak, die buiten het bereik van dit onderzoek valt.

Gelet op de hevige concurrentie onder Europese universiteiten waar het gaat om het binnenhalen van talent en subsidies, is het niet verrassend dat alle universiteiten, op één na, extra moeite doen om buitenlandse studenten te trekken. Interessant is evenwel dat de helft ook meldt zich bewust te richten op studenten die uit een gezin met een immigratie-achtergrond stammen. De wijze waarop dit gebeurt is een onderwerp dat zich uitstekend leent voor vervolgonderzoek.

Studentmobiliteit wordt door de Europese universiteiten financieel gestimuleerd, al stellen slechts tien van de onderzochte universiteiten deelname aan mobiliteitsprogramma's verplicht voor talenstudenten; de grote meerderheid komt niet verder dan 'aanmoediging'. Zoals te verwachten viel, is mobiliteit eerder facultatief dan verplicht voor niet-talenstudenten van alle onderzochte universiteiten, op één na. De Europese Commissie publiceert cijfers over studentmobiliteit naar aanleiding van het Erasmus-programma; deze cijfers kunnen worden geraadpleegd om inzicht te verkrijgen in de daadwerkelijke aantallen studenten per land die een tijdlang in een ander land verblijven als deel van hun studie. http://ec.europa.eu/education/erasmus/statistics_en.htm

2.7 Talen in audiovisuele media en geschreven pers

In EU- en RvE-documenten wordt duidelijk gesteld wat als goed beleid inzake meertaligheid in audiovisuele media en geschreven pers wordt beschouwd. Het EC-Bericht uit 2008 benadrukt hoe belangrijk het is via media, moderne technologie en vertaling mensen te bereiken die niet zoveel talen beheersen

Media can be a great source of informal language learning through 'edutainment' and subtitled films

Door middel van dit Bericht werden de lidstaten aangemoedigd om ondertiteling en de circulatie van culturele uitingen te stimuleren. De resolutie van het Europees Parlement uit 2009 spoorde daarnaast aan tot ondertiteling van TV-programma's. De High Level Groep voor Meertaligheid (2007) wijdde een paragraaf van haar rapport aan dit aspect, waarbij werd onderstreept dat media van invloed zijn op de houding ten aanzien van andere talen en culturen. Aanbevolen werd om meer te ondertitelen, liever dan na te synchroniseren.

TV companies which normally use dubbing should be encouraged to offer subtitling in addition to traditional dubbing, so that viewers have a choice.

Artikel 11 van het EHRMT gaat wat R/M-talen betreft in het bijzonder in op de rol van de media. Het artikel stelt uitdrukkelijk dat ondertekenende staten dienen te zorgen voor de oprichting van radio- en televisie-omroepen in R/M-talen. Ook dienen de staten de productie en verspreiding van radio- en TV-programma's en kranten in deze talen te stimuleren. Het artikel stelt tevens dat radio- en TV-uitzendingen uit buurlanden in talen die identiek of vergelijkbaar zijn met een bepaalde R/M-taal, vrij te ontvangen moeten zijn.

In het LRE-onderzoek hebben we geprobeerd na te gaan in hoeverre genoemde aanbevelingen en richtlijnen worden nagevolgd. We hebben de onderzoekers gevraagd gegevens te verzamelen uit de onderzochte steden in elke regionale of nationale context. Daarbij zijn de volgende variabelen gebruikt:

- het aanbod van talen op radio en TV
- de praktijk inzake ondertiteling in de bioscoop en op TV
- ontvangst van R/M-talen afkomstig van buiten de eigen regio
- het aanbod van gebarentalen
- de verscheidenheid aan talen in kranten die in grote kiosken en op grote treinstations worden verkocht

Om gegevens te krijgen over het taalaanbod op radio en televisie hebben we de onderzoekers verzocht om een inventarisatie te maken van de radio- en tv-programma's die onder anderstalige titels worden aangekondigd in de bestverkopende kranten in de onderzochte steden. Hiermee wordt in grote lijnen de methode van 'linguistic landscaping' gevolgd. Met het oog op de bekende beperkingen van deze methode hebben we besloten om een doorsnee op een gegeven plaats en tijdstip te maken van de daadwerkelijke situatie zoals die uit verschillende kranten blijkt ten aanzien van tv- en radioprogramma's. Uit de rapporten van de onderzoekers blijkt duidelijk dat er in meerdere landen sprake is van meertalige radio- en tv-programma's. De onderzoekers stelden via de kranten alleen voor Bosnië & Herzegovina, Griekenland en Polen vast dat er uitsluitend radio- en tv-programma's in de

ationale taal zijn. De meeste andere deelnemende landen bieden programma's in het Engels, Duits en Frans, zowel op radio als tv. Naast de nationale taal is Engels de meest algemene tv-taal in Oostenrijk, Baskenland, Catalonië, Denemarken, Estland, Italië, Nederland/Fryslân, Portugal, Spanje, Zwitserland en Oekraïne. Duitse tv-programma's zijn gerapporteerd voor Catalonië, Denemarken, Estland, Frankrijk, Hongarije, Nederland/Fryslân en Roemenië. Het Frans is vermeld voor Catalonië, Denemarken, Engeland en Estland. In een aantal landen bestaat een breed aanbod van tv-programma's in R/M-talen; zo biedt Bulgarije tv-programma's in het Armeens, Hebreeuws, Romani en Turks. Frankrijk, Hongarije en Roemenië kennen vergelijkbare trends ten aanzien van R/M-talen. Voor sommige gebieden, zoals Catalonië, Engeland, Nederland en Zwitserland, zijn ook tv-programma's in immigrantentalen vermeld. Radioprogramma's laten een vergelijkbaar patroon zien als tv-programma's. Alhoewel in Bulgarije, Frankrijk, Hongarije, Italië en Litouwen het radioaanbod veel diverser is dan het televisie-aanbod, is er veel minder variatie in Catalonië, Estland en Nederland.

Bosnië & Herzegovina, Denemarken, Estland, Litouwen, Portugal, Wales en Zwitserland melden allemaal dat radio- en TV-uitzendingen in R/M-talen altijd vrij te ontvangen zijn in andere landen/regio's. Catalonië en Frankrijk melden dat dit nooit het geval is. De onderzoekers voor de resterende landen/regio's rapporteren dat R/M-talen soms over de grens te ontvangen zijn. De achterliggende redenen voor deze resultaten zijn nader onderzoek waard.

Volgens een onderzoek dat de *Adviesgroep Mediadiversiteit* (2007) uitvoerde, raakt ondertiteling door heel Europa telkens meer in gebruik; dit is in overeenstemming met de aanbevelingen die de EU kortgeleden deed. Toch vindt nasynchronisatie en het gebruik van voice-overs nog veel plaats. Gewoonlijk worden de landen/regio's ingedeeld in twee groepen (landen/regio's met nasynchronisatie versus ondertiteling), alhoewel de daadwerkelijke situatie in Europa veel complexer is. De bevindingen van het LRE-onderzoek op dit gebied zijn opgenomen in Tabel 38. Net als uit eerdere studies bleek, is in ongeveer de helft van de landen/regio's nasynchronisatie de normale praktijk, terwijl de andere helft meestal ondertiteling gebruikt.

Tabel 38. Nasynchronisatie vs. ondertiteling op televisie en in de bioscoop

Land/regio	TV producties		Filmproducties	
	Gewoonlijk nasynchronisatie	Gewoonlijk ondertiteld	Gewoonlijk nasynchronisatie	Gewoonlijk ondertiteld
Oostenrijk	✓		✓	
Baskenland	✓		✓	
Bosn. & Herz.		✓		✓
Bulgarije	✓			✓
Catalonië	✓		✓	
Denemarken		✓		✓
Engeland		✓		✓
Estland		✓		✓
Frankrijk	✓			✓
Fryslân		✓		✓
Griekenland		✓		✓
Hongarije	✓		✓	
Italië	✓		✓	
Litouwen	✓			✓
Nederland		✓		✓
N.-Ierland		✓		✓
Polen	✓		✓	
Portugal		✓		✓
Roemenië		✓		✓
Schotland		✓		✓
Spanje	✓		✓	
Zwitserland		✓		✓
Oekraïne		✓	✓	
Wales		✓		✓

De landen/regio's waar zowel op TV als in de bioscoop wordt nagesynchroniseerd, zijn Catalonië, Hongarije, Italië, Oostenrijk, Polen, Spanje en Zwitserland. De landen/regio's met ondertiteling waar zowel op TV als in de bioscoop wordt ondertiteld, zijn Bosnië & Herzegovina, Denemarken, Engeland, Estland, Fryslân, Griekenland, Nederland, Noord-Ierland, Portugal, Roemenië, Schotland en Wales. In andere landen/regio's is sprake van een gemengde aanpak, waarbij voor bij het ene medium ondertiteling, voor het andere nasynchronisatie wordt gekozen.

In de deelnemende landen/regio's is ook onderzoek gedaan naar het talenaanbod in kranten die bij de grootste kiosken en treinstations van de onderzochte steden worden verkocht. Onze onderzoekers hebben een bezoek gebracht aan deze kiosken en stations en een inventarisatie gemaakt van kranten in verschillende talen, ook hier middels de methode van *linguistic landscaping*, om zo een momentopname op een bepaalde tijd en plaats te kunnen bieden.

In Tabel 39 wordt de top 20 van meest gesignaleerde talen anders dan de nationale taal in kranten gegeven.

Tabel 39. Spectrum inzake meertaligheid in kranten op stadsniveau (top 20 van talen buiten het stamgebied van de betreffende taal)

Talen in kranten	Total aantal verschillende kranten
1. Engels	408
2. Duits	270
3. Frans	181
4. Russisch	162
5. Italiaans	127
6. Arabisch	77
7. Turks	54
8. Spaans	51
9. Nederlands	46
10. Albanees	40
11. Servisch	36
12. Chinees	27
13. Kroatisch	23
14. Bulgaars	12
15. Japans	11
16. Pools	10
17. Grieks	8
18. Bosnisch	7
19. Hongaars	7
20. Zweeds	6

Over het geheel beschouwd voert Engels de lijst aan, gevolgd door Duits en, op een afstand, Frans, Russisch en Italiaans. Hieruit zou men af kunnen leiden dat er in beginsel sprake is van drie soorten publiek voor deze kranten: a) internationale reizigers, zakenmensen en toeristen, die voorkeur hebben voor kranten in het Engels, Duits, Frans of Japans; b) immigranten in verschillende Europese steden, die een voorkeur hebben voor bijv. Arabische, Turkse, Albanese of Chinese kranten; c) lezers van R/M-talen, die een voorkeur hebben voor bijv. Baskische of Catalaanse kranten. Vanzelfsprekend is er hier geen sprake van vastomlijnde categorieën.

Het andere veld waaraan we in het kader van audiovisuele media aandacht hebben besteed, was de mate waarin gebarentalen worden aangeboden in TV-programma's over belangrijke mediagebeurtenissen. In haar aanbeveling inzake de bescherming van gebarentalen in de lidstaten heeft de Parlementaire Vergadering van de RvE in 2003 gesteld dat gebarentalen een Europese culturele waarde vertegenwoordigen, dat deze talen een natuurlijk communicatiemiddel vormen voor doven en dat er behoefte bestaat aan officiële erkenning van gebarentalen. Verder werd gesteld dat TV-programma's in gebarentalen of met ondertiteling middels gebarentalen het algemene integratieproces van de dovengemeenschap bevorderen.

Tabel 40 bevat de antwoorden van onze onderzoekers, zowel betreffende de aanwezigheid van gebarentaal op TV als twee andere kwesties die in het kader van het LRE-onderzoek over gebarentalen aan de orde zijn gesteld: bestaan er officiële taalbeleidsdocumenten waarin gebarentalen in een land/regio officieel worden erkend of bevorderd en in hoeverre kunnen doven gebarentaal gebruiken in officieel contact met publieke instanties? Tabel 40 verschaft een overzicht van het aanbod zoals dat voor gebarentalen is gerapporteerd.

Tabel 40: Voorziening voor gebarentaal in 24 landen/regio's

Land/regio	Gebarentaal wordt officieel erkend of bevorderd	Doven kunnen gebarentaal gebruiken in officieel contact met instanties	Gebarentaal bij grote mediagebeurtenissen
Oostenrijk	Ja	Altijd	Soms
Baskenland	–	–	Soms
Bosn. & Herz.	Ja	Altijd	Soms
Bulgarije	Ja	In sommige gevallen	Regelmatig
Catalonië	Ja	Altijd	Soms
Denemarken	–	Altijd	Regelmatig
Engeland	Ja	–	Regelmatig
Estland	Ja	In sommige gevallen	Altijd
Frankrijk	Ja	Altijd	Regelmatig
Fryslân	–	In sommige gevallen	Soms
Griekenland	–	–	Soms
Hongarije	Ja	Altijd	Soms
Italië	–	–	–
Litouwen	Ja	Altijd	Soms
Nederland	Ja	In sommige gevallen	Soms
N.-Ierland	Ja	In sommige gevallen	Regelmatig
Polen	–	–	–
Portugal	Ja	Altijd	Regelmatig
Roemenië	Ja	Altijd	–
Schotland	Ja	In sommige gevallen	Regelmatig
Spanje	Ja	Altijd	Regelmatig
Zwitserland	Ja	Altijd	Regelmatig
Oekraïne	Ja	Altijd	Soms
Wales	Ja	In sommige gevallen	Soms

Gebarentalen worden in alle landen/regio's officieel erkend en bevorderd, met uitzondering van Baskenland, Denemarken, Griekenland, Italië en Polen. In de helft van de landen/regio's kunnen doven altijd gebruik maken van gebarentaal in officieel contact met instanties. In Estland wordt bij grote mediagebeurtenissen altijd voorzien in aanbod van ondertiteling middels gebarentaal; in negen andere landen/regio's gebeurt dat regelmatig. Voor Italië, Polen en Roemenië wordt hiervan door de onderzoekers geen melding gemaakt. Over het algemeen lijkt er in heel Europa sprake te zijn van een groeiend bewustzijn van gebarentalen. Dat is van cruciaal belang voor dovensgemeenschappen.

2.8 Talen in publieke diensten en de openbare ruimte

Het EC-Bericht (2008) is één van meerdere EU-documenten waarin wordt benadrukt hoe belangrijk het is dat diensten in de publieke sector meertalig worden aangeboden aan burgers en bezoekers die de plaatselijke taal niet beheersen:

Metropolitan areas and tourist resorts in Europe should make information available in different languages and rely on multilingual people to act as cultural mediators and interpreters. This is required to cope with the needs of foreigners who do not speak the local language. Legal translation and interpretation are particularly important.

Het EHRMT behandelt ook publieke diensten, hoofdzakelijk vanuit het perspectief van de burger. Artikel 9 gaat in op juridische procedures. Het artikel bepaalt dat zowel in strafzaken als in civiele rechtszaken R/M-talen mogen worden gebruikt, waarbij de hulp van tolken en vertalers niet op kosten van de betreffende partij plaats hoeft te vinden. Ook kent het artikel burgers het recht toe juridische stukken in R/M-talen in te dienen. Artikel 10 richt zich op bestuurlijke instanties en publieke diensten. Het stelt dat ambtenaren R/M-talen moeten kunnen spreken en dat documenten in die talen beschikbaar gesteld moeten worden waar het aantal inwoners zulks rechtvaardigt. Ook zouden R/M-talen gebruikt moeten kunnen worden bij politieke debatten op lokaal of regionaal bestuurlijk niveau. Bij het realiseren van deze punten mogen de officiële staatstalen niet worden uitgesloten.

Steden en publieke diensten worden middels EC- en RvE-documenten aangespoord tot verdere meertaligheid. Bovendien worden ze aangemoedigd om burgers de mogelijkheden te bieden om tegen lage kosten de plaatselijke taal te leren.

We concentreren ons op talen in de publieke sector en de openbare ruimte op stads-/gemeenteraadsniveau – wel te verstaan op centraal stadsniveau, niet op het decentrale niveau van de verschillende stadswijken. Daarbij maken we gebruik van de aanbevelingen van het *Eurocities Network* voor grote Europese steden en ook van recente aanbevelingen van een Europese voorloper op dit gebied, namelijk de stad Sheffield in het Verenigd Koninkrijk. De *Sheffield City Languages Strategy*, gepubliceerd in 2004, wil een verbinding leggen tussen taalleren enerzijds en het meer algemene stadsbeleid inzake maatschappelijke participatie anderzijds. Sheffield werd in 2008 de eerste Europese stad die haar taalbeleid liet doorlichten door de Raad van Europa, die immers expertise biedt bij zelfevaluatie van het eigen beleid door landen, regio's en steden. Reynolds (2008) bracht een stadsrapport uit met een beschouwing over de bevordering van meertaligheid in domeinen binnen en buiten het onderwijs, waaronder ook het bedrijfsleven.

Het LRE-project wil taalstrategieën en taalbeleid op stadsniveau onderzoeken. Daartoe hebben we de volgende punten aan de orde gesteld:

- kent de stad een geïnstitutionaliseerde strategie om meertaligheid te bevorderen?
- worden diensten en documenten aangeboden in andere talen dan de nationale taal?
- welke talen bevat de website?
- wordt er bij publieke diensten gebruik gemaakt van tolken en vertalers?
- welke talen zijn deel van het functieprofiel voor ambtenaren en worden er taalcursussen voor die talen geboden?
- is er sprake van werving van sprekers van andere talen en worden taalvaardigheden bij het personeel bijgehouden?
- worden taalvaardigheden van meertalige medewerkers gewaardeerd?

Aan stadsvertegenwoordigers is gevraagd het aantal talen te noemen waarvoor bovenstaande vragen positief beantwoord kunnen worden. Bovendien hebben de onderzoekers ook op eigen initiatief onderzoek ingesteld naar de talen die steden daadwerkelijk gebruiken in hun mondelinge en schriftelijke dienstverlening. Dat gebeurde voor de volgende afdelingen: onderwijsdiensten, hulpdiensten, gezondheidsdiensten, sociale zaken, juridische zaken, transportdiensten, immigratiediensten, toeristische diensten en theaterprogramma's.

De LRE-gegevens werden op meerdere wijzes verkregen: via een enquête, door gesprekken en middels *desk research*. De meeste gegevens zijn afkomstig van mensen die de stedelijke autoriteiten vertegenwoordigden. Met een enquête kan natuurlijk onmogelijk op detailniveau onderzoek worden uitgevoerd, maar toch zijn de bevindingen bruikbaar om een beeld te krijgen en kunnen ze aanleiding geven tot verdere discussie en nader onderzoek.

Er zijn in totaal 64 steden bij het onderzoek betrokken. De volledige lijst van steden en de selectiecriteria zijn in Deel 1 weergegeven; in beginsel werden per land/regio de hoofdstad, de tweede stad en een stad/plaats waar een regionale taal in gebruik is, gekozen. De gegevens die voor taalstrategieën en taalbeleid op instellingsniveau zijn gerapporteerd, staan in Tabel 41.

Tabel 41. Gerapporteerde taalstrategieën en taalbeleid in de 64 deelnemende steden

Dimensies	Wijdverspreid gebruik	Sporadisch gebruik	Niet in gebruik
Geïstitutioniseerd beleid voor bevordering meertaligheid	20	25	19
Meertalige diensten	30	24	10
Aanwezigheid andere talen op website	27	18	19
Gemeentelijke jaarverslagen in andere talen	15	10	39
Gebruik van tolken en vertalers	35	24	5
Taalcompetenties in functieprofielen	23	27	13
Taalcursussen voor personeel	18	24	22
Werving van anderstaligen	11	30	23
Bijhouden taalvaardigheden staf	17	9	37

Volgens de verslagen van onze onderzoekers worden in de steden in totaal meer dan 140 andere talen dan de nationale taal geboden; meer informatie over de geboden talen is te vinden in Tabel 46.

Het algemene beeld is dat bij ongeveer de helft van de onderzochte steden meertalige dienstverlening wijdverspreid in gebruik is; een derde hanteert zelfs op brede basis een geïstitutioniseerde strategie om meertaligheid te bevorderen. Slechts tien van de 64 onderzochte steden bieden geen meertalige dienstverlening. Bij 27 steden is de website volledig meertalig, terwijl dat bij 18 steden deels het geval is. Voor niet-moedertaalsprekers van een lokale taal zijn tolk- en vertaaldiensten erg belangrijk om aan informatie te komen. Deze diensten worden in 35 steden op brede basis en in 24 steden meer sporadisch aangeboden; in vijf steden is dit aanbod niet aanwezig. Bij 23 steden – meer dan een derde – is het gebruik om talen op te nemen in het functieprofiel van ambtenaren wijdverbreid; bij 27 steden gebeurt dat sporadisch. 18 steden hebben een structureel aanbod van taalcursussen voor het personeel, 24 steden bieden dat sporadisch aan. Slechts 11 steden doen op brede basis aan werving van anderstaligen. Iets minder dan een derde van de steden houdt structureel de taalvaardigheden van medewerkers bij; meer dan de helft doet dat niet.

We hebben de stadsvertegenwoordigers niet alleen gevraagd naar de mate van toepassing van meertaligheidsbeleid, maar ook naar het aantal talen waarvoor die beleidsregels gelden. Tabel 42 toont hoe de verdeling van de steden uitvalt als beide aspecten worden meegewogen.

Tabel 42. Meertaligheidsbeleid en het aantal talen in de 64 deelnemende steden

Geen beleid	1 stad
Halfslachtig beleid voor zeer weinig talen	6 steden
Enigszins ontwikkeld beleid voor weinig talen	21 steden
Ontwikkeld beleid voor meerdere talen	31 steden
Goed ontwikkeld beleid voor vele talen	3 steden
Zeer goed ontwikkeld beleid voor vele talen	2 steden

De vijf steden die volgens de onderzoeksgegevens het best ontwikkelde beleid voor de meeste talen hanteren, zijn, van hoog naar laag, Wenen, Barcelona, Londen, Milaan en Krakau. Bij andere steden worden bepaalde diensten wel in vele talen aangeboden, maar er zijn ook steden waar slechts de nationale taal en een beperkt aantal andere talen worden geboden. In Tabel 43 zijn de betreffende diensten gerangschikt volgens het aantal talen waarin ze worden aangeboden.

Tabel 43. Publieke diensten van hoog naar laag gerangschikt naar het aantal talen waarin dienstverlening plaatsvindt

Mondelinge dienstverlening	Schriftelijke dienstverlening
1 Toeristische diensten	Toeristische diensten
2 Immigratie- en integratiediensten	Immigratie- en integratiediensten
3 Juridische zaken	Transportdiensten
4 Gezondheidsdiensten	Gezondheidsdiensten
5 Sociale zaken	Alarmdiensten
6 Alarmdiensten	Sociale zaken
7 Onderwijsdiensten	Juridische zaken
8 Transportdiensten	Onderwijsdiensten
9 Theaterprogramma's	Theaterprogramma's
10 Politieke debatten en besluitvorming	Politieke debatten en besluitvorming

Het breedste aanbod bestaat bij toeristische diensten, immigratie- en integratiediensten, juridische zaken (mondeling) en transportdiensten (schriftelijk). Ook gezondheidsdiensten worden vaak in meerdere talen geboden. Het laagste niveau wat meertaligheid betreft vinden we in de culturele sector (theater) en bij politieke debatten en besluitvorming. Ook onderwijsdiensten scoren niet zo hoog als men zou verwachten, gezien het feit dat overal in Europa grote aantallen schoolgaande leerlingen (en hun ouders) de officiële taal van het land of de regio waar de opleiding plaatsvindt niet vloeiend beheersen. De lage scores voor politieke debatten en besluitvorming kunnen van negatieve invloed zijn op de mogelijkheid om als burger actief te zijn, een mogelijkheid die iedereen in gelijke mate dient te hebben. Dat geldt vooral voor minderheidsgroepen, nieuwkomers en immigranten.

Als het gaat om het daadwerkelijke aantal talen dat per stad wordt aangeboden, dient men te bedenken dat de gegevens zijn ontleend aan enquêtes en geschreven antwoorden die zijn geleverd door vertegenwoordigers van de stad. Er is diepgaander vervolgonderzoek nodig om vast te stellen of de opgevoerde talen ook daadwerkelijk worden aangeboden en in hoeverre de taalbeheersing consistent en van goed niveau is. Desalniettemin geven de verzamelde LRE-gegevens nuttige indicaties en zijn ze goed bruikbaar voor toekomstig onderzoek.

De verdeling van de steden naar het aantal talen waarin mondelinge dienstverlening plaatsvindt, wordt getoond in Tabel 44.

Tabel 44. Verdeling van de steden naar het aantal talen waarin mondelinge dienstverlening plaatsvindt bij 10 publieke diensten

Mate van meertalige mondelinge dienstverlening	Aantal steden
Diensten slechts in de nationale taal aangeboden	1
Diensten gemiddeld in 1 of 2 talen aangeboden	23
Diensten gemiddeld in 3 of 4 talen aangeboden	23
Diensten gemiddeld in meer dan 4 talen aangeboden	17

Volgens de gegeven antwoorden bieden 178 steden hun diensten in meer dan vier talen aan en 23 steden in drie tot vier talen. De steden die zeggen de meeste mondelinge dienstverlening in de meeste talen aan te bieden, zijn in dalende volgorde Londen, Aberdeen, , Glasgow, Madrid, Valencia, Zürich, Milaan, Belfast, Barcelona en Lugano.

Wat schriftelijke dienstverlening betreft, levert hetzelfde systeem van gegevensverzameling het in Tabel 45 weergegeven beeld voor de diensten op.

Tabel 45. Verdeling van de steden naar het aantal talen waarin schriftelijke dienstverlening plaatsvindt bij 10 publieke diensten

Mate van meertalige schriftelijke dienstverlening	Aantal steden
Diensten slechts in de nationale taal aangeboden	1
Diensten gemiddeld in 1 of 2 talen aangeboden	30
Diensten gemiddeld in 3 of 4 talen aangeboden	27
Diensten gemiddeld in meer dan 4 talen aangeboden	6

Een geringer aantal steden bevindt zich in de top voor schriftelijke dienstverlening, wat suggereert dat er minder belang wordt gehecht aan het produceren van documenten in meerdere talen dan aan het aanbieden van mondelinge vertaling en bemiddeling ter plaatse. 40 steden melden dat ze hun mondelinge dienstverlening aanbieden in meer dan drie talen en 33 steden melden hetzelfde voor schriftelijke dienstverlening.

Volgens de verzamelde gegevens zijn de steden die de breedste schriftelijke dienstverlening in de meeste talen aanbieden in dalende volgorde: Glasgow, Aberdeen, Belfast, Valencia, Sevilla, Lugano, Zurich, Madrid and Milaan.

De gegevens, die afkomstig zijn van een hoog bestuurlijk niveau, suggereren dat een bepaalde sensitiviteit ten opzichte van talen aan het groeien is bij steden, zeker bij de belangrijkste diensten. Maar er is nog voldoende ruimte voor verbetering voor wat betreft verbreding van het aanbod aan diensten die meertalige dienstverlening hanteren. Tabel 46 geeft een overzicht van de 20 talen die het vaakst worden genoemd in beleidsdocumenten en bij de betreffende diensten.

Tabel 46. Spectrum van talen waarin publieke dienstverlening bestaat in 64 steden (Top 20 van talen buiten het stamgebied van de betreffende taal)

Talen	Totaal aantal vermeldingen
1. Engels	771
2. Duits	290
3. Russisch	285
4. Frans	255
5. Spaans	153
6. Chinees	117
7. Arabisch	117
8. Italiaans	98
9. Pools	69
10. Turks	67
11. Roemeens	60
12. Kroatisch	58
13. Portugees	55
14. Bosnisch	37
15. Japans	36
16. Hongaars	34
17. Urdu	34
18. Albaans	27
19. Servisch	27
20. Persisch	21

Buiten de nationale taal is het Engels bij alle onderzochte steden de meest genoemde taal voor mondelinge en schriftelijke dienstverlening, gevolgd door Duits, Russisch, Frans en Spaans. Chinees en Arabisch komen bovendien als zeer wenselijk en worden door een aantal steden geboden. Net als het geval was bij de talen waarin kranten worden gedrukt, kunnen we ook hier concluderen dat er twee doelgroepen bestaan, als het gaat om mondelinge en schriftelijke dienstverlening binnen de publieke diensten en in de openbare ruimte: a) diensten voor internationale reizigers, zakenmensen en toeristen in het Engels, Duits, Russisch, Frans, Spaans en Italiaans; b) diensten voor immigranten in het Arabisch, Turks, Kroatisch, Chinees, enz. Toch kunnen er ook andere redenen zijn waarom een stad aan bepaalde talen prioriteit verleent boven andere. Dit is een terrein dat nadere beschouwing verdient, in samenwerking met stedelijke bestuurders en hun communicatieteams.

2.9 Talen in het bedrijfsleven

Onafgebroken wordt door EU-instanties gepleit voor meertaligheid als factor in de Europese concurrentiepositie en bij de mobiliteit en professionele inzetbaarheid van mensen. De Resolutie van de Raad van de Europese Unie (2008) riep bedrijven op om in meer talen capaciteit te genereren om zo bredere toegang tot markten te krijgen. Ook werden bedrijven aangemoedigd om in de loopbaan van hun personeel meer rekening te houden met de ontwikkeling van taalvaardigheden. Het EC-Bericht van datzelfde jaar verwees naar een ELAN-onderzoek uit 2006, waarin werd geconcludeerd dat taalvaardigheden en interculturele vaardigheden bijdragen tot succesvolle export. Ook kwam men tot de slotsom dat Europa een aanzienlijk zakenbelang was misgelopen wegens een gebrek aan juist deze vaardigheden.

De *High Level Groep voor Meertaligheid* wijdde in haar rapport uit 2007 ook een paragraaf aan het bedrijfsleven. De conclusie luidde dat, ook al is Engels dominant als zakentaal, het juist de andere talen zijn die Europese bedrijven een voorsprong op de concurrentie kunnen geven. De Groep heeft bedrijven de aanbeveling gedaan in talen te investeren en tegelijk de talige mogelijkheden van hun personeel te benutten. Bovendien zouden er managementstrategieën met betrekking tot taal moeten worden opgesteld en publieke/private samenwerkingsverbanden met de onderwijssector moeten worden aangegaan, om er zo voor te zorgen dat de juiste talen voor de betreffende bedrijfssector worden geleerd.

Het Zakelijk Platform voor Meertaligheid (2008), opgericht door de EC, heeft een nieuwe reeks aanbevelingen uit doen gaan op het gebied van taalstrategieën in het bedrijfsleven. In de conclusies werd gesteld dat

Companies need to take stock of existing language skills within the company and use these strategically. They should look over their recruitment policies, their training strategies and their principles for mobility. They can encourage staff to use and develop the skills they have already acquired and offer language training in ways that are both motivating and compatible with the demands of the workplace. (2008:13)

Overeenkomstig deze aanbevelingen is voor LRE een deelonderzoek ontwikkeld dat de taalstrategieën bij bedrijven beschouwt. Doel was om uit te zoeken of er bij de werving van personeel wel of niet prioriteit wordt verleend aan taalvaardigheid en aan training en ondersteuning voor het personeel op taalgebied. Verder wilden we bepalen in hoeverre er binnen bedrijven sprake is van meertaligheid en welke talen er in de communicatie met de klant en in de marketing worden gebruikt. De onderzochte aspecten vallen in te delen in drie hoofdgroepen: *algemene taalstrategieën, interne taalstrategieën en externe taalstrategieën.*

De LRE-onderzoekers hebben gegevens verzameld bij een selectie van bedrijven uit steden die over het hele betreffende gebied verspreid liggen; in totaal zijn 484 bedrijven onderzocht. Daarbij werd de aandacht gericht op vier bedrijfssectoren (banken, hotels, bouwbedrijven en supermarkten; zie Tabel 5 in het Deel 1 voor meer details). De reden hiervoor was dat we gegevens wilden verzamelen van bedrijven die niet alleen internationaal handeldrijven, maar bovendien een sterke mate van direct klantencontact kennen. De gegevensverzamelaars is gevraagd bij tenminste 24 bedrijven in hun land/regio onderzoek uit te voeren. Daarbij werd de aandacht zoveel mogelijk verdeeld over multinationale/internationale bedrijven (M/I), nationale bedrijven (N) en regionale/lokale bedrijven (R/L) en ook zoveel mogelijk over de vier genoemde bedrijfssectoren. Het bleek lastig dit in alle landen/regio's te realiseren. Tabel 47 geeft de verdeling over de onderzochte bedrijfssectoren. In het algemeen geldt dat, ook al was aantal meewerkende hotels relatief groot ten opzichte van de andere sectoren, de sectoren toch goed met elkaar in balans waren.

Tabel 47. Verdeling van bedrijven over de verschillende sectoren (N=484)

Hotels	Banken	Bouwbedrijven	Supermarkten	Totaal
140	120	116	108	484

Onder de noemer *Algemene taalstrategieën* hebben vertegenwoordigers van bedrijven antwoord gegeven op de volgende vragen:

- kent het bedrijf een expliciete taalstrategie?
- legt het bedrijf bij de werving van personeel nadruk op taalvaardigheden?
- zijn er, met het oog op internationale mobiliteit van personeel, voorzieningen voor taalverwerving en interculturele bewustwording?
- wordt er gebruik gemaakt van externe tolken/vertalers?
- worden de taalvaardigheden van medewerkers bijgehouden?
- worden voor de taaltraining samenwerkingsvormen aangegaan?
- is men op de hoogte van EU-programma's/-subsidies?
- wordt er gebruik gemaakt van EU-programma's/-subsidies?

De uitkomsten voor de 484 onderzochte bedrijven staan weergegeven in Tabel 48.

Tabel 48. % bedrijven waarvoor beleid en praktijk op het gebied van meertaligheid is gemeld in 4 sectoren (484 bedrijven)

Beleid	Wijdverspreid toegepast	Sporadisch toegepast	Niet toegepast
Taalstrategie	24	28	48
Taalvaardigheden bij werving	55	28	17
Mobiliteit	23	27	50
Gebruik externe tolken/vertalers	22	35	43
Bijhouden taalvaardigheden personeel	1	29	70
Samenwerking bij taaltraining	10	15	75
Gebruikmaking van EU-programma's/-subsidies	5	8	87
Kennis van EU-programma's/-subsidies	0	27	73

De uitkomsten tonen aan dat een kwart van de bedrijven in deze sectoren een expliciete taalstrategieën hanteert en dat meer dan de helft rekening houdt met taalvaardigheden bij de werving van personeel. Een kwart spoort personeel regelmatig aan om meer talen te leren en het intercultureel bewustzijn te ontwikkelen. Toch houdt 70% niets bij betreffende de taalvaardigheden onder het personeel en doen slechts zeer weinig bedrijven hun voordeel met EU-programma's voor taalverwerving.

Op het gebied van *Interne taalstrategieën* hebben we bedrijven gevraagd op welke wijze taalvaardigheid op de werkvloer wordt bevorderd en hoe ze in documenten en bij interne communicatie omgaan met talen. Om de verhouding voor wat betreft het belang van nationale talen, Engels, R/M-talen, vreemde talen en immigrantentalen te bepalen hebben we de bedrijven gevraagd te specificeren hoe ze in de praktijk omgaan met elke taalcategorie en ook welke talen naast de nationale taal en het Engels de meeste aandacht krijgen. De behandelde thema's zijn de volgende:

- samenwerkingsverbanden met de onderwijssector om taalvaardigheden bij werknemers te ontwikkelen
- belonings-/promotiebeleid op basis van taalvaardigheden
- aanbod van taaltraining
- gebruik van CEFR bij taaltraining
- talen in interne documenten en op intranet
- talen voor software en webprogrammatuur

De resultaten voor elke taalcategorie staan in Tabel 50.

Tabel 49. % bedrijven met goede praktijk voor de taalcategorieën: NT = Nationale Taal/Talen; ZE = Zakelijk Engels; AT = andere talen (484 bedrijven)

Beleid	Wijdverspreid toegepast			Sporadisch toegepast			Niet toegepast		
	NT	ZE	AT	NT	ZE	AT	NT	ZE	AT
Samenwerking met onderwijssector	7	10	7	10	17	7	83	73	86
Belonings-/promotiebeleid	5	11	5	9	12	6	86	77	89
Aanbod taaltraining	14	27	12	18	23	12	68	50	76
Gebruik CEFR bij taaltraining	4	7	3	7	9	6	89	84	91
Talen gebruikt in interne documenten en intranet	96	41	14	3	21	10	1	38	76
Talen gebruikt voor software en webprogrammatuur	88	46	11	6	22	5	6	32	84

Tabel 49 laat zien dat taaltraining voor zakelijk Engels bij 27% van de onderzochte bedrijven wijdverspreid wordt toegepast; 14% biedt ondersteuning in de nationale taal aan anderstaligen en 12% biedt dat voor andere talen. Een relatief klein percentage hanteert een vorm van belonings- of promotiebeleid: 11% hanteert dat voor zakelijk Engels en slechts 5% voor de nationale taal of andere talen. Het aantal bedrijven dat samenwerkingsverbanden aangaat met de onderwijssector om de taalvaardigheden bij het personeel uit te bouwen is bescheiden te noemen, met een kwart dat zegt dit regelmatig of sporadisch te doen voor Engels, 17% voor de nationale taal voor anderstaligen en 14% voor andere talen. Het CEFR wordt door een klein percentage van de onderzochte bedrijven wijdverspreid toegepast bij loopbaan- en voortgangsgesprekken. Dit duidt erop dat op dat gebied aan bewustmaking gewerkt zou moeten worden.

Wat de talen betreft die daadwerkelijk op de werkvloer worden gebruikt in documenten en op intranet, is het niet verrassend dat de nationale taal dominant is, al meldt bijna de helft van de bedrijven dat zakelijk Engels ook wijdverspreid wordt gebruikt. Bij iets meer dan 10% van de onderzochte bedrijven worden andere talen wijdverspreid gebruikt.

Bij het onderzoek naar *Externe taalstrategieën* hebben we de bedrijven gevraagd naar de talen die ze gebruiken bij de externe communicatie. Het gaat dan om:

- jaarverslagen
- marketingmateriaal
- uitdragen van bedrijfsnaam/-identiteit
- website van het bedrijf

De uitkomsten staan in Tabel 50, afgezet naar taalcategorie.

Tabel 50. Door bedrijven gebruikte talen bij externe communicatie: NT = Nationale Taal/Talen; ZE = Zakelijk Engels; AT = andere talen (% van 484 bedrijven)

Soort communicatie	Wijdverspreid toegepast			Sporadisch toegepast			Niet toegepast		
	NT	ZE	AT	NT	ZE	AT	NT	ZE	AT
Jaarverslagen	92	38	11	2	11	5	6	51	84
Marketingmateriaal	95	40	19	2	17	11	3	42	70
Uitdragen bedrijfsnaam	92	48	22	5	24	19	3	28	59
Website bedrijf	92	61	30	2	5	5	6	34	65

Uit de resultaten blijkt dat in de onderzochte sectoren bijna de helft van de bedrijven bij de externe communicatie naast de nationale taal ook wijdverspreid zakelijk Engels gebruikt. Verder gebruikt 30% andere talen op de website.

Het Zakelijk Platform voor Meertaligheid (2008: 13) behandelt meerdere taalstrategieën en stelt dat een goede taalstrategie een van de fundamentele voorwaarden is voor zakelijk succes in het Europees bedrijfsleven:

Real progress will be achieved if businesses, from micro companies to multinationals, develop creative and dynamic language strategies, adapted to the individual possibilities of each organisation.

Middels het LRE-onderzoek wilden we onderzoeken hoe deze ambitie in praktijk wordt gebracht. Daartoe hebben we bedrijven specifiek gevraagd naar de talen waaraan ze prioriteit verlenen en die ze naast de nationale taal en het Engels bevorderen. In Tabel 53 zijn deze andere talen gerangschikt naar het aantal malen dat ze door de respondenten in de enquête zijn genoemd en bevat de top 20 van genoemde talen.

Table 51: Meertaligheidsspectrum van vermelde talen waaraan bij 484 bedrijven uit vier sectoren prioriteit wordt verleend (Top 20 van talen buiten het Engels en buiten het stamgebied van de betreffende taal)

Talen	Totaal aantal malen genoemd	Verdeling taalfrequenties over verschillende landen (indien meer dan 5 landen een taal hebben vermeld, worden alleen de 5 landen met de hoogste frequenties (getoond))
1. Duits	430	Zwitserland, alleen in de kantons Genève en Ticino (57), Spanje*, Bosnië en Herzegovina (33), Hongarije/Lithouwen/Nederland (27)
2. Russisch	333	Estland (94), Oekraïne (78), Lithouwen (64), Griekenland (20), Polen (15)
3. Frans	322	Zwitserland, alleen in de Kantons Zurich en Ticino (71), Spanje* (47), VK (41), Nederland (37), Portugal (33)
4. Spaans	155	Portugal (31), Zwitserland (29), VK (28), Nederland (18), Frankrijk (16)
5. Italiaans	134	Zwitserland, alleen in de Kantons Zurich en Genève (26), Oostenrijk (24), Bosnië (16), Spanje*(15), VK (15)
6. Fins	66	Estland (59), Denemarken (2), Lithouwen (2), Nederland/Polen/VK (1)
7. Chinees	55	VK (34), Griekenland (9), Spanje* (4), Nederland (3), Polen (2)
8. Pools	47	Nederland (12), Oekraïne (11), Lithouwen (7), Oostenrijk (6), VK (5)
9. Portugees	35	Spanje* (13), Zwitserland (11), Nederland (3), VK (3), Oostenrijk / Frankrijk (2)
10. Turks	29	Bosnië en Herzegovina (13), Nederland (6), Zwitserland (4), Oostenrijk (3), Roemenië (2)
11. Arabisch	26	VK (10), Portugal / Zwitserland (4), Griekenland (3), Spanje* (2)
12. Kroatisch	26	Oostenrijk (17), Hongarije / Italië (3), Zwitserland (2), Bosnië en Herzegovina (1)
13. Tsjechisch	26	Oostenrijk(16), Hongarije (6), Polen(3), Zwitserland(1)
14. Hongaars	23	Oostenrijk(11), Polen(9), Roemenië (3)
15. Catalaans	22	Spanje*(18), VK(3), Polen(1)
16. Zweeds	22	Estland(12), Denemarken(4), Lithouwen/VK(2), Polen/Spanje*(1)
17. Japans	20	VK(7), Polen(5), Italië(3), Nederland (2), Griekenland/Zwitserland/Oekraïne (1)
18. Lets	20	Estland/Lithouwen(9), Denemarken/VK(1)
19. Roemeens	19	Oostenrijk (9), Griekenland (5), Hongarije (3), Bulgarije(2)
20. Deens	18	Hongarije (6), Lithouwen (5), Estland/Polen(3), VK(1)

*Frequenties voor Spanje: alleen de vermeldingen uit Madrid, Sevilla en Valencia zijn verdisconteerd.

Duits, Russisch, Frans, Spaans en Italiaans komen bovendien als de meest gebruikte talen bij de onderzochte bedrijven.

Uit de weergegeven resultaten voor de verdeling van de talen blijkt dat sommige talen, zoals Duits, Frans en Japans, door een verscheidenheid aan bedrijven in vele landen worden gebruikt. Andere talen, zoals Russisch en Fins, worden daarentegen juist vooral gebruikt in buurlanden. De hoge positie voor het Fins is het gevolg van het feit dat de meeste bedrijven in Estland deze taal hebben genoemd. Bij sommige bedrijven worden ook Chinees, Japans, Arabisch en Turks op waarde geschat, al was een hoger niveau van prioritering voor deze talen te verwachten geweest. Wat aan de taalkeuzes van de bedrijven ten grondslag ligt, is een onderwerp voor nader onderzoek. De resultaten van zulk vervolgonderzoek kunnen naast die van vergelijkbaar onderzoek in deze en andere sectoren worden gelegd om bepaalde patronen te kunnen ontdekken.

2.10 Sectoroverschrijdende vergelijking van meertalige profielen in domeinen buiten het onderwijs

Om tot een comparatief overzicht te komen van taaldiversiteit in andere domeinen dan het onderwijs, is in Tabel 52 de top 20 opgenomen van andere talen dan de nationale taal die het vaakst worden vermeld in de taaldomeinen geschreven pers, publieke diensten/openbare ruimte en bedrijfsleven.

Over het algemeen zijn Engels, Frans, Duits en Russisch de talen die in de Europese context het meest wijdverspreid in gebruik zijn. Engels bezet daarbij de eerste plaats; de andere talen volgen op (zeer) ruime afstand. Engelstalige kranten zijn bij de meeste kiosken en treinstations van de grootste steden verkrijgbaar. Ook bij de publieke diensten blijkt Engels de taal te

zijn die verreweg het meest wordt gebruikt. Onderstaande, sectoroverschrijdende tabel laat zien dat drie groepen talen in verschillende domeinen en voor verschillende diensten worden gebruikt: talen die als *lingua franca* fungeren, zoals Engels, Frans, Duits en Russisch; talen die vooral in bepaalde regio's worden aangetroffen, zoals Albanees, Baskisch, Catalaans, Fries en Welsh; en talen die door grote immigrantengroepen worden gebruikt, zoals Arabisch en Turks. Twee van de drie talen die het meeste door landen/regio's worden bevorderd, nl. Romani (door zes landen ondersteund) en Slowaaks (door vijf landen ondersteund), verschijnen in geen van de drie domeinen.

Tabel 52. Verdeling van vermelde talen in kranten, publieke diensten/openbare ruimte en bedrijfsleven buiten het stamgebied van de betreffende taal (Top 20)

Talen van kranten	Totaal N verschillende kranten	Talen in publieke diensten/openbare ruimte	Totaal N vermelde talen	Talen in het bedrijfsleven (buiten Engels)	Totaal N vermelde talen
Engels	408	Engels	771	Duits	430
Duits	270	Duits	290	Russisch	333
Frans	181	Russisch	285	Frans	322
Russisch	162	Frans	255	Spaans	155
Italiaans	127	Spaans	153	Italiaans	134
Arabisch	77	Chinees	117	Fins	66
Turks	54	Arabisch	117	Chinees	55
Spaans	51	Italiaans	98	Pools	47
Nederlands	46	Pools	69	Portugees	35
Albanees	40	Turks	67	Turks	29
Servisch	36	Roemeens	60	Arabisch	26
Chinees	27	Kroatisch	58	Kroatisch	26
Kroatisch	23	Portugees	55	Tsjechisch	26
Bulgaars	12	Bosnisch	37	Hongaars	23
Japans	11	Japans	36	Catalaans	22
Pools	10	Hongaars	34	Zweeds	22
Grieks	8	Urdu	34	Japans	20
Bosnisch	7	Albanees	27	Lets	20
Hongaars	7	Servisch	27	Roemeens	19
Zweeds	6	Persisch	21	Deens	18

Verwijzingen in Deel 1 en 2

- Ball, J. (2011). *Enhancing Learning of Children from Diverse Language Backgrounds: Mother tongue-based Bilingual or Multilingual Education in the Early Years*. Parijs: UNESCO.
- Beacco, J.C. en M. Byram (2007). *From Linguistic Diversity to Plurilingual Education. Guide for the development of language education policies in Europe*. Straatsburg: Afdeling Taalbeleid. Raad van Europa.
- Beacco, J.C. et al. (2010). *Guide for the Development and Implementation of Curricula for Plurilingual and Intercultural Education*. Straatsburg: Afdeling Taalbeleid. Raad van Europa.
- Zakelijk Platform voor Meertaligheid (2008). *Languages Mean Business. Companies Work Better with Languages*. Brussel: Europese Gemeenschappen.
- Zakelijk Platform voor Meertaligheid (2011). *Report on the period September 2009 – June 2011*. Brussel: Europese Commissie.
- CILT (2006). *ELAN: Effects on the European Economy of Shortages of Foreign Language Skills in Enterprise*. Londen CILT: The National Centre for Languages.
- Burgerplatform voor Meertaligheid (2009). www.euroclio.eu/new/index.php/partners-mainmenu-530/european-citizenship/1207-eu-civil-society-platform-on-multilingualism
- Commission Staff Working Document (2008). *Inventory of Community Actions in the Field of Multilingualism*. Begeleidend document bij het Bericht van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad et. al. Brussel: Europese Gemeenschappen.
- Commission Staff Working Paper (2011a). *An inventory of Community Actions in the Field of Multilingualism – 2011 update*. Brussel: Europese Commissie.
- Commission Staff Working Paper (2011b). *Report on the Implementation of the Council Resolution of 21 November 2008 on a European Strategy for Multilingualism*. Brussel: Europese Commissie.
- Commission Staff Working Paper (2011c). *Language Learning at Pre-Primary School Level: Making it Efficient and Sustainable. A Policy Handbook*. Brussel: Europese Commissie.
- Comité van Ministers (1998). Aanbeveling aan lidstaten betreffende Moderne Talen. Straatsburg: Raad van Europa.
- Comité van Ministers (2008). Aanbevelingen aan lidstaten betreffende het gebruik van het Gemeenschappelijk Europees Referentiekader voor Talen (CEFR) van de Raad van Europa en de bevordering van meertaligheid. Straatsburg: Raad van Europa.
- Raad van Europa (1954). Europese Culturele Conventie. Straatsburg: Raad van Europa.
- Raad van Europa (2001). *A Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Raad van de Europese Unie (2002a). Resolutie over taaldiversiteit en taalverwerving. Brussel: Europese Commissie.
- Raad van de Europese Unie (2002b). Conclusies van de voorzitter van de Europese Raad van Barcelona, 15-16 maart 2002. Brussel: Europese Gemeenschappen.
- Raad van de Europese Unie (2008). Raadsresolutie over een Europese strategie voor meertaligheid. Brussel: Europese Gemeenschappen.
- Raad van de Europese Unie (2011). Raadsconclusies over taalvaardigheden ter vergroting van mobiliteit. Brussel: Europese Gemeenschappen.
- Cullen, J., et al. (2008). *Multilingualism: Between Policy Objectives and Implementation*. Brussel: Europees Parlement.
- Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen (EHRMT) (1992). Straatsburg: Raad van Europa.
- Europese Commissie (1995). *Whitebook. Teaching and Learning: Towards a Cognitive Society*. Brussel: Europese Commissie.
- Europese Commissie (1995). *Whitepaper on Education and Training – Teaching and Learning – Towards the Learning Society. Com (95) 590 final, 29 November 1995*. Brussel: Europese Commissie.
- Europese Commissie (2001). *Europeans and Languages. Special Eurobarometer Report 54*. Brussel: Europese Commissie.
- Europese Commissie (2006). *Europeans and their Languages. Special Eurobarometer Report 243*. Brussel: Europese Commissie.
- Europese Commissie (2008). Bericht van de commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van Regio's. *Multilingualism: An Asset for Europe and A Shared Commitment*. Brussel: Europese Gemeenschappen.
- Europese Commissie (2010). Bericht van de commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van Regio's. *A New Impetus for European Cooperation in Vocational Education and Training to Support the Europe 2020 Strategy*. Brussel: Europese Gemeenschappen.
- Europese Commissie Groenboek (2008). Migratie en Mobiliteit: Uitdagingen en kansen voor Onderwijssystemen in de EU. Brussel: Europese Commissie.
- Europees Taalportfolio (ELP). Straatsburg: Raad van Europa.

Europees Parlement (2003). *EP Resolution with Recommendations to the Commission on European Regional and Lesser-used Languages in the Context of Enlargement and Cultural Diversity*. Brussel: Europees Parlement.

Europees Parlement (2009). *EP Resolution on Multilingualism: An Asset for Europe and a Shared Commitment*. Brussel: Europees Parlement.

Eurydice (2009). *Integrating Immigrant Children into Schools in Europe*. Brussel: Eurydice/Europese Commissie.

Eurydice/EuroStat (2008). *Key Data on Teaching Languages at School in Europe*. Brussel/Luxemburg: Eurydice/EuroStat.

Eurydice/EuroStat (2009). *Key Data on Education in Europe*. Brussel: Eurydice/Eurostat

Extra, G. (2010). Mapping linguistic diversity in multicultural contexts: Demolinguistic perspectives. In: J. Fishman en O. Garcia (red.), *Handbook of Language and Ethnic Identity*, tweede druk. Oxford: Oxford University Press, 107-122.

Extra, G. en D. Gorter (red.) (2008). *Multilingual Europe: Facts and Policies*. Berlijn/New York: Mouton de Gruyter.

Extra, G. en Yağmur, K. (red.) (2004). *Urban Multilingualism in Europe: Immigrant Minority Languages at Home and School*. Clevedon: Multilingual Matters.

Extra, G. en K. Yağmur (2011). *Report on the Pilot Studies in Poland and Spain*. Berlijn/Brussel: British Council.

Fishman, J. en O. Garcia (red.) (2010). *Handbook of Language and Ethnic Identity. Disciplinary and Regional Perspectives*. Oxford/New York: Oxford University Press.

Groep van Intellectuelen voor Interculturele Dialoog (2008). *A Rewarding Challenge. How the Multiplicity of Languages Could Strengthen Europe*. Brussel: Europese Gemeenschappen.

Heller, M. (2007). Bilingualism as ideology and practice. In: M. Heller (red.), *Bilingualism: A Social Approach*. Basingstoke: Palgrave, 1-24.

High Level Groep voor Meertaligheid (HLGM) (2007). *Final report*. Brussel: Europese Gemeenschappen.

Adviesgroep Mediadiversiteit (2007). *Study on dubbing and subtitling needs and practices in the European audiovisual industry*. Brussel: Europese Commissie.

Adviesgroep Mediadiversiteit (2011). *Study on the Use of Subtitling. The Potential of Subtitling to Encourage Language Learning and Improve the Mastery of Foreign Languages*. Brussel: Europese Commissie.

OMC Groep Talen voor Banen (2011). *Providing Multilingual Communication Skills for the Labour Market*. Brussel: Europese Commissie.

Parlementaire Vergadering (1998). Aanbeveling over taaldiversificatie. Straatsburg: Raad van Europa.

Parlementaire Vergadering (2001). Aanbeveling over het Europees Jaar van de Talen. Straatsburg: Raad van Europa.

Parlementaire Vergadering (2003). Aanbeveling over de bescherming van gebarentalen in de lidstaten van de Raad van Europa. Straatsburg: Raad van Europa.

Parlementaire Vergadering (2006). Aanbeveling over de positie van de moedertaal in het schoolonderwijs. Straatsburg: Raad van Europa.

Parlementaire Vergadering (2008). Aanbeveling over de integratie van volwassen migranten in het onderwijs. Straatsburg: Raad van Europa.

PIMLICO Project (2011). *Report on Language Management Strategies and Best Practice in European SMEs*. Brussel: Europese Commissie.

Poulain, M. (2008). European migration statistics: definitions, data and challenges. In: M. Barni en G. Extra (red.), *Mapping Linguistic Diversity in Multicultural Contexts*. Berlijn/New York: Mouton de Gruyter, 43–66.

UNESCO (2003). *Recommendation Concerning the Promotion and Use of Multilingualism and Universal Access to Cyberspace*. Parijs: UNESCO.

Woordenlijst

Definities op het gebied van onderwijsniveaus en -categorieën zijn afkomstig uit de *Internationale Standardclassificatie van Educatie* (ISCE). De ISCE wordt wijdverspreid toegepast in Eurydice-documenten met kerngegevens over onderwijs in Europa.

Basisonderwijs

Deze fase vangt aan tussen vier en zeven jaar, is verplicht in alle landen/regio's en duurt over het algemeen vijf tot zes jaar.

Beroepsonderwijs (VET)

VET is de paraplueterm in Europa voor verschillende nationale systemen die hun bestaansrecht ontleen aan de specifieke economische en maatschappelijke omgeving van de betreffende landen. VET kan deel uitmaken van zowel het secundair als het tertiair onderwijs, of van het beroepsonderwijs voor volwassenen. Meestal gaat het om een scala aan beroepsgeoriënteerde opleidingsaanbieders en -programma's binnen verhoudingsgewijs goed gereguleerde kaders. In het LRE-project omvat VET *geen* universitair onderwijs; dit wordt gedekt door Domein 5B.

Curriculum

Het volledige educatieve programma van een schooltype waarin per jaar/klas gespecificeerd staat welke vakken hoeveel uur per week en hoeveel weken per jaar worden gegeven en waarin per jaar/klas de inhoud van een vak en het vereiste beheersingsniveau om tot succesvolle afronding daarvan te komen, worden gespecificeerd.

Gebarentalen

Gebarentalen zijn talen in een visueel-manuele modaliteit met een eigen grammatica en lexicon. Het gaat om natuurlijke talen van mensen die doof geboren zijn. Gebarentalen zijn niet ontleend aan gesproken talen en zijn niet internationaal of universeel. Er zijn honderden verschillende gebarentalen over de hele wereld.

Hoger voortgezet onderwijs

Deze fase begint over het algemeen aan het einde van de verplichte onderwijsperiode. De aanvangsleeftijd is meestal 15 of 16 jaar. Meestal worden toegangskwalificaties (succesvolle afronding van het verplichte onderwijs) en andere voorwaarden waaraan minimaal voldaan moet worden, gehanteerd. De duur van het hoger voortgezet onderwijs ligt meestal tussen twee en vijf jaar. In de context van de deelnemende LRE-landen/regio's kunnen de termen lager en hoger voortgezet onderwijs verwijzen naar leeftijdsgebonden verschillen en/of naar verschillen die te maken hebben met het *schooltype*.

Immigranten

In Eurydice-documenten en EuroStat-statistieken zijn immigranten inwoners van een bepaald verblijfsland die *in het buitenland geboren zijn en/of de betreffende nationaliteit niet bezitten*. Afhankelijk van een heel scala aan variabele, landsspecifieke regelgeving inzake de verkrijging van het burgerschap worden immigranten in het kader van het LRE-project in het verblijfsland opgevat als wel of niet in het buitenland geboren zijn en wel of niet de betreffende nationaliteit bezittend.

Immigrantentalen

Talen gesproken door immigranten en hun nakomelingen in een bepaald verblijfsland, die hun oorsprong hebben in een (voormalig) herkomstland.

Kinderen van immigranten

Kinderen die naar school gaan in een land anders dan hun herkomstland of het herkomstland van hun (groot)ouders. Onder deze term worden meerdere juridisch gesproken verschillende statussen gevat, waaronder asielzoekers, kinderen van gastarbeiders, kinderen van derdewereldburgers met langdurende verblijfsstatus, kinderen van gastarbeiders uit de Derde Wereld die geen langdurende verblijfsstatus hebben, kinderen die geen vaste verblijfplaats kennen en kinderen met een immigratie-achtergrond die niet profiteren van juridische voorzieningen die direct met onderwijs te maken hebben.

Lager voortgezet onderwijs

Zet de basisprogramma's van het basisniveau voort, al is het voortgezet onderwijs meestal meer vakgericht. Meestal valt het einde van deze fase samen met het einde van de verplichte onderwijsperiode. In het kader van de deelnemende LRE-landen kan lager en/of hoger voortgezet onderwijs verwijzen naar *leeftijdsgebonden* verschillen en/of verschillen die te maken hebben met het *schooltype*.

Lerarencursussen tijdens de aanstelling

Opriscursussen voor leraren (die al in actieve dienst zijn) over de meest recente ontwikkelingen in het betreffende vakgebied en/of op het gebied van pedagogiek/educatie.

Lerarencursussen voorafgaande aan de aanstelling

Cursus-/programmatraining die studenten krijgen om gekwalificeerde leraren te worden (plaatsvindend voordat de betreffende persoon in actieve dienst treedt).

Lesgeven in/over taal X

Indien zo verwoord wordt geen onderscheid gemaakt tussen lesegeven in een taal, i.e. deze als *instructiemedium* te gebruiken, en lesgeven over een taal, i.e. deze als *vak* te geven binnen het curriculum van de school.

Meertaligheid

Het repertoire aan taalvariëteiten die bij veel personen in gebruik zijn; hierbij inbegrepen zijn de taalvariëteit die veelal wordt aangeduid als 'moedertaal' of 'eerste taal' en enig aantal andere talen of variëteiten.

Moedertaal

Meestal opgevat als de taal die het eerste verworven en nog steeds begrepen wordt. De traditionele onderzoeksvraag naar de moedertaal bij grootschalige Europese bevolkingsonderzoeken (waaronder volkstellingen) wordt langzamerhand vervangen door een onderzoeksvraag naar het gebruik van de thuistaal, daar het laatstgenoemde begrip voor *informanten* transparanter is dan het begrip 'moedertaal'.

Nationale taal/talen

Officiële taal/talen binnen een natiestaat.

Openbaar beroepsonderwijs (VET)

Beroepsonderwijs dat met publieke (i.e. niet-private) middelen wordt gefinancierd.

Openbare algemene universitaire educatie

Educatie aan openbare (niet-private) universiteiten met uitzondering van specifiek technische of medische universiteiten.

Regionale of minderheidstalen

Talen die van oudsher worden gebruikt binnen een bepaald gebied of een bepaalde staat door inwoners die de nationaliteit van die staat bezitten en een groep vormen die numeriek gesproken kleiner is dan de overige bevolking van die staat. Zulke talen wijken af van de *officiële taal/-talen* van die staat (definitie gebaseerd op het *Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen*, Raad van Europa 1992). In het algemeen geldt dat dit talen zijn van bevolkingsgroepen die hun etnische wortels hebben in de betreffende gebieden of die de betreffende regio's zijn binnengekomen en daar al generaties lang verblijven. Regionale/minderheidstalen kunnen de status van officiële taal hebben, maar deze status blijft per definitie beperkt tot het gebied waarin ze worden gebruikt.

Romani/Sinte

In het kader van de landen/regio's in het LRE-onderzoek opgevat als regionale/minderheidstalen, *niet* als 'non-territoriale' talen.

Veeltaligheid

De aanwezigheid in een bepaald geografisch gebied, groter of kleiner, van meer dan één 'taalvariëteit', i.e. de wijze van spreken binnen een maatschappelijke groepering, of deze nu formeel als taal erkend is of niet.

Voorschoolse educatie

Voorschoolse educatie wordt gedefinieerd als de eerste fase van georganiseerde instructie die plaatsvindt in een school of educatief centrum voor kinderen van minstens drie jaar oud.

Vreemde talen

Talen die niet thuis worden verworven of gebruikt maar die op school worden geleerd of die worden gebruikt als talen van bredere communicatie in niet-educatieve sectoren.

DEEL 3:

Nationale En Regionale Profielen

Inleiding

Deel 3 van deze publicatie bevat 25 nationale en regionale profielen, verdeeld over 19 hoofdstukken. Er zijn nationale profielen voor 15 landen, namelijk 13 EU-landen en daarbij nog Bosnië & Herzegovina en Oekraïne. Uit 4 EU-landen (Nederland, Spanje, Verenigd Koninkrijk en Duitsland) hebben we tevens regionale profielen. Elk profiel biedt zowel kwalitatieve als kwantitatieve gegevens. Verder bevatten de profielen informatie omtrent de nationale/regionale omstandigheden, de 8 domeinen waarnaar in deel 1 en 2 van deze publicatie is verwezen, de belangrijkste bevindingen en veelbelovende initiatieven en/of pilotprojecten. De samenstelling van de profielen wordt op de volgende pagina's van deze inleiding nader toegelicht.

1. Oostenrijk
2. Bosnië & Herzegovina
3. Bulgarije
4. Denemarken
5. Estland
6. Frankrijk
7. Duitsland
8. Griekenland
9. Hongarije
10. Italië
11. Litouwen
12. Nederland
 - 12.1 Nederland als geheel
 - 12.2 Fryslân
13. Polen
14. Portugal
15. Roemenië
16. Spanje
 - 16.1 Spanje als geheel
 - 16.2 Catalonië
 - 16.3 Baskenland
17. Zwitserland
18. Oekraïne
19. Verenigd Koninkrijk
 - 19.1 Engeland
 - 19.2 Wales
 - 19.3 Schotland
 - 19.4 Noord-Ierland

SAMENSTELLING VAN DE NATIONALE/REGIONALE PROFIELEN

De hiernavolgende richtlijnen helpen de lezer bij de interpretatie van de nationale/regionale profielen. In de profielen worden de onderzoeksgegevens, die in de tabellen worden gegeven, gepresenteerd, vergezeld van een toelichting op die gegevens door de onderzoeker uit het betreffende land/gebied. De opties die elke tabel geeft, weerspiegelen de vragen zoals de LRE-enquête deze bevatte.

Elk profiel bestaat uit de volgende onderdelen:

Plaatselijke omstandigheden in het land/gebied

In deze paragraaf worden de plaatselijke omstandigheden in het betreffende land of gebied omschreven. Er wordt sociaalhistorische, demografische en juridische informatie omtrent de aanwezige talen verstrekt.

Domein 1 – Talen in officiële documenten en databestanden

Deze paragraaf biedt gestandaardiseerde informatie omtrent wetgeving op het gebied van taal en over beleidsdocumenten ten aanzien van nationale en vreemde talen, R/M-talen en

immigrantentalen. Ook worden de methodes voor gegevensverzameling voor de in het land/gebied gesproken talen beschreven.

Domein 2 – Talen in het voorschools onderwijs

In deze paragraaf wordt informatie verstrekt over het aanbod van voorschoolse taaleducatie voor R/M-talen, vreemde talen, immigrantentalen en verder het aanbod voor aanvullende ondersteuning in de nationale taal. Voor elk taaltype wordt voor de volgende aspecten informatie gegeven: de doelgroepen, de duur van het taalonderwijs, voorwaarden aan de minimale groepsomvang, het aantal dagen per week dat het onderwijs wordt geboden, het aanbod van cursussen voorafgaande aan of gedurende de aanstelling en de herkomst van financiering. De mogelijk antwoorden voor elke vraag zijn in de onderstaande tabel weergegeven. De onderzoekers voor elk land is verzocht het antwoord te kiezen wat de normale praktijk in hun land/gebied weergeeft. Hierbij wordt de eerste optie beschouwd als het meest in overeenstemming zijnde met de gewenste Europese praktijk.

2. Talen in het voorschools onderwijs

	Doelgroepen	Duur	Minimale groepsomvang	Dagen per week	Cursus voorafgaande aan aanstelling	Cursus gedurende aanstelling	Beschikbaarheid overheidsfinanciering
R/MT	alle/alleen moedertaalsprekers/ geen ondersteuning	≥2 jaar/1 jaar/<1 jaar	geen/5–10/>10	>1dag/0,5–1 dag/<0,5 dag	vakspecifiek/ algemeen/geen	vakspecifiek/ algemeen/geen	volledig/deels/ geen
VT	alle/beperkt/geen ondersteuning	≥2 jaar/1 jaar/<1 jaar	geen/5–10/>10	>1dag/0,5–1 dag/<0,5 dag	vakspecifiek/ algemeen/geen	vakspecifiek/ algemeen/geen	volledig/deels/ geen
IT	alle/alleen moedertaalsprekers/ geen ondersteuning	2 jaar/1 jaar/<1 jaar	geen/5–10/>10	>1dag/0,5–1 dag/<0,5 dag	vakspecifiek/ algemeen/geen	vakspecifiek/ algemeen/geen	volledig/deels/ geen
Aanvullende ondersteuning NT	alle/alleen kinderen van immigranten/ geen ondersteuning	2 jaar/1 jaar/<1 jaar	geen/5–10/>10	>1dag/0,5–1 dag/<0,5 dag	vakspecifiek/ algemeen/geen	vakspecifiek/ algemeen/geen	volledig/deels/ geen

3. Talen in het basisonderwijs

In deze paragraaf wordt informatie gepresenteerd over talen in het basisonderwijs. De informatie wordt opgesplitst in twee delen: de *organisatie* van het taalonderwijs en de *daadwerkelijke onderwijspraktijk*. Wat de organisatie betreft wordt informatie verstrekt over taalonderwijs voor de volgende vier taaltypen: de nationale taal, R/M-talen, immigrantentalen en vreemde talen. Met betrekking tot ondersteuning in de nationale taal is er informatie over het curriculum, over de mate van ondersteuning aan nieuwkomers, over de vraag of er diagnostische toetsen bij schoolaanvang zijn en tenslotte over de vraag of taalvaardigheid onder leerlingen wordt getoets met behulp van

gestandaardiseerde instrumenten. Onderwijs in R/M-talen, immigrantentalen en vreemde talen wordt behandeld voor wat betreft doelgroepen, kenmerken van het curriculum, de vraag of deze talen ook als instructietaal worden gebruikt, de aanvang van het taalonderwijs, de plaats in het curriculum, mogelijke voorwaarden aan de minimale groepsomvang, de vraag of taalvaardigheden worden getoets met gestandaardiseerde instrumenten, de vraag of het te behalen vaardigheidsniveau vastomlijnd is en tenslotte welke financieringsmogelijkheden er zijn.

Organisatie

	Curriculum	Aanvullende ondersteuning aan nieuwkomers	Diagnostische toetsen bij schoolaanvang	Toetsen taalvaardigheden
Ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt/ algemene bewoordingen/ geen richtlijnen	voorafgaande aan regulier onderwijs/ gedurende regulier onderwijs/ afwezig	alle/ alleen voor immigranten/ afwezig	landelijk gestandaardiseerd / schoolbepaald/ afwezig

	Curriculum	Talen als instructietaal (CLIL)	Doelgroepen	Aanvang taalonderwijs	Introoering	Voorwaarden groepsomvang	Toetsen taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsf
R/MT	samenhangend en uitgewerkt/ algemene bewoordingen/ geen richtlijnen	wijdverspreid/ plaatselijk/ afwezig	alle/alleen moedertaal-sprekers/ geen ondersteuning	vanaf jaar 1/vanaf de middelste fase/alleen in de laatste fase	onder schooltijd/ deels onder schooltijd/ buiten schooltijd	geen/ 5-10/>10	landelijk gestandaardiseerd/ schoolbepaald/ afwezig	landelijke of regionale standaarden/ schoolbepaalde standaarden/ niet gespecificeerd	volledig/ deels/ geen
VT	samenhangend en uitgewerkt/ algemene bewoordingen/ geen richtlijnen	wijdverspreid/ plaatselijk/ afwezig	alle/beperkt/ geen ondersteuning	vanaf jaar 1/vanaf de middelste fase/alleen in de laatste fase	onder schooltijd/ deels onder schooltijd/ buiten schooltijd	geen/ 5-10/>10	landelijk gestandaardiseerd/ schoolbepaald/ afwezig	gekoppeld aan CEFR/landelijke of schoolbepaalde standaarden/ niet gespecificeerd	volledig/ deels/ geen
IT	samenhangend en uitgewerkt/ algemene bewoordingen/ geen richtlijnen	wijdverspreid/ plaatselijk/ afwezig	alle/alleen moedertaal-sprekers/ geen ondersteuning	vanaf jaar 1/vanaf de middelste fase/alleen in de laatste fase	onder schooltijd/ deels onder schooltijd/ buiten schooltijd	geen/ 5-10/>10	landelijk gestandaardiseerd/ schoolbepaald/ afwezig	landelijke of regionale standaarden/ schoolbepaalde standaarden/ niet gespecificeerd	volledig/ deels/ geen

Onderwijs

Voor elk onderwijssysteem geldt dat de docenten de belangrijkste partij zijn om vaardigheidsdoelstellingen te realiseren. De lezer kan informatie over de taaldocenten en hun formele kwalificaties vinden voor vier taaltypes in het basisonderwijs: R/M-talen, vreemde talen, immigrantentalen en

aanvullende ondersteuning in de nationale taal. Voor elk taaltype is voor de docenten onderzocht wat de formele kwalificaties zijn, of ze een cursus voorafgaande aan of gedurende de aanstelling hebben ontvangen en tenslotte of ze gebruik kunnen maken van structurele mobiliteitsprogramma's.

	Docentkwalificaties	Cursus voorafgaande aan aanstelling	Cursus gedurende aanstelling	Mobiliteit
RMT	taaldocenten/algemene docenten/ongekwalificeerd	vakspecifiek/algemeen/geen	vakspecifiek/algemeen/geen	
VT	taaldocenten/algemene docenten/ongekwalificeerd	vakspecifiek/algemeen/geen	vakspecifiek/algemeen/geen	deel van de opleiding/ inofficiële financiële steun/ geen
IT	taaldocenten/algemene docenten/ongekwalificeerd	vakspecifiek/algemeen/geen	vakspecifiek/algemeen/geen	deel van de opleiding/ inofficiële financiële steun/ geen
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten/algemene docenten/ongekwalificeerd	vakspecifiek/algemeen/geen	vakspecifiek/algemeen/geen	

4. Talen in het voorgezet onderwijs

Net als bij het basisonderwijs wordt de informatie middels twee dimensies aan de lezer gepresenteerd: de *organisatie* van het taalonderwijs en de daadwerkelijke *onderwijspraktijk*. Wat de organisatie betreft wordt informatie verstrekt over de belangrijkste vier taaltypes in het onderwijs. Wat de aanvullende ondersteuning in de nationale taal voor nieuwkomers betreft wordt gekeken naar de kenmerken van het bijbehorende curriculum, het soort aanvullende ondersteuning dat de nieuwkomers ontvangen, de vraag of er diagnostische testen worden afgenomen bij de schoolaanvang en tenslotte de vraag

of de taalvaardigheden van de leerlingen worden getoetst aan de hand van gestandaardiseerde instrumenten. Voor het onderwijs in R/M-talen, immigrantentalen en vreemde talen wordt gekeken naar de kenmerken van het curriculum, de vraag of ze als instructietaal worden ingezet, de doelgroepen, het begin en de intensiviteit van het taalonderwijs, de plaats in het curriculum, voorwaarden aan de groepsomvang, de vraag of de taalvaardigheden worden getoetst met gestandaardiseerde instrumenten, de vraag of er te behalen niveaus zijn vastgesteld en tenslotte de aard van de financiering voor taalonderwijs.

	Curriculum	Aanvullende ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toetsen bij schoolaanvang	Toetsen taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt/algemene bewoordingen/geen richtlijnen	voorafgaande aan regulier onderwijs/gedurende regulier onderwijs/afwezig	alle/alleen voor immigranten/afwezig	landelijk gestandaardiseerd/ schoolbepaald/afwezig

	Curriculum	Talen als instructietaal (CLIL)	Doelgroepen	Inrooistering	Minimale groepsomvang	Toetsen taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
R/MT	samenhangend en uitgewerkt/ algemene beoordelingen/ geen richtlijnen	wijdverspreid/ plaatselijk/ afwezig	alle/alleen moedertaal-sprekers/ geen ondersteuning	onder schooltijd/ deels onder schooltijd/ buiten schooltijd	geen/ 5-10/>10	landelijk gestandaardiseerd/ schoolbepaald/ afwezig	landelijke of regionale standaarden/ schoolbepaalde standaarden/niet gespecificeerd	volledig/ deels/ geen
VT	samenhangend en uitgewerkt/ algemene beoordelingen/ geen richtlijnen	wijdverspreid/ plaatselijk/ afwezig	alle/beperkt/ geen ondersteuning	onder schooltijd/ deels onder schooltijd/ buiten schooltijd	geen/ 5-10/>10	landelijk gestandaardiseerd/ schoolbepaald/ afwezig	gekoppeld aan CEFR/ landelijke of schoolbepaalde standaarden/niet gespecificeerd	volledig/ deels/ geen
IT	samenhangend en uitgewerkt/ algemene beoordelingen/ geen richtlijnen	wijdverspreid/ plaatselijk/ afwezig	alle/alleen moedertaal-sprekers/ geen ondersteuning	onder schooltijd/ deels onder schooltijd/ buiten schooltijd	geen/ 5-10/>10	landelijk gestandaardiseerd/ schoolbepaald/ afwezig	landelijke of regionale standaarden/ schoolbepaalde standaarden/niet gespecificeerd	volledig/ deels/ geen

Onderwijs

Net als bij de subparagraaf *basisonderwijs* kan de lezer hier informatie vinden over kenmerken van de taaldocenten en hun formele kwalificaties in vier taaltypes in het voortgezet onderwijs: R/M-talen, vreemde talen, immigrantentalen en aanvullende ondersteuning in de nationale taal. Voor elk taalttype

is onderzoek gedaan naar de formele kwalificaties van de docenten, naar de vraag of ze voorafgaande aan of gedurende de aanstelling cursussen hebben gevolgd en naar de vraag of ze deelnemen aan structurele mobiliteitsprogramma's.

	Docentkwalificaties	Cursus voorafgaande aan aanstelling	Cursus gedurende aanstelling	Vereiste vaardigheidsniveau	Mobiliteit
RMT	taaldocenten/ algemene docenten/ ongekwalificeerd	vakspecifiek/ algemeen/geen	vakspecifiek/algemeen/ geen	gekoppeld aan CEFR/ landelijke of regionale standaarden/niet gespecificeerd	
VT	taaldocenten/ algemene docenten/ ongekwalificeerd	vakspecifiek/ algemeen/geen	vakspecifiek/algemeen/ geen	gekoppeld aan CEFR/ landelijke of regionale standaarden/niet gespecificeerd	deel van de opleiding/ inofficiële financiële steun/geen
IT	taaldocenten/ algemene docenten/ ongekwalificeerd	vakspecifiek/ algemeen/geen	vakspecifiek/algemeen/ geen	gekoppeld aan CEFR/ landelijke of regionale standaarden/niet gespecificeerd	deel van de opleiding/ inofficiële financiële steun/geen
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten/ algemene docenten/ ongekwalificeerd	vakspecifiek/ algemeen/geen	vakspecifiek/algemeen/ geen	gekoppeld aan CEFR/ landelijke of regionale standaarden/niet gespecificeerd	

5. Talen in Het Beroepsonderwijs en Hoger Onderwijs Voor Volwassenen

In veel landen wordt het taalonderwijs bij beroepsonderwijsinstellingen ondersteund. In elk land zijn de drie grootste beroepsonderwijsinstellingen benaderd om mee te werken. Net als bij de andere onderwijstypes krijgt de lezer informatie omtrent de vier belangrijkste taaltypes in het onderwijs: het aanbod van ondersteunende taalprogramma's, de doelgroepen, de vraag of er sprake is van een samenhangend en uitgewerkt curriculum met concrete richtlijnen, de vraag of de beroepsonderwijsinstelling de leerling uitrust met

vakgerelateerde vaardigheden, de mate waarin algemene vorming plaatsvindt, de mate waarin er sprake is van overheidsfinanciering en tenslotte of er stageplekken bij bedrijven worden aangeboden. De lezer kan informatie vinden over R/M-talen, onderwijs in immigrantentalen en in vreemde talen, het aanbod van taalprogramma's, kenmerken van het curriculum, de vraag of er vastomlijnde te behalen vaardigheidsniveaus worden gehanteerd en tenslotte de wijze waarop het onderwijs in deze taaltypes wordt gefinancierd.

Beroepsonderwijs (bij drie instellingen)

		Aanbod taalprogramma's	Curriculum	Te bereiken niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	Instelling A	breed aanbod/beperkt/niet gespecificeerd	samenvattend en uitgewerkt/algemene bewoordingen/geen richtlijnen	gekoppeld aan CEFR/landelijk/geen	volledig/deels/geen
	Instelling B	breed aanbod/beperkt/niet gespecificeerd	samenvattend en uitgewerkt/algemene bewoordingen/geen richtlijnen	gekoppeld aan CEFR/landelijk/geen	volledig/deels/geen
	Instelling C	breed aanbod/beperkt/niet gespecificeerd	samenvattend en uitgewerkt/algemene bewoordingen/geen richtlijnen	gekoppeld aan CEFR/landelijk/geen	volledig/deels/geen
VT	Instelling A	breed aanbod/beperkt/niet gespecificeerd	samenvattend en uitgewerkt/algemene bewoordingen/geen richtlijnen	gekoppeld aan CEFR/landelijk/geen	volledig/deels/geen
	Instelling B	breed aanbod/beperkt/niet gespecificeerd	samenvattend en uitgewerkt/algemene bewoordingen/geen richtlijnen	gekoppeld aan CEFR/landelijk/geen	volledig/deels/geen
	Instelling C	breed aanbod/beperkt/niet gespecificeerd	samenvattend en uitgewerkt/algemene bewoordingen/geen richtlijnen	gekoppeld aan CEFR/landelijk/geen	volledig/deels/geen
IT	Instelling A	breed aanbod/beperkt/niet gespecificeerd	samenvattend en uitgewerkt/algemene bewoordingen/geen richtlijnen	gekoppeld aan CEFR/landelijk/geen	volledig/deels/geen
	Instelling B	breed aanbod/beperkt/niet gespecificeerd	samenvattend en uitgewerkt/algemene bewoordingen/geen richtlijnen	gekoppeld aan CEFR/landelijk/geen	volledig/deels/geen
	Instelling C	breed aanbod/beperkt/niet gespecificeerd	samenvattend en uitgewerkt/algemene bewoordingen/geen richtlijnen	gekoppeld aan CEFR/landelijk/geen	volledig/deels/geen

		Aanbod taalondersteunende programma's	Doelgroepen	Curriculum	Vakgerelateerde vaardigheden	Algemene vorming	Aanwezigheid overheidsfinanciering	Stageplekken bij bedrijven	Gebruik EU-middelen
Aanvullende ondersteuning NT	Instelling A	breed aanbod/beperkt aanbod/geen	alle/beperkt/geen	samenvattend en uitgewerkt/algemene bewoordingen/geen richtlijnen	ja/nee	ja/nee	volledig/deels/geen	deel van de opleiding/facultatief/geen	ja/nee
	Instelling B	breed aanbod/beperkt aanbod/geen	alle/beperkt/geen	samenvattend en uitgewerkt/algemene bewoordingen/geen richtlijnen	ja/nee	ja/nee	volledig/deels/geen	deel van de opleiding/facultatief/geen	ja/nee
	Instelling C	breed aanbod/beperkt aanbod/geen	alle/beperkt/geen	samenvattend en uitgewerkt/algemene bewoordingen/geen richtlijnen	ja/nee	ja/nee	volledig/deels/geen	deel van de opleiding/facultatief/geen	ja/nee

Hoger onderwijs (bij drie universiteiten)

In elk land zijn drie universiteiten benaderd om medewerking te verlenen. De lezer kan voor elk land informatie vinden over de instructietaal/-talen aan de universiteiten, over de talen die op de universitaire websites worden gebruikt, over de doelgroepen voor aanvullende ondersteuning in de nationale taal, over de te

behalen vaardigheidsniveaus in vreemde talen, over de werving van niet-nationale studenten, over de mobiliteitsprogramma's die er voor talenstudenten zijn en tenslotte over de vraag of mobiliteitsprogramma's voor niet-talenstudenten verplicht zijn.

	Instructietaal/-talen	Talen op de website	Doelgroepen aanvullende ondersteuning in de nationale taal	Te bereiken niveau bij vreemdetalonderwijs	Werving niet-nationale studenten	Mobiliteit voor talenstudenten	Mobiliteit voor niet-talenstudenten
Universiteit A	Nationale, vreemde en R/M-talen/ nationale en vreemde talen/ alleen nationale taal	Nationale, vreemde en R/M-talen/ nationale en vreemde talen/ alleen nationale taal	alle/ beperkt/ geen	Gekoppeld aan CEFR/landelijk of instellingsbepaald/ geen	Internationaal en met immigratieachtergrond/ alleen internationaal/ alleen moedertaalsprekers van de nationale taal	verplicht/ facultatief/ geen aanbod	verplicht/ facultatief/ geen aanbod
Universiteit B	Nationale, vreemde en R/M-talen/ nationale en vreemde talen/ alleen nationale taal	Nationale, vreemde en R/M-talen/ nationale en vreemde talen/ alleen nationale taal	alle/ beperkt/ geen	Gekoppeld aan CEFR/landelijk of instellingsbepaald/ geen	Internationaal en met immigratieachtergrond/ alleen internationaal/ alleen moedertaalsprekers van de nationale taal	verplicht/ facultatief/ geen aanbod	verplicht/ facultatief/ geen aanbod
Universiteit C	Nationale, vreemde en R/M-talen/ nationale en vreemde talen/ alleen nationale taal	Nationale, vreemde en R/M-talen/ nationale en vreemde talen/ alleen nationale taal	alle/ beperkt/ geen	Gekoppeld aan CEFR/landelijk of instellingsbepaald/ geen	Internationaal en met immigratieachtergrond/ alleen internationaal/ alleen moedertaalsprekers van de nationale taal	verplicht/ facultatief/ geen aanbod	verplicht/ facultatief/ geen aanbod

6. Talen in audiovisuele media en geschreven pers

Steden	TV-producties in andere dan de nationale taal	Bioscoopfilms in andere dan de nationale taal	Programma's in RMT buiten eigen regio	Beschikbaarheid gebarentaal op tv
Stad 1	Ondertiteling/nasynchronisatie	Ondertiteling/nasynchronisatie	Altijd/regelmatig/soms/nooit	Altijd/regelmatig/soms/nooit
Stad 2	Ondertiteling/nasynchronisatie	Ondertiteling/nasynchronisatie	Altijd/regelmatig/soms/nooit	Altijd/regelmatig/soms/nooit
Stad 3	Ondertiteling/nasynchronisatie	Ondertiteling/nasynchronisatie	Altijd/regelmatig/soms/nooit	Altijd/regelmatig/soms/nooit

7. Talen in de Publieke Sector en de Openbare Ruimte:

Geinstitutionaliseerde taalstrategieën op stadsniveau (3 steden)

N gebezigde talen	Gemeentelijke diensten	Aanwezigheid op website	Gemeentelijke jaarverslagen	Externe of interne tolken/vertalers	Vaardigheid in andere dan de nationale taal bij functiesomschrijvingen of onder personeel	Plan of beleid om taalvaardigheden te vergroten	Werving sprekers van talen om bedrijfsdoelstellingen te ondersteunen	Aanbod taaltraining aan personeel	Regelmatig bijgewerkt overzicht taalvaardigheden onder personeel	Belonings- of promotiebeleid voor adequate vaardigheid in andere taal
>4	A B C	A B C	A B C	A B C	A B C	A B C	A B C	A B C	A B C	A B C
3-4	A B C	A B C	A B C	A B C	A B C	A B C	A B C	A B C	A B C	A B C
1-2	A B C	A B C	A B C	A B C	A B C	A B C	A B C	A B C	A B C	A B C
Alleen NT	A B C	A B C	A B C	A B C	A B C	A B C	A B C	A B C	A B C	A B C

Communicatiemogelijkheden

TOP 5	MONDELINGE Communicatiemogelijkheden	SCHRIFTELIJKE Communicatiemogelijkheden
1		
2		
3		
4		
5		

8. Talen in het bedrijfsleven (24 bedrijven)

ALGEMENE TAALSTRATEGIEËN								
	Aanwezigheid taalstrategie	Nadruk op taalvaardigheden bij werving	Aanbod internationale mobiliteit	Gebruik externe tolken/vertalers	Overzicht taalvaardigheden onder personeel	Gebruik netwerken voor taaltraining	Gebruik EU-programma's/-middelen	Bewustzijn EU-programma's/-middelen
Wijdverspreid gebruik								
Sporadisch gebruik								

		INTERNE TAALSTRATEGIEËN						EXTERNE TAALSTRATEGIEËN			
		Samenwerking met educatieve sector	Belonings-/promotiebeleid voor taalvaardigheid	Aanbod taaltraining	Gebruik CEFR	Gebruikte talen voor interne documenten/intranet	Gebruikte talen voor software en webprogramma's	Gebruikte talen voor jaarverslagen en bedrijfsrapportages	Gebruikte talen voor marketing	Gebruikte talen voor uitdragen naamsbekendheid	Gebruikte talen voor website
NT	Wijdverspreid gebruik										
	Sporadisch gebruik										
ZE	Wijdverspreid gebruik										
	Sporadisch gebruik										
Andere	Wijdverspreid gebruik										
	Sporadisch gebruik										

1 OOSTENRIJK

Tanja Nagel, Anke Schad, Barbara Semmler en Michael Wimmer

Plaatselijke omstandigheden

Volgens de laatste volkstelling, uitgevoerd in 2011 op basis van bevolkingsregisters, telt de republiek Oostenrijk ca. 8,43 miljoen inwoners. Daarbij is het aantal buitenlanders tussen 2001 en 2011 met meer dan een derde (35%) gestegen, tot 957.000. Het grootste deel van de huidige immigranten komt uit EU-landen. Het aantal Duitse burgers dat in Oostenrijk woont is meer dan verdubbeld (110%), naar 152.000. De op een na grootste groep immigranten, bestaande uit Serven, Montenegrijnen en Kosovaren, is stabiel gebleven, met 133.000. De op twee na grootste groep, tenslotte, bestaande uit immigranten uit Turkije, is met 10% gedaald, tot 114.000 (Statistik Austria 2011).

De berekening van het aantal sprekers van minderheidstalen volgens officiële tellingen (waarbij wordt gewerkt met de categorie dagelijkse taal of *Umgangssprache*) wordt bekritiseerd door organisaties die voor de rechten van minderheden ijveren. Zij stellen dat veel minderheden 'ten gevolge van daadwerkelijke druk, of wat als zodanig wordt ervaren' het Duits als hoofdtaal hebben aangeduid. Dit stelt het Adviescomité van de Raad van Europa voor het Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden in zijn derde beoordeling van Oostenrijk. Het Adviescomité 'spoort de Oostenrijkse overheid aan in toekomstige onderzoeken naar taalgebruik ruimte te geven voor eigen aanvullingen op de lijsten en de mogelijkheid te bieden om meerdere talen en identiteiten te vermelden' (vertaald uit: Advisory Committee 2011: 11–12). Ter versterking hiervan maken groepen van minderheden ook hun eigen schattingen over sprekersaantallen openbaar. Een voorbeeld is het Hongaars, waarvoor de officiële telling in 2001 uitkwam op 25.884 sprekers, terwijl eigen schattingen bijna dubbel zo hoog lagen (Initiative Minderheiten g.j.).

Oostenrijk is een land met taalverscheidenheid, vooral onder kinderen en jongeren. Het aandeel leerlingen dat in het dagelijks leven een andere dan de Duitse taal gebruikt, ligt het hoogst in Wenen (41,8%) en het laagst in Karinthië (8,9%). De groep twee- of meertalige jongeren wordt gekenmerkt door een veelzijdig migratieverleden; dit heeft sterke invloed op individuele taal- en onderwijsprofielen (Biffi/Skrivanek 2011: 1).

1 Talen in officiële documenten en databestanden

De nationale taal en R/M-talen worden behandeld in wetgeving betreffende taal en/of in taalbeleidsdocumenten. Het leren en onderwijzen van de nationale taal in het buitenland wordt voor kinderen en/of volwassenen die Duits willen leren, (mede) gefinancierd in 7 landen: de Tsjechische Republiek, Hongarije, Italië, Polen, Servië, Slowakije en Slovenië. Oostenrijk heeft het *Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen* ondertekend en geratificeerd. De volgende 6 R/M-talen worden onder het Handvest erkend: Burgenland-Kroatisch, Kroatisch, Tsjechisch, Hongaars in Burgenland, Hongaars in Wenen, Burgenland-Romani, Slowaaks, Sloveens in Karinthië en Sloveens in Stiermarken. Ondersteund door het Handvest is in bepaalde regio's sprake van officieel onderwijsaanbod voor 4 van deze talen, nl. Kroatisch, Hongaars, Burgenland-Romani en Sloveens.

Er bestaan in Oostenrijk geen officiële nationale/regionale mechanismen meer voor het verzamelen van databestanden over taaldiversiteit. Census data (2001) zijn vervangen door register data (2011) die geen taalvraag bevat.

Het Nationale Actieplan (NAP) voor Integratie, dat in 2011 werd uitgevaardigd, wordt gecoördineerd door het Ministerie van Binnenlandse Zaken; hierbij vindt ook overleg plaats met experts en belanghebbende partijen. Beheersing van de Duitse taal wordt gezien als de sleutel tot integratie. Mensen die naar Oostenrijk emigreren, moeten een uitgebreid taalexamen afleggen (niveau A1) voordat ze het land binnenkomen. Met deze toelatingseisen schaarst Oostenrijk zich in de rij van Duitsland, Frankrijk, Denemarken en Nederland (Bundesministerium für Inneres 2011).

In juni 2011 vaardigde de Oostenrijkse overheid haar derde rapport uit over de implementatie van het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen. Het rapport besteedt ook aandacht aan het amendement op de grondwet uit 2011, dat een duurzame oplossing biedt voor het slepende conflict over de tweetalige plaatsnaamborden (*Ortstafelstreit*) en het gebruik van minderheidstalen in de topografie en bepaalde publieke diensten in Burgenland en Karinthië (Bundeskanzleramt 2011: 11).

2 Talen in Voorschools Onderwijs

Geen aanbod van vreemde talen en immigrantentalen

	Doelgroepen	Duur	Voorwaarden aan groepsgrootte	Dagen per week	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	Alle	≥2 jaar	geen	0.5–1 dag	algemeen	vakspecifiek	volledig
Aanvullende ondersteuning NT	Alle	≥2 jaar	geen	0.5–1 dag	vakspecifiek	vakspecifiek	volledig

Talen aangeboden in voorschoolse educatie:

Regionale/Minderheidstalen	Burgenland-Kroatisch, Tsjechisch, Hongaars, Italiaans in Tirol, Slowaaks, Sloveens
-----------------------------------	--

Sinds 2010 geldt in heel Oostenrijk de plicht om vanaf 5 jaar het voorschools onderwijs te volgen. Deze maatregel is voornamelijk genomen om er zeker van te zijn dat alle kinderen Duits leren voordat ze naar de basisschool gaan.

Zoals ook het *Language Education Policy Profile* (LEPP) beschrijft, wordt het voorschools onderwijs gekenmerkt door decentralisatie en een gefragmenteerd karakter. Dit heeft gevolgen voor de implementatie van taalvariatie. Het taalaanbod loopt sterk uiteen qua kwantiteit (met verschillen tussen de aparte *Länder*) en kwaliteit, vooral wat betreft de kwalificaties van de taalonderwijzers (Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Kultur/Bundesministerium für Wissenschaft und Forschung/Österreichisches Sprachen Kompetenz Zentrum 2008: 82–88).

3 Talen in het basisonderwijs

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij aanvang	Periodieke toetsing van taalvaardigheid
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt	voor regulier onderwijs	voor ieder	schoolbepaald

Andere talen dan de nationale taal	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Aanvang taalonderwijs	Roostering	Voorwaarden aan groepsgrootte	Periodieke toetsing van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	Alle	geen richtlijnen	in sommige gebieden	vanaf 1 jaar	deels onder schooltijd	>10	schoolbepaald	algemeen	volledig
VT	Alle	samenhangend en uitgewerkt	in sommige gebieden	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	algemeen	volledig
IT	alleen voor moedertaalsprekers	samenhangend en uitgewerkt	in sommige gebieden	vanaf 1 jaar	buiten schooltijd	>10	schoolbepaald	algemeen	volledig

Onderwijs

	Kwalificaties docenten	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	algemeen gekwalificeerde docenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.
RMT	gekwalficeerde taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.
VT	algemeen gekwalificeerde docenten	vakspecifiek	vakspecifiek	informele financiële steun
IT	gekwalficeerde taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.

Talen aangeboden in het basisonderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Burgenland-Kroatisch, Tsjechisch, Hongaars, Italiaans in Tirol, Slowaaks, Sloveens
Vreemde Talen	Kroatisch, Tsjechisch, Engels, Frans, Hongaars, Italiaans Slowaaks, Sloveens (een van deze talen is verplicht)
Immigrantentalen	Albanees, Bosnisch/Kroatisch/Servisch, Pools, Russisch, Turks

De demografische ontwikkelingen hebben ertoe geleid dat de uitbreiding van *muttersprachlicher Unterricht* (onderwijs in immigrantentalen) vooral op het niveau van basisonderwijs als overheidsprioriteit wordt beschouwd. Binnen het curriculum wordt de doelstelling van *muttersprachlicher Unterricht* omschreven als het bijbrengen van tweetaligheid en de gelijkstelling van thuishalen met het Duits.

In het schooljaar 2009/2010 nam 29,4% van de Oostenrijkse basisschoolleerlingen die het Duits als tweede taal en een andere als eerste taal hebben, deel aan het *muttersprachlicher Unterricht* (Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Kultur 2011: 13).

Het aanbod wordt gecoördineerd door de afdeling Migratie en Scholen van het landelijke Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Kunst. Het ministerie geeft informatiebulletins uit, bijvoorbeeld over juridische kaders, verzamelde gegevens en statistieken. Op het internetplatform www.muttersprachlicher-unterricht.at kunnen ouders in het Bosnisch/Kroatisch/Servisch, Turks en Albanees informatie vinden over de aanmelding.

De grootste uitdaging bij het onderwijzen van immigrantentalen en vreemde talen ligt niet alleen in de uitbreiding van het aanbod, maar ook in de kwaliteitsverbetering. Het aantal gekwalificeerde onderwijzers vormt op beide gebieden een aanzienlijke uitdaging, die hervormingen in de lerarenopleidingen vereist (Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Kultur/Bundesministerium für Wissenschaft und Forschung/Österreichisches Sprachen Kompetenz Zentrum 2008: 88–91).

Wenen is betrokken bij het Europese project *Meertalige steden*. Daarbij worden gegevens onder basisschoolleerlingen verzameld om kennis te verwerven over de relatie tussen taalverscheidenheid en schoolsucces (Brizic 2011).

4 Talen in het voortgezet onderwijs

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij aanvang	Periodieke toetsing van taalvaardigheid
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt	voor regulier	afwezig	schoolbepaald

Andere talen dan de nationale taal	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Roostering	Voorwaarden aan groepsgrootte	Periodieke toetsing van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alle	samenhangend en uitgewerkt	In sommige gebieden	deels onder schooltijd	>10	schoolbepaald	geen	volledig
VT	all	samenhangend en uitgewerkt	In sommige gebieden	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	op basis van CEFR	volledig
IT	alleen voor moedertaalsprekers	samenhangend en uitgewerkt	In sommige gebieden	buiten schooltijd	>10	schoolbepaald	landelijk of schoolbepaald niveau	volledig

Onderwijs

	Teacher qualifications	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Te behalen niveau	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	gekwalficeerde taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	algemeen	n.v.t.
RMT	gekwalficeerde taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.	n.v.t.
VT	gekwalficeerde taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	op basis van CEFR	deel van de opleiding
IT	gekwalficeerde taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.	n.v.t.

Talen aangeboden in het voortgezet onderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Burgenland-Kroatisch, Tsjechisch, Hongaars, Romani, Slowaaks, Sloveens
Vreemde Talen	Engels, Frans, Italiaans, Spaans. Op het niveau van academische scholen van het voortgezet onderwijs: 2 verplicht. Op het niveau van de algemene scholen van het voortgezet onderwijs: 1 verplicht
Immigrantentalen	Albanees, Bosnisch, Kroatisch, Pools, Russisch, Servisch, Turks

Vanaf het voortgezet onderwijs (ISCED 2) splitst het Oostenrijkse schoolsysteem zich in een algemene vorm (*Hauptschule*) en een academische vorm van voortgezet onderwijs. In het taalonderwijs is dit vertakkingsmoment van essentiële invloed: het proces kan worden onderbroken, of voortgezet en verbeterd.

In 2009/2010 was Wenen het enige *Bundesland* waar *muttersprachlicher Unterricht* (onderwijs in immigrantentalen) zowel in het academisch als het algemeen voortgezet onderwijs werd aangeboden (Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Kultur 2011: 25). Alle andere *Bundesländer* boden het slechts aan in het algemeen voortgezet onderwijs.

Het curriculum in het academisch voortgezet onderwijs vereist twee moderne vreemde talen (of één plus Latijn), in tegenstelling tot het curriculum van de *Hauptschule*, waar slechts één vreemde taal verplicht is.

De Nieuwe Middenschool (NMS) werd in 2008/2009 ingevoerd om meer opties te kunnen bieden dan bij het traditionele tweesporenbeleid. In 2015/2016 worden alle *Hauptschulen* Nieuwe Middelscholen. Sociale vaardigheden en integratie alsook een meer individuele en gedifferentieerde vorm van onderwijs vormen de bestanddelen van het pedagogisch concept van de NMS. Het doel is om zodoende vooral de mogelijkheden van leerlingen met een allochtone achtergrond te vergroten.

Op alle schoolniveaus heeft vooral het Engels een dominante positie onder de vreemde talen; bijna 99% van de leerlingen volgt dit vak. Ook R/M-talen kunnen in het voortgezet onderwijs als vak worden gevolgd. Het aanbod is per regio verschillend: in Burgenland leert 12,9% van de leerlingen Kroatisch, terwijl 10,6% van de Karinthische leerlingen Sloveens leert (gegevens uit schooljaar 2004/2005, Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Kultur/ Bundesministerium für Wissenschaft und Forschung/Österreichisches Sprachen Kompetenz Zentrum 2008: 149)

5 Talen in Beroepsonderwijs en Hoger Onderwijs Voor Volwassenen

Talen in het beroepsonderwijs (in drie instellingen)

Geen aanbod van Regionale/Minderheidstalen

		Programma's voor taalondersteuning	Curriculum	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
FL	Instelling A	breed aanbod	algemeen	op basis van CEFR	geen
	Instelling B	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	op basis van CEFR	deels
	Instelling C	breed aanbod	algemeen	op basis van CEFR	deels
IL	Instelling A	breed aanbod	algemeen	n.v.t.	geen

Hoger onderwijs voor volwassenen (in drie universiteiten)

	Instructietaal/-talen	Taal op websites	Doelgroepen voor ondersteuning in de nationale taal	Te behalen niveau van vreemde instructietaal	Werving van buitenlandse studenten	Mobiliteit bij talenstudenten	Mobiliteit bij niet-talenstudenten
Universiteit A	nationale en vreemde	nationale en vreemde	beperkt	op basis van CEFR	alleen internationaal	facultatief	facultatief
Universiteit B	nationale, vreemde en R/M	nationale en vreemde	beperkt	op basis van CEFR	internationaal en immigranten	facultatief	facultatief
Universiteit C	nationale en vreemde	nationale en vreemde	beperkt	op basis van CEFR	alleen internationaal	facultatief	facultatief

Naast het beroepsonderwijs voor volwassenen en het universitair onderwijs dient in de context van taalonderwijs ook de Oostenrijkse traditie van *Volkshochschulen* (VHS) genoemd te worden. Deze onderwijsvorm is ontstaan in de 19e eeuw vanuit de burger- en arbeidersklasse. In 2009/2010 vormden talen met 39,4% van de onderwijsmodules het grootste onderwijsaanbod van de VHS (Verband Österreichischer Volkshochschulen 2011: 1). De VHS van Wenen biedt momenteel meer dan 60 talen aan.

6 Talen in audiovisuele media en geschreven pers

TV-producties in vreemde talen	Bioscoopfilms in vreemde talen	Beschikbaarheid programma's R/M talen buietn de regio	Beschikbaarheid gebarentaal op TV
nasynchronisatie	nasynchronisatie	soms	soms

Het Oostenrijkse omroepbedrijf ORF is wettelijk verplicht de sprekers van erkende R/M-talen te bedienen. Naast tv en radio biedt het online platform volksgruppen.orf.at nieuws en achtergronden alsmede live-streams voor audio en video in het Kroatisch, Tsjechisch, Romani, Slowaaks, Hongaars en Sloveens.

FM4 is het ORF-radiostation dat zich richt op het jongere publiek. Alhoewel het een tweetalige zender is, wordt er vooral Engels gesproken. De nieuwsbulletins worden in het Engels voorgelezen, en daarnaast tweemaal daags in het Frans. De presentatoren en live-gasten worden aangespoord om het *Native Speaker Principle* van FM4 te volgen en hun moedertaal te gebruiken.

7 Talen in de publieke sector en in de openbare ruimte

Geinstitutionaliseerde taalstrategiën op stadsniveau (2 steden)

Aantal beoefende talen	Aanwezigheid website	Externe of interne vertalers of tolken	Vaardigheid in andere talen dan de nationale taal in functieomschrijving van werknemers	Werving van talensprekers tot ondersteuning van maatschappelijke doelen	Taalcursussen voor personeel	Bijhouden van taalvaardigheden van personeel
>4		Wenen Graz	Graz	Wenen Graz	Wenen	Wenen Graz
3-4	Wenen					
1-2	Graz		Wenen		Graz	

Voorzieningen op het gebied van communicatie

TOP 5	Mondelinge dienstverlening	Geschreven dienstverlening
	Toeristische diensten	Toeristische diensten
	Immigratie- en integratiediensten	Vervoersdiensten
	Politieke debatten en besluitvorming op gemeenteraadsniveau	Theaterprogramma's
	Onderwijsdiensten	Immigratie- en integratiediensten
	Vervoersdiensten	

De centrale aandacht van het LRE-project richt zich op bevolkingsrijke steden. Maar Oostenrijk is hoofdzakelijk een land van kleine plaatsen; dat geldt ook voor de regio's met officieel erkende taalminderheden (*Volksgruppen*). Het gevolg is dat het eerdergenoemde amendement op de grondwet, dat het parlement in 2011 aan heeft genomen (BGBl. I Nr. 46/2011), over het gebruik van R/M-talen in topografie en het gebruik van officiële talen in de publieke sector, hoofdzakelijk betrekking heeft op zulke kleine plaatsen.

8 Talen in het bedrijfsleven (19 bedrijven)

	Algemene taalstrategieën							
	Aanwezigheid algemene taalstrategieën	Nadruk op taalvaardigheden bij werving	Internationale mobiliteitsvoorziening	Gebruik van externe vertalers/folken	Bijhouden taalvaardigheden personeel	Samenwerking bij taaltraining	Gebruik van EU-programma's/-subsidies	Kennis van EU-programma's/-subsidies
wijdverspreid	6	12	5	4	0	0	2	0

Internationale taalstrategieën

		Internationale Taalstrategieën						Externe Taalstrategieën			
		Samenwerking met onderwijssector voor talen	Belonings-/promotiebeleid gebaseerd op taalvaardigheden	Aanbod taaltraining	Gebruik van CEFR	Talen gebruikt voor werkplaatsdocumenten/intranet	Talen gebruikt voor software, webprogrammatuur	Talen gebruikt voor jaarverslagen/bedrijfsrapporten	Talen gebruikt voor marketingmateriaal	Talen gebruikt voor uitdragen bedrijfsnaam/-identiteit	Talen gebruikt voor website
NT	wijdverspreid	4	0	5	1	19	19	19	19	18	18
ZE	wijdverspreid	7	2	9	2	7	5	9	6	9	12
Anders	wijdverspreid	6	0	4	1	2	2	2	3	4	3

Het instituut dat kwalificaties en opleiding binnen de Oostenrijkse economische sector onderzoekt (ibw) heeft in 2005 onder 2.017 Oostenrijkse bedrijven een onderzoek uitgevoerd naar hun behoefte aan kennis van vreemde talen. 86% gaf aan vreemde talen nodig te hebben. Bij 45% van de bedrijven hadden 'de meeste' werknemers Engels nodig. Bij contacten met zakenpartners in Oost-Europa wordt het Duits gebruikt, aldus het onderzoek (Tritscher-Archan 2008: 172).

Oostenrijk is een land dat op de export is gericht. Daarbij worden vreemde talen doorgaans beschouwd als instrumenten om zich toegang tot een buitenlandse markt te verschaffen. Maar sommige bedrijven, zoals banken en telecomproviders, spelen ook in op de toenemende verscheidenheid die zich op de binnenlandse markt afspeelt, middels zogenoemde *etnomarketing*. Daarbij worden immigrantentalen ingezet bij de campagnes en dienstverlening.

Belangrijkste bevindingen:

Oostenrijk kenmerkt zich door tweeledige ontwikkelingen op het gebied van meer- en veeltaligheid. Aan de ene kant heeft het overheidsprogramma oog voor de toenemende verscheidenheid binnen de Oostenrijkse samenleving. De overheid legt nadruk op het belang van taalverwerving, voornamelijk via onderwijs voor kinderen en jongeren. Daarbij noemt de overheid met name het Engels, de talen van buurlanden en de immigrantentalen (Republik Österreich 2008: 206).

Maar tegelijk komt het niet tot een grotere verscheidenheid en uitbreiding van voorzieningen binnen het taalonderwijs. Dat is hoofdzakelijk het gevolg van een gebrek aan middelen, zoals in het geval van het aanbod van gekwalificeerde docenten. Dit maakt het lastig om tot een duurzame vorm van taalonderwijs te komen.

Het Duits wordt gezien als de belangrijkste taal als het gaat om succesvolle integratie. Daaraan dragen het huidige onderwijssysteem en het beleid ten aanzien van immigranten bij. Tegelijk raakt de samenleving langzaam doordrongen van de voordelen van het beheersen van aanvullende talen, althans waar deze talen als 'nuttig' worden beschouwd, bijvoorbeeld door bedrijfstakken die specifiek op export zijn gericht.

Veelbelovende initiatieven en pilotprojecten

Er zijn veel goede praktijkvoorbeelden binnen de aandachtsgebieden die *Language Rich Europe* onderscheidt. Een voorbeeld is een project waaraan EDUCULT meewerkt:

Sag's multi is een jaarlijkse spreekwedstrijd voor tweetalige leerlingen, georganiseerd door een samenwerkingsverband van mensen uit het bedrijfsleven (de *Verein Wirtschaft für Integration*, VWFI) en EDUCULT. Leerlingen uit groep zeven en hoger (vanaf 12 jaar) wisselen in hun speeches Duits af met hun tweede taal. Sinds 2007 hebben al ca. 700 leerlingen meegedaan aan de wedstrijd, waarbij meer dan 40 talen zijn gebruikt.

SPIN: SprachenInnovationsNetzwerk, een netwerk opgezet door de Österreichisches Sprachen-Kompetenz-Zentrum (ÖSZ), biedt een database op www.oesz.at/spin met een overzicht van innovatieve talen projecten voor een breed geïnteresseerd publiek.

Verwijzingen

Biffi, Gudrun en Skrivaneck, Isabella (2011): Schule-Migration-Gender Endbericht. Onderzoek in opdracht van het Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Kultur. Beschikbaar via: http://www.bmukk.gv.at/medienpool/21041/schule_migration_gender_eb.pdf Opgevraagd op 7 december 2011.

Brizic, Katharina (2011): "Multilingual cities" Wien. Beschikbaar via http://www.oeaw.ac.at/dinamlex/Multilingual-Cities_Wien-2009_Endbericht-V1Stand20111111.pdf Opgevraagd op 7 december 2011.

Bundeskanzleramt Österreich (2011): 3. Bericht 3. Bericht der Republik Österreich gemäß Artikel 15 Abs. 1 der Europäischen Charta der Regional- oder Minderheitensprachen. Beschikbaar via <http://www.bka.gv.at/DocView.axd?CobId=45599> Opgevraagd op 7 december 2011.

Bundesministerium für Inneres (2011): Nationaler Aktionsplan für Integration. Beschikbaar via <http://www.integrationsfonds.at/nap/bericht/> Opgevraagd op 7 december 2011.

Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Kultur (2011): Der muttersprachliche Unterricht in Österreich. Statistische Auswertung für das Schuljahr 2009/10. Beschikbaar via http://www.bmukk.gv.at/medienpool/3720/nr5_11.pdf Opgevraagd op 7 december 2011.

Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Kultur und Bundesministerium für Wissenschaft und Forschung, Österreichisches Sprachen Kompetenz Zentrum (red.) (2008): Language Education Policy Profile. Country Report Austria. Beschikbaar via http://www.oesz.at/download/spol/lepp_engl_1.pdf Opgevraagd op 7 december 2011.

Initiative Minderheiten (g.j.). Minderheiten in Österreich / Volksgruppen. Beschikbaar via http://minderheiten.at/index.php?option=com_content&task=view&id=26&Itemid=30 Opgevraagd op 9 december 2011.

Republik Österreich (2008): Regierungsprogramm 2008-2013. Beschikbaar via <http://www.bka.gv.at/DocView.axd?CobId=32965> Opgevraagd op 7 december 2011.

Statistik Austria (2011): Registrierzählung 2011. Pressemeldung. Beschikbaar via http://www.statistik.at/web_de/presse/059977 Opgevraagd op 7 december 2011.

Tritscher-Archan, Sabine (red.), Institut für Bildungsforschung der Wirtschaft (2008): Fremdsprachen für die Wirtschaft. Zahlen, Daten, Fakten.

Verband österreichischer Volkshochschulen (2011): Statistikbericht 2011. Beschikbaar via http://files.adulteducation.at/statistik/berichte/statistik_2011.pdf Opgevraagd op 7 december 2011.

2 BOSNIA & HERZEGOWINA

Jasmin Džindo en Selma Žerić

Plaatselijke Omstandigheden

Bosnië & Herzegovina is een meertalig land dat verschillende nationaliteiten herbergt. Het kent drie officiële talen, namelijk Bosnisch, Kroatisch en Servisch (in zowel Latijns als Cyrillisch schrift). Deze talen zijn voortgekomen uit het Servo-Kroatisch, wat in vroeger tijden de officiële taal van voormalig Joegoslavië was. Na het uiteenvallen van Joegoslavië heeft de taalsituatie in Bosnië & Herzegovina geleid tot de standardisering van de *Bosnische taal*, de *Kroatische taal* en de *Servische taal*. Deze talen zijn wettelijk vastgelegd als zijnde drie volledig gelijkwaardige officiële talen op het grondgebied van Bosnië & Herzegovina. Grammaticaal, lexicaal en fonologisch gesproken zijn de verschillen tussen deze talen minimaal. Het gevolg is dat de gehele bevolking van Bosnië & Herzegovina alle drie de talen kan begrijpen en de burgers vrijelijk kunnen kiezen welke taal ze in hun dagelijkse en professionele leven gebruiken.

1 Talen in officiële documenten en databestanden

De drie nationale talen (Bosnisch, Kroatisch en Servisch), vreemde talen en R/M-talen worden in taalbeleidsdocumenten behandeld. De regering van Bosnië & Herzegovina heeft het *Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen* ondertekend en het parlement heeft het geratificeerd. De volgende talen worden onder het Handvest erkend: Albanees, Tsjechisch, Duits, Hongaars, Italiaans, Joodse talen (Jiddisch en Ladino), Macedonisch, Montenegrijns, Pools, Roemeens, Russisch, Slowaaks, Sloveens, Turks en Oekraïens. Er zijn geen officiële instrumenten voor landelijke/regionale dataverzameling op het gebied van taaldiversiteit.

Er bestaat een groot aantal wetten waarin het voorschools, basis-, voortgezet en beroeps- en hoger onderwijs is geregeld, zoals de *Kaderwet Voorschools Onderwijs in Bosnië & Herzegovina* (2007), de *Wet Centrale Dienst voor Voorschools, Basis- en Voortgezet Onderwijs* (2007), de *Kaderwet Basis- en Voortgezet Onderwijs in Bosnië & Herzegovina* (2003), de *Kaderwet Voortgezet Beroepsonderwijs* (2008) en de *Kaderwet Hoger Onderwijs in Bosnië & Herzegovina* (2007).

Er bestaat ook wetgeving met artikelen over de nationale talen, namelijk in de grondwet van Bosnië & Herzegovina. In dit document is het juridisch fundament van het land vastgelegd; het bepaalt de politieke en rechtelijke ordening. Aangezien Bosnië & Herzegovina twee entiteiten bevat – de Federatie van Bosnië & Herzegovina en de Servische Republiek – bestaan er ook twee grondwetten: de *Grondwet van de Federatie van Bosnië & Herzegovina* en de *Grondwet van de Servische Republiek*. Deze maken ook melding van de nationale talen en

tevens van de officiële schriftsvorm(en). Er is ook sprake van officiële taalbeleidsdocumenten, opgesteld ter bevordering van het leren en onderwijzen van de nationale talen, vreemde talen en R/M-talen. Te noemen zijn het *Herziene Plan van Aanpak voor Bosnië & Herzegovina ten aanzien van de Onderwijsbehoeften van de Roma* (uitgebracht door het Ministerie van Mensenrechten en Vluchtelingen). Gebarentaal wordt officieel erkend in staatsdocumenten met betrekking tot het officiële taalbeleid; het valt onder de *Wet op het Gebruik van Gebarentaal in Bosnië & Herzegovina* (2009). Doven hebben het juridische recht om in procedures aan instellingen in Bosnië & Herzegovina gebruik te maken van Gebarentaal.

Naast de genoemde administratief verschillende entiteiten – de Federatie Bosnië & Herzegovina en de Servische Republiek – omvat Bosnië & Herzegovina ook nog het district Brčko, dat niet tot een van de entiteiten behoort maar een aparte administratieve eenheid vormt. De Federatie Bosnië & Herzegovina is onderverdeeld in tien kantons, die als federale eenheden binnen de entiteit worden beschouwd en een hoge mate van autonomie kennen. Als gevolg van de gecompliceerde landelijke structuur bestaat er weinig samenhang in de aanpak ten aanzien van zowel onderwijs als taalbeleid. Dat gezegd hebbende is de huidige officiële taalsituatie divers te noemen. Naast allerlei verschillen tussen de entiteiten zijn er ook afwijkingen tussen de onderlinge kantons. Elk kanton heeft namelijk zijn eigen Ministerie van Onderwijs, met eigen wetten. Zo'n brede juridische basis heeft discrepanties op het gebied van taalbeleid tot gevolg. Het is niet ongevoel dat de meerderheid van de bevolking van een kanton (en dit geldt ook voor de Servische Republiek als geheel) de officiële taal in onderwijsinstellingen bepaalt. De curricula worden gebaseerd op een van de drie nationale talen, al hebben al deze talen een plaats in alle niveaus van het onderwijssysteem, van voorschools tot hoger onderwijs voor volwassenen. Bij het begin van het basisonderwijs bepalen de leerlingen zelf de taal waarin de lessen worden gehouden. Naar aanleiding van dat besluit worden de tekstboeken en curricula aangepast. Naast de nationale talen biedt elk onderwijsniveau in Bosnië & Herzegovina een breed scala aan vreemde talen. Ook hierbij bestaan er echter discrepanties. Het gevolg is dat op scholen binnen eenzelfde kanton verschillende vreemde talen worden onderwezen, en zulke verschillen ook tussen kantons voorkomen. Gewoonlijk worden in het voorschools, basis- en voortgezet onderwijs 5–6 talen aangeboden, zoals Engels, Duits, Frans, Italiaans, Russisch en Arabisch, afhankelijk van de entiteit of het kanton waarin de school zich bevindt. Onderwijsinstellingen voor hoger onderwijs voor volwassenen in Bosnië & Herzegovina bieden Engels, Duits, Italiaans, Frans, Spaans, Turks, Arabisch, Perzisch, Latijn, Grieks, Russisch en Tsjechisch.

**Aanvullende ondersteuning NT=Aanvullende ondersteuning voor Nationale Taal
VT=Vreemde Talen
Andere NT=Andere Nationale Taal
IT=Immigrantentalen**

2 Talen in voorschools onderwijs

Geen aanbod van vreemde talen en immigrantentalen en geen aanvullende ondersteuning voor de nationale talen

	Doelgroepen	Duur	Voorwaarden aan groepsgrootte	Dagen per week	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Aanwezigheid overheidsfinanciering
VT	alle	≥2 jaar	geen	<0,5 dag	geen	geen	deels

Talen aangeboden in voorschoolse educatie:

Vreemde talen	Engels, Duits, Frans
----------------------	----------------------

In geheel Bosnië & Herzegovina wordt voor het voorschools taalonderwijs een samenhangende, geïntegreerde aanpak van de curricula voor taalleren gehanteerd. Daarbij is er bijzondere aandacht voor meertaligheid in het klaslokaal en veeltaligheid in de samenleving als geheel. De vreemde talen die in het voorschools onderwijs worden aangeboden zijn meestal Engels, Duits en Frans; immigrantentalen zijn geheel afwezig.

3 Talen in het basisonderwijs (geen voorzieningen voor immigrantentalen)

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij aanvang	Toetsen van taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt	voorafgaande aan regulier onderwijs	afwezig	schoolbepaald

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Aanvang taalonderwijs	Roostering	Voorwaarden aan groepsgrootte	Toetsen van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
Andere NT	alle	samenhangend en uitgewerkt	wijdverspreid	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	niet gespecificeerd	volledig
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	lokaal	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	landelijke/schoolbepaalde standaarden	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursus voorafgaande aan aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten	algemeen	vakspecifiek	n.v.t.
Andere NT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.
VT	taaldocenten	algemeen	vakspecifiek	informele financiële steun

3 Talen aangeboden in het basisonderwijs:

Andere Nationale Talen	Bosnisch, Kroatisch, Servisch
Vreemde Talen	Engels of Duits zijn verplicht. Arabisch, Frans of Italiaans zijn facultatief

Er wordt in het gehele basisonderwijs gebruik gemaakt van een samenhangend en uitgewerkt curriculum om zowel nationale als vreemde talen te onderwijzen. Lessen mogen alleen worden gegeven in de nationale talen en een verplichte vreemde taal, die gekozen wordt uit vijf of zes verschillende talen. Daarbij horen Engels, Duits, Frans, Italiaans, Russisch en Arabisch. Sommige vreemde talen worden als verplicht vak, sommige als keuzevak gegeven. Ze worden als deel van het curriculum aangeboden. Het vaardigheidsniveau wordt, rekening houdend met de leeftijd, regelmatig getoetst en beoordeeld volgens gestandaardiseerde instrumenten. Op basisscholen worden geen immigrantentalen gegeven.

4 Talen in het voortgezet onderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij schoolaanvang	Toetsen taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt	voor regulier	voor ieder	landelijk niveau

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Roostering	Minimale groepsvang	Periodieke toetsing van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
Andere NT	alle	samenhangend en uitgewerkt	wijdverspreid	deels onder schooltijd	geen	landelijk niveau	landelijke of regionale standaarden	volledig
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	lokaal	onder schooltijd	geen	landelijk niveau	landelijke of schoolbepaalde standaarden	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Vereiste vaardigheidsniveau	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	landelijke of schoolbepaalde standaarden	n.v.t.
Andere NT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.	n.v.t.
VT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	landelijke of regionale standaarden	deel van de opleiding

Talen aangeboden in het voortgezet onderwijs:

Nationale talen	Bosnisch, Kroatisch, Servisch
Vreemde Talen	Verplicht: Engels of Duits Facultatief: Arabisch, Frans, Italiaans, Russisch, Turks

In het voortgezet onderwijs is sprake van een combinatie van vreemde talen als schoolvakken en als instructietaal bij alle vakken, al is de laatste methode niet wijdverspreid in gebruik. Er wordt bij het onderwijs in nationale en vreemde talen gebruik gemaakt van samenhangende en uitgewerkte curricula. Het vaardigheidsniveau wordt, rekening houdend met de leeftijd, regelmatig getoetst en beoordeeld volgens gestandaardiseerde instrumenten. In het voortgezet onderwijs worden geen immigrantentalen gegeven.

5 Talen in beroepsonderwijs en hoger onderwijs voor volwassenen

Talen in het beroepsonderwijs (in drie instellingen)

Geen aanbod van immigrantentalen

		Aanbod taalprogramma's	Curriculum	Te bereiken niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
Andere NT	Instelling A	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	n.v.t.	deels
	Instelling B	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	n.v.t.	deels
	Instelling C	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	n.v.t.	deels
VT	Instelling A	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	gekoppeld aan CEFR	volledig
	Instelling B	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	landelijk	volledig
	Instelling C	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	landelijk	volledig

Hoger onderwijs voor volwassenen (in drie universiteiten)

	Instructietaal/-talen	Talen op de website	Doelgroepen voor ondersteuning in de nationale taal	Te behalen niveau van vreemde instructietaal	Werving niet-nationale studenten	Mobiliteit voor talenstudenten	Mobiliteit voor niet-talenstudenten
Universiteit A	nationale, vreemde en andere nationale talen	nationale, vreemde en andere nationale talen	beperkt	landelijk of instellingsbepaald	Internationaal en met immigratieachtergrond	facultatief	facultatief
Universiteit B	nationale, vreemde en andere nationale talen	nationale, vreemde en andere nationale talen	beperkt	landelijk of instellingsbepaald	Internationaal en met immigratieachtergrond	facultatief	facultatief
Universiteit C	nationale, vreemde en andere nationale talen	nationale, vreemde en andere nationale talen	beperkt	landelijk of instellingsbepaald	Internationaal en met immigratieachtergrond	facultatief	facultatief

Volgens de instellingen die in het kader van LRE zijn onderzocht, bieden de hogeronderwijsinstellingen in Bosnië & Herzegovina een uitvoerige selectie van programma's in nationale en vreemde talen, van basale communicatie tot gevorderde taalvaardigheden. Zowel voor het leren van nationale als vreemde talen zijn samenhangende en uitgewerkte curricula ontworpen. Studenten kunnen kiezen uit Engels, Duits, Italiaans, Frans, Spaans, Turks, Arabisch, Perzisch, Latijn, Grieks, Russisch en Tsjechisch.

6 Talen in audiovisuele media en geschreven pers

TV-producties in andere dan de nationale taal	Bioscoopfilms in andere dan de nationale taal	Programma's in RMT buiten eigen regio	Beschikbaarheid gebarentaal op TV
ondertiteling	ondertiteling	altijd/regelmatig	soms

De nationale talen zijn in min of meer gelijke mate aanwezig in audiovisuele media en geschreven pers, alhoewel op lokaal niveau de aanwezige meerderheid bepaalt welke nationale taal de dominante is. Er bestaat geen systematische evaluatie van de aanwezigheid van deze talen in de media. Wat landelijke audiovisuele media betreft zijn er drie belangrijke omroepen: de staatsradio en -televisie (BHRT), en de omroepen op entiteitsniveau, FTV en RTRS. De staatstelevisie hanteert beide schriftsvormen, zodat een programma de ene dag in Latijns schrift en de volgende dag in Cyrillisch schrift kan worden uitgezonden.

Naast de nationale talen zijn er kranten beschikbaar in het Engels, Duits, Italiaans en Frans.

7 Talen in de publieke sector en in de openbare ruimte

Geinstitutionaliseerde taalstrategieën op stadsniveau

Aantal beoefende talen	Aanwezigheid op website	Externe of interne vertalers of tolken	Vaardigheid in andere talen dan de nationale taal in functieomschrijving van werknemers	Werving van talensprekers tot ondersteuning van maatschappelijke doelen	Taalcursussen voor personeel	Bijhouden van taalvaardigheden van personeel
>4						
3-4	Sarajevo Mostar					
1-2	Banja Luka	Sarajevo Mostar Banja Luka	Sarajevo Mostar Banja Luka	Sarajevo Mostar Banja Luka	Sarajevo Mostar Banja Luka	

Communicatiemogelijkheden

TOP 5	MONDELINGE Communicatiemogelijkheden	SCHRIFTELIJKE Communicatiemogelijkheden
	Toeristische diensten	Toeristische diensten
	Vervoersdiensten Immigratie- en integratiediensten	Vervoersdiensten Immigratie- en integratiediensten

Communicatie tussen lokale overheidsinstellingen vindt plaats in de nationale talen, soms in het Engels of Duits. Ook de mondelinge en schriftelijke communicatie bij gemeentelijke diensten vindt plaats in de nationale talen, met uitzondering van transportdiensten, toeristische diensten en immigratie- en integratiediensten, waar de communicatie plaatsvindt in het Engels, Duits of Frans.

8 Talen in het bedrijfsleven (29 bedrijven)

	Algemene taalstrategieën							
	Aanwezigheid algemene taalstrategieën	Nadruk op taalvaardigheden bij werving	Internationale mobiliteitsvoorziening	Gebruik van externe vertalers/tolken	Overzicht taalvaardigheden onderpersoneel	Gebruik netwerken voor taaltraining	Gebruik van EU-programma's/-subsidies	Bewustzijn EU-programma's/-subsidies
Wijdverspreid gebruik	4	26	10	6	0	4	0	0

		Interne taalstrategieën						Externe taalstrategieën			
		Samenwerking met onderwijssector voor talen	Belonings-/promotiebeleid gebaseerd op taalvaardigheden	Aanbod taaltraining	Gebruik van CEFR	Talen gebruikt voor werkplaatsdocumenten/intranet	Talen gebruikt voor software, webprogrammatuur	Talen gebruikt voor jaarverslagen/bedrijfsrapporten	Talen gebruikt voor marketingmateriaal	Talen gebruikt voor uitdragen bedrijfsnaam/-identiteit	Talen gebruikt voor website
NT	Wijdverspreid gebruik	0	6	3	0	29	23	29	28	27	29
ZE	Wijdverspreid gebruik	0	14	6	2	21	24	11	20	16	25
Anders	Wijdverspreid gebruik	0	4	3	0	3	1	1	0	5	2

In de bedrijven die in het kader van LRE zijn onderzocht is een van de drie nationale talen (afhankelijk van het gebied) de hoofdtaal bij de mondelinge en schriftelijke communicatie; soms wordt van het Engels gebruik gemaakt.

Belangrijkste bevindingen:

De maatschappelijke en economische ontwikkeling van Bosnië & Herzegovina, dat toe wil treden tot de Europese Unie, leidt er bij nationale, maar ook entiteits- en kantonoverheden toe dat aanhoudend wordt gewerkt aan overeenstemming binnen en verbetering van het taalbeleid. Uit de bovengenoemde omstandigheden – daarbij rekening houdend met het feit dat dit overzicht maar een gedeeltelijk overzicht kan bieden van de actuele situatie – mag geconcludeerd worden dat de ogenschijnlijk gecompliceerde meertalige situatie in Bosnië & Herzegovina over het algemeen geen communicatieve barrières opwerpt in het dagelijks leven. Er valt natuurlijk genoeg te verbeteren, bijvoorbeeld bij het in overeenstemming brengen van wetten of het kweken van bewustwording bij de bevolking aangaande de drie officiële talen en de beide schriftsvormen – die alle, juist vanwege hun overeenkomsten en kleine verschillen, dienen te worden geaccepteerd en gerespecteerd.

3 BULGARIJE

Dr. Gueorgui Jetchev

Plaatselijke omstandigheden

De middeleeuwse Bulgaarse gebieden kenden drie invloedrijke culturele centra met een sterke literaire traditie: de literaire scholen van Preslav en Ohrid (gedurende het Eerste Bulgaarse Koninkrijk, 8^e–11^e eeuw) en de literaire school van Tarnovo (Tweede Bulgaarse Koninkrijk, 12^e–14^e eeuw). Onder de Ottomaanse heerschappij boden de Bulgaren met succes het hoofd aan culturele invloed van de Turkstalige autoriteiten en van de Grieken.

De Bulgaren zijn altijd eenduidig geweest in hun overtuiging ten aanzien van correct gebruik van hun taal en literaire tradities. 24 mei is een jaarlijkse nationale feestdag voor het missionaire en literaire werk van St. Cyrillus en St. Methodius, geloofsverbreiders onder de Slaven en Europese beschermheiligen. Deze dag is tegelijk gewijd aan het Cyrillisch alfabet en de literaire en culturele uitingen die in Bulgarije worden en zijn geproduceerd.

De Grondwet van 1991 kent niet de termen 'nationale' of 'etnische minderheden'. Toch waarborgt de grondwet de belangrijkste persoonlijke rechten van leden van etnische, religieuze of taalminderheden. Artikel 36 verschaft leden van etnische groeperingen het recht om hun eigen taal te bestuderen en te gebruiken, en artikel 54 stelt ze in staat hun eigen cultuur te ontwikkelen in overeenstemming met hun etnische zelfbeeld, dat wettelijk is erkend en gewaarborgd. Dit alles heeft geleid tot een passend juridisch en bestuurlijk kader, waarin de gelijke rechten van de minderheden in Bulgarije worden gegarandeerd.

Het etnische model van Bulgarije laveert tussen de uitgangspunten van het integratiebeleid, algemene nationale en Europese waarden en respect voor etnische en religieuze identiteit.

Volgens het Bevolkingsonderzoek van 2011 is voor 85,2% van de bevolking het Bulgaars de moedertaal, voor 9,1% het Turks en voor 4,2% het Romani. Volgens het Nationaal Instituut voor Statistiek geven de gegevens blijk van sterke correlatie tussen de etnische en de taalkundige zelfcategorisering.

1 Talen in officiële documenten en databestanden

De nationale taal, vreemde talen, R/M-talen en immigrantentalen worden behandeld in wetgeving betreffende taal en/of in taalbeleidsdocumenten. Het leren en onderwijzen van de nationale taal in het buitenland wordt voor kinderen en/of volwassenen die Bulgarije als land van herkomst hebben (mede) gefinancierd in 30 landen binnen en buiten Europa. Het *Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen* is door Bulgarije niet ondertekend en geratificeerd. Op landelijk niveau is echter sprake van officieel onderwijsaanbod op nationale/regionale basis in 4 R/M-talen: Armeens, Hebreeuws, Romani en Turks.

In Bulgarije vindt officiële landelijke dataverzameling op het gebied van taaldiversiteit plaats middels periodiek bijgewerkte volkstellingen. Daarbij wordt aandacht besteed aan nationale talen, R/M-talen en immigrantentalen, aan de hand van een vraag naar de moedertaal.

Het Ministerie van Onderwijs, Jeugd en Wetenschap (MvOJW) biedt officiële curricula in het Bulgaars voor Bulgaarse burgers in het buitenland als onderdeel van het regeringsprogramma Nationale Taal en Cultuur in het Buitenland.

Het Comité voor Onderwijs, Wetenschap, Kinderen, Jeugd en Sport en het Comité voor Cultuur, Burgermaatschappij en Media bij de Nationale Vergadering zijn verantwoordelijk voor alles wat met de nationale taal te maken heeft. Zij ontwerpen resoluties en doen aanbevelingen. Bij de vergaderingen van de comités mogen wetenschappers en experts aanschuiven. Het Instituut voor de Bulgaarse Taal (IBL) aan de Bulgaarse Academie van Wetenschappen vormt het centrale coördinatiepunt en is verantwoordelijk is voor het Bulgaarse taalbeleid (<http://www.ibl.bas.bg/en/index.htm>). Het IBL werkt samen met universitaire afdelingen voor Bulgaarse taal en cultuur.

De Grondwet van 1991 verklaart het Bulgaars tot de enige officiële taal van het land (artikel 3), maar garandeert (middels artikel 36) 'burgers wier moedertaal niet het Bulgaars is' dat zij het recht hebben hun moedertaal te leren en te gebruiken. Bulgarije is sinds 7 mei 1999 een deelnemer aan het Kaderverdrag inzake de Bescherming van Nationale Minderheden. De Nationale Raad voor Samenwerking bij Etnische Zaken en Integratie (<http://www.nccedi.government.bg/>), waarvan de secretaris deel uitmaakt van de regering (de Raad van Ministers), houdt toezicht op de implementatie van het Kaderverdrag op landelijk niveau.

Turken, Roma en andere minderheden hebben tegenwoordig recht op onderwijs in de moedertaal. De Wet op Onderwijsstandaarden, Basale Algemene Educatie en Curricula van juli 1999 (geamendeerd in 2002) stelt dat de 'moedertaal' een verplicht keuzevak is in de curricula voor basis- en voortgezet onderwijs (artikel 15–3). Het implementatiereglement bij de Wet op het Openbaar Onderwijs van 1991 (geamendeerd in 1998) geeft een definitie van de term 'moedertaal': de taal waarin het kind binnen het eigen gezin communiceert (artikel 8–2). Het Centrum voor Integratie op Onderwijsgebied voor Kinderen en Jongeren van Minderheden (<http://coiduem.mon.bg>) is opgericht in 2005. Het is de enige overheidsinstantie die de woorden 'van minderheden' in haar naam bevat, in plaast van 'burgers wier moedertaal niet het Bulgaars is'.

De Wet op Radio en Televisie van 1998 bevat een artikel over programma's in minderheidstalen:

Artikel 49. (1) De Bulgaarse Nationale Radio en de Bulgaarse Nationale Televisie produceren landelijke en regionale programma's; uitzendingen voor het buitenland, ook bestemd voor Bulgaren in het buitenland; uitzendingen voor burgers van Bulgarije wier moedertaal niet het Bulgaars is, ook in hun eigen taal.

De Unie voor Doven in Bulgarije heeft in 2004 het Nationale Centrum voor Gebarentaal opgericht. De Bulgaarse Nationale Televisie biedt elke dag vertaling in Gebarentaal van het nieuwsbulletin van 4 uur 's middags.

Aanvullende ondersteuning NT=Aanvullende ondersteuning voor Nationale Taal
VT=Vreemde Talen
RMT=Regionale/Minderheidstalen
IT=Immigrantentalen

2 Talen in voorschools onderwijs (geen voorzieningen voor Regionale/Minderheidstalen en immigrantentalen)

	Doelgroepen	Duur	Voorwaarden aan groepsgrootte	Dagen per week	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Aanwezigheid overheidsfinanciering
Aanvullende ondersteuning NT	alle	1 jaar	geen	0,5–1 dag	vakspecifiek	vakspecifiek	volledig
VT	alle	≥2 jaar	geen	<0,5 dag	vakspecifiek	vakspecifiek	geen

Talen aangeboden in voorschoolse educatie:

Vreemde talen

Engels, Frans, Duits, Italiaans, Russisch, Spaans

Het nationale programma voor de ontwikkeling van schoolinstructie en voorschools onderwijs (2006–2015) maakt melding van de noodzaak om gedurende het jaar van voorschoolse educatie – dat sinds 2003 verplicht is – kinderen van wie moedertaal niet het Bulgaars is programma's in het Bulgaars te bieden die zijn aangepast aan hun specifieke behoeftes. Middels de Nationale Onderwijswet (geamendeerd in 2002) is een curriculum in de Bulgaarse taal ingevoerd dat specifiek op zulke kinderen is gericht.

3 Talen in het basisonderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij aanvang	Toetsen van taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt	voorafgaande aan regulier onderwijs	alle	landelijk gestandaardiseerd

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Aanvang taalonderwijs	Roostering	Voorwaarden aan groepsgrootte	Toetsen van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alleen voor moedertaalsprekers	samenhangend en uitgewerkt	afwezig	vanaf 1 jaar	deels onder schooltijd	>10	schoolbepaald	schoolbepaalde standaarden	volledig
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	afwezig	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	>10	landelijk gestandaardiseerd	gekoppeld aan CEFR	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursus voorafgaande aan aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	
RMT	taaldocenten	vakspecifiek	algemeen	
VT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	geen

Talen aangeboden in het basisonderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Armeens, Hebreeuws, Romani, Turks
Vreemde Talen	Engels, Frans, Duits, Italiaans, Russisch, Spaans: een van deze talen is verplicht

Op de website van het MvOJW zijn officiële curricula te vinden voor vier talen (Turks, Armeens, Hebreeuws, Romani) die als 'moedertaal'-vak worden aangeboden in het basis- en voortgezet onderwijs. Onderwijs in de moedertaal is niet verplicht, het is slechts een 'verplicht keuzevak'. Dit houdt in dat ze als keuzevak worden aangeboden op een lijst van alternatieve vakken, waaronder Engels, Duits, Frans en Russisch. Hierin ligt de reden besloten dat slechts weinig Turkse kinderen deze cursussen volgen, en hun aantal is in de afgelopen jaren alleen maar afgenomen.

4 Talen in het voortgezet onderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij schoolaanvang	Toetsen taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt	voor regulier	alleen voor immigranten	Nationaal gestandaardiseerd

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Roostering	Minimale groepsomvang	Periodieke toetsing van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheid/financiering
RMT	alleen voor moedertaalsprekers	samenhangend en uitgewerkt	afwezig	deels onder schooltijd	>10	schoolbepaald	schoolbepaalde standaarden	volledig
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	in sommige gebieden	onder schooltijd	>10	nationaal gestandaardiseerd	gekoppeld aan CEFR	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Vereiste vaardigheidsniveau	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	nationaal of schoolbepaald	
RMT	taaldocenten	vakspecifiek	algemeen	n.v.t.	
VT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	gekoppeld aan CEFR	informele financiële steun

Talen aangeboden in het voortgezet onderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Armeens, Hebreeuws, Romani, Turks
Vreemde Talen (<i>Schuin gedrukte talen alleen aangeboden in de hogere niveaus van het voortgezet onderwijs</i>)	Kroatisch, Tsjechisch, Engels, Frans, Duits, Italiaans, Japans, Koreaans, Pools, Roemeens, Russisch, Servisch, Slowaaks, Spaans, 1 of 2 van deze zijn verplicht, een 2de of 3de is optioneel

Er is een dicht, landelijk netwerk van scholen die gelden als 'vreemdetaalgeoriënteerd' (in alle of een deel van de klassen). Zulke scholen gebruiken de eerste vreemde taal als instructiemiddel bij een scala aan andere vakken, zoals wiskunde, natuurkunde, scheikunde, biologie, aardrijkskunde, geschiedenis en maatschappijleer. Bij deze vakken wordt vanaf het begin van het hoger voortgezet onderwijs (negende en tiende jaar) gebruik gemaakt van *Content and Language Integrated Learning* (CLIL). Deze scholen bieden in een bepaald jaar (het laatste jaar van het lager voortgezet onderwijs – het achtste jaar) een intensieve taalcursus aan (minstens 18 uur per week).

In het hoger voortgezet onderwijs is nauwelijks een klas te vinden die niet participeert in dit netwerk. Het model van de 'vreemdetaalgeoriënteerde' school is ingevoerd in 1952 op een school in Lovech, een plaats in Noord-Bulgarije, waar Engels, Frans en Duits de instructietalen waren. In 1960 volgden scholen in andere plaatsen, waaronder de hoofdstad, met apart onderwijs in elk van deze drie talen alsmede het Russisch. In 1970 werd ook Spaans aan het netwerk toegevoegd. Sinds 1990 worden de genoemde talen en ook nog andere in het hele land aangeboden in (deels of volledig) 'vreemdetaalgeoriënteerde' scholen.

5 Talen in beroepsonderwijs en hoger onderwijs voor volwassenen

Talen in het beroepsonderwijs (in drie instellingen)

Geen aanbod van regionale/minderheidstalen en immigrantentalen

		Aanbod taalprogramma's	Curriculum	Te bereiken niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
VT	Instelling A	breed aanbod	samenvattend en uitgewerkt	Gekoppeld aan CEFR	volledig
	Instelling B	beperkt aanbod	samenvattend en uitgewerkt	landelijk	volledig
	Instelling C	breed aanbod	samenvattend en uitgewerkt	Gekoppeld aan CEFR	geen

Hoger onderwijs voor volwassenen (in drie universiteiten)

	Instructietaal/-talen	Talen op de website	Doelgroepen voor ondersteuning in de nationale taal	Te behalen niveau van vreemde instructietaal	Werving niet-nationale studenten	Mobiliteit voor talenstudenten	Mobiliteit voor niet-talenstudenten
Universiteit A	nationale en vreemde talen	nationale en vreemde talen	alle	gekoppeld aan CEFR	Internationaal en met immigratieachtergrond	facultatief	facultatief
Universiteit B	nationale en vreemde talen	nationale en vreemde talen	beperkt	landelijk of instellingsbepaald	Internationaal en met immigratieachtergrond	facultatief	facultatief
Universiteit C	nationale en vreemde talen	alleen nationale taal	beperkt	gekoppeld aan CEFR	internationaal en met immigratieachtergrond	facultatief	facultatief

Zowel Erasmus-studenten als buitenlandse universitaire studenten wordt een tweejarige cursus Bulgaars voor anderstaligen aangeboden. De opleidingen Turkse taal en literatuur aan de universiteiten van Sofia, Plovdiv en Shumen hebben te kampen met een aanzienlijk tekort aan hooggekwalificeerde experts. Dit geldt ook voor het Hoger Islamitisch Instituut te Sofia en de nieuw opgerichte Turkse theaters in Kurdzhali en Razgrad, die voor het aanbod afhankelijk zijn van de universiteiten.

6 Talen in audiovisuele media en geschreven pers

TV-producties in andere dan de nationale taal	Bioscoopfilms in andere dan de nationale taal	Programma's in RMT buiten eigen regio	Beschikbaarheid gebarentaal op TV
nasynchronisatie	ondertiteling	soms	altijd in Sofia regelmatig in Plovdiv soms in Shumen

Radio Bulgarije biedt online-uitzendingen in tien talen: Engels, Duits, Russisch, Frans, Spaans, Servisch, Grieks, Albanees, Turks en Arabisch.

Zij het op bescheiden schaal, toch heeft het Turks ingang gevonden in de massamedia. De Bulgaarse Nationale Radio verschaft sinds 1993 ochtend- en middaguitzendingen van een half uur voor de Turkse bevolking in Bulgarije. Zowel nieuwsberichten als Turkse en Bulgaarse volksmuziek zijn onderdeel van deze uitzendingen. In het voorjaar van 2001 is de Bulgaarse Nationale Televisie begonnen met uitzendingen van tien minuten in het Turks.

Tijdens de overgangperiode zijn ook pogingen ondernomen om tot een Turkse pers te komen. Momenteel zijn er drie weekbladen in Sofia (Sabah, Zaman en Müslümanlar), de kinderkrant Filiz en een tijdschrift voor kinderen, genaamd Balon.

7 Talen in de publieke sector en in de openbare ruimte

Geïstitutionaliseerde taalstrategieën op stadsniveau

Aantal beoefende talen	Aanwezigheid op website	Externe of interne vertalers of tolken	Vaardigheid in andere talen dan de nationale taal in functieomschrijving van werknemers	Werving van talensprekers tot ondersteuning van maatschappelijke doelen	Taalcursussen voor personeel	Bijhouden van taalvaardigheden van personeel
>4		Shumen				
3-4		Sofia Plovdiv		Sofia		
1-2	Sofia Plovdiv Shumen		Sofia Plovdiv Shumen	Plovdiv Shumen	Sofia Plovdiv Shumen	

Communicatiemogelijkheden

TOP 5	MONDELINGE Communicatiemogelijkheden	SCHRIFTELIJKE Communicatiemogelijkheden
	Toeristische diensten	Toeristische diensten
	Juridische diensten	Vervoersdiensten
	Gezondheidsdiensten	Alarmdiensten
	Alarmdiensten	Gezondheidsdiensten
	Vervoersdiensten Immigratie–en integratiediensten	Immigratie–en integratiediensten

Er is in deze sector nog veel ruimte voor verbetering op het gebied van meertaligheid. In elk van de drie onderzochte steden – Sofia, Plovdiv en Shumen – bestaat een beperkt aanbod aan diensten in vreemde talen. De nadruk ligt daarbij op alarmdiensten, immigratiediensten en toeristische diensten, alhoewel er sprake is van een algemeen gebruik van tolken. Naast het Bulgaars wordt het Engels het meest gebruikt in de publieke diensten en openbare ruimtes, al worden sommige diensten ook in het Turks, Duits, Frans of Russisch aangeboden. Zo zijn de websites van de drie steden ook beschikbaar in het Engels, maar is de website van Shumen tevens beschikbaar in het Russisch. Alle gemeentelijke overheden stellen werknemers aan die een vreemde taal spreken, waarbij het Engels de hoogste prioriteit krijgt. Werknemers kunnen gedurende hun aanstelling dan ook Engels taalonderwijs genieten.

8 Talen in het bedrijfsleven (24 bedrijven)

	Algemene taalstrategieën							
	Aanwezigheid algemene taalstrategieën	Nadruk op taalvaardigheden bij werving	Internationale mobiliteitsvoorziening	Gebruik van externe vertalers/tolken	Overzicht taalvaardigheden onderpersoneel	Gebruik netwerken voor taaltraining	Gebruik van EU-programma's/-subsidies	Bewustzijn EU-programma's/-subsidies
Wijdverspreid gebruik	1	7	0	1	0	0	0	0

		Interne taalstrategieën						Externe taalstrategieën			
		Samenwerking met onderwijssector voor talen	Belonings-/promotiebeleid gebaseerd op taalvaardigheden	Aanbod taaltraining	Gebruik van CEFR	Talen gebruikt voor werkplaatsdocumenten/intranet	Talen gebruikt voor software, webprogrammatuur	Talen gebruikt voor jaarverslagen/bedrijfsrapporten	Talen gebruikt voor marketingmateriaal	Talen gebruikt voor uitdragen bedrijfsnaam/-identiteit	Talen gebruikt voor website
NT	Wijdverspreid gebruik	0	0	0	0	21	18	22	23	18	23
ZE	Wijdverspreid gebruik	0	1	0	1	5	7	8	4	9	12
Anders	Wijdverspreid gebruik	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0

Net als in de publieke sector en openbare ruimte is er ook veel ruimte voor verbetering op het gebied van meertaligheid in het bedrijfsleven.

Ongeveer de helft van de onderzochte bedrijven hanteert een vorm van taalstrategie. Twee derde van de bedrijven gebruikt naast het Bulgaars ook zakelijk Engels voor PR-doeleinden en op het internet. Andere talen worden amper gebruikt en, naast sporadisch voor zakelijk Engels, wordt voor andere talen ook geen training geboden. Enkele bedrijven werken samen met de onderwijssector op het gebied van taaltrainingen en een zeer klein aantal maakt gebruik van internationale netwerken om de taalvaardigheden van werknemers te bevorderen.

Belangrijkste bevindingen:

Het LRE-onderzoek heeft voor alle onderwijsniveaus veel sterke punten ten aanzien van meertaligheid aan het licht gebracht. Dit geldt zowel voor de nationale taal als voor vreemde talen. Er zijn enkele belangrijke stappen ondernomen om tot een grotere rol voor de regionale/minderheidstalen in het onderwijs en de media te komen. Gebieden waarvoor extra aandacht gewenst is, zijn de publieke sector en het bedrijfsleven.”

Veelbelovende initiatieven en pilotprojecten

Liliana Kovatcheva, directeur van het Centrum voor Onderwijsintegratie voor Kinderen en Jongeren van Minderheden (verbonden aan het MvOJS) was een van de zes nationale adviseurs voor het Kader voor het Romani-Curriculum dat de Afdeling Taalbeleid van de Raad van Europa in 2008 heeft opgezet (http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Romani_doc_EN.asp).

De Europese dag van de Talen in Bulgarije is een succesvol evenement dat wordt georganiseerd door EUNIC – het netwerk van nationale culturele instituten binnen de Europese Unie. Aan de laatste editie werkten de volgende instituten uit lidstaten mee: de Oostenrijkse ambassade, de British Council, het Tsjechisch Centrum, het Pools Instituut, het Frans Instituut, het Goethe-Instituut, de Helleense Stichting voor Cultuur, het Hongaars Cultureel Instituut, het Instituto Cervantes, de Spaanse ambassade, het Italiaans Cultureel Instituut en verder nog

partners van het Russisch Cultureel Instituut, de Zwitserse ambassade, het Directoraat-Generaal voor Vertaling van de Europese Commissie, het Bulgaars Cultureel Instituut en het Centrum voor Human Resource Development. De Europese Dag van de Talen 2011 werd gesteund door de gemeente Sofia en het MvOJW, in samenwerking met de Bulgaarse Nationale Radio.

Verwijzingen

Nationaal Instituut voor Statistiek, Republiek Bulgarije: Bevolkingsonderzoek 2011 in de Republiek Bulgarije (definitieve versie).

Adviescomité voor het Kaderverdrag inzake de Bescherming van Nationale Minderheden: mening aangaande Bulgarije (aangenomen op 27 mei 2004).

STOYCHEVA, Maria, CHAVDAROVA, Albena en VESELINOV, Dimitar (2011) Taalbeleid Bulgarije-Europa (Ezikovi politiki. Bulgaria-Evropa). Sofia, Universitetsko izdatelstvo 'Sv. Kliment Ohridski'.

PACHEV, Angel (2006): Ezikovite obštnosti, Sofia, Sema RŠ.

VIDENOV, Mihail (2005): Diglosijata, Sofia, Akademično izdatelstvo Marin Drinov.

JETCHEV, Gueorgui (2006): «Éléments de politique linguistique de l'État bulgare», *Lengas*, revue de sociolinguistique, nr. 60, pp. 191–203.

4 DENEMARKEN

Sabine Kirchmeier-Andersen

Plaatselijke omstandigheden

Het Deens is de officiële taal van Denemarken, dat ongeveer 5,5 miljoen inwoners telt. 90% daarvan zijn etnische Denen, met het Deens als moedertaal. Bij de overige 10% is maar één minderheidstaal in gebruik die officieel is erkend: het Duits. Het totaal aantal Duitstaligen, die woonachtig zijn in Zuid-Jutland, bedraagt ongeveer 20.000.

Naast de Deenstaligen die in Denemarken wonen is het Deens ook de moeder- of cultuurtaal van 50.000 Duits-Deense burgers in Zuid-Sleeswijk.

Op de Faeröer-eilanden en Groenland garandeert de Autonomiewet de officiële status van het Faeröers en de Groenlandse talen, al is Deens een verplicht schoolvak. Op IJsland is Deens al sinds het begin van de 19^e eeuw deel van het schoolcurriculum. Het Deens wordt nog altijd gebruikt in de communicatie met andere Noordse landen.

Denemarken heeft het Verdrag voor de Noordse Talen (1987) geratificeerd. Hierin is het recht voor alle Noordse burgers vastgelegd om hun eigen taal te gebruiken in de communicatie met de autoriteiten in alle Noordse landen. Denemarken heeft ook de Verklaring omtrent de Noordse Talen (2006) geratificeerd, een gemeenschappelijk beleidsdocument van de Noordse Ministerraad. Hierin staat dat zowel nationale als minderheidstalen steun en bescherming verdienen. Verder bevat het de bepaling dat universiteiten dienen te komen tot parallelisatie van hun taalstrategie, waarbij de plaats van het Engels naast de nationale talen verzekerd wordt. Bovendien stelt de Verklaring dat de burgers van Noordse landen de kans dienen te krijgen om hun moedertaal te leren, om vaardigheid te verkrijgen in een taal van internationale statuus en daarnaast in een andere vreemde taal.

1 Talen in officiële documenten en databestanden

De nationale taal, vreemde talen, R/M-talen en immigrantentalen worden behandeld in wetgeving betreffende taal. Het leren en onderwijzen van de nationale taal in het buitenland wordt voor kinderen en/of volwassenen die Denemarken als land van herkomst hebben (mede) gefinancierd in ca. 20 landen binnen en buiten Europa. Denemarken heeft het *Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen* ondertekend en geratificeerd. Duits is als R/M-taal onder het Handvest erkend. De Eskimo-Aleoetische talen (op Groenland) en het Faeröers worden tevens beschermd, door lokale wetgeving. In Denemarken is sprake van officieel onderwijsaanbod voor het Duits, ondersteund door het Handvest.

In Denemarken zijn geen officiële instrumenten voor landelijke/regionale dataverzameling op het gebied van taaldiversiteit.

De Deense grondwet bevat geen regelingen ten aanzien van het gebruik van Deens of van andere talen. Ook is er geen specifieke wet waarin algemene bepalingen ten aanzien van het gebruik van talen zijn vastgelegd. Daarentegen bestaat er op andere gebieden wel wetgeving met betrekking tot taal, zoals de bevordering van het Deens als tweede taal voor leerlingen in minderheidsgemeenschappen. Ook is er een wet die bepaalt dat alle scholen en publieke instellingen de Deense spelling dienen te volgen die de Raad voor de Deense Taal heeft opgesteld.

Er is geen sprake van officiële erkenning voor gebarentalen en er zijn geen beleidsdocumenten op dit gebied. Er bestaan wel officiële aanbevelingen voor het onderwijzen van gebarentalen.

Er zijn geen landelijke of regiodekkende methodes voor gegevensverzameling betreffende taaldiversiteit in Denemarken.

2 Talen in voorschools onderwijs geen voorzieningen voor vreemde talen

	Doelgroepen	Duur	Voorwaarden aan groepsgrootte	Dagen per week	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Aanwezigheid overheidsfinanciering
Aanvullende ondersteuning NT	alle	1 jaar	geen	0,5–1 dag	algemeen	vakspecifiek	volledig
RMT	alle	1 jaar	5–10	0,5–1 dag	algemeen	algemeen	volledig
IT	alleen moedertaalsprekers	1 jaar	5–10	0,5–1 dag	algemeen	algemeen	volledig

Talen aangeboden in voorschoolse educatie:

Regionale/Minderheidstalen	Duits
Immigrantentalen	Albanees, Arabisch, Bosnisch, IJslands, Panjabi, Somalisch, Tamil, Turks, Urdu

Meer dan 85% van de kinderen in Denemarken gaat naar particuliere of openbare kinderopvang. De plaatselijke Deense autoriteiten zijn verplicht om toezicht te houden op de taalkundige ontwikkeling van alle 3-jarige kinderen die niet naar de kinderopvang gaan. Indien nodig dienen ze over te gaan tot taalondersteuning, tot maximaal 15 uur per week. De bedoeling van deze ondersteuning is om het kind uit te rusten met de nodige taalvaardigheid in het Deens voordat de schoolperiode begint. Kinderen die regelmatig naar de kinderopvang gaan behoeven geen toezicht, maar krijgen indien nodig wel verplichte taalondersteuning.

3 Talen in het basisonderwijs Geen aanbod van regionale/minderheidstalen talen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij aanvang	Toetsen van taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt	Voorafgaande aan regulier onderwijs	alle	landelijk gestandaardiseerd

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Aanvang taalonderwijs	Roostering	Voorwaarden aan groepsgrootte	Toetsen van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	afwezig	halverwege	onder schooltijd	5–10	landelijk gestandaardiseerd	landelijke of schoolbepaalde standaarden	volledig
IT	alleen voor moedertaalsprekers	samenhangend en uitgewerkt	afwezig	vanaf 1 jaar	buiten schooltijd	>10	schoolbepaald	niet gespecificeerd	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursus voorafgaande aan aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	algemeen gekwalificeerde docenten	algemeen	algemeen	n.v.t.
VT	taaldocenten	vakspecifiek	algemeen	n.v.t.
IT	taaldocenten	algemeen	algemeen	informele financiële steun

Talen aangeboden in het basisonderwijs:

Vreemde Talen	Engels en Frans of Duits verplicht, Spaans, Duits of Frans, en immigrantentalen zijn facultatief
Immigrantentalen	Albanees, Arabisch, Bosnisch, IJslands, Somalisch, Tamil, Turks, Urdu / Punjabi

Deense kinderen beginnen normaalgesproken op vijf- of zesjarige leeftijd aan de basisschoolperiode, die duurt tot hun vijftiende of zestiende jaar.

Tot 2002 werd op basisschoolniveau extra-curriculair onderwijs in immigrantentalen aangeboden, gefinancierd door de overheid. Dit is nog altijd het geval voor leerlingen uit de EU, de EER, Groenland en de Faeröer-eilanden. Voor alle andere leerlingen is het sinds 2002 aan de betreffende gemeenschap om onderwijs in een immigrantentaal aan te bieden. Onderwijs in immigrantentalen wordt als gevolg hiervan alleen aangeboden in grote gemeentes waar aanzienlijke aantallen immigranten vertoeven, zoals in Kopenhagen.

Een recent commissierapport, *Sprog er nøglen til verden* (2011), bevat het voorstel om het Engels al in het eerste jaar van de basisschool in te voeren en een derde taal (Duits of Frans) op elf- of twaalfjarige leeftijd. Bovendien bevat het rapport het voorstel om een brede variatie aan talen, zoals Arabisch, Chinees en Portugees/Braziliaans, als keuzevak aan te bieden.

4 Talen in het voortgezet onderwijs

Geen aanbod van regionale/minderheidstalen talen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij schoolaanvang	Toetsen taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt	afwezig	afwezig	geen

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Roostering	Minimale groepsomvang	Periodieke toetsing van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	afwezig	deels onder schooltijd	>10	landelijk niveau	gekoppeld aan CEFR	volledig
IT	alle	samenhangend en uitgewerkt	afwezig	buiten schooltijd	5–10	schoolbepaald	schoolbepaalde standaarden	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Vereiste vaardigheidsniveau	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten	vakspecifiek	algemeen	landelijke of schoolbepaalde standaarden	n.v.t.
VT	taaldocenten	vakspecifiek	algemeen	landelijke of regionale standaarden	informele financiële steun
IT	taaldocenten	vakspecifiek	algemeen	n.v.t.	n.v.t.

Talen aangeboden in het voortgezet onderwijs:

Vreemde Talen (<i>schuin gedrukte talen alleen aangeboden in de hogere niveaus van het voortgezet onderwijs</i>)	Verplicht: Engels Facultatief: <i>Oud Grieks, Chinees, Frans, Duits, Italiaans, Japans, Latijn, Russisch, Spaans</i>
Immigrantentalen	Arabisch en Turks

In het Deens voortgezet onderwijs wordt een gedegen kennis van de nationale taal verwacht. Het toetsen van taalvaardigheden is onderdeel van de toelatingsprocedure op secundair niveau.

Het Deens en Engels zijn de enige verplichte talen. Oudgrieks, Arabisch, Chinees, Duits, Frans, Italiaans, Japans, Latijn, Russisch, Spaans en Turks zijn keuzevakken sinds de laatste onderwijshervorming in 2005. Deze hervorming heeft geleid tot een dramatische terugval in het aantal leerlingen dat meerdere vreemde talen leert. Het aantal leerlingen dat drie vreemde talen leert is teruggelopen van 41% naar 3%; ondanks lichte aanpassingen in de hervormingsmaatregelen is dit beeld niet sterk veranderd.

5 Talen in beroepsonderwijs en hoger onderwijs voor volwassenen

Talen in het beroepsonderwijs (in drie instellingen)

Geen aanbod van regionale/minderheidstalen en immigrantentalen

		Aanbod taalprogramma's	Curriculum	Te bereiken niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
VT	Instelling A	geen specificatie	geen richtlijnen	geen	geen
	Instelling B	geen specificatie	geen richtlijnen	geen	volledig
	Instelling C	geen specificatie	geen richtlijnen	geen	geen

Hoger onderwijs voor volwassenen (in drie universiteiten)

	Instructietaal/-talen	Talen op de website	Doelgroepen voor ondersteuning in de nationale taal	Te behalen niveau van vreemde instructietaal	Werving niet-nationale studenten	Mobiliteit voor talenstudenten	Mobiliteit voor niet-talenstudenten
Universiteit A	nationale en vreemde talen	nationale en vreemde talen	alle	geen	alleen internationaal	facultatief	facultatief
Universiteit B	nationale en vreemde talen	nationale en vreemde talen	alle	geen	alleen internationaal	facultatief	facultatief
Universiteit C	nationale, vreemde en R/M-talen	nationale en vreemde talen	beperkt	geen	alleen internationaal	facultatief	facultatief

De Deense universiteiten volgen tegenwoordig het Anglosaksische onderwijssysteem (bachelor/master), in navolging van het proces om tot een Europees Ruimte voor Hoger Onderwijs te komen (het Bologna-proces). Deze veranderingen en ook de toenemende internationalisatie, die tevens dient om buitenlandse studenten te trekken, hebben tot gevolg dat de Deense universiteiten meer dan 25% van hun cursussen in het Engels aanbieden. Ook het hoger beroepsonderwijs (90–150 ECTS) en het middelbaar beroepsonderwijs (180-240 ECTS) biedt een aanzienlijk aantal cursussen in het Engels.

Sinds 2005 loopt het aantal studenten dat zich inschrijft voor vreemdetaalonderwijs gestaag terug, waardoor meerdere taalprogramma's afgestoten zijn. Spaans, Duits en Frans worden nog op veel plekken onderwezen, terwijl Italiaans en Russisch amper studenten trekken. Er is een lichte toename merkbaar voor Japans en Chinees. Sommige universiteiten bieden Turks en Arabisch.

6 Talen in audiovisuele media en geschreven pers

TV-producties in andere dan de nationale taal	Bioscoopfilms in andere dan de nationale taal	Programma's in RMT buiten eigen regio	Beschikbaarheid gebarentaal op TV
ondertiteling	ondertiteling	altijd	regelmatig in Kopenhagen nooit in Aarhus en Aabenraa

Denemarken telt zes televisiekanalen, waarvan voor drie (DR1, DR2, TV2) kijkgeld betaald moet worden. Daarnaast bestaan er enkele lokale televisiestations die dagelijks uitzenden. Volgens een wet uit december 2002 dienen radio- en televisieprogramma's openbare toegang te bieden tot informatie en debatten van groot maatschappelijk belang. Zij moeten bovendien aandacht schenken aan de Deense taal en cultuur.

Bij belangrijke mediagebeurtenissen wordt regelmatig gebarentaal geboden; ook is er een speciaal kanaal met gebarentaal.

7 Talen in de publieke sector en in de openbare ruimte

Geïstitutionaliseerde taalstrategieën op stadsniveau (2 steden)

Aantal beoefende talen	Aanwezigheid op website	Externe of interne vertalers of tolken	Vaardigheid in andere talen dan de nationale taal in functieomschrijving van werknemers	Werving van talensprekers tot ondersteuning van maatschappelijke doelen	Taalcursussen voor personeel	Bijhouden van taalvaardigheden van personeel
>4	Kopenhagen	Kopenhagen Aabenraa			Kopenhagen	
3-4						
1-2	Aabenraa		Aabenraa	Aabenraa	Aabenraa	

Het Verdrag voor de Noordse Talen stelt dat de inwoners van de Noordstalige landen het recht hebben om de publieke diensten in elk der Noordse landen in hun eigen taal te contacteren.

Communicatiemogelijkheden

TOP 5	MONDELINGE Communicatiemogelijkheden	SCHRIFTELIJKE Communicatiemogelijkheden
	Alarmdiensten	Immigratie- en integratiediensten
	Immigratie- en integratiediensten	Juridische zaken
	Toeristische diensten	Toeristische diensten
	Gezondheidsdiensten	Gezondheidsdiensten
	Sociale zaken Juridische zaken	Sociale zaken

8 Talen in het bedrijfsleven (12 bedrijven)

Algemene taalstrategieën								
	Aanwezigheid algemene taalstrategieën	Nadruk op taalvaardigheden bij werving	Internationale mobiliteitsvoorziening	Gebruik van externe vertalers/tolken	Overzicht taalvaardigheden onderpersoneel	Gebruik netwerken voor taaltraining	Gebruik van EU-programma's/-subsidies	Bewustzijn EU-programma's/-subsidies
Wijdverspreid gebruik	4	7	1	5	0	0	0	0

		Interne taalstrategieën						Externe taalstrategieën			
		Samenwerking met onderwijssector voor talen	Belonings-/promotiebeleid gebaseerd op taalvaardigheden	Aanbod taaltraining	Gebruik van CEFR	Talen gebruikt voor werkplaatsdocumenten/intranet	Talen gebruikt voor software, webprogrammatuur	Talen gebruikt voor jaarverslagen/bedrijfsrapporten	Talen gebruikt voor marketingmateriaal	Talen gebruikt voor uitdragen bedrijfsnaam/-identiteit	Talen gebruikt voor website
NT	Wijdverspreid gebruik	1	0	3	0	11	11	10	12	12	11
ZE	Wijdverspreid gebruik	0	0	2	0	3	6	4	3	5	6
Anders	Wijdverspreid gebruik	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2

Het Deens bedrijfsleven bestaat vooral uit midden- en kleinbedrijf. 92% van de bedrijven heeft minder dan 10 werknemers; minder dan 2% heeft meer dan 50 werknemers. 67,7% van de banen bestaat bij particuliere bedrijven.

Volgens een onderzoek door de Vereniging voor Deense Industrie uit 2007 is bij meer dan 25% van de grote ondernemingen het Engels de bedrijfstaal. Er is sprake van verminderd gebruik van andere talen en vertaaldiensten. De Vereniging voor Deense Industrie heeft haar grote zorgen geuit over het teruglopende aantal taalstudenten. Ze deed een mogelijke oplossing aan de hand met het voorstel om competenties te combineren, bijv. de combinatie van technische en talige vaardigheden.

Belangrijkste bevindingen:

De afgelopen 150 jaar was Denemarken een grotendeels eentalig land, met het Deens als de belangrijkste taal. De burgers hadden een redelijk goede beheersing van Duits en Frans en, sinds 1945, Engels. Bovendien hadden de Denen wegens de goede onderlinge verstaanbaarheid van Deens, Noors en Zweeds uitstekende toegang tot geheel Scandinavië.

In de afgelopen tien jaar heeft het Engels een veel sterkere plaats verworven, ten koste van het Duits en Frans. De taalstrategie van parallelle van het Deens en Engels die de Deense regering volgt heeft aanzienlijk bijgedragen tot deze ontwikkeling. Taalvaardigheid in vreemde talen, waaronder de Scandinavische talen, neemt af. Vaardigheid in immigrantentalen als Arabisch en Turks wordt niet bevorderd als een meerwaarde. Het gevolg is dat er op universiteiten en bij scholen en bedrijven sprake is van een afnemende interesse in andere vreemde talen dan het Engels. Indien Denemarken het taalbeleid van de EU en de Raad van Europa wil navolgen, kan deze ontwikkeling een aanzienlijk obstakel vormen. De recente voorstellen om het Engels al aan het begin van de basisschool in te voeren zal deze ontwikkeling waarschijnlijk doen versnellen.

Veelbelovende initiatieven en pilotprojecten

Content and Language Integrated Learning (CLIL)

Bij de *Købmagergade skole* in Fredericia wordt sinds 2001 geëxperimenteerd met internationalisatie en *Content and Language Integrated Learning* (CLIL). In 2005 is aangesloten bij een internationale stroming waarbij op lager secundair niveau vakken als biologie en wiskunde door moedertaalsprekers van het Engels worden gegeven in het Engels.

Centrum voor Internationalisatie en Parallel Taalgebruik (CIP)
Het Centrum voor Internationalisatie en Parallel Taalgebruik (CIP) is in 2008 opgericht aan de Universiteit van Kopenhagen als hulpmiddel voor de doelstelling van de universiteit om een taalbeleid te implementeren op basis van de uitgangspunten van het parallel taalgebruik.

Coördinatiepunt Noordse talen

Het Coördinatiepunt Noordse talen is in 2009 opgericht onder auspiciën van de Noordse Ministerraad om de onderlinge verstaanbaarheid te vergroten tussen de sprekers van de Scandinavische talen van het vasteland: Deens, Zweeds en Noors.

Tegn på sprog (Gebarentaal)

Tegn på sprog is een onderzoeks- en ontwikkelingsproject dat in 2008 is opgestart voor een periode van 6 jaar door de Ministeries van Onderwijs en Integratie in een veelomvattende samenwerking met universiteiten, *university colleges* en scholen. De doelstelling is om inzicht te krijgen in de wijze waarop kinderen die het Deens als tweede taal hebben, omgaan met geschreven Deens. Daarnaast dienen nieuwe onderwijsstrategieën te worden ontwikkeld.

Verwijzingen

- *Sprog til Tiden (Taal in de tijd). Rapport van de taalbeleidsafdeling van de Deense regering (2008).*
- *Sprog er nøglen til verden (Taal is de sleutel tot de wereld). Rapport van een werkgroep van het Ministerie van Onderzoek, Innovatie en Hoger Onderwijs (2011).*
- *Verdrag voor de Noordse Talen (1987).*
- www.efnil.org

5 ESTLAND

Kersti Sõstar

Plaatselijke omstandigheden

Om de hedendaagse taalsituatie in Estland te kunnen begrijpen, moet we een blik werpen op de geschiedenis. Voor de Eerste Wereldoorlog was Estland twee eeuwen lang deel van het Russische rijk. Toch was het Duits de officiële staatstaal tot 1880, toen Russisch die rol overnam. De Estische taal kreeg in de eerste periode van de Republiek Estland (1918–1940) de status van officiële taal, met het aannemen van de eerste Grondwet van Estland in 1920. In de Sovjettijd (1945–1985) emancipeerde het Estisch zich verder, maar in mindere mate dan in de periode daarvoor. Destijds was het Russischtaalig centraal bestuur in de Sovjet-Unie ook overheersend in verschillende economische sectoren. Het Russisch verspreidde zich tevens naar andere gebieden van het dagelijks leven. Sovjetburgers die naar Estland waren verhuisd maar geen Estisch spraken, werden aangesteld in de publieke sector, maar tot 1989 hoefden ze geen Estisch te kennen. Sindsdien hebben alle ingezetenen van het land meer mogelijkheden gekregen om Estisch, maar ook vreemde talen te leren. Het taalbeleid is er verder op gericht het recht te versterken van nationale minderheden om hun eigen culturen te onderhouden.

1 Talen in officiële documenten en databestanden

De nationale taal, vreemde talen en immigrantentalen worden behandeld in wetgeving betreffende taal en/of in taalbeleidsdocumenten. Het leren en onderwijzen van de nationale taal in het buitenland wordt voor kinderen en/of volwassenen die Estland als land van herkomst hebben (mede) gefinancierd in België en Luxemburg. Estland heeft het *Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen* niet ondertekend en geratificeerd. De nieuwe nationale Wet op de Talen (2011) stelt echter dat het van belang is om alle Estische R/M-talen te beschermen.

In Estland vindt officiële landelijke dataverzameling op het gebied van taaldiversiteit plaats middels periodiek bijgewerkte volkstellingen. Daarbij wordt aandacht besteed aan nationale talen, R/M-talen en immigrantentalen, aan de hand van een vraag naar de moedertaal en een vraag naar de taalbeheersing inzake spreken/verstaan/lezen/schrijven.

Aspecten van taalgebruik zijn niet alleen geregeld in de Taalwet, maar ook middels de Grondwet, de Wet op het Burgerschap en meerdere andere wetten die betrekking hebben op het onderwijs in de Republiek Estland. De Taalwet behandelt de omstandigheden waaronder variëteiten van het Estisch, vreemde talen, minderheidstalen en de Estische Gebarentaal worden gebruikt, en gaat ook in op de taalsituatie van mensen met speciale behoeftes. Er is een belangrijke plaats weggelegd voor strategieën voor taalontwikkeling. De Estische Taalraad, in het leven geroepen door de Minister van Onderwijs, heeft de eerste strategie voor de ontwikkeling van het Estisch voor de periode 2004–2010 opgesteld. Voor de periode 2011–2017 is het Ontwikkelplan voor het Estisch voorbereid. Deze twee documenten behandelen tot op zekere hoogte ook aspecten van meertaligheid en vreemde talen. Aspecten van vreemde talen worden ook behandeld in de Estische Strategie voor Vreemde Talen 2009–2015 (www.hm.ee/index.php?03247, *Eesti võõrkeelne strateegia 2009–2015*)

Volgens het Ministerie van Onderwijs en Onderzoek bestaan op korte termijn nog geen voornemens om het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen (EHRMT) te ratificeren, al voldoet Estland aan alle criteria.

**Aanvullende ondersteuning NT=Aanvullende ondersteuning voor Nationale Taal
VT=Vreemde Talen
RMT=Regionale/Minderheidstalen
IT=Immigrantentalen**

2 Talen in voorschools onderwijs

Geen aanbod van regionale/minderheidstalen, vreemde talen en immigrantentalen en geen aanvullende ondersteuning voor de nationale taal

	Doelgroepen	Duur	Voorwaarden aan groepsgrootte	Dagen per week	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Aanwezigheid overheidsfinanciering
VT	geen ondersteuning	<1 jaar	geen	<0,5 dag	algemeen	algemeen	geen

Talen aangeboden in voorschoolse educatie:

Vreemde talen	Engels, Duits, Frans, Russisch
---------------	--------------------------------

Op voorschoolse opvang is het Estisch meestal de instructietaal, al kan het plaatselijk bestuur besluiten om een andere taal te gebruiken. Onderwijs geschiedt volgens het nationaal curriculum voor voorschoolse instellingen voor kinderopvang. Aan kinderen die geen Estisch kennen wordt vanaf 3 jaar Estisch geleerd. De taaltraining wordt hierbij gefinancierd door de staat, via het plaatselijk bestuur. Veel kinderopvangcentra waar het Estisch wordt onderwezen nemen sinds 2003 deel aan programma's voor taalonderdompeling. De betrokken medewerkers hebben speciale cursussen gekregen. De studie Estisch als moedertaal geeft aandacht aan uitspraak, zinsbouw, lezen en schrijven en het wekken van de interesse voor literatuur bij het kind.

In toenemende mate worden ook vreemde talen aangeleerd op voorschoolse instellingen. Dit gebeurt op het verzoek van ouders en op initiatief van instellingen die opereren namens buitenlandse staten en vreemde talen en culturen in Estland vertegenwoordigen. Hierover zijn echter geen verdere numerieke gegevens bekend.

3 Talen in het basisonderwijs

Geen aanbod van regionale/minderheidstalen en immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij aanvang	Toetsen van taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt	voorafgaande aan regulier onderwijs	afwezig	schoolbepaald

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Aanvang taalonderwijs	Roostering	Voorwaarden aan groepsgrootte	Toetsen van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	afwezig	halverwege	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	gekoppeld aan CEFR	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursus voorafgaande aan aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	
VT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	informele financiële steun

Talen aangeboden in het basisonderwijs:

Vreemde Talen	Keuze uit Engels, Duits, Frans of Russisch: één taal is verplicht, de rest is facultatief
----------------------	---

Les in de moedertaal (Estische taal en cultuur of Russische taal en cultuur) is verplicht vanaf de eerste fase van het basisonderwijs (en ook in alle vervolgstadia). Sinds het schooljaar 1991–1992 worden vanaf groep drie ook vreemde talen onderwezen in het reguliere onderwijs. De leerlingen (of hun ouders) mogen hierbij vrijelijk bepalen welke taal er wordt geleerd (Engels, Russisch, Duits of Frans). Op scholen waar een andere taal dan het Estisch de instructietaal is, wordt de nationale taal vanaf groep 1 onderwezen. Net als het Estisch worden ook de vreemde talen onderwezen volgens het schoolcurriculum. In 1997 werd het eerste programma opgestart voor het leren van Estisch op scholen waar een andere instructietaal in gebruik is. Om het leren van Estisch te bevorderen nemen veel van die scholen deel aan het programma van taalonderdompeling op vroege leeftijd. Vanaf het curriculum van 2002 kregen scholen de mogelijkheid om al vanaf groep 1 met het leren van vreemde talen te beginnen; verplicht is dat pas vanaf groep 3.

4 Talen in het voortgezet onderwijs

Geen aanbod van regionale/minderheidstalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij schoolaanvang	Toetsen taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt	voor regulier	afwezig	landelijk gestandaardiseerd

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Roostering	Minimale groepsvang	Periodieke toetsing van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinitiering
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	afwezig	onder schooltijd	geen	landelijk gestandaardiseerd	gekoppeld aan CEFR	volledig
IT	alleen voor moedertaalsprekers	geen richtlijnen	afwezig	buiten schooltijd	>10	geen	landelijke of regionale standaarden	geen

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Vereiste vaardigheidsniveau	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning voor nationale taal	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	gekoppeld aan CEFR	
VT	algemene docenten	vakspecifiek	vakspecifiek	gekoppeld aan CEFR	geen
IT	algemene docenten	algemeen	algemeen	n.v.t.	

Talen aangeboden in het voortgezet onderwijs:

Vreemde Talen	Engels, Duits, Frans, Russisch, andere taal, twee van deze talen zijn verplicht
Immigrantentalen	Chinees, Fins, Zweeds

In 1996 werd het eerste nationale curriculum voor regulier onderwijs aangenomen. Hierin werd de inhoud van de leerstof per schoolfase vastgesteld. Op basis van dit curriculum hebben de scholen hun leerstof per vak samengesteld en dus ook voor de moedertalen (Estisch en Russisch) en de bijbehorende literatuur alsook voor vreemde talen. Vreemde taal A – de eerste vreemde taal – wordt vanaf de derde klas onderwezen, en Vreemde taal B vanaf de zesde klas. De derde vreemde taal – Vreemde taal C – kan in de tiende klas als keuzevak worden gevolgd. In de afgelopen jaren koos bijna de helft van alle scholieren Engels als eerste vreemde taal, gevolgd door Russisch als tweede en Duits als derde vreemde taal. In het laatste schooljaar volgde van alle scholieren 8,9% Duits en maar 1,9% Frans. Onder de keuzevakken is Duits het meest populair. Naast deze talen bieden meerdere scholen de mogelijkheid om andere talen als derde taal te leren, zoals Hebreeuws, Chinees (Mandarijn), Spaans, Italiaans, Japans, Latijn, Zweeds of Fins. Om het leren van Estisch als tweede taal vanaf de zesde klas te ondersteunen zijn veel scholen begonnen met een programma voor taalonderdompeling op latere leeftijd.

In 2007 startte de overgang naar deels Estische taal instructie in scholen met andere instructietalen; in het academische jaar 2011/2012 werd 60% van het minimale aantal verplichte vakken in Estisch onderwezen. Herziende nationale curricula voor het basis en voortgezet onderwijs worden sinds 2011/2012 ingevoerd.

De resultaten voor het Estisch als tweede taal en voor vreemde talen worden beoordeeld in overeenstemming met het systeem voor uniforme taalvaardigheidstoetsing van de Raad van Europa (CEFR).

5 Talen in beroepsonderwijs en hoger onderwijs voor volwassenen

Talen in het beroepsonderwijs (in drie instellingen)

Geen aanbod van regionale/minderheidstalen en immigrantentalen

		Aanbod taalprogramma's	Curriculum	Te bereiken niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
VT	Instelling A	geen specificatie	geen richtlijnen	geen	geen
	Instelling B	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	landelijk	volledig
	Instelling C	beperkt aanbod	samenhangend en uitgewerkt	landelijk	volledig

Hoger onderwijs voor volwassenen (bij drie universiteiten)

	Instructietaal/-talen	Talen op de website	Doelgroepen voor ondersteuning in de nationale taal	Te behalen niveau van vreemde instructietaal	Werving niet-nationale studenten	Mobiliteit voor talenstudenten	Mobiliteit voor niet-talenstudenten
Universiteit A	nationale en vreemde talen	nationale, vreemde en R/M-talen	beperkt	gekoppeld aan CEFR	internationaal en met immigratieachtergrond	facultatief	facultatief
Universiteit B	nationale en vreemde talen	nationale en vreemde talen	beperkt	gekoppeld aan CEFR	alleen internationaal	facultatief	facultatief
Universiteit C	nationale, vreemde en R/M-talen	nationale en vreemde talen	alle	gekoppeld aan CEFR	internationaal en met immigratieachtergrond	facultatief	facultatief

Op beroepsonderwijsinstellingen is het Estisch de instructietaal. Het gebruik van andere talen als instructietaal wordt geregeld door de Minister van Onderwijs en Onderzoek.

Beroepsonderwijsinstellingen leveren hun onderwijs volgens schoolcurricula en nationale curricula voor modules binnen het beroepsonderwijs. Waar het Russisch de instructietaal is, is sprake van verplicht Estisch taalonderwijs, waarbij uit wordt gegaan van het niveau aan het einde van het basisonderwijs (ISCED 2, of de negende klas). Vreemde talen worden in de curricula opgesplitst in twee soorten: vreemde taal en specialistische vreemde taal. Het aantal vreemde talen en de variatie in het aanbod verschilt per school of specialisatie. Er is sprake van meer variatie en meer modules binnen de specialisaties van het vervolgonderwijs dan binnen het basisonderwijs. Bij sommige technische opleidingen is er helemaal geen sprake van vreemdetaalonderwijs. Voor sommige dienstverlenende opleidingen binnen het beroepsonderwijs worden wel vreemde talen onderwezen, zoals Engels, Frans, Duits, Russisch, Italiaans, Zweeds of Fins.

De Estische Kwalificatie-autoriteit coördineert de ontwikkeling van vakgerelateerde standaarden. Daarbij wordt o.a. het beheersingsniveau in Estisch of vreemde talen gespecificeerd dat voor het betreffende vak vereist is. De vereiste kennis van het Estisch voor ambtenaren en andere werknemers en ondernemers in overheidsdienst is vastgelegd in een Regeringsreglement. In navolging van een amendement op de Taalwet uit 2008 zijn verplichte taalvaardigheidsniveaus geïntroduceerd die in overeenstemming zijn met het CEFR van de Raad van Europa. Estische taalexamens voor de CEFR-niveaus A2, B1, B2 en C1 worden middels staatsexamens afgenomen.

Volgens de Wet op de Universiteiten is het Estisch de instructietaal op universiteiten. De universiteitsraden beslissen over het gebruik van andere talen. Het doel is om zodoende hoger onderwijs in het Estisch te bieden, wat tot een hoge mate van beheersing leidt. Aan de andere kant neemt echter naar aanleiding van de internationalisatie tegelijk het aandeel Engelstalig onderwijs toe, vooral in de laatste fase van het hoger onderwijs. Bij hogeronderwijsinstellingen wordt ook het Russisch als instructietaal gebruikt.

Studenten die een bachelor volgen, kiezen meestal Engels als algemeen vak, gevolgd door Russisch, Estisch als tweede of als vreemde taal, Duits en – in mindere mate – Frans. De mogelijkheden om andere vreemde talen te leren zijn sterk toegenomen door middel van de universitaire taalcentra; men kan Italiaans, Spaans, Fins, Zweeds, Turks en ook nog andere talen leren. Studenten bij een vreemtaalopleiding krijgen deze vreemde taal als specialisatie aangeboden, terwijl alle andere studenten de taal op basis- of gespecialiseerd niveau kunnen volgen. Al gelden vreemde talen bij de opleidingen meestal als keuzevakken, toch kan de vaardigheid in vreemde talen ook worden meegenomen in de eindresultaten voor het hoger onderwijs, als vastgelegd in de Standaard voor Hoger Onderwijs. Dit is een stimulans om vreemde talen te leren. Een goede vaardigheid in vreemde talen onder docenten en studenten dient om de doelstellingen van de Strategie voor de Internationalisering van het Hoger Onderwijs te helpen bereiken.

6 Talen in audiovisuele media en geschreven pers

	TV-producties in andere dan de nationale taal	Bioscoopfilms in andere dan de nationale taal	Programma's in RMT buiten eigen regio	Beschikbaarheid gebarentaal op TV
Tallinn	ondertiteling	ondertiteling	altijd	altijd
Tartu	ondertiteling	ondertiteling	altijd	altijd
Narva	nasynchronisatie	nasynchronisatie	regelmatig	altijd

Gewoonlijk worden tv-programma's en films ondertiteld. Zodoende worden mensen al vanaf jonge leeftijd blootgesteld aan andere talen dan het Estisch. Maar omdat het merendeel van de aangeboden programma's in het Engels is, worden de meeste kijkers vooral aan het Engels blootgesteld en minder aan het Russisch, Duits en Spaans. Kinderprogramma's – vooral tekenfilms – worden vaak nagesynchroniseerd.

Naast het Estisch worden maar weinig andere talen gebruikt op de nationale televisie. Wel zijn er bij de Estische Nationale Omroep pogingen gaande om nieuws- en cultuurprogramma's in het Russisch te verzorgen. Tegelijkertijd zijn via schoteltelevisie en internet programma's uit de hele wereld beschikbaar, die dan ook intensief worden bekeken. Zulk televisieaanbod maakt echter geen deel uit van dit onderzoek.

In de drie onderzochte steden is sprake van een beperkt aanbod van vreemde talen in kranten, alhoewel het Russisch sterk aanwezig is. Dit valt te verklaren door de aanwezigheid van een omvangrijke Russische gemeenschap.

7 Talen in de publieke sector en in de openbare ruimte

Geïstitutionaliseerde taalstrategieën op stadsniveau

Aantal beoefende talen	Aanwezigheid op website	Externe of interne vertalers of tolken	Vaardigheid in andere talen dan de nationale taal in functieomschrijving van werknemers	Werving van talensprekers tot ondersteuning van maatschappelijke doelen	Taalcursussen voor personeel	Bijhouden van taalvaardigheden van personeel
>4	Tallinn					
3-4	Tartu	Tallinn Tartu	Tallinn			Narva
1-2	Narva	Narva	Tartu Narva	Tallinn Tartu Narva	Tallinn Tartu Narva	

Communicatiemogelijkheden

TOP 5	MONDELINGE Communicatiemogelijkheden	SCHRIFTELIJKE Communicatiemogelijkheden
	Toeristische diensten Onderwijsdiensten Alarmdiensten Gezondheidsdiensten Sociale diensten	Toeristische diensten Onderwijsdiensten Alarmdiensten Gezondheidsdiensten Sociale diensten

De Taalwet van de Republiek Estland, die in 1995 werd aangenomen, noemt expliciet de domeinen waarbinnen het gebruik van het Estisch als verplicht geldt. Hierin worden ook de voorwaarden voor en de mate van gebruik van de talen van nationale minderheden bij staatsinstellingen en lokale overheidsdiensten bepaald. In gebieden waar minstens de helft van de bevolking deel uitmaakt van een nationale minderheid hebben inwoners het recht om door het plaatselijk bestuur en de overheidsdiensten in hun eigen taal (naast het Estisch) geïnformeerd te worden. Dit is het geval bij twee van de drie onderzochte steden. In deze steden worden diensten in meerdere talen geboden, waarbij Russisch, Engels en Fins de meest voorkomende zijn. Stedelijke websites hebben versies die, naast in de nationale taal, ook in het Engels en Russisch gesteld zijn. Informatie voor toeristen wordt geboden in het Fins, Zweeds en Duits.

8 Talen in het bedrijfsleven (24 bedrijven)

Algemene taalstrategieën								
	Aanwezigheid algemene taalstrategieën	Nadruk op taalvaardigheden bij werving	Internationale mobiliteitsvoorziening	Gebruik van externe vertalers/tolken	Overzicht taalvaardigheden onderpersoneel	Gebruik netwerken voor taaltraining	Gebruik van EU-programma's/-subsidies	Bewustzijn EU-programma's/-subsidies
Wijdverspreid gebruik	5	15	7	6	0	6	0	0

		Interne taalstrategieën						Externe taalstrategieën			
		Samenwerking met onderwijssector voor talen	Belonings-/promotiebeleid gebaseerd op taalvaardigheden	Aanbod taaltraining	Gebruik van CEFR	Talen gebruikt voor werkplaatsdocumenten/intranet	Talen gebruikt voor software, webprogrammatuur	Talen gebruikt voor jaarverslagen/bedrijfsrapporten	Talen gebruikt voor marketingmateriaal	Talen gebruikt voor uitdragen bedrijfsnaam/-identiteit	Talen gebruikt voor website
NT	Wijdverspreid gebruik	4	1	7	1	24	21	24	24	23	19
ZE	Wijdverspreid gebruik	2	0	8	0	9	13	9	12	9	14
Anders	Wijdverspreid gebruik	3	1	7	0	3	4	4	8	5	15

Vanouds zijn internationale handel en relaties belangrijk voor de Estische economie. Een schriftelijk uitgevaardigde bedrijfsstrategie voor taal legt het dan ook af tegen de algemene taalpraktijk. Taalvaardigheden worden gewoonlijk als een belangrijke functievoorwaarde beschouwd. Voor veel functies geldt dat kennis van Russisch en een extra vreemde taal – Engels of Duits – vereist is.

Het belang van meertaligheid in Estland wordt echter niet weerspiegeld in het taalprofiel voor het Estisch bedrijfsleven. De vier onderzochte bedrijfstypes (banken, hotels, supermarkten en bouwbedrijven) zijn niet per definitie gericht op internationale handel: zo richten kleine plaatselijke winkels en bouwbedrijven zich vaak slechts op de lokale gemeenschap.

Belangrijkste bevindingen:

Estland heeft in de loop der tijd aandacht besteed aan taalkwesties en zich ingezet voor het behoud en de ontwikkeling van het Estisch, voor de verbetering van de taalvaardigheden onder de gehele bevolking en voor het stimuleren van het gebruik van andere talen. Bij het analyseren van het eigen taalbeleid heeft Estland steun gekregen van de Afdeling Taalbeleid van de Raad van Europa. De analyse is in de zomer van 2011 afgerond. De verdere doelen zijn vastgelegd in strategieën voor het Estisch en voor vreemde talen die in de afgelopen decennia zijn opgesteld. De ontwikkeling van zulke strategieën heeft een belangrijke rol gespeeld, omdat specialisten uit verschillende sectoren bij elkaar zijn gebracht, wat samenwerking op het gebied van taal teweeg heeft gebracht. Samenwerking heeft ook geleid tot het versterken van de plaats van het Estisch op alle onderwijsniveaus. Al zijn strategische doelstellingen belangrijk, toch is de implementatie ervan afhankelijk van de beschikbare middelen. Dit geldt met name voor de implementatie van de Strategie voor Vreemde Talen.

Kort samengevat heeft Estland goede voorwaarden geschapen om het Estisch als moeder- en staats taal te onderwijzen. Engels en Russisch hebben een sterke positie onder de vreemde talen. Overige talen worden in veel mindere mate bestudeerd en gebruikt. De onderwijsinstellingen proberen meer mogelijkheden binnen de curricula te scheppen om een derde vreemde taal te leren. De ontwikkeling van meertaligheid wordt ondersteund en gestimuleerd middels verschillende projecten (voor onderwijs in het Frans, Duits, Zweeds, Fins etc.). Toch moet Estland nog een lange weg afleggen om tot ware meertaligheid te komen.

Veelbelovende initiatieven en pilotprojecten

De doelstellingen betreffende het stimuleren van het leren en verspreiden van Estisch als moedertaal of tweede taal, als uitgezet in het Ontwikkelplan voor het Estisch, verdienen het om nagestreefd te worden. De overgang, in 2007, naar Estisch taalonderwijs op scholen waar een andere taal dan het Estisch de instructietaal is, vergde en vergt veel middelen. Deze overgang is soepeler verlopen op scholen die deelnemen aan een programma voor taalonderdompeling. Daarnaast raakt ook de methode waarbij vakken in een andere taal worden gegeven, in meer wijdverspreid gebruik onder de scholen.

In Estische taalontwikkelplannen worden ook vreemde talen behandeld, en vice versa. Toch zijn de doelstellingen voor beide soorten talen vaak losgekoppeld. Estland zou er goed aan doen zich te richten op het CEFR, zowel voor wat betreft de uitgangspunten van het CEFR als de taalvaardigheidsniveaus die de Raad van Europa middels het CEFR onderscheidt. In 2006 heeft het Ministerie van Onderwijs en Onderzoek dit document naar het Estisch laten vertalen. De Estische Strategie voor Vreemde Talen is erop gericht het beleid van het aanleren en onderwijzen van vreemde talen te continueren, waarbij de huidige regelingen voor het subsidiëren van financiële waardering en toetsing van taalvaardigheid worden aangehouden. Onder de talrijke strategische doelen zouden de hierboven genoemde prioriteit moeten krijgen.

Toetsing van de beheersing onder volwassenen van het Estisch als tweede taal geschiedt op basis van de taalvaardigheidsniveaus die de Raad van Europa onderscheidt. Daarnaast dient de ontwikkeling van instrumenten voor zelftoetsing (zoals het Taalportfolio) en van landelijke toetsen voortgezet te worden. Bovendien zouden deze toetsingsmiddelen tot internationaal geaccepteerde vaardigheidscertificaten moeten leiden. De implementatie van het nationaal curriculum uit 2011, dat is gebaseerd op de taalvaardigheidsniveaus van de Raad van Europa, vormt een uitdaging voor het gehele Estische onderwijssysteem. De gehanteerde taalvaardigheidsniveaus dienen naar het beroeps- en hoger onderwijs voor volwassenen verspreid en daarmee in overeenstemming gebracht te worden; dit geldt ook voor de arbeidsmarkt.

Verwijzingen

Ontwikkelplan voor het Estisch 2011–2017
<http://www.hm.ee/index.php?03238>

Beleidsprofiel inzake taalonderwijs: Estland
<http://www.hm.ee/index.php?044904>

Estische Strategie voor Vreemde Talen 2009–2015
<http://www.hm.ee/index.php?03238>

Nationaal Curriculum voor Hoger Voortgezet Onderwijs
<https://www.riigiteataja.ee/akt/120092011002>

Taalwet <https://www.riigiteataja.ee/akt/118032011001>

Nationaal Curriculum voor het Basisonderwijs
<https://www.riigiteataja.ee/akt/120092011009>

6 FRANKRIJK

Louis-Jean Calvet

Plaatselijke omstandigheden

Alvorens over te gaan tot beschrijven van de omstandigheden in Frankrijk, is het van belang te onderstrepen dat de gebruikte enquête is gebaseerd op de aanname dat situaties in Europa zich laten vergelijken. Hierin schuilt het risico dat bepaalde landsspecifieke aspecten over het hoofd worden gezien. Bovendien – hoezeer het streven naar een overzicht van de navolging van Europese richtlijnen inzake talen ook gerechtvaardigd is – is de notie van het meten en rangschikken van verschillende landen twijfelachtig te noemen. Toch zullen de resultaten van het onderzoek zonder twijfel een waardevol databestand voor de betreffende landen vormen en dienen we in de komende periode te overwegen hoe we deze wetenschappelijk dienstbaar zullen maken. Het zou goed zijn de gegevens publiekelijk toegankelijk te maken in de vorm van een 'on request'-index die, bijvoorbeeld, is ingericht in navolging van de *Better Life Index* van de OECD.¹

Frankrijk (het Europese kerngebied en de overzeese gebiedsdelen) is een land waar een groot aantal talen wordt gesproken, hetzij inheems of ten gevolge van migratie. Het Ministerie van Nationaal Onderwijs, Onderzoek en Technologie en het Ministerie van Cultuur en Communicatie heeft, als onderdeel van hun werk in het kader van het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen, de taalkundige Bernard Cerquiglini de opdracht verstrekt om een rapport te schrijven over 'De Talen van Frankrijk'. Dit rapport is in april 1999 gepresenteerd. Opgesomd werden 75 'talen anders dan de officiële taal, die in het land in mondeling gebruik zijn'. Het gaat om talen die worden 'gesproken door Franse nationalen', zodat de talrijke talen die door immigranten worden gesproken mee worden geteld. Hierbij moet wel worden vermeld dat Frankrijk uit ethische overwegingen geen onderzoek doet naar etnische of nationale minderheden.

Wat de overdracht van deze regionale en immigrantentalen betreft, bevat de volkstelling van 1999 interessante gegevens. Deze laat zien dat 26% van de Fransen is opgevoed door mensen die thuis een andere dan de Franse taal spraken. De respondenten noemen 6700 'taalnamen', die overeenkomen met ongeveer 400 talen die door Ethnologue² met een ISO 639-3 code zijn geïdentificeerd en gecatalogiseerd. Het taaloverdrachtspercentage is voor de immigrantentalen: 86% voor Turks en 25% voor Pools; voor regionale talen is dit: 45% voor Elzassisch en 10% voor Bretons. Dit duidt erop dat de immigrantentalen sterker worden overgedragen dan de regionale talen en bovendien geldt: hoe recenter de migratiestroom, hoe hoger het overdrachtspercentage.. Voor de regionale talen daalt het overdrachtspercentage ononderbroken.

Tenslotte is het Frans de officiële taal in meer dan 30 landen waar het de tweede taal is en een grote vormvariatie kent. Het wordt ook als vreemde taal onderwezen aan immigrantengroeperingen in Frankrijk.

¹ www.oecdbetterlifeindex.org

² www.ethnologue.com

1 Talen in officiële documenten en databestanden

De nationale taal, vreemde talen, R/M-talen en immigrantentalen worden behandeld in wetgeving betreffende taal en/of in taalbeleidsdocumenten. Het leren en onderwijzen van de nationale taal in het buitenland wordt voor kinderen en/of volwassenen die Frankrijk als land van herkomst hebben (mede gefinancierd in ca. 130 landen binnen en buiten Europa. *Het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen* is niet ondertekend door de regering en ook niet geratificeerd door het parlement in Frankrijk. Op nationaal niveau worden echter bepaalde R/M-talen en immigrantentalen erkend, beschermd en/of bevorderd in officiële nationale documenten en ook in landelijk en regionaal onderwijs. Het gaat dan om 8 R/M-talen die in Frankrijk worden gesproken (Baskisch, Bretons, Catalaans, Corsicaans, Gallo, Occitaans en de regionale talen van de Elzas en het departement Moselle) en daarbij nog 9 immigrantentalen (Algerijns Arabisch, Kroatisch, Italiaans, Marokkaans Arabisch, Portugees, Servisch, Spaans, Tunesisch Arabisch en Turks). Zowel R/M-talen als immigrantentalen worden aangeduid als *langues de France*, i.e. talen van liever dan in Frankrijk. Dit duidt op een opmerkelijk inclusieve benadering van minderheidstalen, die verder in Europese landen zeldzaam is.

In Frankrijk vindt officiële landelijke dataverzameling op het gebied van taaldiversiteit plaats middels volkstellingen en periodiek bijgewerkte taalonderzoeken. Daarbij wordt aandacht besteed aan nationale talen, R/M-talen en immigrantentalen, aan de hand van een vraag naar de thuistaal en een vraag naar de taalbeheersing inzake spreken/verstaan/lezen/schrijven.

Artikel 2 van de Franse grondwet (geëmendeerd op 25 juni 1992) stelt dat 'het Frans de taal van de Franse republiek is'. Artikel 75-1 (geëmendeerd op 23 juli 2008) stelt dat 'regionale talen onderdeel zijn van het nationaal erfgoed' (opgemerkt moet worden dat deze talen niet worden vermeld). Bovendien worden deze regionale talen (Baskisch, Bretons, Catalaans, Corsicaans, Creools, Occitaans, ...) op voortgezet niveau onderwezen en is er bij de werving van leerkrachten sprake van reguliere selectie middels toetsen (CAPES). Artikel 1 van de wet op 'het gebruik van de Franse taal' (4 augustus 1994) – de zogenoemde 'Wet van Toubon' – omschrijft het Frans als 'de taal van onderwijs, arbeid en publiek debat'. Hieronder worden, bij de betreffende paragrafen, ook andere artikels van deze wet aangehaald.

**Aanvullende ondersteuning NT=Aanvullende ondersteuning voor Nationale Taal
VT=Vreemde Talen
RMT=Regionale/Minderheidstalen
IT=Immigrantentalen**

2 Talen in voorschools onderwijs

Geen aanbod

Voor wat betreft de domeinen die door deze en de volgende drie paragraaftitels (basis-, voortgezet en hoger onderwijs) worden aangeduid, stelt artikel 11 van de wet op 'het gebruik van de Franse taal' dat:

'het Frans (...) de taal (is) van onderwijs, toetsing en selectie-examens alsook van scripties en dissertaties, zowel bij overheids- als bij particuliere instellingen, niettegenstaande gerechtvaardigde uitzonderingen op het gebied van onderwijs van regionale of vreemde talen en culturen of ingeval van buitenlandse (gast)docenten. Deze bepaling is niet van toepassing op internationale scholen of scholen die speciaal gericht zijn op buitenlandse leerlingen alsmede op scholen die lessen met een internationale uitstraling aanbieden.'

3 Talen in het basisonderwijs

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij aanvang	Toetsen van taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt	voorafgaande aan regulier onderwijs	afwezig	landelijk gestandaardiseerd

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Aanvang taalonderwijs	Roostering	Voorwaarden aan groepsgrootte	Toetsen van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alle	samenhangend en uitgewerkt	lokaal	halverwege	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	landelijke of regionale standaarden	volledig
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	lokaal	halverwege	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	gekoppeld aan CEFR	volledig
IT	alle	algemeen	afwezig	vanaf de laatste fase	buiten schooltijd	geen	schoolbepaald	landelijke of regionale standarde	deel

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursus voorafgaande aan aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.
RMT	algemeen gekwalificeerde docenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.
VT	algemeen gekwalificeerde docenten	vakspecifiek	vakspecifiek	geen
IT	algemeen gekwalificeerde docenten	geen	algemeen	n.v.t.

Talen aangeboden in het basisonderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Baskisch, Bretons, Catalaans, Corsicaans, Occitaans in Continentaal Frankrijk, Tahitiaans, Melanesische talen (Ajié, Drehu, Nengone, Paici) in overzees Frankrijk
Vreemde Talen	Verplicht: één taal uit Engels, Duits, en minder gebruikelijke ook andere talen zoals Arabisch, Chinees, Italiaans, Portugees, Russisch, Spaans.
Immigrantentalen	Arabisch, Kroatisch, Italiaans, Portugees, Servisch, Spaans, Turks

Het basisonderwijs vindt plaats in het Frans. Verder worden culturen en talen van landen van herkomst (ELCO) aangeboden in een aantal immigrantentalen, zoals Arabisch of Turks. Hierbij wordt gericht op kinderen van immigranten en organiseert het betreffende land van herkomst de onderwijsomgeving. Voor het Arabisch wordt de standaardvariëteit onderwezen en niet zozeer de taalvarianten die binnen gezinnen in gebruik zijn.

Basisschoolleerlingen (99,9% van de leerlingen in de 3^e fase) worden ook in een vreemde taal onderwezen, meestal het Engels. Sommigen ontvangen ook onderwijs in een regionale taal (49.800 leerlingen).

Er zijn ook seculiere en gratis scholen die op vrijwilligheid draaien (Diwan voor het Bretons, Calendreta voor het Occitaans, Bressola voor het Catalaans) en waar het onderwijs in de regionale taal plaatsvindt.

4 Talen in het voortgezet onderwijs

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij schoolaanvang	Toetsen taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt	voor regulier	voor ieder	landelijk niveau

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Roostering	Minimale groepsovang	Periodieke toetsing van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alle	samenhangend en uitgewerkt	lokaal	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	landelijke of regionale standaarden	volledig
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	wijdverspreid	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	gekoppeld aan CEFR	volledig
IT	alle	algemeen	wijdverspreid	deels onder schooltijd	geen	schoolbepaald	niet gespecificeerd	deels

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Vereiste vaardigheidsniveau	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.	n.v.t.
RMT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	gekoppeld aan CEFR	n.v.t.
VT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	gekoppeld aan CEFR	geen
IT	algemene docenten	geen	vakspecifiek	n.v.t.	n.v.t.

Talen aangeboden in het voortgezet onderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Baskisch, Bretons, Catalaans, Corsicaans, Occitaans regionale talen van de Elzas/Duits, regionale talen van de Moezel; Tahitiaans, Melanesische talen (Ajié, Drehu, Nengone, Paici) in overzees Frankrijk
Vreemde Talen	2 talen uit de volgende 19 zijn verplicht: Engels, Spaans, Duits, Arabisch, Chinees, Italiaans, Portugees, Russisch, Deens, Nederlands, Grieks, Hebreeuws, Japans, Noors, Pools, Zweeds, Turks, Klassiek Grieks en Latijn. Andere talen, zoals regionale talen, zijn facultatief.
Immigrantentalen	Arabisch, Kroatisch, Italiaans, Portugees, Servisch, Spaans, Turks

De verplichte syllabus voor het vreemdetaalonderwijs biedt scholieren keuze tussen meer talen dan in de meeste andere Europese landen. Er is onderscheid tussen twee categorieën, al naar gelang de benadering: enerzijds de talen van Europese lidstaten en anderzijds talen die verbonden zijn aan de oriëntatie in het buitenlands beleid van Frankrijk (Arabisch, Chinees, Japans, ...). Bij (ouders van) scholieren bestaat vaak voorkeur voor Engels, gevolgd door Spaans en Duits. Het verdient vermelding dat Russisch met de val van de Berlijnse Muur allengs uit de gratie is geraakt, en dat Arabisch vooral wordt gekozen door scholieren die een immigratieachtergrond hebben.

Aan de onderwezen vreemde talen die in het Franse landsprofiel zijn genoemd, moeten elf regionale talen worden toegevoegd (Baskisch, Bretons, Catalaans, Corsicaans, Creools, Gallo, Melanesische talen, regionale talen van de Elzas, regionale talen van de Moezel, Occitaans en Tahitiaans).

Verder mogen scholieren hun essay voor het eindexamen (*baccalauréat*) schrijven in een regionale of vreemde taal naar keuze. Bij het eindexamen van 2011 werden 57 talen zowel mondeling als schriftelijk beoordeeld.

5 Talen in beroepsonderwijs en hoger onderwijs voor volwassenen**Talen in het beroepsonderwijs (bij drie instellingen)**
Geen aanbod van immigrantentalen

		Aanbod taalprogramma's	Curriculum	Te bereiken niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	Instelling A	geen specificaties	geen richtlijnen	n.v.t.	geen
	Instelling B	geen specificaties	geen richtlijnen	n.v.t.	geen
	Instelling C	beperkt aanbod	algemeen	n.v.t.	volledig
VT	Instelling A	breed aanbod	algemeen	landelijk	deels
	Instelling B	breed aanbod	algemeen	gekoppeld aan CEFR	geen
	Instelling C	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	landelijk	volledig

Hoger onderwijs (bij drie universiteiten)

	Instructietaal/-talen	Talen op de website	Doelgroepen voor ondersteuning in de nationale taal	Te behalen niveau van vreemde instructietaal	Werving niet-nationale studenten	Mobiliteit voor talenstudenten	Mobiliteit voor niet-talenstudenten
Universiteit A	nationale en vreemde talen	nationale en vreemde talen	beperkt	landelijk of instellingsbepaald	alleen internationaal	facultatief	facultatief
Universiteit B	alleen nationale taal	nationale en vreemde talen	beperkt	gekoppeld aan CEFR	alleen internationaal	facultatief	facultatief
Universiteit C	alleen nationale taal	alleen nationale taal	beperkt	gekoppeld aan CEFR	alleen internationaal	facultatief	facultatief

De wet stelt (zie boven) dat het Frans de taal is van het hoger onderwijs. Aan universiteiten worden echter vele talen onderwezen; zo worden er aan de universiteit van Aix-Marseille al dertig talen onderwezen. Een gespecialiseerde hogeronderwijsinstelling als het *Institut National des Langues et Civilisations Orientales (INALCO)* biedt zelfs 93 verschillende talen aan.

6 Talen in audiovisuele media en geschreven pers

TV-producties in andere dan de nationale taal	Bioscoopfilms in andere dan de nationale taal	Programma's in RMT buiten eigen regio	Beschikbaarheid gebarentaal op TV
nasynchronisatie	ondertiteling	nooit	regelmatig

Op de nationale frequenties (voor radio en televisie) zijn lokale programma's in regionale talen te vinden (Bretons, Corsicaans, ...). In het onderzoek is geen aandacht geschonken aan de toegang tot vreemde talen op televisie; maar hier moet worden beklemtoond dat de verschillende kabel- en schotelpakketten toegang bieden tot kanalen in een scala aan wereldtalen. Wat de geschreven pers betreft zijn er weinig publicaties in regionale talen (men mag zich overigens afvragen of daarvoor wel een potentieel lezerspubliek bestaat), maar wel vele in vreemde talen. De combinatie van toerisme en immigratie zorgt ervoor dat meertaligheid door toedoen van buitenlanders een belangrijke plaats in Frankrijk inneemt. Het hele jaar door is een groot aantal geschreven media in vreemde talen verkrijgbaar in Parijs en Marseille, en in het toeristenseizoen ook in Corte. Hierbij telt Marseille 13 talen en Parijs 15 talen; in totaal zijn er 80 publicaties in vreemde talen in deze twee steden.

7 Talen in de publieke sector en in de openbare ruimte

Geïstitutionaliseerde taalstrategieën op stadsniveau

Aantal beoefende talen	Aanwezigheid op website	Externe of interne vertalers of tolken	Vaardigheid in andere talen dan de nationale taal in functieomschrijving van werknemers	Werving van talensprekers tot ondersteuning van maatschappelijke doelen	Taalcursussen voor personeel	Bijhouden van taalvaardigheden van personeel
>4	Marseille	Marseille			Parijs	
3-4		Parijs			Marseille	
1-2	Parijs		Marseille	Marseille		

Communicatiemogelijkheden

TOP 5	MONDELINGE Communicatiemogelijkheden	SCHRIFTELIJKE Communicatiemogelijkheden
	<ul style="list-style-type: none"> Toeristische diensten Vervoersdiensten Juridische zaken Theaterprogramma's Gezondheidsdiensten 	<ul style="list-style-type: none"> Toeristische diensten Vervoersdiensten Juridische zaken Onderwijsdiensten Gezondheidsdiensten

De publieke sector bedient zich van het Frans. De wet op 'het gebruik van de Franse taal' stelt expliciet dat personen die een openbare functie bekleden de Franse taal moeten gebruiken, ongeacht of hun werk zich in de publiekrechtelijke of privaatrechtelijke sfeer afspeelt (artikel 5).

In de publieke sfeer verschijnen regionale talen in enkele plaatsen op straatnaamborden en op de bewegwijzering van sommige snelwegen, geflankeerd door de Franse aanduiding. De situatie verschilt sterk per regio: het Corsicaans is op Corsica sterk vertegenwoordigd; dit is in mindere mate het geval voor het Bretons en het Occitaans in de betreffende regio's. Dit valt te begrijpen in het licht van hetgeen in de inleiding is gezegd over de zwakke mate van overdracht van deze talen.

8 Talen in het bedrijfsleven (24 bedrijven)

	Algemene taalstrategieën							
	Aanwezigheid algemene taalstrategieën	Nadruk op taalvaardigheden bij werving	Internationale mobiliteitsvoorziening	Gebruik van externe vertalers/tolken	Overzicht taalvaardigheden onderpersoneel	Gebruik netwerken voor taaltraining	Gebruik van EU-programma's/-subsidies	Bewustzijn EU-programma's/-subsidies
Wijdverspreid gebruik	7	11	5	7	0	3	0	0

		Interne taalstrategieën						Externe taalstrategieën			
		Samenwerking met onderwijssector voor talen	Belonings-/promotiebeleid gebaseerd op taalvaardigheden	Aanbod taaltraining	Gebruik van CEFR	Talen gebruikt voor werkplaatsdocumenten/intranet	Talen gebruikt voor software, webprogrammatuur	Talen gebruikt voor jaarverslagen/bedrijfsrapporten	Talen gebruikt voor marketingmateriaal	Talen gebruikt voor uitdragen bedrijfsnaam/-identiteit	Talen gebruikt voor website
NT	Wijdverspreid gebruik	3	1	4	1	23	21	23	23	23	22
ZE	Wijdverspreid gebruik	4	2	12	3	12	11	7	11	12	12
Anders	Wijdverspreid gebruik	2	1	5	1	1	0	1	0	2	1

Wat het gebruik van talen bij bedrijven betreft ligt de nadruk vooral op Europese talen (Engels, Spaans, Duits, Nederlands, Italiaans, Portugees, ...); als de verschillende factoren worden meegewogen, blijken deze verhoudingsgewijs het meest belangrijk te zijn.

Wat arbeidsovereenkomsten betreft legt de wet de nadruk op het primaire gebruik van het Frans, maar neemt daarnaast buitenlandse werknemers wel in bescherming. Artikel 8 van de wet op 'het gebruik van de Franse taal' stelt dan ook dat

'waar een contractuele functie alleen met een term uit een andere taal omschreven kan worden en hiervoor geen Frans equivalent bestaat, de overeenkomst een Franstalige verklaring van de term dient te bevatten. Indien de werknemer van buitenlandse nationaliteit is en er sprake is van een schriftelijke overeenkomst, dient, indien de werknemer zulks verzoekt, de overeenkomst te worden vertaald in de taal van de werknemer. Beide teksten zijn juridisch bindend. Waar er discrepantie tussen beide versies bestaan, kan alleen de versie in de taal van de werknemer tegen deze worden gehouden.'

Belangrijkste bevindingen:

Het is van belang om te benadrukken dat er bij de classificaties “immigrantentalen” en “vreemde” talen” in de werkelijkheid sprake is van slechts graduele verschillen en van een complexe dagelijkse werkelijkheid. Zo worden talen als het Italiaans, Spaans en Portugees op het voortgezet onderwijs onderwezen (als “vreemde” talen), terwijl deze tegelijkertijd de eerste taal van een deel van de immigrantenbevolking zijn. Het onderzoek toont aan dat het taalbeleid van Frankrijk op het vlak van onderwijs enerzijds een open karakter heeft waar het om de talen gaat (er worden veel talen aangeboden), maar tegelijk de uitwerking van de globalisering weerspiegelt (het Engels is overal dominant, gevolgd door Duits en Spaans). Wel is het zo dat de situatie in Corte de indruk geeft dat de aanwezigheid van een regionale taal de trend richting meertaligheid vertraagt.

Veelbelovende initiatieven en pilotprojecten

Op internationaal niveau heeft de *Organisation Internationale de la Francophonie* in 2012 een globaal forum over de Franse taal georganiseerd, in Quebec. Op landelijk niveau is in december 2011 door de Franse overheid een congres georganiseerd over meertaligheid in overzeese gebiedsdelen. Verder heeft de Strategische Adviesraad voor talen in januari 2012 een rapport gepubliceerd met de titel “Een taal leren is over de wereld leren”. Franse universiteiten, gemeenteraden en opleidingscentra bieden onderwijs aan in Frans als vreemde taal (FLE). Hierbij is de tweeledige bedoeling om zowel immigranten bij te staan bij de integratie en tevens om het gebruik van de Franse taal te verspreiden. Vanaf de opening van het academisch jaar 2012/2013 zal de universiteit van Straatsburg een project opstarten over onderlinge verstaanbaarheid van verwante talen. Tenslotte is Marseille de Europese Culturele Hoofdstad van 2013, wat bij zou moeten dragen aan de pogingen aldaar om de stad een meer meertalig karakter te geven.

7 DUITSLAND

Ingrid Gogolin, Joana Duarte, Patrick Grommes

Plaatselijke omstandigheden

Duitsland is een federale en sterk gedecentraliseerde staat, vooral op het gebied van onderwijs-, cultuur- en socialezekerheidsbeleid. Onderwijs is de verantwoordelijkheid van de individuele *Länder* (bondslanden), waardoor het niet mogelijk is om gegeneraliseerde informatie te verkrijgen omtrent Duitsland als geheel. Dit rapport stelt daarom drie *Länder* centraal. Omdat zelfs binnen de *Länder* geen betrouwbare generalisering mogelijk is voor veel van de vragen uit de LRE-vragenlijst, geven we er de voorkeur aan om ons rapport zonder gekwantificeerde resultaten te presenteren.

In de volgende paragrafen presenteren we illustratieve situaties ten aanzien van de verschillende domeinen die het LRE-project behandelt. We ondersteunen de voorbeelden met antwoorden op de LRE-enquête. Voor de domeinen 1 tot en met 4 hebben we de enquête opgestuurd naar experts bij de betreffende ministeries in Hamburg, Noordrijn-Westfalen en Beieren. Voor domein 5 hebben we contact gezocht met drie beroepsonderwijsinstellingen en universiteiten in de steden Berlijn, Flensburg en München. Voor domein 6 (media), 7 (publieke sector en openbare ruimte) en 8 (bedrijfsleven) hebben we ook informanten gezocht in dezelfde drie steden, Berlijn, Flensburg en München. Zowel deze steden als de genoemde *Länder* zijn gekozen op verzoek van de LRE-Stuurgroep.

1 Talen in officiële documenten en databestanden

Er is geen sprake van landelijke dataverzameling op het gebied van taaldiversiteit. Op het gebied van migratie verzamelt het Nationaal Statistisch Bureau (www.destatis.de/DE/) gegevens over buitenlandse nationaliteiten. Sinds 2008 worden middels de 'Mikrozensus' – een periodieke steekproef onder gezinnen – aanvullende gegevens verzameld over de 'geboorteplaats'. Gegevens over taal worden niet verzameld. Sinds kort wordt in een kleine aantal *Länder* (bijv. Hamburg, Noordrijn-Westfalen) bij de schoolaanvang gevraagd 'welke taal thuis vooral wordt gesproken'.

2 Talen in voorschools onderwijs

Er is bij voorschoolse instellingen een aantal speciale programma's ingevoerd. Vaak wordt er daarbij op aangestuurd om kinderen van immigranten zo vroeg mogelijk te laten integreren. Een voorbeeld van zo'n programma is 'Sag mal was', ontwikkeld door het bondsland Baden-Württemberg (zie <http://www.sagmalwas-bw.de/>; Baden-Württemberg-Stiftung, 2011).

Er wordt ook veel in het werk gesteld om de educatieve kwaliteit van voorschoolse groepskrachten te vergroten. Momenteel zijn de meeste van deze educatieve krachten niet in het bezit van

een academische graad of een opleiding van vergelijkbaar hoog niveau. Een centraal element bij deze initiatieven is de vraag hoe om te gaan met taal- en culturele diversiteit in het basisonderwijs (zie bijv. <http://www.weiterbildungsinitiative.de/>; www.dji.de/sprachfoerderung).

In 14 van de 16 Duitse *Länder* hebben kinderen met een 'vastgestelde achterstand' in de Duitse taal recht op speciale ondersteuning voordat ze aan het basisonderwijs beginnen. De grote meerderheid van de gebruikte toetsinstrumenten houdt niet rekening met twee- of meertaligheid als relevante factor voor de taalontwikkeling. Ook worden geen andere talen dan het Duits beschouwd. Sommige toetsen nemen de factor meertaligheid wel mee en bieden voor een aantal immigrantentalen de mogelijkheid van een tweetalige test. Een voorbeeld is HAVAS 5 'Kat en vogel', een test voor de leeftijdscategorie vijf tot zes jaar, die is ontwikkeld voor het Duits en ongeveer tien immigrantentalen (Autorengruppe Bildungsberichterstattung, 2012; Reich, Roth & Neumann, 2007).

In sommige kinderopvangcentra in Saksen en Brandenburg vinden we voorschools onderwijs in de Sorbische taal, terwijl we het Deens op kinderopvangcentra in Sleeswijk-Holstein aantreffen. Alleen in de *Länder* Saksen, Brandenburg (Sorbisch) en Sleeswijk-Holstein (Deens) is de bescherming van regionale minderheidstalen een integraal onderdeel van de grondwet. In de andere *Länder* zijn er geen officieel erkende regionale minderheidstalen.¹ Instructie in andere talen dan het Duits vindt plaats in een groot aantal vreemde talen (vooral Engels en Frans) en soms ook in immigrantentalen.

3 Talen in het basisonderwijs

Het Duits is instructietaal op het grootste deel van de Duitse basisscholen, al wordt dit nergens officieel voorgeschreven. In sommige *Länder* is sprake van individuele basisscholen waar met zogenaamde tweetalige modellen wordt gewerkt. Het merendeel van deze scholen – waarvan sommige zichzelf 'internationale school' noemen – werken met het Engels of een van de andere prestigieuze 'klassieke' vreemde talen, zoals Frans (zie bijv. de 'Staatliche Europaschulen Berlin'). Enkele *Länder* hebben tweetalige modellen ingevoerd voor leerlingen met een minderheidsachtergrond (bijvoorbeeld voor Deens in Sleeswijk-Holstein en Sorbisch in Saksen; zie Gantefort & Ruth 2011 voor een overzicht). Zo zijn er in enkele *Länder* ook tweetalige scholen voor talen van immigrantenminderheden gevestigd. Hamburg is daarvan een voorbeeld, met opgeteld zes scholen, elk met één 'tweetalige' afdeling of klas voor de talen Italiaans, Portugees, Spaans en Turks (Duarte 2011).

Over het algemeen is Engels de eerste vreemde taal. Regionale regelgeving stelt echter dat ook andere talen kunnen worden aangeboden. In grensstreken worden bijvoorbeeld soms Frans of Nederlands als eerste vreemde

¹ Dit geldt voor het gehele onderwijssysteem.

taal aangeboden. Sommige *Länder* bieden de eerste vreemde taal al vanaf groep 1, maar meestal beginnen de kinderen in groep 3, oftewel op negenjarige leeftijd. Waar aanbod is, geldt meteen ook dat het verplicht is voor alle kinderen, ook voor hen die een immigratieachtergrond hebben.

Voor het onderwijs in immigrantentalen zien we tevens een sterk regionaal gedifferentieerd beeld. In de jaren '70 voerden de *Länder* van de voormalige Bondsrepubliek Duitsland systemen in voor zogenaamd moedertaalonderwijs in de talen van de toenmalige 'gastarbeiders', oftewel talen van mensen uit een land waarmee afspraken over arbeidsmigratie waren gemaakt. De betreffende talen waren vooral Italiaans, Spaans, Portugees, Grieks 'Joegoslavisch', Turks en, sporadisch, Marokkaans-Arabisch. Deze onderwijssystemen werden ingevoerd in navolging van aanbevelingen van de Europese Gemeenschap.

Sinds de late jaren '90, en vooral sinds de Duitse eenwording zijn deze modellen door vele oorzaken echter gestaag verdwenen. Er zijn momenteel geen betrouwbare gegevens beschikbaar over het aantal en de soorten immigrantentalen die tegenwoordig binnen of buiten het schoolstelsel worden onderwezen. Evenmin hebben we gegevens over het aantal deelnemers aan zulk onderwijs. Op basis van anekdotische gegevens mogen we aannemen dat er een aanzienlijke en wellicht zelfs toenemende interesse in zulk taalonderwijs bestaat (Fürstenau, Gogolin & Yagmur, 2003). Het grootste deel van het aanbod ontstaat uit particuliere initiatieven en is niet gekoppeld aan een schoolsysteem.

In principe zijn de docenten gekwalificeerd om onderwijs te geven in Duits en in vreemde talen. Bij de Duitse lerarenopleidingen moeten namelijk twee talen worden gestudeerd en docenten worden volgens de behaalde kwalificaties aangesteld. Er is aan de Duitse universiteiten nauwelijks sprake van specifieke kwalificaties voor docenten in immigrantentalen. Er wordt een klein aantal docenten in Russisch en Turks als vreemde talen opgeleid, bijvoorbeeld aan de universiteiten van Hamburg, Essen-Duisburg (Noordrijn-Westfalen) en Tübingen (Baden-Württemberg). Het te behalen vaardigheidsniveau voor de nationale en vreemde talen moet voldoen aan landelijke standaarden.

4 Talen in het voortgezet onderwijs

Duitsland kent een vrij uitvoerig systeem voor vreemdetaalonderwijs op secundair niveau. De grote meerderheid van de leerlingen leert minstens één vreemde taal, namelijk het Engels. Duits is verplicht op alle types en niveaus van het voortgezet onderwijs en ook een vast onderdeel van de eindexamens. Daarnaast is één vreemde taal overal in het voortgezet onderwijs verplicht, behalve bij het bijzonder onderwijs. Een tweede vreemde taal is alleen verplicht om het hoogste afsluitende eindexamen (*Abitur*) te mogen afleggen, maar wordt vaak toch ook op middelbare scholen vanaf groep zes aangeboden. De keuze van de talen verschilt per regio en ook per school. Tegenwoordig zijn Frans en Spaans de populairste vreemde talen, al zijn talen als Chinees en Japans in opkomst, vooral op scholen in stedelijke gebieden. De scholen zijn min of meer vrij in hun aanbod van vreemde talen in het curriculum, al naar gelang de wens om een bepaald profiel te bereiken of een programma te volgen. Voor bepaalde universitaire opleidingsstadia (bijvoorbeeld het doctoraal) is aan

sommige universiteiten nog altijd Latijn vereist. Daarom wordt Latijn (en in mindere mate ook klassiek Grieks) aangeboden op veel scholen die een traject naar het hoogste eindexamen, het *Abitur*, aanbieden. Grofweg worden in het Duitse openbaar onderwijssysteem ongeveer 15 vreemde talen aangeboden.

In de meeste *Länder* worden syllabi voor Duits als Tweede Taal gevolgd (zie voor een overzicht: <http://www.bildungsserver.de/Lehrplaene-Richtlinien-3271.html>). Over het algemeen concentreren deze syllabi zich op leerlingen die juist zijn aangetreden. Het doel is om de overgang van de 'ontvangstklas' naar het reguliere onderwijs te vergemakkelijken. Net als in het basisonderwijs wordt in sommige immigrantentalen onderwijs geboden in de taal van het land van herkomst (bijv. in 12 talen in Saksen), gewoonlijk buiten het schoolsysteem of op zijn hoogst daaraan gekoppeld. De meeste *Länder* hebben de mogelijkheid geschapen om een erkend vaardigheidsniveau in deze cursussen te kunnen vastleggen, bijvoorbeeld door de behaalde resultaten op te nemen in het officiële diploma – ongeacht of deze binnen of buiten het reguliere schoolsysteem werden behaald.

Een recent fenomeen binnen het voortgezet onderwijs is de toename van tweetalige programma's met het Engels. Er zijn verschillende vormen. Sommige betreffen taalonderdompeling en zijn uitsluitend Engelstalig; bij andere worden zowel Duits als Engels gebruikt en deze kunnen worden getypeerd als *Content and Language Integrated Learning* (CLIL). Meestal gaat het bij deze vormen om het hoogste secundair niveau. Samengevat is het vreemdetaalonderwijs in Duitsland zeer goed ontwikkeld en is er sprake van een breed aanbod. Het onderwijzen en leren van Engels geldt als een soort minimumvereiste en betreft dan ook alle leerlingen.

Volgens onze informanten wordt in Beieren alleen het Duits als instructietaal gebruikt. Vreemde talen zijn verplicht in zowel het lager als hoger voortgezet onderwijs. De keuze van de talen verschilt van school tot school en ook van schooltype tot schooltype. Het standaardaanbod bevat Latijn, Russisch, Frans, Italiaans en Spaans. Er zijn in Beieren geen regionale of minderheidstalen. Voor de instructie worden geen immigrantentalen gebruikt. Docenten Duits of vreemde talen zijn academisch gekwalificeerd en moeten aan duidelijk bepaalde vaardigheidsniveaus voldoen.

In Noordrijn-Westfalen zijn geen regionale of minderheidstalen. Zowel Duits als vreemde en immigrantentalen worden gebruikt bij de instructie, in alle gevallen aan de hand van een uitgewerkt curriculum. Docenten Duits of vreemde talen zijn gekwalificeerd en hun vaardigheidsniveau wordt bepaald aan de hand van descriptieve standaarden.

5 Talen in beroepsonderwijs en hoger onderwijs voor volwassenen

Talen in het beroepsonderwijs (bij drie instellingen)

Bij de deelnemende instellingen ligt de nadruk op vaardigheid in het Duits en in vreemde talen (Engels, Frans en Spaans); er worden geen immigrantentalen aangeboden. Een interessante uitkomst leverde de universiteit van Flensburg, waar Deens niet als regionale minderheidstaal maar als vreemde taal werd aangevoerd.

Hoger onderwijs (bij drie universiteiten)

De LRE-enquête werd aan drie universiteiten opgestuurd: de Ludwig-Maximilian-Universität München, de universiteit van Flensburg en de Vrije Universiteit Berlijn. Bij alle werd het onderwijs deels in zowel het Duits als in vreemde talen gegeven. De enquête bevatte geen vraag omtrent welke vreemde taal als instructietaal werd gebruikt, maar waarschijnlijk gaat het om Engels. Alle universiteiten bieden websites en informatie over de toelatingsvoorwaarden in zowel het Duits als in vreemde talen. De universiteit van Flensburg wijst op het gebruik van de regionale en minderheidstalen, waarmee in de praktijk het Deens zal zijn bedoeld. De talen die bij de onderzochte universiteiten worden aangeboden zijn Arabisch, Baskisch, Chinees, Engels, Frans, Italiaans, Nederlands, Perzisch, Pools, Portugees, Russisch, Spaans, Turks en Deens.

6 Talen in audiovisuele media en geschreven pers

Tot in de late jaren '90 boden veel publieke en particuliere radio- en tv-omroepen programma's in regionale dialecten, autochtone minderheidstalen en immigrantentalen. In het laatste geval werd vaak gesproken van multiculturele programma's (of zelfs omroepen). Dit aanbod is onder de huidige wetgeving zo goed als verdwenen van radio en televisie.

Een beduidend 'meertalig' station is het Frans-Duitse televisieverband ARTE. ARTE biedt de meeste programma's met een tweede – Frans of Duits – audioprogramma. Andere wijdverspreide 'meertalige' mogelijkheden zijn – Duitse – ondertiteling voor slechthorenden en audiocommentaar voor slechtzienden. Gebarentaal speelt slechts een ondergeschikte rol; hiervoor bestaat geen aparte regelgeving. De particuliere tv- en radiosector is grotendeels eentalig. Kijkers en luisteraars kunnen echter via de schotel en kabel veel buitenlandse tv- of radioprogramma's tot zich nemen. Veel daarvan stammen uit het Verenigd Koninkrijk of Frankrijk, maar er is ook een aanzienlijk aantal programma's in immigrantentalen, bijvoorbeeld uit Rusland of Turkije.

Een ander belangrijk kenmerk van de Duitse televisie – en zo ook van de filmsector – is het nasynchroniseren van buitenlandse films. Vrijwel alle films en tv-series in een vreemde taal worden nagesynchroniseerd. Slechts bij uitzondering kan de oorspronkelijke taal via een tweede audioprogramma worden beluisterd. Dit geldt ook voor de grote bioscopen, die films in vreemde talen met nasynchronisatie vertonen. De oorspronkelijke of ondertitelde versies blijven min of meer beperkt tot de arthouse-bioscopen. Dit is het gevolg van een aanzienlijke 'nasynchronisatie-industrie', die naast de bloeiende filmindustrie bestaat.

Het aantal kranten en ook het aantal vreemde talen wat we in Berlijn aantreffen ontstijgt het aantal in Flensburg bij verre. Met het oog op de omvang van beide steden en het internationale karakter van een stad als Berlijn is dit weinig verrassend te noemen. Ook hier wordt het aanbod in Berlijn door Europese talen aangevoerd, maar ook Chinees, Japans, Arabisch en andere Afrikaanse talen zijn vertegenwoordigd. Als te verwachten viel, spelen autochtone minderheidstalen geen grote rol op de Duitse mediamarkt, behalve in regio's waar deze talen worden erkend.

Er is sprake van een wijdverspreid aanbod van media in immigrantentalen. In alle regio's kunnen media worden aangetroffen in de vreemde talen die aan Duitslands belangrijkste politieke en economische partners zijn verbonden. Een recente ontwikkeling op de krantenmarkt is 'printing on demand'. Deze technologie schept de mogelijkheid om schriftelijke media te creëren in elke taal, zelfs als maar één persoon ernaar vraagt.

7 Talen in de publieke sector en in de openbare ruimte

Geinstitutionaliseerde taalstrategieën op stadsniveau

De officiële taal van Duitsland is het Duits, al bestaat er geen codificatie van enige 'nationale taal'. Om juridisch bindend te zijn moet een communicatie-uiting in het Duits zijn gesteld, anders wordt deze beschouwd als niet voltrokken. In het geval van juridische geschillen hebben de gedaagden recht op ondersteuning door tolken in hun thuistaal.

In de praktijk volgen in ieder geval de grotere steden echter een meer pragmatische koers. Ze willen zo veel mogelijk informatie overbrengen op sprekers van andere talen dan het Duits, vooral als het gaat om sociaal welzijn en maatschappelijke participatie, veiligheid, immigratiediensten en toerisme. Uit de antwoorden op de enquête wordt niet duidelijk in hoeverre het hier samenhangend beleid betreft.

De respondenten uit de drie steden – Berlijn, Flensburg en München – stellen dat minstens op sporadische schaal een strategie ter bevordering van meertaligheid ten uitvoer wordt gelegd. Deens kent speciale status als een officiële minderheidstaal in Sleeswijk-Holstein. Het Engels wordt, net als overal in Duitsland, niet uitsluitend uit zakelijke overwegingen ondersteund. De respondent uit München heeft zeer goed omschreven voorbeelden geleverd van ondersteuning aan meertaligheid.

In de hiernavolgende paragrafen presenteren we enkele antwoorden uit Berlijn en München. Voor Flensburg laten zich wegens onvoldoende informatie geen uitspraken maken buiten de hierboven al behandelde.

In Domein 7A zijn vragen gesteld over geïnstitutionaliseerde taalstrategieën op stads- of gemeenteraadsniveau. Onze Berlijnse contactpersoon merkte op dat het lastig is om deze vragen op stads- of, in het geval van Berlijn, bondslandniveau te beantwoorden.² Ook hier komt de decentralisatie naar boven als algemeen aspect van bestuur en politiek: autoriteiten op districtsniveau mogen hun eigen beleid bepalen. De belangrijkste punten die meertalige communicatie vergen, zijn, wat de respondent betreft, veiligheid, misdaad- en ongevallenbestrijding en algemene voorlichting. Zo worden er in districten met een aanzienlijke immigrantenpopulatie flyers over binnenlandse veiligheid verspreid in het Turks en Arabisch.

Verder zijn er delen van de website van de gemeenteraad, en zo ook andere informatie, beschikbaar in Engels, Frans, Italiaans, Chinees, Pools, Russisch, Turks, Spaans, Servisch en Kroatisch. In de meeste andere gevallen worden meertalige vaardigheden

² De drie steden Berlijn, Bremen en Hamburg hebben tegelijk de politieke status van *Bundesland* (federale staat).

van de ambtenaren in voorkomende gevallen aangesproken. Dit zorgt voor een situatie waarin in sommige gevallen een groot scala aan talen beschikbaar is, terwijl in andere gevallen alleen Duits en Engels aanwezig zijn, afhankelijk van de dienstdoende medewerker. Vaak wordt voor juridische procedures en strafrechtelijke vervolging een gekwalificeerde tolk of vertaler in de arm genomen. Het blijkt dat bij de werving alleen de politie vaardigheden in andere talen dan het Duits als extra pluspunt beschouwen. Dit geldt voor zeer relevante talen als Arabisch, Engels, Chinees, Frans, Italiaans, Kroatisch, Pools, Russisch, Servisch, Spaans, Turks en Vietnamees.

Het stadsbestuur van München biedt een gevarieerder beeld. Dit is echter waarschijnlijk vooral het gevolg van de communicatiestrategie van een bepaalde respondent. Zo is voor München gerapporteerd dat de afdeling welzijn tolkdiensten biedt in het Albanees, Amharisch, Arabisch, Azerbeidjaans, Bosnisch, Bulgaars, Chinees, Dari, Engels, Frans, Grieks, Hebreeuws, Hindi, Italiaans, Kikongo, Kiswahili, Kroatisch, Koerdisch, Laotiaans, Macedonisch, Pashtu, Filipijns, Pools, Portugees, Punjabi, Roemeens, Russisch, Servisch, Sloveens, Somalisch, Spaans, Tamil, Tajik, Thai, Tsjechisch, Turks, Uigur, Oekraïens, Urdu en Vietnamees. In veel van deze talen biedt de dienst voor onderwijs educatief advies voor vele onderwerpen. De stad München biedt op internet de volgende talen: Engels, Frans, Italiaans, Arabisch, Chinees, Russisch, Japans, Spaans en Portugees. Het stadsbestuur biedt tolk- en vertaaldiensten voor Engels, Frans, Turks, Bosnisch, Kroatisch en Servisch. Voor veertig andere talen kan externe ondersteuning worden aangesproken. Ook op andere wijze heeft de stad München oog voor meertaligheid, aangezien sollicitanten 'tekortkomingen' op het gebied van vaardigheid in het Duits mogen compenseren met vaardigheden in andere talen. Ook taalcurssussen die gemeentemedewerkers volgen worden deels gefinancierd, indien de taal van nut is bij het werk. Maar net als Berlijn houdt ook München niet bij welke taalvaardigheden onder het personeel aanwezig zijn.

Domein 7B stelt vragen over de mondelinge communicatiemogelijkheden in de stad. Op dit gebied zijn weinig antwoorden ontvangen, wellicht wegens de formulering van de vragen of omdat sommige diensten, zoals toeristische en vervoersdiensten, door particuliere bedrijven worden ingevuld. Wel is er sprake van gedetailleerde informatie over de alarmdiensten in Berlijn. Afhankelijk van de dienstdoende persoon worden, naast Engels, ook Turks, Russisch, Pools, Spaans, Italiaans, Nederlands, Portugees en Frans gesproken. Het niveau is wisselend en het gebruik ervan staat los van iemands eerste taal. Immigratie- en integratiediensten zijn vaak benaderbaar in het Engels en ook in Frans, Turks, Russisch en Spaans. Voor talen als Arabisch, Vietnamees, Roemeens en Bulgaars wordt externe hulp ingeroepen. Theaters bieden hun informatie hoofdzakelijk in het Duits en Engels. Uitzonderingen zijn het Russisch Theater en een alternatief theater, de ufa-Fabrik, waar informatie in het Engels, Spaans en Frans wordt geleverd. Voor München beschikken we niet over zulke gedetailleerde informatie.

Veel Duitse steden hebben een zogenaamde Raad voor Buitenlanders ("Ausländerbeirat") in het leven geroepen, of een vergelijkbare organisatie die de belangen van immigranten behartigt en hun integratie begeleidt.

In Domein 7C werd gevraagd naar de schriftelijke communicatiediensten. Op dit gebied bieden de antwoorden geen inzicht dat de eerder genoemde resultaten ontstijgt. De algemene indruk is dat de twee grote steden taaldiversiteit

erkennen, maar dat men er op meer samenhangende wijze mee om zou kunnen worden gegaan.

8 Talen in het bedrijfsleven

Wegens terughoudendheid onder bedrijven om gegevens over intern beleid prijs te geven hebben we maar weinig antwoorden ontvangen.

Het publieke debat omtrent talen bij ondernemingen in Duitsland concentreert zich rondom twee kwesties. De eerste is de kwestie van de Duitse taalvaardigheid: o.a. werkgeversorganisaties klagen dat schoolverlaters niet genoeg vaardigheid in het Duits hebben om als werknemer te kunnen beginnen. Al wordt deze problematiek soms beperkt tot schoolverlaters met een immigratieachtergrond, is het probleem breder en geldt het jonge mensen met een diploma voor de lagere fase. De tweede kwestie is dat een aanzienlijk aantal onderzoeken laat zien dat werkgevers kennis van het Engels en Duits niet meer als afdoende beschouwen, maar van hun werknemers ook vaardigheid in andere talen eisen (Meyer & Apfelbaum, 2010).

Van de 15 bedrijven die we hebben gesproken laat zich met enige betrouwbaarheid vaststellen dat er waarschijnlijk wel sprake is van een taalstrategie. Althans, waar er behoefte is aan andere talen voor interne communicatie – in het geval van multinationale bedrijven – of communicatie met klanten, cliënten en zakenpartners. In veel gevallen worden zulke strategieën echter niet als 'taalstrategie' bestempeld, maar worden ze beschouwd als onderdeel van een meer algemene omgangswijze met diversiteit.

Uitgedrukt in specifiek taalmanagement in de praktijk gebruiken bijna alle (13 van de 15) bedrijven Duits voor interne documenten. Zakelijk Engels wordt door twee bedrijven gebruikt, terwijl vijf het sporadisch gebruiken en de rest in het geheel niet. Andere talen worden bij slechts 3 bedrijven gebruikt; het zijn Deens (een bank), Sloveens, Russisch, Pools, Italiaans, Hongaars, Tsjechisch en Bulgaars (een bouwbedrijf dat waarschijnlijk de talen gebruikt dat hun werkterrein dekt en ook de landen van herkomst van hun werknemers) en Engels en Frans, door een hotel. Een vergelijkbaar beeld komt op voor de taal van interne software, de taal van marketingactiviteiten en de taal van de website. Hierbij valt één bank op tussen de andere bedrijven, aangezien hier het gebruik van Duits en Deens in het bestuur wordt gerapporteerd. Verder heeft een bouwbedrijf een marketingcampagne in het Deens gevoerd, al is deze inmiddels afgesloten. Een van de hotels verschaft informatie op de website in (aldus hun antwoord) Engels, Frans, Belgisch, Spaans, Italiaans, Nederlands, Oostenrijks, Portugees, Zwitsers en Braziliaans. Slechts twee bedrijven gebruiken veel externe vertalers en tolken, terwijl vier hier soms gebruik van maken. Een regelmatig bijgewerkt overzicht van de taalvaardigheden in Duits en Engels onder de werknemers wordt alleen bij een bank bijgehouden.

Deze nogal anekdotische antwoorden laten geen generalisaties toe. Men kan ze interpreteren als indicatief voor een gebrek aan interesse voor taalmanagement. Dat wordt alleen relevant als het zakelijk verkeer communicatie in andere talen dan Duits vergt. Men mag zich afvragen wat men anders ook van de bedrijfssector mag verwachten. Meyer (Meyer, 2009) toonde aan dat Duitse bedrijven juist investeren in taaldiversiteit onder hun personeel als het diversiteitsbeleid of de zakelijke sector zulks vereist.

Belangrijkste bevindingen:

In Duitsland bestaat een ambivalente houding ten aanzien van taaldiversiteit. Aan de ene kant wordt middels veel openbare initiatieven en campagnes de boodschap 'alleen Duits' uitgedragen. Een voorbeeld van dit beleid is de recente campagne van de 'Deutschlandstiftung' (ondersteund door de Nationale Commissaris voor de Integratie van Migranten en Vluchtelingen, Minister Maria Böhmer). De boodschap is dat het spreken van Duits de beste – zo niet de enige – sleutel biedt tot integratie (<http://www.ich-spreche-deutsch.de/de/>). Aan de andere kant vinden we heldere stellingname betreffende de steun aan en erkenning van meertaligheid. Een voorbeeld daarvan is de campagne 'Multilingualism – Languages without Borders', die is opgestart door het Goethe-Institut; zie (<http://www.goethe.de/ges/spa/prj/sog/deindex.htm>). Zelfs op het hoogste politieke niveau wordt de erkenning van meertaligheid regelmatig tot uitdrukking gebracht. Een voorbeeld hiervan vinden we in het 'Nationale Integratieplan', een politiek kaderwerk dat is opgesteld voor de Centrale Regering (Bundesregierung, 2007). In de afdeling over onderwijs vinden we de uitspraak dat de Ministers van Culturele Zaken van de *Länder* zullen investeren in strategieën om betere kennis van het Duits te bevorderen onder alle leerlingen. Naast steun aan het leren van Duits verklaren de ministers echter ook dat 'de *Länder* het belang en de relevantie van meertaligheid voor alle leerlingen erkennen. Daartoe behoren ook de talen van de landen van herkomst of de gezinstalen van kinderen van immigranten. De nodige maatregelen zullen worden getroffen om meertaligheid als algemeen educatief principe ingang te doen vinden in de schoolroutine.' (Bundesregierung, 2007, p. 25ev, onze vertaling). Het bieden van een afspiegeling van 'beleid en praktijk in meertaligheid', zoals het LRE-project dat voorstaat, doet een beeld ontstaan dat sterk vervloekt – alles behalve een definitieve schets van de situatie. We zijn ervan overtuigd dat dit beeld niet typerend is voor Duitsland, maar in zijn algemeenheid van toepassing is op Europese samenlevingen.

Veelbelovende initiatieven en pilotprojecten

Al is er geen sprake van een algemene strategie om om te gaan met meertaligheid, toch is de officiële erkenning in Duitsland in de afgelopen jaren naar een hoger plan getild. Er kunnen veel veelbelovende initiatieven worden gesignaleerd. Toch zullen deze in een gedecentraliseerd land als Duitsland niet boven komen drijven op basis van de LRE-instrumenten. De initiatieven lopen van tweetalige onderwijsmodellen naar brede modellen van educatieve innovatie waarbij er wordt gericht op het invoeren van meertaligheid als algemeen aspect van taalonderwijs (zie de projecten van 'Durchgängige Sprachbildung'/'Voortdurend taalonderwijs' – <http://www.foermig.uni-hamburg.de>). Bij een aantal projecten wordt taaldiversiteit bevorderd als vast aspect van het vroegetaalonderwijs (Tracy, Weber & Münch, 2006). Dergelijke initiatieven kunnen zowel in de particuliere sector als in het openbare basisonderwijs worden aangetroffen. Daartoe horen ook modellen met de 'klassieke' vreemde talen, namelijk Engels en Frans. Verder ook modellen waar immigrantentalen in zijn verdisconteerd. Er zijn informatieportalen voor ouders alsook voor geïnteresseerde docenten en experts (zie bijv. <http://www.fmks-online.de/> voor wat betreft vreemde talen, of regionale

portalen als 'Bilingual Erziehen' (tweetalig onderwijzen), www.bilingual-erziehen.de, waarin alle modellen worden genoemd, ongeacht de behandelde talen). Het laatste voorbeeld laat zien dat de termen 'tweetalig' en 'meertalig' vaak als synoniem worden gebruikt, zowel door particuliere projecten als in de politieke ruimte en het onderzoeksveld.

Een ander voorbeeld vormen de vele strategieën voor diversiteitsbeleid die bij bedrijven bestaan. Zulke strategieën treft men gewoonlijk vooral aan bij grote bedrijven en minder bij het midden- en kleinbedrijf. Toch laten zich ook daar ontwikkelingen signaleren om met diversiteit onder het personeel of de klantenkring om te gaan. Bij grote autobedrijven worden bijvoorbeeld door taalunits belangen behartigd van personeelsleden met een immigratieachtergrond. Een van de activiteiten is het ondersteunen van de vaardigheden in de taal van het land van herkomst.

Afrondend: waar we op het vlak van openbare wet- en regelgeving weinig substantiële initiatieven ter bevordering van meertaligheid aantreffen, zijn zulke wel veelvuldig aanwezig op regionaal en lokaal niveau. Anders gesteld: hoe scherper we inzoomen op de praktijk, hoe meer we voorbeelden vinden van ervaringen met meertaligheid.

Verwijzingen

Autorengruppe Bildungsberichterstattung (red.). (2012). *Bildung in Deutschland 2012. Ein indikatorengestützter Bericht mit einer Analyse zu Perspektiven des Bildungswesens im demografischen Wandel. Im Auftrag der Ständigen Konferenz der Kultusminister der Länder in der Bundesrepublik Deutschland und des Bundesministeriums für Bildung und Forschung*. Bielefeld: W. Bertelsmann.

Baden-Württemberg-Stiftung (red.). (2011). *Sag' mal was – Sprachförderung für Vorschulkinder. Zur Evaluation des Programms der Baden-Württemberg-Stiftung*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag.

Bundesregierung. (2007). *Der Nationale Integrationsplan. Neue Wege, neue Chancen*. Berlin: Download van http://www.bmj.bund.de/files/-/2321/181007_Nationaler%20Integrationsplan.pdf.

Fürstenau, S., Gogolin, I., & Yagmur, K. (red.). (2003). *Mehrsprachigkeit in Hamburg. Ergebnisse einer Sprachenerhebung an den Grundschulen in Hamburg*. Münster u.a.: Waxmann.

Meyer, B. (2009). Nutzung der Mehrsprachigkeit von Menschen mit Migrationshintergrund. Berufsfelder mit besonderem Potenzial. Nürnberg: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge.

Meyer, B., & Apfelbaum, B. (red.). (2010). *Multilingualism at Work. From policies to practices in public, medical and business settings* (Vol. 9). Amsterdam: John Benjamins.

Reich, H. H., Roth, H.-J., & Neumann, U. (red.). (2007). *Sprachdiagnostik im Lernprozess. Verfahren zur Analyse von Sprachständen im Kontext von Zweisprachigkeit*. Münster: Waxmann.

Tracy, R., Weber, A., & Münch, A. (2006). *Frühe Mehrsprachigkeit. Mythen – Risiken – Chancen*. Stuttgart: Baden-Württemberg-Stiftung.

8 GRIEKENLAND

Sara Hannam en Evagelia Papathanasiou

Plaatselijke omstandigheden

Griekenland heeft een bevolking van ca. 11.320.000 inwoners (Eurostat, 2011). Het ligt in het zuidelijk deel van het Balkanschiereiland. De officiële taal is het Grieks, de taal die door het merendeel van de bevolking wordt gesproken. Verder is er een scala aan andere talen, als gevolg van eerdere en recente immigratiegolven. Onder de aanwezige nationaliteiten bevinden zich die van de meeste Balkanlanden, Turkije, China, Pakistan, Sri Lanka, Afghanistan, de Filipijnen en meerdere Afrikaanse landen (Hannam/Papathanasiou, 2011). Het Turks is ook een regionale taal (zie hieronder). Ten tijde van het verzamelen van de gegevens bevond Griekenland zich midden in een economische crisis. Deze kwetsbare positie binnen Europa duurt nog altijd voort en beïnvloedt daarbij ook alle lagen van het onderwijssysteem en de publieke sector.

1 Talen in officiële documenten en databestanden

Zowel de nationale taal als vreemde talen worden behandeld in wetgeving betreffende taal en/of in taalbeleidsdocumenten. Het leren en onderwijzen van de nationale taal in het buitenland wordt voor kinderen en/of volwassenen die Griekenland als land van herkomst hebben (mede) gefinancierd in vele Europese landen, met name Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk, en verder in de VS, Australië en sommige Afrikaanse landen. Griekenland heeft het *Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen* niet ondertekend en ook niet geratificeerd. Sinds het Verdrag van Lausanne (24 juli 1923), dat resulteerde in een “uitwisseling van bevolkingsgroepen” erkennen noch Griekenland noch Turkije het bestaan van etnische minderheden op hun respectievelijke grondgebied. Beide landen erkennen slechts het bestaan van religieuze minderheden. In Griekenland geldt dat in het bijzonder voor de Turkse gemeenschap in de noordoostelijke provincie Thracië, die als moslimminderheid wordt aangeduid.

In Griekenland zijn geen officiële instrumenten voor landelijke/regionale dataverzameling op het gebied van taaldiversiteit.

Aan het huidige Griekse taalbeleid liggen geen officiële beleidsdocumenten ten grondslag. Kwesties omtrent regionale talen, minderheidstalen en immigrantentalen zijn politiek beladen (Kiliari, 2009), omdat het de discussie kruist aangaande immigratiestromen en de kanalisering daarvan. Weliswaar zijn er – in de regio Thracië – voorbeelden van scholen die onderwijs bieden in het Turks, maar dit wordt naar buiten toe gepresenteerd als voorziening voor de moslimminderheid; in geen enkel beleidsstuk wordt de taal van deze gemeenschap expliciet genoemd. Griekenland heeft het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen in 1992 niet ondertekend; net als in sommige andere EU-landen legt de Griekse grondwet beperkingen op die het onmogelijk maken tot ondertekening over te gaan. Er zijn aanwijzingen dat binnenkort een taalbeleidsstrategie wordt voorgesteld die zich ook rekenschap geeft van vreemde talen. Verder is door het Ministerie van Onderwijs een onderzoek opgezet waarin de noodzaak wordt behandeld om ‘de talen uit de landen van herkomst van buitenlandse en gerepatrieerde studenten te bevorderen’ (www.diapolis.auth.gr, 2011).

**Aanvullende ondersteuning NT=Aanvullende ondersteuning voor Nationale Taal
VT=Vreemde Talen
RMT=Regionale/Minderheidstalen
IT=Immigrantentalen**

2 Talen in voorschools onderwijs

Geen aanbod

3 Talen in het basisonderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij aanvang	Toetsen van taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt	voorafgaande aan regulier onderwijs	afwezig	landelijk gestandaardiseerd

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Aanvang taalonderwijs	Roostering	Voorwaarden aan groepsgrootte	Toetsen van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alleen voor moedertaalsprekers	algemeen	wijdverspreid	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	geen	landelijk gestandaardiseerd	niet gespecificeerd	volledig
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	lokaal	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	geen	landelijk gestandaardiseerd	niet gespecificeerd	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursus voorafgaande aan aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten	vakspecifiek	geen	n.v.t.
RMT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.
VT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	informele financiële steun

Talen aangeboden in het basisonderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Turks
Vreemde Talen	Engels en Frans of Duits

Op voorschools niveau bestaat geen overheidsverplichting tot aanbod van vreemde talen. Wel worden vreemde talen op basisschoolniveau geïntroduceerd en daarbij uiterst serieus genomen. De overheid doet op dit vlak aanzienlijke investeringen; daarnaast is er sprake van aanvullend, particulier aanbod. De gevonden resultaten vormen geen goede weergave van het huidige investeringsniveau, zowel wat het Grieks als wat de vreemde talen betreft. In de regio Thracië wordt op basisschoolniveau ook Turks aangeboden voor de daar aanwezige gemeenschap, die het gevolg is van de migratiestromen tussen Griekenland en Turkije. Meer dan 200 scholen bieden Turks op basisschoolniveau, al is dat aantal in de afgelopen jaren afgenomen. Op het niveau van voortgezet onderwijs gaat het om nog slechts tien scholen (*Συντονιστικό Γραφείο Μειονοτικών Σχολείων* – Coördinatiebureau voor scholen voor minderheden, 2011). Engels is nog altijd dominant als eerste vreemde taal. De wens bestaat om meer talen te bieden dan Engels, Frans en Duits (deze laatste twee zijn vertegenwoordigd in het huidige aanbod). Er zijn – beperkte – mogelijkheden wat lerarenopleiding voor Italiaans, Spaans, bepaalde Balkantalen en Turks betreft, al is er slechts sprake van een gering aanbod op de staatsscholen. Immigrantentalen zijn ook in dit segment niet aanwezig; we stelden vast dat vele van deze talen binnen de gemeenschap zelf worden onderwezen.

4 Talen in het voortgezet onderwijs

Geen aanbod van regionale/minderheidstalen en immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij schoolaanvang	Toetsen taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt	voor regulier	afwezig	schoolbepaald

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Roostering	Minimale groepsvang	Periodieke toetsing van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	afwezig	onder schooltijd	>10	schoolbepaald	landelijke of schoolbepaalde standaarden	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Vereiste vaardigheidsniveau	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten	algemeen	algemeen	niet gespecificeerd	n.v.t.
VT	taaldocenten	algemeen	algemeen	landelijke of regionale standaarden	informele financiële steun

Talen aangeboden in het voortgezet onderwijs:

Vreemde Talen	Engels is verplicht Frans en Duits zijn optioneel
----------------------	--

In het voortgezet onderwijs wordt een aanzienlijk aantal uren besteed aan het leren van vreemde talen. Daarbij ligt veel nadruk op het behalen van de taaltoetsen, wat vaak gepaard gaat met aanvullende ondersteuning, die door de families wordt betaald. Engels is de verplichte vreemde taal; andere talen (Frans, Duits, Italiaans en Spaans) worden als keuzevak aangeboden. Bij een staatsschool in Thessaloniki is een experiment gaande met CLIL (*Content and Language Integrated Learning*), met Engels als instructietaal. Verder worden multimedia-applicaties (zoals *Xenios*) en nieuwe technologieën ingezet bij een vorm van vreemdetaalonderwijs die in verschillende curricula toepasbaar is (Tangas 2006). Ook in het voortgezet onderwijs zijn immigrantentalen niet vertegenwoordigd.

5 Talen in beroepsonderwijs en hoger onderwijs voor volwassenen**Talen in het beroepsonderwijs (bij drie instellingen)****Geen aanbod van regionale/minderheidstalen en immigrantentalen**

		Aanbod taalprogramma's	Curriculum	Te bereiken niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
VT	Instelling A	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
	Instelling B	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
	Instelling C	beperkt aanbod	geen richtlijnen	geen	volledig

Hoger onderwijs (bij twee universiteiten)

	Instructietaal/-talen	Talen op de website	Doelgroepen voor ondersteuning in de nationale taal	Te behalen niveau van vreemde instructietaal	Werving niet-nationale studenten	Mobiliteit voor talenstudenten	Mobiliteit voor niet-talenstudenten
Universiteit A	nationale en vreemde talen	nationale en vreemde talen	alle	landelijk of instellingsbepaald	alleen internationaal	facultatief	facultatief
Universiteit B	nationale en vreemde talen	nationale en vreemde talen	beperkt	landelijk of instellingsbepaald	alleen internationaal	facultatief	facultatief

Beroepsonderwijsinstellingen maken hoofdzakelijk gebruik van Grieks; waar er aanvullend taalaanbod bestaat, gaat het grotendeels om Engels. De Atheense beroepsonderwijsinstelling die in dit onderzoek is beschouwd, heeft een groot aantal Griekstalige opleidingsprogramma's ingevoerd voor vluchtelingen, immigranten en repatrianten. Deze programma's worden aangeboden door het Ministerie van Arbeid en Sociale Zekerheid. In totaal werden er 15 programma's van elk 300 uur ingevoerd, voor 323 vluchtelingen, immigranten en repatrianten; deze personen legden vervolgens een door het Centrum voor Griekse Taal opgesteld examen af om een certificaat voor Griekse taalvaardigheid te behalen. We ondervonden overigens problemen bij het verzamelen van gegevens van beroepsonderwijsinstellingen; zij waren in een reorganisatie verwickeld en ondergingen ten tijde van dit onderzoek een inspectie door het Departement van Onderwijs.

Bij universiteiten is een veel ruimere verscheidenheid op taalgebied aanwezig, wellicht mede als gevolg van uitwisselingsprogramma's als Erasmus. Er worden initiatieven ontplooid om studenten uit andere landen te bedienen, maar ook om Griekse studenten te faciliteren die een andere taal studeren, hetzij een Europese of een niet-Europese taal. Bij scholen worden praktijkexperimenten uitgevoerd onder auspiciën van universitaire afdelingen (zo wordt het CLIL-project in Thessaloniki begeleid door de Aristoteles Universiteit van Thessaloniki).

6 Talen in audiovisuele media en geschreven pers

TV-producties in andere dan de nationale taal	Bioscoopfilms in andere dan de nationale taal	Programma's in RMT buiten eigen regio	Beschikbaarheid gebarentaal op TV
ondertiteling	ondertiteling	soms	soms

Relatief jonge taalgemeenschappen krijgen geen officiële zendtijd op radio en televisie, al wordt de toegang tot de frequenties hun niet ontzegd. Films worden met ondertiteling uitgezonden; behalve bij kinderprogramma's is nasynchronisatie uiterst zeldzaam. Verder wordt een klein aantal uren aan nieuwsbulletins voorzien van gebarentaal (als vereist volgens de Griekse wet N. 2328/1995 (ΦΕΚ Α' 159/3–8–1995)). We troffen een breed arsenaal aan van kranten in verschillende talen, waarbij zich discrepantie voordeed tussen de taalgemeenschappen waarvan de aanwezigheid officieel erkend wordt enerzijds en de daadwerkelijk aanwezige taalgemeenschappen anderzijds. De verscheidenheid was het grootst in de hoofdstad, Athene.

7 Talen in de publieke sector en in de openbare ruimte

Geïstitutionaliseerde taalstrategieën op stadsniveau

Aantal beoefende talen	Aanwezigheid op website	Externe of interne vertalers of tolken	Vaardigheid in andere talen dan de nationale taal in functiesomschrijving van werknemers	Werving van talensprekers tot ondersteuning van maatschappelijke doelen	Taalcursussen voor personeel	Bijhouden van taalvaardigheden van personeel
>4						Thessaloniki
3–4		Xanthi				
1–2	Xanthi			Xanthi		

Communicatiemogelijkheden

TOP 5	MONDELINGE Communicatiemogelijkheden	SCHRIFTELIJKE Communicatiemogelijkheden
	Onderwijsdiensten	Immigratie- en integratiediensten
	Toeristische diensten	Toeristische diensten

We ondervonden in de huidige politiek en economisch woelige tijden aanzienlijke problemen bij het verzamelen van gegevens voor dit domein. Er lijkt een systematisch beleidsgat te bestaan voor de omgang met andere talen waar het gaat om de zichtbaarheid bij en het aanbod door de publieke diensten. In deze sector is Engels de dominante vreemde taal. Van mensen die de publieke diensten benaderen wordt verwacht dat ze zowel mondeling als schriftelijk vaardig zijn in het Grieks.

8 Talen in het bedrijfsleven (24 bedrijven)

	ALGEMENE TAALSTRATEGIEËN							
	Aanwezigheid algemene taalstrategieën	Nadruk op taalvaardigheden bij werving	Internationale mobiliteitsvoorziening	Gebruik van externe vertalers/olken	Overzicht taalvaardigheden onderpersoneel	Gebruik netwerken voor taaltraining	Gebruik van EU-programma's/-subsidies	Bewustzijn EU-programma's/-subsidies
Wijdverspreid gebruik	9	14	8	1	0	4	1	0

		INTERNE TAALSTRATEGIEËN						EXTERNE TAALSTRATEGIEËN			
		Samenwerking met onderwijssector voor talen	Belonings-/promotiebeleid gebaseerd op taalvaardigheden	Aanbod taaltraining	Gebruik van CEFR	Talen gebruikt voor werkplaatsdocumenten/intranet	Talen gebruikt voor software, webprogrammatuur	Talen gebruikt voor jaarverslagen/bedrijfsrapporten	Talen gebruikt voor marketingmateriaal	Talen gebruikt voor uitdragen bedrijfsnaam/-identiteit	Talen gebruikt voor website
NT	Wijdverspreid gebruik	1	2	2	0	21	18	20	22	19	20
ZE	Wijdverspreid gebruik	2	4	6	0	10	12	9	12	13	22
Anders	Wijdverspreid gebruik	0	2	1	0	0	0	0	1	0	2

In de zakelijke sector ligt een zeer sterke focus op vreemde talen, waarbij taalbeheersing eerder als cruciaal dan als slechts gewenst wordt ervaren. Daarentegen lijkt bij de onderzochte bedrijven weinig aandacht te bestaan voor het zoeken van werknemers met vaardigheid in immigrantentalen. Tegelijk laat zich bij de communicatie een pragmatisch gebruik van de meeste Balkantalen vaststellen, als gevolg van de sterke handelsrelaties met de buurlanden. Waar kennis van deze talen niet voorhanden is op de werkvloer, wordt meestal het Engels gebruikt, als de lingua franca. Om die reden wordt vooral een vloeiende beheersing van het Engels hoog gewaardeerd. Slechts weinig bedrijven hanteren beleid om kennis van meerdere talen te belonen, of regelingen om meertaligheid te bevorderen. Weliswaar is hier in de praktijk meer sprake van dan de beschikbare gegevens doen vermoeden, maar van daadwerkelijke meertaligheid kan eigenlijk geen sprake zijn.

Belangrijkste bevindingen:

Er wordt in Griekenland aanzienlijk en op lange termijn geïnvesteerd in het leren van vreemde talen. Verder is een scala aan andere talen in gebruik, zowel Balkantalen als talen uit andere delen van de wereld. Toch zijn deze talen op zichzelf geen punt van discussie, aangezien het debat hierover in het licht van immigratiebeleid wordt gevoerd. We stuiten in de meeste sectoren op algehele terughoudendheid bij het aanleveren van gegevens. Vermoedelijk is dit het gevolg van onbekendheid met dit type onderzoek alsook van het feit dat onze verzoeken hen bereikten op het toppunt van de economische crisis, met het land in staat van alarm. Door veel verstrekking van gegevens werd meertaligheid niet gezien als een prioriteit. Overduidelijk is de noodzaak om aandacht te besteden aan de Griekse eentaligheid bij publieke en overheidsdiensten; ook de dominante positie van het Engels, in alle domeinen, is een punt van zorg. Een struikelblok is daarbij het gebrek aan centrale instanties, hetzij in staatsverband of van non-gouvernementele aard, die meertaligheid bevorderen; nu ligt deze taak bij individuele academici en onderzoekers, en bij maatschappelijke organisaties. Zulke organisaties zullen gewoonlijk ten doel hebben de participatie en vertegenwoordiging van verschillende taalgemeenschappen te bevorderen, ook al hebben we bij het verzamelen van onze gegevens geen aanwijzingen gevonden van concrete initiatieven op dat vlak.

Veelbelovende initiatieven en pilotprojecten

Op het gebied van regionale en minderheidstalen in het basisonderwijs noemen we twee programma's van de Aristoteles Universiteit in Thessaloniki; deze programma's verlenen bijstand aan scholen met kinderen van vluchtelingen, immigranten en Roma. Dit is overigens het enige geval waarbij de Romagemeenschap in onze gegevens vertegenwoordigd is. Ook het onderzoek om talen uit het land van herkomst te bevorderen is zeer veelbelovend. Samenwerkingsverbanden van het Ministerie van Onderwijs met universiteiten bieden cursussen moderne Griekse taal en cultuur van één maand voor buitenlandse studenten, leraren Grieks en onderzoekers. Er zijn beurzen voor Griekse studenten om elders in de EU en daarbuiten te studeren en zowel bachelor- als mastermodules en modules in vreemde talen te volgen. De Stichting Staatsbeurzen (IKY) kent flexibele beurzen toe aan studenten en docenten om hen aan te moedigen op de hoogte te raken van andere onderwijsystemen en kennis te maken met de cultuur en taal van andere Europese landen (Eurydice 2009/2010: 222–223). Dit initiatief bestaat sinds 2010, maar kan ten gevolge van de economische crisis aan veranderingen onderhevig zijn geweest.

Verwijzingen

Coördinatiebureau voor scholen voor minderheden
<http://syntonistiko.compulaw.gr/> Opgevraagd op 2 december 2011.

Eurostat <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=tps00001&tableSelection=1&footnotes=yes&labeling=labels&plugin=1> Opgevraagd op 2 december 2011.

Hannam, S./Papathanasiou, E. (2011) Current Issues and Trends in Language Education in Greece: A Brief Overview. In *Towards a Language Rich Europe - Multilingual essays on language policies and practices*, British Council.

Kiliari, A. (2009) Language Practice in Greece: The Effects of European Policy on Multilingualism. In *European Journal of Language Policy*. 1/1. pp. 21–28.

Tangas, P. (2006) Multimedia and Foreign Language Teaching: the Case of Greece. In Grabe, D. en Zimmemann, L. (red.), *Multimedia Applications in Education Conference Proceedings 2006*, FH JOANNEUM, Graz, Oostenrijk, pp. 139-48. Beschikbaar via: http://pek-patras.ach.sch.gr/docs/yliko0910/Multimedia_and_Foreign_Language_Teaching_the_Case_of_Greece_Tagkas.pdf Opgevraagd op 5 december 2011.

9 HONGARIJE

Dr. Csilla Bartha

Plaatselijke omstandigheden

Hongarije heeft een bevolking van 9.960.000.¹ Er zijn 13 officieel erkende minderheden,² die volgens een volkstelling in 2001 gezamenlijk bijna 3% van de totale bevolking uitmaakten. Volgens recente schattingen is dit percentage tegenwoordig ongeveer 8–10%.³

De grootste minderheid zijn de Roma, die circa 6–10% van de totale bevolking vormen, en 60% van de minderheden. Ze zijn ondervetegenwoordigd bij de invloedrijke posities en hun sociaaleconomische status blijft aanzienlijk achter bij andere minderheden.

Immigratie is van toenemende invloed, met 206.909 mensen (circa 2% van de bevolking) die qua nationaliteit een derdewereldachtergrond hebben. Vergeleken met de immigratiestatistieken van andere Europese landen is dit een klein aantal. De aantallen en het aandeel van mensen die tot de grootste groeperingen van immigranten behoren zijn als volgt: Roemenen (76.878, 37%), Duitsers (20.232, 9%), Serviërs (16.301, 9%), Oekraïeners (16.537, 9%), Chinezen (11.829, 6%) en Slowaken (3%).⁴

1 Talen in officiële documenten en databestanden

De nationale taal, vreemde talen en R/M-talen worden behandeld in wetgeving betreffende taal en/of in taalbeleidsdocumenten. Het leren en onderwijzen van Hongaars in het buitenland wordt voor kinderen en/of volwassenen die Hongarije als land van herkomst hebben (mede) gefinancierd in Oostenrijk. Hongarije heeft het *Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen* ondertekend en geratificeerd. De volgende 8 R/M-talen worden onder het Handvest erkend: Kroatisch, Duits, Romani, Roemeens, Servisch, Slowaaks, Sloveens en Boyash. Voor deze 9 talen bestaat officieel landelijk en regionaal onderwijsaanbod, ondersteund door het Handvest. Naast de R/M-talen die onder het Handvest worden erkend, worden de volgende talen bevorderd middels officiële nationale documenten: Armeens, Bulgaars, Grieks, Pools, Roetheens en Oekraïens.

In Hongarije vindt officiële landelijke dataverzameling op het gebied van taaldiversiteit plaats middels periodiek bijgewerkte volkstellingen. Daarbij wordt aandacht besteed aan nationale talen en R/M-talen, aan de hand van een vraag naar de thuistaal en de moedertaal en een vraag naar de taalbeheersing inzake spreken/verstaan/lezen/schrijven.

Per 1 januari 2012 heeft er een verandering plaatsgevonden in het juridische kader ten aanzien van taaldiversiteit en meertaligheid in Hongarije. In dit overzicht analyseren we de taalsituatie echter aan de hand van de wetgeving die gold ten tijde van het beantwoorden van de LRE-enquête.

De (eerdere) Hongaarse Grondwet bevat geen expliciete bepalingen ten aanzien van de officiële staatstaal. Artikel 68 stelt dat 'de Republiek Hongarije zorg zal dragen voor de bescherming van nationale en etnische minderheden en hun deelname als collectief aan openbare aangelegenheden, voor het onderhouden van hun cultuur, voor het gebruik van hun moedertalen, voor het onderwijs in hun moedertalen en voor het naamgebruik in hun moedertalen.'⁵

¹ <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/xftp/gyor/nep/nep21111.pdf>.

² Alsmede een grondwettelijk erkende taalminderheid: dove mensen.

³ Edit H. Kontra/Csilla Bartha (2010), Foreign Language Education in Hungary: Concerns and Controversies, in: *Sociolinguistica* 24/2010, pp. 61–84, p. 74.

⁴ <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/stattukor/nemzvand/nemzvand09.pdf>

⁵ De nieuwe Hongaarse grondwet van 2011 ("Fundamentele Wet") kent de Hongaarse taal de status van officiële staatstaal toe. De wet wil het Hongaars en de Hongaarse Gebarentaal als Hongaars cultuurgoed beschermen. Artikel XXIX bepaalt dat 'elke nationaliteit en elke etnische groepering in Hongarije wordt beschouwd als staatsvormende entiteit. Elke Hongaarse burger die een nationaliteit heeft, heeft het recht om die identiteit uit te bouwen en te koesteren. Nationale en etnische minderheden hebben het recht om hun eigen talen te gebruiken, hun eigen namen – zowel individueel als als collectief – te gebruiken, hun cultuur te bewaren en in hun eigen talen onderwijs te verrichten.' De nieuwe grondwet verbiedt uitdrukkelijk om te discrimineren op basis van nationale herkomst en taal.

Met *Wet LXXVII van 1993 inzake de rechten van nationale en etnische minderheden*⁶ zijn 13 minderheidstalen erkend: Armeens, Bulgaars, Kroatisch, Duits, Grieks, Zigeuners (Romani en Boyash), Pools, Roemeens, Roetheens, Servisch, Slowaaks, Sloveens en Oekraïens. Naast deze wet berust het huidige minderheidstaal- en vreemdetaalonderwijs op de *Wet Openbaar Onderwijs* van 1993, de Regeringsverklaringen van 1995 inzake het Nationale Kerncurriculum en van 1997 inzake de eindexamens ('Matura') en de Wet Hoger Onderwijs van 2005.

Hongarije heeft de twee belangrijkste documenten van de Raad van Europa geratificeerd: het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen (1992/1995/1998) en het Kaderverdrag inzake de Bescherming van Nationale Minderheden (1995/1998), voor de talen van de zogenoemde traditionele minderheden: het Kroatisch, Duits, Roemeens, Servisch, Slowaaks en Sloveens.

⁶Het onderscheid dat het Hongaars maakt tussen 'nationale minderheid' en 'etnische minderheid' berust hoofdzakelijk op de vraag of de minderheid een 'aanverwante staat' kent of niet. In het geval van de Roma is dat niet zo, en dus werden ze als etnische minderheid beschouwd. In navolging van Wet CLXXIX van 2011 inzake de rechten van nationaliteiten, die per 1 januari 2012 in werking is getreden, is 'nationaliteit' de term die voortaan gebezigd dient te worden in plaats van 'nationale en etnische minderheden'.

Middels de *Wet XLIII van 2008* werden ook de Zigeunertalen (Romani en Boiyash) onder Artikel 2(2) begrepen.

Wet CXXV van 2009 inzake de Hongaarse Gebarentaal (HGT) en het gebruik van de Hongaarse Gebarentaal wordt gezien als het modernste staaltje wetgeving inzake gebarentaal binnen Europa. De wet definieert de gemeenschap van dove mensen als een taalminoriteit en stelt vanaf 1 september 2017 tweetalig onderwijs HGT/Hongaars verplicht voor dove kinderen aan dovenscholen; zelfs aan geïntegreerde scholen is het een optie als één ouder hier al de wens toe uitspreekt.

Er zijn drie belangrijke juridische instrumenten betreffende migratie: Wet I van 2007 inzake de toelating en het verblijf van mensen in *bezit van het recht van vrij verkeer en verblijf*; *Wet II van 2007 inzake de toelating en het verblijfsrecht van mensen uit derdewereldlanden*; en *Wet LXXX uit 2007 inzake asiel*.

Aanvullende ondersteuning NT=Aanvullende ondersteuning voor Nationale Taal
VT=Vreemde Talen
RMT=Regionale/Minderheidstalen
IT=Immigrantentalen

2 Talen in voorschools onderwijs

Geen aanbod van vreemde talen en immigrantentalen en geen aanvullende ondersteuning voor de nationale taal

	Doelgroepen	Duur	Voorwaarden aan groepsgrootte	Dagen per week	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alle	≥2 jaar	5–10	>1 dag	vakspecifiek	algemeen	volledig

Talen aangeboden in voorschoolse educatie:

Regionale/Minderheidstalen	Bulgaars, Kroatisch, Duits, Grieks, Romani/Boyash, Roemeens, Roetheens, Servisch, Slowaaks, Sloveens
-----------------------------------	--

Voor de volgende negen R/M-talen bestaat er voorschoolse educatie (scholen voor nationale minderheden en speciale tweetalige instellingen): Bulgaars, Kroatisch, Duits, Roemeens, Roetheens, Servisch, Slowaaks, Sloveens en Romani/Boyash. Lokale overheden zijn alleen verplicht plaatselijk voorschools onderwijs in een R/M-taal aan te bieden indien de ouders van tenminste acht leerlingen dit verzoeken. Er zijn 927 crèches waar een onderwijsprogramma voor minderheden wordt gevolgd (21% van alle crèches). Meer dan 40.000 kinderen (12,5% van alle kinderen in het voorschools onderwijs) staan ingeschreven bij crèches voor minderheden, waarvan meer dan 21.000 kinderen staan ingeschreven voor onderwijs aan zigeunerminderheden – al ontvangt slechts 2,4% (ongeveer 500 kinderen) zijn onderwijs in het Romani/Boyash.⁷ In veel gevallen dient een programma voor minderheden (op alle onderwijsniveaus) als verdedkte vorm van vreemdetaalonderwijs (VT). Dit geldt vooral voor het Duits, waarbij kinderen vaak helemaal geen minderheidsachtergrond hebben, maar scholen onder het mom van minderheidsonderwijs aanvullende subsidie trachten te verkrijgen.

Ook al wint voorschoolse educatie in vreemde talen aan populariteit onder de particuliere (gewoonlijk betaalde) crèches, toch is het onder de openbare instellingen geen dagelijks praktijk. Er bestaat geen voorschoolse educatie in immigrantentalen.

⁷De andere kinderen ontvangen zogenoemd 'onderwijs voor Zigeunercultuur', waarbij het Hongaars de enige instructietaal is. Nemzeti és Etnikai Jogok Országgyűlési Biztosa, Jelentés a nemzeti és etnikai kisebbségi óvodai nevelés helyzetéről. Boedapest, 2011, pp.23–42. <http://www.kisebbségiombudsman.hu/data/files/205104474.pdf>

3 Talen in het basisonderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij aanvang	Toetsen van taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt	voorafgaande aan regulier onderwijs	alleen voor immigranten	landelijk gestandaardiseerd

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Aanvang taalonderwijs	Roostering	Voorwaarden aan groepsgrootte	Toetsen van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alle	samenhangend en uitgewerkt	lokaal	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	5–10	schoolbepaald	landelijke of regionale standaarden	volledig
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	lokaal	halverwege	onder schooltijd	>10	schoolbepaald	schoolbepaalde standaarden	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursus voorafgaande aan aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.
RMT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.
VT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	informele financiële steun

Talen aangeboden in het basisonderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Bulgaars, Kroatisch, Duits, Grieks, Pools, Romani/ Boyash, Roemeens, Roetheens, Servisch, Slowaaks, Sloveens
Vreemde Talen	Één taal verplicht, te kiezen uit: Engels, Duits, Frans, Italiaans, Russisch Optioneel: Latijn

Er zijn 608 scholen waar een onderwijsprogramma in R/M-talen bestaat (26,5% van alle basisscholen). Meer dan 100.000 kinderen (14% van alle leerlingen op de basisscholen) staan ingeschreven voor onderwijs in R/M-talen. De Armeense, Oekraïense en Poolse gemeenschappen beschikken binnen het openbare onderwijssysteem niet over onderwijsaanbod in de betreffende minderheidstaal. En 92% van de Roma-kinderen krijgt geen enkel onderwijs in Romani/Boyash.⁸ Meer dan de helft van de leerlingen krijgt onderwijs voor de Duitse minderheid; de positieve houding van ouders en hun besluit om aan zulk onderwijs deel te nemen worden beïnvloed door de notie van internationale marktwaarde van de standaardvariëteit van de Duitse taal. Vanaf groep vier van het basisonderwijs is één vreemde taal verplicht. Het is niet gewoon om in het basisonderwijs immigrantentalen aan te bieden; een uitzondering is de Chinees-Hongaarse school in Boedapest.

⁸Nemzeti és Etnikai Jogok Országgyűlési Biztosa, Jelentés a nemzeti és etnikai kisebbségi általános iskolai nevelés-oktatás helyzetéről, Boedapest, 2011, pp. 33–42. <http://www.kisebbségiombudsmán.hu/data/files/217986220.pdf>

4 Talen in het voortgezet onderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij schoolaanvang	Toetsen taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt	voor regulier	alleen voor immigranten	landelijk niveau

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Roostering	Minimale groepsomvang	Periodieke toetsing van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alle	samenhangend en uitgewerkt	wijdverspreid	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	landelijke of regionale standaarden	volledig
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	lokaal	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	gekoppeld aan CEFR	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Vereiste vaardigheidsniveau	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	landelijke of regionale standaard	n.v.t.
RMT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.	n.v.t.
VT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	gekoppeld aan CEFR	informele financiële steun

Talen aangeboden in het voortgezet onderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Romani, Boyash
Vreemde Talen	Verplicht: Engels, Duits, Frans, Italiaan, Russisch, Spaans Optioneel: Chinees, Latijn

Scholieren hebben in principe vrije keus welke vreemde taal ze willen volgen. In de praktijk zijn de beschikbare talen in het lager voortgezet onderwijs het Engels, Frans, Duits, Spaans, Italiaans en Russisch. In het hoger voortgezet onderwijs worden ook andere talen aangeboden (bijv. Boyash, Chinees, Romani etc.). Toch scoort Hongarije helaas hoog als het gaat om het aantal scholieren dat maar één vreemde taal leert (57,2%; EU-gemiddelde: 33,4%).⁹

⁹Eurostat (2009): Europese dag van de talen. Eurostat News Release, Stat 09/137.

5 Talen in beroepsonderwijs en hoger onderwijs voor volwassenen

Talen in het beroepsonderwijs (bij drie instellingen)

Geen aanbod van immigrantentalen

		Aanbod taalprogramma's	Curriculum	Te bereiken niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	Instelling A	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	n.v.t.	volledig
	Instelling B	geen specificatie	algemeen	n.v.t.	volledig
	Instelling C	geen specificatie	algemeen	n.v.t.	deels
VT	Instelling A	geen specificatie	samenhangend en uitgewerkt	gekoppeld aan CEFR	volledig
	Instelling B	geen specificatie	algemeen	geen	volledig
	Instelling C	geen specificatie	samenhangend en uitgewerkt	landelijk	deels

Hoger onderwijs (bij drie universiteiten)

	Instructietaal/-talen	Talen op de website	Doelgroepen voor ondersteuning in de nationale taal	Te behalen niveau van vreemde instructietaal	Werving niet-nationale studenten	Mobiliteit voor talenstudenten	Mobiliteit voor niet-talenstudenten
Universiteit A	nationale, vreemde en R/M-talen	nationale en vreemde talen	beperkt	landelijk of instellingsbepaald	alleen internationaal	facultatief	facultatief
Universiteit B	nationale, vreemde en R/M-talen	nationale en vreemde talen	beperkt	geen	alleen internationaal	facultatief	facultatief
Universiteit C	nationale en vreemde talen	nationale en vreemde talen	beperkt	gekoppeld aan CEFR	internationaal en met immigratieachtergrond	facultatief	facultatief

Onderwijs in nationale of R/M-talen speelt geen belangrijke rol in het beroepsonderwijs voor volwassenen (VET) noch in het universitair onderwijs. Elke universiteit waarnaar in het kader van LRE onderzoek is verricht, biedt modules aan waarbij een vreemde taal de instructietaal is (voornamelijk Engels, Duits en Frans). Bepaalde universiteiten bieden hun gehele (betaalde) curriculum in een vreemde taal, om zo buitenlandse studenten te werven.

Er bestaan zes hogeronderwijsinstellingen waar leerkrachten in minderheidstalen worden opgeleid. Er is geen sprake van lerarenopleidingen voor Armeens en Roetheens. Zes hogeronderwijsinstellingen bieden cursussen aan voor basisschoolleerkrachten voor Kroatisch, Duits, Romani/Boyash, Servisch, Slowaaks en Roemeens. Zeven instellingen bieden programma's voor medewerkers aan crèches voor minderheden in het Kroatisch, Duits, Romani/Boyash, Servisch, Slowaaks, Sloveens en Roemeens. Wegens een afname in het aantal studenten dat kiest voor de lerarenopleiding voor minderhedenonderwijs staat de invoering van een openbaar schoolsysteem voor minderheden – behalve voor de Duitse minderheid – onder druk¹⁰.

¹⁰Nemzeti és Etnikai Jogok Országgyűlési Biztosa, Jelentés a nemzetiségi felsőoktatás helyzetéről, Boedapest, 2011, pp. 4-7. <http://www.kisebbségiombudsman.hu/data/files/223936615.pdf>

6 Talen in audiovisuele media en geschreven pers

TV-producties in andere dan de nationale taal	Bioscoopfilms in andere dan de nationale taal	Programma's in RMT buiten eigen regio	Beschikbaarheid gebarentaal op TV
ondertiteling	ondertiteling	regelmatig in Budapest nooit in Pécs en Debrecen	soms

In de Hongaarse media is de nationale taal dominant. Wel worden via openbare kanalen radio- en televisieprogramma's in R/M-talen verzorgd; enkele radiostations zenden uitsluitend in R/M-talen uit (bijv. MR4, Radio C). Televisieprogramma's in andere talen dan het Hongaars worden meestal nagesynchroniseerd. Gebarentaal wordt geboden bij belangrijke mediagebeurtenissen. Volgens de Wet Hongaarse Gebarentaal dient de televisie-omroep te garanderen dat tijdens de uitzendtijd alle aankondigingen en nieuwsberichten van algemeen publieke waarde, alle films en alle programma's namens openbare instellingen worden aangeboden met Hongaarse ondertiteling of vertaling in Gebarentaal; vanaf 2010 geldt dit voor een vast aantal uren, vanaf 2015 volledig.

7 Talen in de publieke sector en in de openbare ruimte

Geïstitutionaliseerde taalstrategieën op stadsniveau

Aantal beoefende talen	Aanwezigheid op website	Externe of interne vertalers of tolken	Vaardigheid in andere talen dan de nationale taal in functieomschrijving van werknemers	Werving van talensprekers tot ondersteuning van maatschappelijke doelen	Taalcursussen voor personeel	Bijhouden van taalvaardigheden van personeel
>4		Debrecen		Debrecen		Debrecen
3-4	Boedapest Pécs	Boedapest Pécs				
1-2	Debrecen		Boedapest Debrecen	Pécs	Boedapest Pécs Debrecen	

Communicatiemogelijkheden

TOP 5	MONDELINGE Communicatiemogelijkheden	SCHRIFTELIJKE Communicatiemogelijkheden
	Onderwijsdiensten	Sociale diensten
	Sociale diensten	Juridische zaken
	Alarmdiensten	Immigratie- en integratiediensten
	Juridische zaken	Toeristische diensten
	Immigratie- en integratiediensten	Alarmdiensten

De overheden van de drie Hongaarse steden die zijn onderzocht, worden gekenschetst door een bescheiden meertaligheidsprofiel. De meeste steden bieden mondelinge en schriftelijke diensten aan aan in vreemde en sporadisch in R/M-talen; van geïstitutionaliseerde taalstrategieën is echter geen sprake. Er wordt gebruik gemaakt van tolken, al zijn deze niet vast in dienst. De lijst met geboden talen buiten Hongaars wordt aangevoerd door Engels en, in mindere mate, Duits. In gebieden met minderheidsgemeenschappen kan de betreffende R/M-taal ook bij publieke diensten worden aangeboden.

8 Talen in het bedrijfsleven (21 bedrijven)

	Algemene taalstrategieën							
	Aanwezigheid algemene taalstrategieën	Nadruk op taalvaardigheden bij werving	Internationale mobiliteitsvoorziening	Gebruik van externe vertalers/taalken	Overzicht taalvaardigheden onderpersoneel	Gebruik netwerken voor taaltraining	Gebruik van EU-programma's/-subsidies	Bewustzijn EU-programma's/-subsidies
Wijdverspreid gebruik	3	5	11	6	0	3	1	0

		Interne taalstrategieën						Externe taalstrategieën			
		Samenwerking met onderwijssector voor talen	Belonings-/promotiebeleid gebaseerd op taalvaardigheden	Aanbod taaltraining	Gebruik van CEFR	Talen gebruikt voor werkplaatsdocumenten/intranet	Talen gebruikt voor software, webprogrammatuur	Talen gebruikt voor jaarverslagen/bedrijfsrapporten	Talen gebruikt voor marketingmateriaal	Talen gebruikt voor uitdragen bedrijfsnaam/-identiteit	Talen gebruikt voor website
NT	Wijdverspreid gebruik	2	0	2	1	18	17	17	16	16	18
ZE	Wijdverspreid gebruik	2	0	3	3	12	11	9	6	14	13
Anders	Wijdverspreid gebruik	1	0	1	0	1	1	1	1	1	5

De ondernemingen die in het kader van LRE zijn beschouwd tonen in het algemeen een bescheiden taalprofiel. Een derde hanteert weliswaar een vorm van taalbeleid, maar er wordt weinig geïnvesteerd in de taalvaardigheden van hun medewerkers. De aanwezige taalbeheersing is grotendeels al vóór de aanstelling verworven. Ongeveer de helft van de bedrijven biedt de medewerkers training in zakelijk Engels aan; zeer weinigen bieden ondersteuning in het Hongaars voor anderstaligen. De talen die het meest worden gebruikt zijn Hongaars en Engels, gevolgd door Frans en Duits.

Belangrijkste bevindingen:

Hongarije staat bekend als een eentalig land; de realiteit is echter anders. De vraag in hoeverre meertaligheid in het klaslokaal en veeltaligheid in de samenleving als zodanig in Hongarije worden erkend laat zich onmogelijk eenduidig beantwoorden, aangezien er meerdere onderwijsvormen en verschillende schooltypes bestaan. Zelfs binnen eenzelfde schooltype bestaan er enorme verschillen ten aanzien van de efficiëntie van het onderwijs. Er zijn drie primaire en twee aanvullende soorten educatieve programma's voor minderheden: de drie primaire types zijn moedertalig, tweetalig en vreemdetaalonderwijs en de twee aanvullende types bestaan uit onderwijs gericht op verbetering van de academische vaardigheden onder de zigeunerminderheden en aanvullend minderhedenonderwijs.

Er is sprake van openbare scholen die zich specialiseren in ondersteuning voor vreemdetaalonderwijs en tweetalig onderwijs. Bij deze instellingen is de ondersteuning bij het onderwijs in andere talen dan de nationale taal gewoonlijk van hoog niveau, terwijl over het algemeen educatie op dit gebied van laag niveau te noemen is.

Veel Roma en dove mensen in Hongarije hebben een aantal kenmerken gemeenschappelijk. Niet alleen gaat de geschiedenis van de erkenning van hun respectievelijke talen (Romani en Gebarentaal) ver terug, maar deze bevolkingsgroepen delen ook een kleiner of groter gebrek aan maatschappelijke participatie, waarmee een hoge werkloosheid, een lage positie op de maatschappelijke ladder, een beperkt perspectief op de arbeidsmarkt en aanzienlijke armoede gepaard gaan. Al deze zaken hebben in sterke mate te maken met het lage opleidingsniveau en de hoge schooluitval bij het openbaar onderwijs onder een groot deel der dove en Roma-jongeren.

Het gebrek aan immigrantentalen in het onderwijs, bedrijfsleven en openbaar bestuur is voornamelijk het gevolg van een relatief laag aantal immigranten. De meeste immigranten zijn etnische Hongaren uit aanpalende landen, die het Hongaars als hun moedertaal hebben. Ook het aantal buitenlandse studenten aan openbare onderwijsinstellingen is laag.¹¹

Al is de juridische inkadering ten aanzien van de ondersteuning voor minderheidstalen en vreemdetaalonderwijs goed te noemen, toch valt er nog veel te doen op het gebied van praktische implementatie van meertaligheid.¹² Cijfers van de Speciale Eurbarometer 243 uit 2006 geven aan dat slechts 42% van de bevolking daadwerkelijk een gesprek kan voeren in minstens één vreemde taal; het gemiddelde binnen de EU is 56%.¹³

Veelbelovende initiatieven en pilotprojecten

Ten aanzien van dove mensen, Hongaarse gebarentaal en Romani/Boyash bestaat er in Hongarije een groot aantal veelbelovende initiatieven en pilotprojecten. Daarbij horen de implementatie van de nieuwe Wet Gebarentaal, twee nieuwe programma's aan de Eötvös Loránd Universiteit, nl. de bachelor Hongaarse Gebarentaal en *Teaching English as a Foreign Language to Deaf Learners*; het *Kedves Ház (Nice House)* in Nyírtelek; het 'Pedellus-programma' in Ózd; het Dr. Ámbédkar School-project in Sajókaza; en de *Gandhi Public Foundation and High School* in Pécs.¹⁴ Op het gebied van vreemdetaalonderwijs verdient het *World-Language Project* vermelding, dat liep van 2003 tot 2007 en middels meerdere subprogramma's ten uitvoer werd gebracht.¹⁵

Al heeft het verschijnsel van de linguïstische assimilatie zich genesteld binnen de minderhedengemeenschappen, toch is er vaak sprake van een positieve houding ten aanzien van meertaligheid. De jongere generaties zijn zeer gemotiveerd om verschillende vreemde talen te beheersen. Ook de marktwaarde van de Russische taal neemt toe, hetgeen erop duidt dat Hongarije erin is geslaagd zich los te maken van de ideologische vooroordelen ten aanzien van voormalige praktijken in het vreemdetaalonderwijs.

¹¹ Illés Katalin/Medgyesi Anna (2009): Migráns gyermekek oktatása. Menedék – Migránsokat Segítő egyesület. Az Európai Unió Európai Integráció Alapjának támogatásával megvalósuló program kiadványa. http://www.menedek.hu/files/20090831konyv_belso.pdf

¹² Edit H. Kontra/Csilla Bartha (2010): Foreign Language Education in Hungary: Concerns and Controversies. In: Sociolinguistica 24/2010, pp. 61–84, p. 68.

¹³ Europese Commissie (2006): Europeanen en hun talen 2005. ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_243_en.pdf

¹⁴ Bartha Csilla/Hámori Ágnes (2011): Cigány közösségek, nyelvi sokszínűség és az oktatás nyelvi kihívásai – magyarországi helyzetkép. In: Európai Tükör, XI. évfolyam, 3. szám, pp. 107–131. http://www.kormany.hu/download/7/1b/20000/europai_tukor_2011_03.pdf

¹⁵ Fischer Márta/Öveges Enikő (2008): A Világ-Nyelv pályázati csomag háttere és megvalósítása (2003–2006). http://www.okm.gov.hu/letolt/vilagnyelv/vny_fischer_oveges_090115.pdf

10 ITALIË

Monica Barni

Plaatselijke omstandigheden

Momenteel is het Italiaans de hoofdtal van ca. 90% van de Italiaanse bevolking, zowel schriftelijk als mondeling (ISTAT, 2007). Dit is een aanzienlijke breuk met de eeuwenlange traditie van een sterk idiomatisch Italiaans dat werd gekenschetst door zijn vele lokale variëteiten.

Vóór de Unificatie van Italië (1861) was Italiaans al eeuwenlang in gebruik als literaire taal, maar als spreektaal fungeerde het alleen in de Florentijns-Toscaanse en de Romeinse gebieden (De Mauro, 1963, 1979, 1994). Na 1861 brak, met de politieke éénwording van het land, de noodzaak aan om ook een unificatie op taalgebied en daarmee het gebruik van een standaardtaal na te streven. Dientengevolge is het gebruik van dialecten aanzienlijk verminderd in de loop van de afgelopen 150 jaar. Tegenwoordig spreekt ongeveer 6,4% van de bevolking binnen en buiten de eigen muren uitsluitend dialect; meer dan 40% van de Italianen zegt zowel Italiaans als dialect te gebruiken, afhankelijk van de situatie. Tegelijkertijd is het zo dat sommige R/M-talen het hoofd hebben kunnen bieden aan het unificatieproces; deze talen worden nog door 3,9% van de bevolking gesproken (ISTAT, 2007).

Ongeacht het wijdverspreide gebruik van het Standaarditaliaans, dat in het overgrote deel van de Italiaanse samenleving in gebruik is, wordt de linguïstische identiteit van Italië nog altijd gekenschetst door een brede waaier van dialecten, variëteiten en registers. Hierdoor staat Italië hoog op de lijst van landen die ook hedentendage nog een relatief sterke mate van taaldiversiteit kennen (http://www.ethnologue.com/ethno-_docs/distribution.asp?by=country).

De afgelopen jaren is een nieuw aspect aan deze ingewikkelde situatie toegevoegd: de immigratie van mensen uit zeer arme landen. In totaal telt Italië vandaag de dag meer dan 5.000.000 buitenlanders – één immigrant op elke twaalf inwoners (Caritas, 2007). Er is momenteel geen nationale telling inzake immigrantentalen voorhanden, maar onderzoek in verschillende streken van Italië duidt op de aanwezigheid van ongeveer 200 moderne talen (Bagna/Barni/Vedovelli, 2006; Barni, 2008). De immigratiestroom in Italië kent een grote heterogeniteit qua herkomst, een grote verscheidenheid in de wijze van verblijf in het land (verblijfsduur, aard van het langdurig verblijf, immigratieprojecten etc.). Er is heden ten dage geen enkel gebied aan te wijzen waar geen immigranten verblijven; zij vormen dus overall een factor in het bottom-up proces van taalverandering (Vedovelli, 2010).

Het Italiaanse taallandschap is in de loop der tijd vergleden van het streven naar een eentalige staat naar de huidige alom aanwezige en almaar veranderende veelaligheid. Dit laat zich weerspiegelen in de resultaten van het onderzoek.

1 Talen in officiële documenten en databestanden

De nationale taal, vreemde talen en meerdere R/M-talen worden behandeld in wetgeving betreffende taal en/of in taalbeleidsdocumenten. Het leren en onderwijzen van de nationale taal in het buitenland wordt voor kinderen en/of volwassenen die Italië als land van herkomst hebben (mede) gefinancierd in meer dan 30 landen binnen en buiten Europa. De Italiaanse regering heeft het *Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen* ondertekend, maar het parlement heeft het nog niet geratificeerd. Op nationaal niveau worden echter de volgende 12 R/M-talen erkend, beschermd en/of bevorderd in officiële nationale documenten of wetgeving: Albanees, Catalaans, Kroatisch, Franco-Provençaals, Frans, Friulisch, Duits, Grieks, Ladinisch, Occitaans, Sardijnisch en Sloveens. Er is sprake van officieel onderwijsaanbod in de regio's waar deze talen in gebruik zijn.

In Italië vindt officiële landelijke dataverzameling op het gebied van taaldiversiteit plaats middels *periodiek* bijgewerkte taalonderzoeken. Daarbij wordt aandacht besteed aan nationale talen en R/M-talen, aan de hand van een vraag naar de thuistaal.

De Grondwet (1946) bevat geen verwijzingen naar het Italiaans als zijnde de officiële taal van de Republiek. Toch heeft het nog circa vijftig jaar geduurd aler R/M-talen wettelijk werden erkend en beschermd (482/1999). Deze erkenning is niet geratificeerd in het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen (EHRTM) van de Raad van Europa.

In 2010 is een toets ingevoerd voor immigranten die een lang verblijf wensen (D.M. 4/06/2010). In 2011 is vaardigheid in de Italiaanse taal een van de kernpunten geworden van de integratieovereenkomst tussen de immigrant en de overheid (D.P.R. 14/09/2011, n. 179).

Wat documentatie inzake taal betreft, loopt Italië achter bij andere Europese landen; zelfs het laatste bevolkingsonderzoek (2011) bevatte geen vraag over talen of dialecten. Een positieve ontwikkeling vormen de *Multiscopo*-onderzoeken; het meest recente van deze onderzoeken, uit 2006, legde de tegenwoordige veelheid van aanwezige talen bloot, die in het dagelijks leven bij Italianen in gebruik zijn (ISTAT, 2007). Er ontbreekt nog een algemene studie naar immigrantentalen, die het niveau van specifiek lokale situaties ontstijgt.

2 Talen in het voorschools onderwijs

(geen voorzieningen voor vreemde en immigrantentalen en geen aanvullende ondersteuning voor de nationale taal)

	Doelgroepen	Duur	Voorwaarden aan groepsgrootte	Dagen per week	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alle	≥2 jaar	geen	>1 dag	geen	algemeen	volledig

Talen aangeboden in voorschoolse educatie:

Regionale/Minderheidstalen
Albanees, Kroatisch, Francoprovençaals, Frans, Friulisch, Occitaans, Duits, Grieks, Ladin, Sardisch, Sloveens

De weinig indrukwekkende resultaten voor het voorschools, basis- en voortgezet onderwijs illustreren de lage mate van aandacht die bestaat voor andere talen – vreemde noch immigrantentalen. Deze uitkomsten hebben te maken met de zwakke beheersing van andere talen onder veel Italianen, die tevens blijkt uit studies als Eurobarometer (2006) en Eurydice/Eurostat (2008).

Algemeen gesteld tonen de resultaten aan dat er in het traject van voorschools tot hoger voortgezet onderwijs verbetering gewenst is voor zowel de verscheidenheid aan geboden talen als voor de organisatie en het onderwijs zelf, alsmede voor de lerarenopleiding. Daarnaast moet worden vermeld dat onder de vreemde talen het Engels de taal is die het meest wordt onderwezen en waartoe het meest wordt aangemoedigd, op alle onderwijsniveaus.

In pre-primary education, the only languages offered are R/M languages apart from Italian, and only in those areas where they are spoken, thanks to the protection in the law. No offer is provided in any foreign or immigrant language.

3 Talen in het basisonderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij aanvang	Toetsen van taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	algemeen	afwezig	afwezig	schoolbepaald

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Aanvang taalonderwijs	Roostering	Voorwaarden aan groepsgrootte	Toetsen van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alle	samenhangend en uitgewerkt	wijdverspreid	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	geen	afwezig	niet gespecificeerd	volledig
VT	alle	algemeen	afwezig	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	landelijke of schoolbepaalde standaarden	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursus voorafgaande aan aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten	vakspecifiek	algemeen	
RMT	algemeen gekwalificeerde docenten	algemeen	algemeen	
VT	algemeen gekwalificeerde docenten	geen	algemeen	geen

Talen aangeboden in het basisonderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Albanees, Catalaans, Kroatisch, Francoprovençaals, Frans, Friulisch, Occitaans, Duits, Grieks, Ladin, Sardisch, Sloveens
Vreemde Talen	Engels: verplicht

In het basisonderwijs wordt alleen Engels aangeboden; de sterke mate van ondersteuning op alle onderwijsniveaus laat zich verklaren door de algemene overtuiging dat de leerlingen zich in de toekomst van het Engels zullen bedienen; hierbij geeft men zich geen rekenschap van onderzoeken en studies als ELAN (2006), waarin wordt gesteld dat op de arbeidsmarkt van de toekomst ook andere talen van belang zullen zijn. Ook andere talen, die thuis in gebruik zijn bij kinderen met een immigratieachtergrond, hebben de schoolklas intussen bereikt (op ca. 90% van de staatsscholen is er sprake van zulke talen); er bestaat echter geen educatieve doelstelling ten aanzien van onderwijs en onderhoud van zulke talen. Dit geldt ook voor structurele ondersteuning aan het leren van Italiaans als tweede taal (L2), al is dit soms wel een onderdeel van individuele schoolprojecten. Anderzijds oefenen de erkenning en bescherming van R/M-talen een positieve invloed uit op de onderwijssector als het gaat om de organisatie en lerarenopleidingen in de gebieden waar deze talen in gebruik zijn.

Voor het basisonderwijs is het profiel van Italië minder sterk dan dat van veel andere landen, zowel waar het de organisatie als de kwaliteit van het vreemdetaalonderwijs betreft. Dit is te wijten aan het gebrek aan een samenhangend curriculum, de afwezigheid van regelmatige toetsing en van een expliciete omschrijving van het te bereiken vaardigheidsniveau. Dit heeft te maken met andere kwesties, die direct raken aan het talenaanbod in het hele onderwijstraject, waaronder: een gebrek aan training voorafgaand aan of gedurende de aanstelling van docenten in vreemde talen en de afwezigheid in Italië van een cultuur van taaltoetsing (Machetti, 2010), zowel bij academische taalopleidingen als bij lerarenopleidingen. Dit heeft directe gevolgen voor de houding bij zowel de school als de docent ten aanzien van taaltoetsen en evaluatie (Barni, Machetti, 2005). Dit geldt ook voor de overige onderwijsniveaus.

4 Talen in het voortgezet onderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij schoolaanvang	Toetsen taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	algemeen	afwezig	afwezig	schoolbepaald

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Roostering	Minimale groepsvomng	Periodieke toetsing van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alle	samenhangend en uitgewerkt	lokaal	onder schooltijd	geen	geen	schoolbepaalde standaarden	volledig
VT	alle	algemeen	lokaal	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	landelijke of schoolbepaalde standaarden	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Vereiste vaardigheidsniveau	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten	algemeen	algemeen	gekoppeld aan CEFR	
RMT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t	
VT	taaldocenten	algemeen	algemeen	landelijke of regionale standaarden	none

Talen aangeboden in het voortgezet onderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Albanees, Catalaans, Kroatisch, Francoprovençaals, Frans, Friulisch, Occitaans, Duits, Grieks, Ladin, Sardisch, Sloveens
Vreemde Talen	Engels en andere vreemde talen: verplicht in onderbouw voortgezet onderwijs Engels: verplicht in bovenbouw voortgezet onderwijs (met uitzondering van scholen met een talen programma) English and another foreign language: compulsory in lower secondary English: compulsory in higher secondary (with the exception of schools with programmes related to language learning)

Op het niveau van voortgezet onderwijs zijn de resultaten in verhouding positiever. Zaken als een tweede vreemde taal en aanbod van R/M-talen op het lager secundair niveau dragen bij aan een groeiende talenrijkdom. Toch is het wederom het Engels dat domineert op het hoger voortgezet niveau. Op onderwijsinstellingen waar de nadruk ligt op taalleren worden meer talen geboden (voornamelijk Frans, Duits en Spaans).

Er kan nog niets worden gezegd over de effecten van de nieuwe wetgeving inzake de methode van het *Content and Language Integrated Learning* (CLIL) (DD.PP.RR. 87, 88, 89 155/03/2010) in het laatste jaar van het hoger voortgezet onderwijs, te beginnen bij klas drie van taalscholen. Immers, de lerarenopleiding voor deze aanpak is nog niet van start gegaan en bovendien is er sprake van een beperkt budget. Dit geldt ook voor de recente introductie van MA-graden en voorbereidende cursussen voor docenten in het basis- en voortgezet onderwijs (D.M. 10/092010, n. 249).

Net als op de andere schoolniveaus is er geen enkele sprake van erkenning van of ondersteuning voor immigrantentalen.

5 Talen in het beroepsonderwijs en hoger onderwijs voor volwassenen

Talen in het beroepsonderwijs (in drie instellingen)

		Aanbod taalprogramma's	Curriculum	Te bereiken niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	Instelling A	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
	Instelling B	beperkt aanbod	samenhangend en uitgewerkt	n.v.t.	deels
	Instelling C	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
VT	Instelling A	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	gekoppeld aan CEFR	deels
	Instelling B	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	gekoppeld aan CEFR	deels
	Instelling C	beperkt aanbod	algemeen	geen	deels
IT	Instelling A	beperkt aanbod	algemeen	geen	geen

Hoger onderwijs voor volwassenen (in drie universiteiten)

	Instructietaal/-talen	Talen op de website	Doelgroepen voor ondersteuning in de nationale taal	Te behalen niveau van vreemde instructietaal	Werving niet-nationale studenten	Mobiliteit voor talenstudenten	Mobiliteit voor niet-talenstudenten
Universiteit A	nationale en vreemde talen	nationale en vreemde talen	beperkt	geen	internationaal en met immigratieachtergrond	facultatief	facultatief
Universiteit B	nationale en vreemde talen	nationale en vreemde talen	beperkt	geen	internationaal en met immigratieachtergrond	facultatief	facultatief
Universiteit C	nationale en vreemde talen	nationale en vreemde talen	beperkt	gekoppeld aan CEFR	internationaal en met immigratieachtergrond	facultatief	facultatief

Net als bij andere educatieve sectoren laat het algemene talenaanbod in de drie onderzochte steden – Rome, Milaan en Triëst – zich min of meer kenschetsen door de aanwezigheid van Europese talen, met Engels als dominante taal.

In het beroepsonderwijs staat het onderwijs in het Italiaans sterk, wegens het grote aantal volwassen buitenlanders voor wie openbaar volwassenenonderwijs de enige wijze is om de taal te leren van de samenleving waarin ze wonen en werken. Desalniettemin is duidelijk dat het aantal immigranten dat investeert in taalonderwijs laag is in vergelijking met het totaal aantal immigranten in Italië. Er kan nog niets worden gezegd over de effecten van het Ministerieel Decreet van 4 juni 2010, dat verplicht stelt om middels een examen aan te tonen dat Italiaans op A2 niveau wordt beheerst, om zodoende in aanmerking te kunnen komen voor een verblijfsvergunning voor de EG. Hetzelfde geldt voor de recente integratieovereenkomst, waarmee vaardigheid in het Italiaans als voorwaarde wordt gesteld om in Italië te kunnen wonen en werken.

In de drie ondervraagde universiteiten, is er een breed aanbod aan talen, maar de aangeboden talen zijn vooral aanwezig in de Faculteit der Letteren

6 Talen in de audiovisuele media en geschreven pers

TV-producties in andere dan de nationale taal	Bioscoopfilms in andere dan de nationale taal	Programma's in RMT buiten eigen regio	Beschikbaarheid gebarentaal op TV
nasynchronisatie soms ondertiteling in Trieste	nasynchronisatie	nooit regelmatig in Trieste	nooit

In de audiovisuele media is het aanbod van talen zeer beperkt. Contact met andere talen wordt ook verhinderd door de praktijk van het nasynchroniseren van buitenlandse films en televisieprogramma's. Er is alleen sprake van Engels, zij het in zeer beperkte mate. In Triëst kent het Sloveens als R/M-taal een zekere aanwezigheid.

De resultaten voor kranten zijn positiever. De geboden talen weerspiegelen zowel de aanwezige immigrantengemeenschappen als het toerisme, waarbij de meerderheid van de kranten in Europese talen is gesteld. Men dient niet te vergeten dat Italië jaarlijks miljoenen toeristen trekt. In 2010 waren er 44 miljoen bezoekers, waarvan één vijfde deel al uit Duitsland afkomstig was. De top vijf van de landen (buiten Duitsland gaat het hierbij om Frankrijk, Oostenrijk, Zwitserland en Groot-Brittannië) vormt bijna 60% van alle toeristen (RTBicocca, 2011). De aanwezigheid van kranten in deze talen lijkt te zijn ingegeven door de vraag van deze doelgroepen; het zullen niet de Italianen zijn die deze kranten kopen. We moeten ook niet vergeten dat het gemiddeld aantal lezers van boeken en kranten in Italië ver beneden het Europees gemiddelde ligt (ISTAT 2011; De Mauro, 2011). De Sloveense, Kroatische en Albanese kranten in Triëst weerspiegelen de geografische en culturele nabijheid van de landen waar deze talen worden gesproken en van de historische oriëntatie van deze stad op de Balkanlanden.

7 Talen in de publieke sector en de openbare ruimte

Geïstitutionaliseerde taalstrategieën op stadsniveau

Aantal beoefende talen	Aanwezigheid op website	Externe of interne vertalers of tolken	Vaardigheid in andere talen dan de nationale taal in functieomschrijving van werknemers	Werving van talensprekers tot ondersteuning van maatschappelijke doelen	Taalcursussen voor personeel	Bijhouden van taalvaardigheden van personeel
>4	Milaan	Rome Milaan Trieste	Milaan			Milaan Trieste
3-4					Milaan	
1-2	Rome		Rome Trieste	Rome Trieste	Rome Trieste	

Communicatiemogelijkheden

TOP 5	MONDELINGE Communicatiemogelijkheden	SCHRIFTELIJKE Communicatiemogelijkheden
	Gezondheidsdiensten Toeristische diensten Alarmdiensten Juridische zaken Vervoersdiensten	Toeristische diensten Alarmdiensten Gezondheidsdiensten Immigratie- en integratiediensten Vervoersdiensten

Geen van de drie steden die voor dit onderzoek zijn geselecteerd kennen beduidende geïnstitutionaliseerde strategieën ten aanzien van de bevordering van meertaligheid. Bij de werving worden taalvaardigheden over het algemeen niet meegenomen als een belangrijke functie-eis voor medewerkers en ze spelen dan ook geen rol bij de vergroting van loopbaankansen; er wordt ook middels interne trainingen weinig aandacht aan geschonken. Sloveens is aanwezig bij de publieke diensten in Triëst, zowel bij de mondelinge als de schriftelijke dienstverlening.

Wat dat betreft is overigens het algemene profiel van Italië wat verbeterd, omdat er bij stedelijke instellingen, vooral bij burgerzaken, meer aandacht is gekomen voor andere talen, wegens de toenemende vraag hiernaar door immigranten. Dit blijkt uit de informatievoorziening en vertaal- en tolkdiensten, die zich veelal afwikkelen in talen als Chinees, Arabisch, Roemeens, Russisch en Albanees – de talen van de grote immigrantengemeenschappen van Italië.

Toch zijn ook bij deze diensten de Europese talen toonaangevend, zowel wegens hun toeristische belang als wegens het wijdverspreide gebruik ervan onder immigranten (vooral Frans en Spaans).

8 Talen in het bedrijfsleven (24 bedrijven)

	Algemene taalstrategieën							
	Aanwezigheid algemene taalstrategieën	Nadruk op taalvaardigheden bij werving	Internationale mobiliteitsvoorziening	Gebruik van externe vertalers/tolken	Overzicht taalvaardigheden onderpersoneel	Gebruik netwerken voor taaltraining	Gebruik van EU-programma's/-subsidies	Bewustzijn EU-programma's/-subsidies
Wijdverspreid gebruik	7	10	6	2	0	3	5	0

		Interne taalstrategieën						Externe taalstrategieën			
		Samenwerking met onderwijssector voor talen	Belonings-/promotiebeleid gebaseerd op taalvaardigheden	Aanbod taaltraining	Gebruik van CEFR	Talen gebruikt voor werkplaatsdocumenten/intranet	Talen gebruikt voor software, webprogrammatuur	Talen gebruikt voor jaarverslagen/bedrijfsrapporten	Talen gebruikt voor marketingmateriaal	Talen gebruikt voor uitdragen bedrijfsnaam/-identiteit	Talen gebruikt voor website
NT	Wijdverspreid gebruik	2	2	3	4	24	21	24	21	24	20
ZE	Wijdverspreid gebruik	4	2	6	5	5	5	5	6	10	10
Anders	Wijdverspreid gebruik	2	1	3	2	2	1	2	2	2	3

Voor de bedrijfssector zijn de resultaten voor Italië niet erg positief, hetgeen bevestigt wat door eerder onderzoek al is aangetoond (ELAN, 2006). In de Italiaanse bedrijfssector (vooral het midden- en kleinbedrijf, het hart van de Italiaanse economie) is er weinig oog voor het feit dat een zwakke talenkennis in een toenemend globaliserende markt de mogelijkheden tot internationalisering beperkt. Opvallend is ook de lage waardering voor zelfs het Engels, waarvan men meent dat het slechts van belang is voor bepaalde delen van de staf. De uitkomsten voor Italië zijn, in vergelijking met andere landen, zwakker voor zowel zakelijk Engels als voor andere talen. Bij het merendeel van de onderzochte bedrijven voltrekt het adverteren en de marketing, de interne communicatie via memo's en intranet en ook de website zich slechts in de nationale taal. Dit beperkt de toegankelijkheid tot buitenlandse markten, wat vooral een bron van zorg zou moeten zijn voor de (middel)grote ondernemingen. Dit blijkt ook uit de uitspraak van de onderzochte bedrijven dat ze zich niet vaak bedienen van interne of externe vertalers. Is dit een teken van de terughoudendheid bij het Italiaanse bedrijfsleven ten aanzien van buitenlandse markten, en vice versa bij buitenlandse ondernemingen ten aanzien van het investeren in Italië? We weten immers (Land, 2000) dat de aanwezigheid en het gebruik van verschillende talen een belangrijke factor vormt bij het besluit van een bedrijf om zich in een bepaalde plaats te vestigen.

Belangrijkste bevindingen:

Alles overziend bevestigt het onderzoek het bestaan van een ‘talenkwestie’ in de Italiaanse samenleving en van een sterk voelbare vrees voor taaldiversiteit (Vedovelli, 2010). Het gevolg is dat de beheersing van vreemde talen zwak is. Dit geldt zowel voor de meestgebruikte als voor minder bekende talen, die echter niet minder belangrijk zijn voor hen die ze spreken, aangezien ze hierdoor verbinding houden met Italië en ondernemingen kunnen helpen om nieuwe markten aan te boren.

De belangrijkste oorzaak ligt in de eentaligheid die het onderwijsbeleid sinds de Unificatie van Italië kenmerkt en die wordt versterkt door het negeren van anderstaligheid, een maatschappijbreed fenomeen. Bovendien is de genoemde terughoudendheid het gevolg van een gebrek aan efficiëntie van de overheidsmaatregelen, die wordt gekenmerkt door de ontoereikendheid van de middelen, de organisatie en de lerarenopleiding en ook van een gebrek aan systematische dwarsverbanden met het bedrijfsleven. Op scholen wordt uitsluitend aandacht besteed aan het Engels, waarbij het grootste probleem is dat het onderwijs met behulp van beperkte middelen wordt georganiseerd. Hierdoor is de moeite van individuele leraren en scholen vaak vergeefs. Zelfs vandaag de dag wordt van veel leerlingen die het einde van hun schoolloopbaan hebben bereikt, gezegd dat ze een ‘scholastische vaardigheid’ in een vreemde taal bezitten – een eufemisme van het gebrek aan juist deze vaardigheid.

De immigrantentalen van het huidige Italië vormen een soort ‘neo-veeltaligheid’ die kan helpen om de angst in ons land voor taaldiversiteit deels weg te nemen; aan deze mogelijkheid wordt echter nog steeds geen aandacht geschonken.

Veelbelovende initiatieven en pilotprojecten

De effecten van de invoering van CLIL in het hoger voortgezet onderwijs, bij MA-opleidingen en voorbereidende docentcursussen zouden positief kunnen zijn, maar laten zich nog niet met zekerheid vaststellen.

Er zijn enkele veelbelovende initiatieven en pilotprojecten in uitvoering bij individuele scholen of leraren; dit getuigt van de creativiteit die onder leraren bestaat, bijvoorbeeld in het geval van nieuwe leerlingen in hun klas die de nationale taal niet spreken. In sommige gevallen is er sprake van regionale verbanden of regionale organisatie, vooral bij instellingen in gebieden waar meer ondersteuning aan talen wordt gegeven (zoals Toscane, Lombardije, Emilia Romagna en Trentino Alto-Adige). Het gaat hierbij echter meestal om projecten die zijn verbonden aan een specifieke school of leerkracht, zodat er geen sprake is van continuïteit gedurende de onderwijsloopbaan van het kind.

Verwijzingen

- Bagna C., Barni M., Vedovelli M., 2007, *Italiano in contatto con lingue immigrate: nuove vie del plurilinguismo in Italia*. In C. Consani, P. Desideri (a cura di), *Minoranze linguistiche. Prospettive, strumenti, territori*. Roma, Carocci: 270–290.
- Barni M., 2008, *Mapping immigrant languages in Italy*. In M. Barni, G. Extra (eds.), *Mapping linguistic diversity in multicultural contexts*, Berlin, Mouton de Gruyter: 217–242.
- Barni M., Machetti S., 2005, *The (lack of) professionalism in language assessment in Italy*, poster abstract presented at the 2nd EALTA Conference, Voss, Norway, June 2–5, 2005.
- Caritas/Migrantes, *Immigrazione. Dossier statistico 2001*, Roma, Idos.
- De Mauro T., 1963, *Storia linguistica dell'Italia unita*, Bari, Laterza.
- De Mauro T., 1979, *L'Italia delle Italie*, Firenze, Nuova Guaraldi.
- De Mauro T. (a cura di), 1994, *Come parlano gli italiani*, Fondazione IBM Italia, Firenze, La Nuova Italia.
- De Mauro T., 2011, *Per la storia linguistica dell'Italia contemporanea*, “Italice”, 88, 1: 40–58.
- ISTAT, 2007, *La lingua italiana, i dialetti e le lingue straniere*, Anno 2006, http://portal-lem.com/images/it/Italie/Lingue_e_dialetti_e_lingue_straniere_in_Italia.pdf.
- ISTAT, 2011, *La lettura dei libri in Italia*, Anno 2010, <http://www.istat.it/it/archivio/27201>.
- Land A. (2000), *Languages speak volumes for global businesses*. In P. Baker, J. Eversley (eds.), *Multilingual Capital*, London, Battlebrige Publications.
- Machetti S., 2010, *Valutazione linguistica e formazione professionale. Un dibattito aperto*. In M. Mezzadri (a cura di), *Le lingue dell'educazione in un mondo senza frontiere*, Perugia, Guerra Edizioni: 293–302.
- RTBicocca, 2011, *Turismo Internazionale*, Anno 2010, <http://www.rtbicocca.it/studi/category/5-turismo>.
- Vedovelli M., 2010, *Prima persona plurale futuro indicativo: noi saremo*, Roma, Edup.

11 LITOUWEN

Irena Smetonienė en Julija Moskvina

Plaatselijke omstandigheden

Volgens de voorlopige gegevens van het bevolkings- en huisvestigingsonderzoek van 1 maart 2011, telt Litouwen 3,054 miljoen reguliere inwoners. In vergelijking met de gegevens van 2001 (3,484 miljoen) is het aantal inwoners van Litouwen gedaald met 12% (430.200 mensen). De belangrijkste oorzaak van deze terugloop is emigratie (76%): 328.300 inwoners zijn geëmigreerd en slechts 64.200 zijn binnengekomen. Ook een negatief natuurlijk verloop heeft een aanzienlijke invloed gehad op de bevolkingskrimp (24% of 101.900 mensen).

Onder de burgers van Litouwen bestaat een grote verscheidenheid aan etnische oorsprong. De gegevens die bij de volkstelling van 2001 zijn verzameld toonden aan dat er 115 nationaliteiten in Litouwen aanwezig waren, al telden maar 29 nationaliteiten 100 of meer mensen.

De Litouwers vormen het overgrote deel van de Litouwse bevolking (83,5% in 2001). De laatste tellingen lijken aan te tonen dat de bevolking van Litouwen in toenemende mate homogeen wordt.

Vilnius bevat de meest uiteenlopende etnische samenstelling: in 2001 was van de totale stadsbevolking 57,8% Litouws, 18,7% Pools en 14% Russisch. De tweede stad qua etnische verscheidenheid is Klaipėda, waar 71,3% Litouws is, 21,3% Russisch en ongeveer 2% Oekraïens en Wit-Russisch.

De immigratiestroom is relatief zwak en wegens de economische tegenwind is deze zelfs nog verder afgenomen. Volgens de Statistische Dienst heeft Litouwen in 2010 5.231 buitenlanders verwelkomd, waarmee er 1,6 immigranten waren op elke 1.000 inwoners (2,8 in 2008). De meeste nieuwkomers zijn burgers van de Republiek Litouwen die terugkeren naar hun vaderland.

In 2001 meldde het bevolkingsonderzoek dat 40% van de bevolking een andere taal naast de moedertaal sprak, een kwart twee talen en ongeveer 6% drie of meer talen naast de moedertaal (het vaardigheidsniveau werd niet onderzocht).

1 Talen in officiële documenten en databestanden

De nationale taal, vreemde talen en R/M-talen worden behandeld in wetgeving betreffende taal en/of in taalbeleidsdocumenten. Het leren en onderwijzen van de nationale taal in het buitenland wordt voor kinderen en/of volwassenen die Litouwen als land van herkomst hebben (mede) gefinancierd in Wit-Rusland, Georgië, Letland, Moldavië, Polen, Rusland en Oekraïne. Litouwen heeft het *Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen* niet ondertekend en geratificeerd. Op nationaal niveau worden echter 3 R/M-talen erkend, beschermd en/of bevorderd in officiële nationale documenten of wetgeving: Russisch, Pools en Wit-Russisch. Voor deze drie talen, en daarbij nog het Hebreeuws, is sprake van officieel onderwijsaanbod.

In Litouwen vindt officiële landelijke dataverzameling op het gebied van taaldiversiteit plaats middels periodiek bijgewerkte volkstellingen. Daarbij wordt aandacht besteed aan nationale talen, R/M-talen en immigrantentalen, aan de hand van een vraag naar de moedertaal.

Litouwen hecht veel waarde aan de status en het gebruik van de staatstaal. In 1995 is de Wet op de Staatstaal van de Republiek Litouwen aangenomen; momenteel is een herziening in behandeling bij het Litouwse parlement (Seimas). De bedoeling van het document is het vaststellen van de kaders van de bescherming en het gebruik van de staatstaal, de verplichtingen bij openbare lichamen en instellingen ten aanzien van de staatstaal, het recht van burgers om de staatstaal in verschillende domeinen te gebruiken en de nationale garanties ten aanzien van stimulering en bescherming van de staatstaal. De wet verschaft de mogelijkheid van een transparanter en rationeler taalbeleid, draagt bij aan het functioneren van het Litouws in verschillende facetten van het dagelijks leven en bevordert de verdere consolidatie van de samenleving in Litouwen. De nieuwe wet zal verder bijdragen aan de bescherming en stimulering van de uniciteit, rijkdom en levensvatbaarheid van de Litouwse taal – het belangrijkste gemeenschappelijke goed van het volk van Litouwen – in de context van een multiculturele en meertalige Europese gemeenschap van natiestaten.

Wat de rechten van etnische minderheden betreft, waaronder het recht om hun eigen talen en culturen te bewaren, is Litouwen zoveel verplichtingen als mogelijk aangegaan. Artikel 29 van de Litouwse grondwet stelt dat de rechten van een individu niet mogen worden beknop op grond van zijn of haar nationaliteit of taal. Het artikel is opgesteld volgens de klassieke traditie van mensenrechten, waarbij discriminatie op basis van taal op hetzelfde niveau gesteld wordt als discriminatie op basis van ras of geslacht. Ter vergelijking: het Verdrag van Maastricht (EU-Verdrag) maakt in het geheel geen melding van discriminatie op basis van taal. Tussen 1989 en 2009 was het gebruik van andere talen geregeld volgens de Wet Etnische Minderheden. Momenteel wordt meertaligheid in het onderwijs geregeld middels speciale wetgeving en het Kaderverdrag inzake de Bescherming van Nationale Minderheden van de Raad van Europa (geratificeerd op 8 maart 2000). Net als acht andere leden van de EU heeft Litouwen het Europees Handvest voor

Regionale of Minderheidstalen van de Raad van Europa niet geratificeerd. Wij zijn namelijk van mening dat de EU-autoriteiten de begrippen regionale en etnische minderheden dienen te herzien en een nieuwe aanpak ten aanzien van het koesteren van culturele en taaldiversiteit binnen Europa zouden moeten formuleren. In deze nieuwe aanpak dient de nieuwe realiteit te worden weerspiegeld, namelijk het feit dat in sommige lidstaten een staatstaal gesproken wordt door een minderheid van de bevolking.

De Litouwse benadering van meertaligheid laat zich ook weerspiegelen in het bevolkingsonderzoek. Bij alle volkstellingen wordt de burgers gevraagd naar de talen die ze kennen. In 2011 is het enquêteformulier echter herzien; om gegevens over twee of meertaligheid te vergaren konden burgers twee of meer talen aangeven, in plaats van één.

**Aanvullende ondersteuning NT=Aanvullende ondersteuning voor Nationale Taal
VT=Vreemde Talen
RMT=Regionale/Minderheidstalen
IT=Immigrantentalen**

2 Talen in het voorschools onderwijs

Geen aanbod van vreemde talen en immigrantentalen

	Doelgroepen	Duur	Voorwaarden aan groepsgrootte	Dagen per week	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Aanwezigheid overheidsfinanciering
Aanvullende ondersteuning NT	alle	≥2 jaar	geen	0.5–1 dag	vakspecifiek	algemeen	volledig
RMT	alle	≥2 jaar	geen	<0.5 dag	vakspecifiek	vakspecifiek	volledig

Talen aangeboden in voorschoolse educatie:

Regionale/Minderheidstalen	Wit-Russisch, Hebreeuws, Pools, Russisch
-----------------------------------	--

Volgens het Ministerie van Onderwijs telt Litouwen circa 700 voorschoolse instellingen. In de meeste is het Litouws de instructietaal, maar in sommige worden de kinderen onderwezen in het Russisch, Pools, Hebreeuws, Frans of Wit-Russisch. Het verdient vermelding dat in 1995 de regering gebarentaal officieel heeft erkend als de moedertaal van dove mensen. De meerderheid van de kinderen die de leeftijd voor voorschools onderwijs hebben, begint één of twee jaar voor het basisonderwijs met het leren van een vreemde taal. Er zijn echter ook veel voorschoolse instellingen waar kinderen – op het verzoek van hun ouders – vanaf 3-jarige leeftijd onderricht in andere talen (meestal het Engels) krijgen.

3 Talen in het basisonderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij aanvang	Toetsen van taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt	voorafgaande aan regulier onderwijs	alle	landelijk gestandaardiseerd

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Aanvang taalonderwijs	Roostering	Voorwaarden aan groepsgrootte	Toetsen van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alle	samenhangend en uitgewerkt	wijdverspreid	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	landelijke of regionale standaarden	volledig
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	lokaal	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	landelijke of schoolbepaalde standaarden	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursus voorafgaande aan aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	gekwalificeerde taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.
RMT	gekwalificeerde taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.
VT	gekwalificeerde taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	informele financiële steun

Talen aangeboden in het voortgezet onderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Wit-Russisch, Hebreeuws, Pools, Russisch
Vreemde Talen	Verplicht: een taal uit het Engels, Frans en Duits

Basisonderwijs geschiedt, in overeenstemming met het programma als ingevoerd door het Ministerie van Onderwijs, middels de inheemse talen (Litouws, Russisch, Pools, Hebreeuws en Wit-Russisch). Sommige vakken kunnen echter – op verzoek van ouders of verzorgers – worden onderwezen in de officiële staatstaal. Een vreemde taal (Engels, Frans of Duits) is vanaf het eerste jaar van het basisonderwijs verplicht. Wat immigrantentalen betreft kent het (voorschools en) basisonderwijs geen aanbod; er bestaan ook geen wettelijke regelingen hieromtrent.

In Litouwen bestaat veel aandacht voor de lerarenopleiding: alleen zij die de kwalificatie voor basisschoolonderwijs hebben behaald mogen werken op basisscholen, en alleen zij die een bepaald vaardigheidsniveau in een vreemde taal hebben, mogen die taal onderwijzen. Voor leerkrachten die met etnische minderheden werken bestaat geen specifieke training, maar de vooronderstelling is dat de methodologische vaardigheden die zijn opgedaan in het hoger onderwijs dat ze hebben genoten, voor onderwijs in alle talen geldt.

4 Talen in het voortgezet onderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij schoolaanvang	Toetsen taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt	voor regulier	alleen voor immigranten	landelijk niveau

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Roostering	Minimale groepsomvang	Periodieke toetsing van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RML	alle	samenhangend en uitgewerkt	wijdverspreid	onder schooltijd	geen	landelijk niveau	landelijke of regionale standaarden	volledig
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	lokaal	onder schooltijd	>10	schoolbepaald	gekoppeld aan CEFR	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Vereiste vaardigheidsniveau	Mobiliteit
RML	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	niet gespecificeerd	
VT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	gekoppeld aan CEFR	deel van de opleiding
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	landelijke of regionale standaarden	

Talen aangeboden in het voortgezet onderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Wit-Russisch, Hebreeuws, Pools, Russisch
Vreemde Talen	Één van de volgende talen verplicht: Engels, Frans en Duits Andere talen zijn facultatief

Artikel 30 van de Onderwijswet verklaart dat elke burger van de Republiek Litouwen en tevens buitenlanders met een vaste of tijdelijke verblijfsvergunning het recht bezit op onderwijs in en over de staatstaal, om zo een soepele integratie in het openbare leven mogelijk te maken. Op sommige reguliere en inofficiële scholen wordt educatief aanbod in de talen van de etnische minderheden verzorgd om zo de eigen cultuur te bewaren. In overeenstemming met deze regelingen en op verzoek van ouders kan het hele curriculum of een deel ervan in de taal van een etnische minderheid worden gegeven. Op zulke scholen is het vak Litouws een integraal deel van het curriculum, waarbij het onderwijs hierin niet minder aandacht krijgt dan het onderwijs in de thuistalen. Indien er behoefte bestaat aan aanvullende instructie in de thuistaal en er een specialist op het gebied van die taal aanwezig is, stellen de staat, de gemeentelijke voorschoolse instellingen en de reguliere basisscholen leerlingen van etnische minderheden gewoonlijk in staat om deze taal te leren naast de hoofdtal van de betreffende onderwijsvorm.

In het voortgezet onderwijs is één vreemde taal verplicht. Meestal kiezen de leerlingen de taal die ze ook op de basisschool al leerden (Engels, Frans of Duits), maar ze kunnen ook een andere vreemde taal kiezen. Volgens de educatieve plannen voor het basis- en voortgezet onderwijs (2011–2013) kunnen scholieren een tweede vreemde taal kiezen uit Engels, Lets, Pools, Frans, Russisch, Duits en nog andere talen. De school dient de mogelijkheid te verschaffen om uit minstens twee aanvullende vreemde talen een extra vreemde taal te kiezen en dient de omstandigheden te scheppen waarin de gekozen taal kan worden geleerd.

Er bestaat geen educatief aanbod in immigrantentalen, omdat hiernaar geen specifieke vraag bestaat. Toch zijn er wettelijke regelingen: de Onderwijswet stelt dat kinderen van een individu met een vaste of tijdelijke verblijfsvergunning in de Republiek Litouwen de mogelijkheid dienen te hebben om de staatstaal te leren, in de staatstaal onderwezen te worden en, indien mogelijk, hun moedertaal te leren.

Artikel 48 van de Onderwijswet bepaalt wie er recht hebben om als docent te werken, namelijk zij die een opleiding hebben afgerond op hoger of beroepsonderwijsniveau en bovendien beschikken over pedagogische kwalificaties. De Litouwse Universiteit van Pedagogische Wetenschappen biedt een hele reeks van specialiteiten. Dit instituut leidt leraren op in het Litouws, Russisch, Pools en Wit-Russisch als inheemse talen en het Engels, Duits en Frans als vreemde talen.

5 Talen in het beroepsonderwijs en hoger onderwijs voor volwassenen**Talen in het beroepsonderwijs (in drie instellingen)
Geen aanbod van immigrantentalen**

		Aanbod taalprogramma's	Curriculum	Te bereiken niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
Immigrantentalen	Instelling A	geen specificaties	geen richtlijnen	n.v.t.	geen
	Instelling B	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	n.v.t.	volledig
	Instelling C	geen specificaties	geen richtlijnen	n.v.t.	geen
VT	Instelling A	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	landelijk	volledig
	Instelling B	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	landelijk	volledig
	Instelling C	geen specificaties	geen richtlijnen	geen	geen

Hoger onderwijs voor volwassenen (in drie universiteiten)

	Instructietaal/-talen	Talen op de website	Doelgroepen voor ondersteuning in de nationale taal	Te behalen niveau van vreemde instructietaal	Werving niet-nationale studenten	Mobiliteit voor talenstudenten	Mobiliteit voor niet-talenstudenten
Universiteit A	nationale en vreemde talen	nationale en vreemde talen	geen	gekoppeld aan CEFR	alleen internationaal	facultatief	facultatief
Universiteit B	nationale en vreemde talen	nationale en vreemde talen	beperkt	geen	internationaal en met immigratieachtergrond	facultatief	facultatief
Universiteit C	nationale, vreemde en R/M-talen	nationale en vreemde talen	beperkt	gekoppeld aan CEFR	internationaal en met immigratieachtergrond	facultatief	facultatief

Aangezien het beroepsonderwijs zich hoofdzakelijk richt op specifieke, beroepsgerelateerde vakken krijgen talen minder aandacht. Waar een instelling voor beroepsonderwijs echter ook diploma's voor het voortgezet onderwijs afgeeft, dienen vreemde talen te worden onderwezen conform de programma's en standaarden die het Ministerie van Onderwijs heeft goedgekeurd. Geconstateerd is dat studenten op dat niveau vaker Russisch als eerste vreemde taal lijken te kiezen (wellicht als gevolg van het gekozen specialisme).

Universiteiten hanteren een eigen taalbeleid. Zo is aan de Universiteit van Vilnius Latijn verplicht voor alle studenten van de Faculteit Filologie. Verder biedt de faculteit, naast Litouwse filologie, studieprogramma's in Russische, Poolse, Engelse, Duitse, Franse en Scandinavische filologie. Dubbele specialisaties, waarbij de studie Litouws wordt gecombineerd met een studie van een taal als het Pools, Duits, Spaans, Italiaans, Estisch, Lets, Turks, Sloveens of Tsjechisch zijn zeer populair onder de studenten aan de faculteit. In de eerste jaren van de bachelor krijgen alle studenten van de universiteit training in vreemde talen. Daarbij kiezen de meeste bachelorstudenten de taal die ze als eerste of tweede vreemde taal op school al hadden gekozen. De afgelopen tijd is er echter een tendens om talen te studeren die niet op school werden aangeboden (zoals Portugees en Pools). Studenten Litouwse filologie moeten ook cursussen Lets, Pools en Latijn volgen. Bij andere universiteiten worden talen gekozen naar gelang er een specifieke behoefte aan bestaat; hierbij geniet Engels vanzelfsprekend vaak de voorkeur (vooral op masterniveau). Zodoende hopen ze studenten uit het buitenland te trekken. Litouwse burgers die bij de Poolse minderheid horen kunnen op alle niveaus Poolstalig onderwijs krijgen.

6 Talen in de audiovisuele media en geschreven pers

TV-producties in andere dan de nationale taal	Bioscoopfilms in andere dan de nationale taal	Programma's in RMT buiten eigen regio	Beschikbaarheid gebarentaal op TV
nasynchronisatie	ondertiteling	altijd	soms

Naast het audiovisuele aanbod in het Litouws kunnen luisteraars en kijkers van de Litouwse radio en televisie alsook bioscoopbezoekers kiezen uit producties in – doorgaans – het Russisch en Engels. Op de nationale televisie worden producties in andere talen dan het Litouws meestal nagesynchroniseerd. Bioscoopfilms worden daarentegen ondertiteld, met uitzondering van producties die zijn gericht op kinderen; deze worden meestal in het Litouws nagesynchroniseerd. De doven en slechthorenden worden wat televisie betreft slecht bediend, als gevolg van het gebrek aan ondertiteling. Ook wordt er niet veel in gebarentaal vertaald; waar er wél wordt vertaald, is de vertaling vaak van slechte kwaliteit.

Wat de geschreven pers in Litouwen betreft, kan gezegd worden dat de oplagen en verspreiding van zowel boeken als kranten en tijdschriften of andere periodieken terugloopt.

7 Talen in de publieke sector en de openbare ruimte

Geinstitutionaliseerde taalstrategieën op stadsniveau (3 steden)

Aantal beoefende talen	Aanwezigheid op website	Externe of interne vertalers of tolken	Vaardigheid in andere talen dan de nationale taal in functieomschrijving van werknemers	Werving van talensprekers tot ondersteuning van maatschappelijke doelen	Taalcursussen voor personeel	Bijhouden van taalvaardigheden van personeel
>4		Vilnius				
3-4	Klaipėda		Vilnius		Vilnius Kaunas	
1-2	Vilnius Kaunas	Kaunas Klaipėda	Klaipėda			Vilnius

Communicatiemogelijkheden

Top 5	MONDELINGE Communicatiemogelijkheden	SCHRIFTELIJKE Communicatiemogelijkheden
	Toeristische diensten Onderwijsdiensten Alarmdiensten Gezondheidsdiensten Sociale diensten Transport services Immigratie- en integratiediensten	Onderwijsdiensten Toeristische diensten Theaterprogramma's Vervoersdiensten Alarmdiensten Sociale diensten Immigratie- en integratiediensten

Uit het onderzoek in drie Litouwse steden naar het gebruik van andere talen dan de staatstaal in de publieke sector is af te leiden dat de keuze van de talen afhankelijk is van de etnische samenstelling van de betreffende regio. In gemeentes worden de burgers van verschillende etnische achtergronden educatieve diensten in hun eigen moedertaal geboden. Aanbod van diensten in het Russisch is ruimschoots aanwezig in de grotere steden van Litouwen. Sinds kort bestaat er meer aandacht bij de plaatselijke overheden voor nieuwkomers uit de EU of uit andere landen – mensen met een ontoereikende kennis van de staatstaal kunnen de gemeentelijke diensten mondeling en schriftelijk in zowel het Russisch als het Engels benaderen. In de toeristische sector is het aanbod van diensten iets breder. Ondanks het vrij breed inzetten van vreemde talen in verschillende soorten gemeentelijke activiteiten bestaat er bij de plaatselijke overheid te weinig aandacht voor het bevorderen van de taalvaardigheden van haar ambtenaren – al is deze vaardigheid groter dan in de particuliere sector.

8 Talen in het bedrijfsleven (24 bedrijven)

	Aanwezigheid algemene taalstrategieën							
	Aanwezigheid algemene taalstrategieën	Nadruk op taalvaardigheden bij werving	Internationale mobiliteitsvoorziening	Gebruik van externe vertalers/colken	Overzicht taalvaardigheden onderpersoneel	Gebruik netwerken voor taaltraining	Gebruik van EU-programma's/-subsidies	Bewustzijn EU-programma's/-subsidies
Wijdverspreid gebruik	4	17	3	13	1	3	3	1

		Interne taalstrategieën						Externe taalstrategieën			
		Samenwerking met onderwijssector voor talen	Belonings-/promotiebeleid gebaseerd op taalvaardigheden	Aanbod taaltraining	Gebruik van CEFR	Talen gebruikt voor werkplaatsdocumenten/intranet	Talen gebruikt voor software, webprogrammatuur	Talen gebruikt voor jaarverslagen/bedrijfsrapporten	Talen gebruikt voor marketingmateriaal	Talen gebruikt voor uitdragen bedrijfsnaam/-identiteit	Talen gebruikt voor website
NT	Wijdverspreid gebruik	0	0	2	1	24	21	24	23	23	23
ZE	Wijdverspreid gebruik	3	0	8	0	12	12	10	14	15	21
Anders	Wijdverspreid gebruik	0	0	1	0	3	3	3	12	12	17

Er is sprake van een vrij breed spectrum aan talen die door en in de onderzochte bedrijven in Litouwen worden gebruikt. De normale zakelijke taal is Engels, maar er wordt bij reclame- en marketingactiviteiten vrij vaak gebruik gemaakt van Russisch en ook Duits. Het gebruik van vreemde talen in het bedrijfsleven komt grotendeels overeen met de belangrijke trends in de buitenlandse handel van Litouwen. Afhankelijk van de doelstellingen en het karakter van de betreffende onderneming wordt gebruik gemaakt van talen als het Lets, Pools, Estisch, Deens, Frans en Bulgaars bij de interne en externe communicatie van sommige van de onderzochte hotels, supermarkten en bouwbedrijven. De resultaten van het onderzoek lijken aan te tonen dat slechts een klein deel van de Litouwse bedrijven werkelijk waarde hecht aan taalstrategie als onderdeel van de gehele bedrijfsstrategie, al verdient dit aspect meer onderzoek. Ondanks de verscheidenheid aan talen die in gebruik is binnen het Litouwse bedrijfsleven geven de ondernemingen te weinig aandacht aan de stimulering van de staf om talen te leren of hun vaardigheden uit te bouwen. De meest plausibele verklaring hiervoor is dat de werkgevers de reeds aanwezige vaardigheden inzake vreemde talen onder hun staf afdoende achten, of dat zij de kosten van cursussen voor de staf te hoog vinden (vooral binnen het midden- en kleinbedrijf). Aan de andere kant maken de ondernemers gebruik van de kansen die netwerken in Litouwen en in andere landen bieden om de taalvaardigheden onder hun staf te vergroten.

Belangrijkste bevindingen:

De Litouwse wet geeft ruimte voor meertaligheid en wil deze bevorderen. Toch vormt een efficiënte implementatie van de Europese Strategie voor Meertaligheid een uitdaging wegens gebrek aan institutionele coördinatie en samenwerking alsmede een goede verdeling van de verantwoordelijkheden.

Veelbelovende initiatieven en pilotprojecten

Inzake meertaligheid in Litouwen gaat er sinds 2010 een stimulerende rol uit van de Taalambassadeursprijs. Dit jaarlijkse initiatief wordt gecoördineerd door de Stichting ter Ondersteuning van Educatieve Uitwisseling, in samenwerking met andere instellingen (inclusief de British Council) als onderdeel van het Europees Label-programma. De titel Taalambassadeur van het Jaar is al vergeven aan een individu (2010) en een commerciële onderneming (2011); in 2012 zal de titel aan een school worden toegekend.

De organisatoren van de Taalambassadeursprijs willen het inzicht bevorderen dat investeren in taalleren zowel persoonlijk als zakelijk lucratief is. Ook willen zij de strategische taalplanners op nationaal niveau aansporen om in taalonderwijs te investeren.

Verwijzingen

Lietuvos ekonomikos perspektyvos, 2009. DnB NORD bankas, 2009.

LR Visuomenės informavimo įstatymas, 1996 m. liepos 2 d., Nr. I–1418. Valstybės žinios, 2006–07–27, Nr. 82–3254.

Markevičienė R., Tamulygienė L., Lietuvos spaudos statistika 2010. Lietuvos Martyno Mažvydo biblioteka. Bibliografijos ir knygotyros centras. Vilnius, 2011.

Pedagogų rengimo programos. Prieiga per internetą: www.vpu.lt/Page.aspx?pageID=2722.

Teisės aktų bazė. Prieiga per internetą: www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=3984&p_k=1.

Informacinės visuomenės plėtros komitetas. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=6141&p_k=1.

Lietuvos statistikos departamentas. Prieiga per internetą: www.stat.gov.lt.

Švietimo ir mokslo ministerija. Prieiga per internetą: www.smm.lt.

12 NEDERLAND

12.1 Nederland als geheel

Saskia Benedictus-van den Berg

Dit overzicht beschrijft Nederland als geheel; de specifieke situatie in de provincie Fryslân wordt beschreven in het overzicht over Fryslân.

Plaatselijke omstandigheden

Het Koninkrijk der Nederlanden heeft 16,6 miljoen inwoners. Circa 1,9 miljoen (11,4%) daarvan is van niet-westerse afkomst (eerste- of tweedegeneratieallochtonen). Twee derde van de allochtoene minderheden heeft een Turkse, Marokkaanse, Antilliaanse of Surinaamse achtergrond (CBS, 2011a). Deze groep kan worden onderverdeeld in een deel uit voormalige koloniale gebieden (de Antilliaanse en Surinaamse minderheden, die hun herkomst hebben in de Caraïbische gebieden waar Nederlands de officiële taal is) en een deel uit andere gebieden (Turkse en Marokkaanse minderheden, die nog niet eerder in aanraking zijn gekomen met de Nederlandse taal en cultuur).

Het Nederlands is de officiële taal van Nederland. Dit werd pas in 1995 wettelijk vastgelegd (Nederlandse Taalunie, 2011). In dezelfde wet (de Algemene wet bestuursrecht) kreeg het Fries een officiële status binnen de provincie Fryslân.

Mensen met een niet-Nederlandse – in het bijzonder niet-westerse – nationaliteit moeten in Nederland een examen afleggen, waarbij aan de hand van vragen over de Nederlandse taal en cultuur/geschiedenis wordt getoetst of er afdoende inburgering plaats heeft gevonden. De overheid legt de nadruk op de eigen verantwoordelijkheid van de burgers en hecht veel belang aan kennis van het Nederlands. Dit blijkt ook uit de resultaten van dit onderzoek.

1 Talen in officiële documenten en databestanden

De nationale taal, vreemde talen en R/M-talen worden behandeld in wetgeving betreffende taal en/of in taalbeleidsdocumenten. Het leren en onderwijzen van de nationale taal in het buitenland wordt voor kinderen en/of volwassenen die Nederland als land van herkomst hebben (mede) gefinancierd in meer dan 80 landen, in het bijzonder in de nabijgelegen landen Duitsland, België en Frankrijk. Nederland heeft het *Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen* geratificeerd. De volgende 5 R/M-talen worden onder het Handvest erkend: *Fries*, *Limburgs*, *Nedersaksisch*, *Romani* en *Jiddisch*. Op regionaal niveau bestaat er alleen voor het Fries officieel onderwijsaanbod, ondersteund door het Handvest.

In Nederland vindt officiële dataverzameling op het gebied van taaldiversiteit alleen plaats voor het Fries, middels periodiek bijgewerkte taalonderzoeken. Daarbij wordt aandacht besteed aan het Fries, aan de hand van een vraag naar de thuistaal en een vraag naar (het niveau van) taalbeheersing inzake spreken/verstaan/lezen/schrijven.

**Aanvullende ondersteuning NT=Aanvullende ondersteuning voor Nationale Taal
VT=Vreemde Talen
RMT=Regionale/Minderheidstalen
IT=Immigrantentalen**

2 Talen in voorschools onderwijs

Geen aanbod van vreemde talen en immigrantentalen

	Doelgroepen	Duur	Voorwaarden aan groepsgrootte	Dagen per week	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Aanwezigheid overheidsfinanciering
Aanvullende ondersteuning NT	alle	≥2 jaar	geen	>1dag	algemeen	algemeen	volledig
RMT	alle	≥2 jaar	geen	>1dag	algemeen	algemeen	volledig

Talen aangeboden in voorschoolse educatie:

Regionale/Minderheidstalen	Fries alleen in Friesland
-----------------------------------	---------------------------

Voorschools onderwijs is niet verplicht, maar wel alom gangbaar. Het grote belang dat het Ministerie van Onderwijs hecht aan de Nederlandse taal blijkt uit de programma's die aan kinderen in het voorschools onderwijs worden aangeboden om gebrekkige kennis van (de Nederlandse) taal en achterstand in de taalontwikkeling te bestrijden (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2011b). Dit is in overeenstemming met een resolutie van het Europees Parlement uit 2009, waarin wordt gesteld dat op voorschools niveau vooral ook oog moet zijn voor de nationale taal.

3 Talen in het basisonderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij aanvang	Toetsen van taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	algemeen	voorafgaande aan regulier onderwijs	afwezig	landelijk gestandaardiseerd

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Aanvang taalonderwijs	Roostering	Voorwaarden aan groepsgrootte	Toetsen van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alle	algemeen	lokaal	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	geen	afwezig	landelijke of regionale standaarden	volledig
VT	alle	algemeen	lokaal	vanaf de laatste fase	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	landelijke of regionale standaarden	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursus voorafgaande aan aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	algemeen gekwalificeerde docenten	vakspecifiek	algemeen	n.v.t.
RMT	taaldocenten	vakspecifiek	algemeen	n.v.t.
VT	algemeen gekwalificeerde docenten	algemeen	vakspecifiek	geen

Talen aangeboden in het basisonderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Fries alleen in Friesland
Vreemde Talen	Engels is verplicht; Frans, Duits en Spaans zijn optioneel

Alhoewel de onderwijsplicht pas geldt voor kinderen van 5 tot 16 jaar, gaat 95% van de kinderen al vanaf hun vierde jaar naar de basisschool. Net als in het voorschools onderwijs zijn er ook in het basisonderwijs programma's om gebrekkige kennis van (de Nederlandse) taal en achterstand in de taalontwikkeling te bestrijden (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2011b). Gedurende de gehele onderwijsloopbaan onderstreept de Nederlandse overheid het belang van (de Nederlandse) taal en rekenen (www.taalenrekenen.nl/ref_niveaus_taal/beschrijvingen/), waarvoor dan ook referentiekaders zijn ontwikkeld. De referentiekaders specificeren welk taalbeheersingsniveau zou moeten zijn bereikt op het moment dat een bepaalde mijlpaal in de onderwijsloopbaan van een leerling is bereikt, bijv. de overgang naar het voortgezet onderwijs. De leerstof en de toetsen zullen ook nog worden gekoppeld aan de beheersingsniveaus die de referentiekaders hanteren. De referentiekaders zijn vastgelegd in een wet die in 2010 van kracht is geworden (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2011a).

Engels is verplicht in de laatste twee jaar van het basisonderwijs. Voorheen was onderwijs in immigrantentalen wettelijk geregeld. Tussen 1998 en 2004 werd op het niveau van de basisschool onderwijs in allochtone minderheidstalen verzorgd – buiten de reguliere schooltijden – en werd dit door de overheid gesubsidieerd. Deze subsidie werd beëindigd omdat onderwijs in allochtone minderheidstalen 'in tegenspraak was met het integratiebeleid voor kinderen (van allochtone minderheden)' (vertaald uit: Extra & Yağmur, 2006: 55). Kennis van het Nederlands wordt beschouwd als het fundament voor succesvolle integratie (Eerste Kamer, 2004). Desalniettemin voorziet de wet nog steeds in het ondersteunend gebruiken van talen naast het Nederlands voor kinderen van niet-Nederlandse achtergrond, waar dit hun aanvang van of overgang naar het Nederlandse onderwijs vergemakkelijkt.

Als reactie op het gebrek aan publieke voorzieningen voor allochtone minderheidstalen op voorschools en basisschoolniveau zijn particuliere initiatieven ontplooid; er zijn bijvoorbeeld Chinese, Japanse, Poolse en Russische scholen opgericht, waar aanvullend onderwijs in de betreffende taal en cultuur wordt geboden. Zulke scholen zijn door het hele land verspreid en worden meestal door de betreffende gemeenschap zelf opgestart. Verder is er een Nederlands-Turkse stichting in het leven geroepen om de komst van onderwijs (buiten schooltijden) in het Turks voor te bereiden (Stichting TON). Zulke particuliere initiatieven zijn toepassingen in de praktijk van de aanbevelingen die de Nederlandse Onderwijsraad in 2001 aan de overheid heeft gedaan voor immigrantentalen (Onderwijsraad, 2001). De voorstellen van de Raad zijn niet overgenomen door de overheid.

4 Talen in het voortgezet onderwijs

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij schoolaanvang	Toetsen taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	algemeen	voor regulier	afwezig	schoolbepaald

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Roostering	Minimale groepsomvang	Periodieke toetsing van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alle	algemeen	lokaal	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	landelijke of regionale standaarden	volledig
VT	alle	algemeen	lokaal	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	gekoppeld aan CEFR	volledig
IT	alle	algemeen	lokaal	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	landelijke of regionale standaarden	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Vereiste vaardigheidsniveau	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT RMT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	landelijke of regionale standaarden	n.v.t.
RMT	taaldocenten	vakspecifiek	algemeen	n.v.t.	n.v.t.
n.v.t.	language teachers	subject-specific	subject-specific	national or regionwide standards	informal financial support
VT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	landelijke of regionale standaarden	informele financiële steun
IT	taaldocenten	vakspecifiek	algemeen	n.v.t.	n.v.t.

Talen aangeboden in het voortgezet onderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Fries alleen in Friesland
Vreemde Talen <i>(schuin gedrukte talen alleen aangeboden in de hogere niveaus van het voortgezet onderwijs)</i>	Verplicht: Engels plus een andere taal op het hoogste niveau van het voortgezet onderwijs Optioneel: Klassiek Grieks, Chinees, Frans, Duits, Italiaans, Latijn, Russisch, Spaans
Immigrantentalen	Arabisch, Turks

Het referentiekader voor taal (zie bij Basisonderwijs) wordt ook toegepast in het voortgezet onderwijs. Beheersing van het Nederlands is verplicht in alle soorten voortgezet onderwijs en maakt ook deel uit van alle examens, net als Engels. Een vreemde taal – anders dan Engels – wordt alleen vereist op het hoogste niveau van het voortgezet onderwijs; meestal is dit Duits of Frans, en soms Spaans. Het staat scholen vrij meer vreemde talen aan te bieden.

Turks en Arabisch kunnen als vak aangeboden worden en er kan examen in worden afgelegd. Het is echter aan scholen zelf om te besluiten of ze deze talen aan willen bieden. Bovendien is het aantal leerlingen dat een examen Turks of Arabisch aflegt, klein; van circa 0,28% in 2002 is het gedaald naar 0,08% in 2003. Tegenwoordig is het aandeel iets hoger, met 0,13% in 2011, maar nog steeds is het niveau van 2002 niet bereikt (Alberts & Erens, 2011). Een mogelijke verklaring voor deze afname ligt in de eerdergenoemde afschaffing van overheidssubsidies voor onderwijs in allochtone minderheidstalen. Het lage percentage voor Turks en Arabisch is des te pregnanter gelet op de toename van het aantal Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse kinderen op stedelijke basisscholen.

Een recent verschijnsel is de toename van middelbare scholen die een tweetalig programma met Nederlands en Engels aanbieden (gewoonlijk aangeduid als *Content and Language Integrated Learning* – CLIL). Meestal betreft het de hoogste niveaus van voortgezet onderwijs, die als voorbereiding op een universitaire studie gelden, maar sinds kort wordt dit tweetalig onderwijs ook op lagere niveau's geïmplementeerd (Europees Platform, 2011a). Bovendien wordt op voorschools en basisschoolniveau ook steeds meer tijd gestoken in het onderwijzen van de Engelse taal (vroeg vreemdetaalonderwijs) (Europees Platform, 2011b). Zulke ontwikkelingen hebben geleid tot de vraag aan welke kwalificaties leerkrachten op tweetalige scholen zouden moeten voldoen.

5 Talen in beroepsonderwijs en hoger onderwijs voor volwassenen

Talen in het beroepsonderwijs (in drie instellingen)

Geen aanbod van regionale/minderheidstalen en immigrantentalen

		Aanbod taalprogramma's	Curriculum	Te bereiken niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
VT	Instelling A	beperkt aanbod	algemeen	gekoppeld aan CEFR	deels
	Instelling B	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	gekoppeld aan CEFR	deels
	Instelling C	breed aanbod	algemeen	gekoppeld aan CEFR	deels

Hoger onderwijs (bij twee universiteiten)

	Instructietaal/-talen	Talen op de website	Doelgroepen voor ondersteuning in de nationale taal	Te behalen niveau van vreemde instructietaal	Werving niet-nationale studenten	Mobiliteit voor talenstudenten	Mobiliteit voor niet-talenstudenten
Universiteit A	nationale en vreemde talen	nationale en vreemde talen	alle	gekoppeld aan CEFR	alleen internationaal	facultatief	facultatief
Universiteit B	nationale en vreemde talen	nationale en vreemde talen	alle	gekoppeld aan CEFR	alleen internationaal	facultatief	facultatief

Het referentiekader voor taal (zie bij Basisonderwijs) wordt ook toegepast in het beroepsonderwijs voor volwassenen.

Vanaf 2002 geldt in het hoger onderwijs het Anglosaksische bachelor/master-systeem, als stap in het proces om te komen tot een Europese ruimte voor hoger onderwijs (Bologna-proces). Als gevolg van deze veranderingen en ook de toegenomen aandacht voor internationalisering in het algemeen biedt het Nederlands hoger onderwijs telkens meer mastermodules aan in het Engels, om zo buitenlandse studenten te trekken. Het gevolg is dat er discussie ontstaat omtrent het gebruik van Engels of Nederlands in het universitair onderwijs en over de onderwijskwaliteit in relatie tot de beheersing van het Engels bij zowel docenten als studenten.

6 Talen in audiovisuele media en geschreven pers

TV-producties in andere dan de nationale taal	Bioscoopfilms in andere dan de nationale taal	Programma's in RMT buiten eigen regio	Beschikbaarheid gebarentaal op TV
ondertiteling	ondertiteling	soms	soms

Door het algemene gebruik van ondertiteling van televisieprogramma's die in andere talen dan het Nederlands zijn opgenomen worden mensen al van jongs af aan blootgesteld aan zulke talen. Zo kan een groter bewustzijn over die talen teweeg worden gebracht. Dit is in overeenstemming met de Resolutie van het Europees Parlement over Meertaligheid (2009). Toch is het overgrote deel van de buitenlandse programma's op de Nederlandse televisie in het Engels, zodat de kijkers vooral worden blootgesteld aan de Britse en Amerikaanse-Engelse taal en cultuur. Kinderprogramma's – vooral tekenfilms – worden vaak nagesynchroniseerd.

In Fryslân wordt op de belangrijkste regionale radio- en televisieomroep meestal Fries gebruikt, met een beetje Nederlands. Zodoende voldoen vooral Friese audiovisuele media aan de aanbevelingen van de RvE en de EU, aangezien ze de taalvariatie in de provincie zichtbaar maken.

De Nederlandse televisie biedt slechts op beperkte schaal andere talen dan het Nederlands.

7 Talen in de publieke sector en in de openbare ruimte

Geinstitutionaliseerde taalstrategieën op stadsniveau

Aantal beoefende talen	Aanwezigheid op website	Externe of interne vertalers of tolken	Vaardigheid in andere talen dan de nationale taal in functieomschrijving van werknemers	Werving van talensprekers tot ondersteuning van maatschappelijke doelen	Taalcursussen voor personeel	Bijhouden van taalvaardigheden van personeel
>4	Amsterdam	Amsterdam	Amsterdam		Amsterdam Leeuwarden	
3-4						
1-2	Rotterdam Leeuwarden	Leeuwarden	Leeuwarden	Leeuwarden		

Communicatiemogelijkheden

TOP 5	MONDELINGE Communicatiemogelijkheden	SCHRIFTELIJKE Communicatiemogelijkheden
	Gezondheidsdiensten Juridische zaken Sociale diensten Toeristische diensten Vervoersdiensten	Toeristische diensten Gezondheidsdiensten Sociale diensten Vervoersdiensten Juridische zaken

Het aantal talen dat in de publieke sector en de openbare ruimte (van de onderzochte steden) wordt gebruikt, is beperkt. Het Nederlands is de standaard en slechts sporadisch worden Turks en Arabisch gebruikt; voornamelijk wordt het Engels gehanteerd. In Fryslân mogen burgers het Fries gebruiken in contact met publieke diensten. Desalniettemin wordt schriftelijke informatie van deze diensten vaak uitsluitend in het Nederlands verstrekt.

Bij alle publieke diensten is het gebruik van een telefonische tolk ('tolkentelefoon') mogelijk. Van deze dienst wordt vooral gebruik gemaakt in de gezondheidszorg. Voorheen betaalde de overheid deze service, maar de subsidiëring is op 1 januari 2012 stopgezet. Nu wordt het als eigen verantwoordelijkheid van de patiënt beschouwd om hetzij Nederlands te kunnen spreken of een eigen tolk in de arm te nemen en te betalen (Rijksoverheid, 2011).

8 Talen in het bedrijfsleven (24 bedrijven)

	Algemene taalstrategieën							
	Aanwezigheid algemene taalstrategieën	Nadruk op taalvaardigheden bij werving	Internationale mobiliteitsvoorziening	Gebruik van externe vertalers/tolken	Overzicht taalvaardigheden onderpersoneel	Gebruik netwerken voor taaltraining	Gebruik van EU-programma's/-subsidies	Bewustzijn EU-programma's/-subsidies
Wijdverspreid gebruik	2	14	4	1	1	0	1	0

		Interne taalstrategieën						Externe taalstrategieën			
		Samenwerking met onderwijssector voor talen	Belonings-/promotiebeleid gebaseerd op taalvaardigheden	Aanbod taaltraining	Gebruik van CEFR	Talen gebruikt voor werkplaatsdocumenten/intranet	Talen gebruikt voor software, webprogrammatuur	Talen gebruikt voor jaarverslagen/bedrijfsrapporten	Talen gebruikt voor marketingmateriaal	Talen gebruikt voor uitdragen bedrijfsnaam/-identiteit	Talen gebruikt voor website
NT	Wijdverspreid gebruik	1	0	0	0	22	20	20	23	20	23
ZE	Wijdverspreid gebruik	2	0	3	0	9	11	11	7	10	13
Anders	Wijdverspreid gebruik	1	0	2	0	3	3	2	3	4	5

De export vormt meer dan 70% van het bruto nationaal product (CBS, 2011b). Dat grote aandeel wordt niet weerspiegeld in het profiel voor talen in het bedrijfsleven zoals dat voor Nederland is opgesteld – al leggen niet alle vier onderzochte bedrijfstakken (banken, hotels, supermarkten en bouwbedrijven) per definitie veel nadruk op de internationale handel. Vooral lokale en regionale bedrijven zijn niet zozeer internationaal georiënteerd. In het algemeen speelt taal geen vooraanstaande rol in het bedrijfsleven. Bedrijven zouden meer gewezen kunnen worden op de waarde van meertaligheid.

Bij Friese bedrijven is het Fries vooral op informele wijze in gebruik; schriftelijk speelt het Fries hier geen enkele rol.

Belangrijkste bevindingen:

In een periode van toenemende taaldiversiteit legt de Nederlandse overheid de nadruk op het Nederlands. Dat is in overeenstemming met het beleid van de Europese Commissie (EC)/Raad van Europa (RvE). Aan de andere kant beklemtoont het beleid van de EC/RvE ook de aandacht voor R/M-talen, vreemde talen en immigrantentalen binnen het onderwijs en in andere maatschappelijke sectoren. Vooral waar het immigrantentalen betreft, zou het Nederlandse beleid beter kunnen worden afgestemd op Europees beleid.

Desalniettemin lopen er verscheidene initiatieven die de waarde van meertaligheid onderkennen en onderzoek doen naar en toepassingen vinden voor de meerwaarde van meertaligheid. Zo bieden meerdere particuliere onderwijsinstellingen aanvullend onderwijs in immigrantentalen en wint – vooral in het voortgezet onderwijs – het inzetten van Engels als instructietaal bij andere vakken (CLIL) aan populariteit. Aan de doelstelling van ‘moedertaal + 2’ wordt niet geheel voldaan, maar de verplichtstelling van Engels in het voortgezet onderwijs betekent dat de leerlingen tenminste één vreemde taal leren.

Veelbelovende initiatieven en pilotprojecten

Een belangwekkend innovatief project, dat als goed praktijkvoorbeeld kan dienen, vindt plaats in Utrecht, de vierde stad van Nederland. Utrecht beschrijft zichzelf als ‘multiculturele hotspot’ (Gemeente Utrecht, 2009: 1). Een groot deel van de bevolking beheerst drie of meer talen; er is in het project expliciet een koppeling met Europees beleid gemaakt en de doelstelling van ‘moedertaal + 2’ wordt uitgedragen. Bovendien herbergt de stad veel internationale bedrijven en is de Universiteit van Utrecht een trekpleister voor buitenlandse studenten. De stad wil dat profiel als startpunt nemen om Utrecht te ontwikkelen als ‘laboratorium voor meertaligheid’ (ibidem: 1). Er zijn meerdere onderzoeken omtrent meertaligheid en meertalige projecten opgestart (ibidem). In 2011 werd een rapport uitgebracht, als onderdeel van het project ‘The Dutch City of Utrecht as a European Hotspot and Laboratory for Multilingualism’ (Martinovic, 2011).

Verwijzingen

Alberts, R.V.J. en B.J.M. Erens (2011). *Verslag van de examencampagne 2011 voortgezet onderwijs*. Arnhem: Stichting Cito Instituut voor Toetsontwikkeling.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2011a). “Bevolking; leeftijd, herkomstgroepering, geslacht en regio, 1 januari.” Beschikbaar via: <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=37713&D1=0&D2=0&D3=0,3-4,6,9,11-13,15-17,19,22-23,25-26,30-32,34,37,40-41,44-48&D4=0,6&D5=I&HDR=T,G2&STB=G1,G3,G4&VW=T> Opgevraagd op 9 december 2011.

Centraal Bureau voor de Statistiek, 2011b. *De Nederlandse economie 2010*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek. Beschikbaar via: <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/03E81D9F-8714-4AEA-B0F7-8EC72111EA56/0/2010p19pub.pdf> Opgevraagd op 28 oktober 2011.

Eerste Kamer der Staten-Generaal (2004). *Beeindiging bestosiging onderwijs in allochtone levende talen*. Beschikbaar via: www.eerstekamer.nl/wetsvoorstel/29019_beeindiging_bekostiging Opgevraagd op 7 oktober 2011.

Europees Parlement (2009). *EP Resolution on Multilingualism: an asset for Europe and a shared commitment*. Brussel: Europees Parlement.

Europees Platform (2011a). *Tto. Tweetalig onderwijs – Content and Language Integrated Learning*. Beschikbaar via: <http://www.europeesplatform.nl> Opgevraagd op 16 december 2011.

Europees Platform (2011b). *Vroeg vreemde talen onderwijs*. Beschikbaar via: <http://www.europeesplatform.nl> Opgevraagd op 16 december 2011.

Extra, G. en D. Gorter (red.) (2001). *The other languages of Europe: Demographic, sociolinguistic and educational perspectives*. Clevedon: Multilingual Matters.

Extra, G. en K. Yağmur (2006). “Immigrant Minority Languages ad Home and at School. A Case Study of the Netherlands.” *European Education* 38.2, pp. 50–63.

Gemeente Utrecht, Afd. Bestuurlijke, Internationale en Subsidiezaken (2009). *Utrecht: Multilingual hotspot and laboratory in Europe*. Beschikbaar via: http://ec.europa.eu/languages/documents/utrecht-multilingual-hotspot-and-laboratory-in-europe_en.pdf Opgevraagd op 13 oktober 2011.

Martinovic, B. (2011). *The Dutch City of Utrecht as a European Hotspot and Laboratory for Multilingualism*. Utrecht: Universiteit Utrecht. Beschikbaar via: <https://docs.google.com/viewer?url=http://www.utrecht.nl/images/Secretarie/Internationaal/pdf/Multilingualism%2520Utrecht.pdf&embedded=true&chrome=true> Opgevraagd op 19 december 2011.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2011a). *Doorlopende leerlijnen taal en rekenen*. Beschikbaar via: <http://www.taalenrekenen.nl/> Opgevraagd op 14 oktober 2011.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2011b). *Leerachterstand. Taalachterstand bij peuters*. Beschikbaar via: www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/leerachterstand/taalachterstand-bij-peuters Opgevraagd op 16 december 2011.

Mortier, J. (2009). *Nederland meertalenland. Feiten, perspectieven en meningen over meertaligheid*. Amsterdam: Aksant.

Nederlandse Taalunie, 2011. *Het Nederlandse taalgebied*. Beschikbaar via: http://taalunieversum.org/taalpeil/2005/het_nederlandse_taalgebied.html Opgevraagd in oktober 2011.

Onderwijsraad, 2001. *Samen naar de taalschool. Nieuwe moderne vreemde talen in perspectief*. Den Haag. Beschikbaar via: http://www.onderwijsraad.nl/upload/publicaties/423/documenten/advies_taalsschool.pdf Opgevraagd op 27 oktober 2011.

Rijksoverheid (2011). *Tolk- en vertaaldiensten in de zorg*. Beschikbaar via: www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/kwaliteit-van-de-zorg/tolk-en-vertaaldiensten-in-de-zorg Opgevraagd op 13 oktober 2011.

12 NEDERLAND

12.2 Friesland

Saskia Benedictus-van den Berg

Plaatselijke omstandigheden

Dit stuk biedt een overzicht van de situatie in de provincie Fryslân. Hieronder volgen bijzonderheden over die provincie (op het gebied van het gebruik van talen in officiële stukken en databestanden en verder in voorschools, basis- en voortgezet onderwijs). Het verdient voorkeur dit overzicht samen met dat van Nederland te raadplegen.

Fryslân is een provincie in het noorden van Nederland. Het is een grotendeels agrarisch gebied (Provinsje Fryslân, 2010) dat niet zo dichtbevolkt is als de rest van Nederland: 193 inwoners/km² tegen landelijk 491 (CBS, 2012). Met 650.000 inwoners bevat Fryslân ongeveer 4% van de gehele Nederlandse bevolking. Het aandeel niet-westerse allochtonen is 3,7%; dit percentage ligt aanzienlijk lager dan de landelijke 11,4%. Inwoners met een Iraakse, Marokkaanse, Surinaamse of Antilliaanse achtergrond vormen 39% van de niet-westerse immigranten in Fryslân (CBS, 2011).

Het Fries is, naast het Nederlands, de officiële taal van de provincie. Hierdoor is Fryslân officieel de enige tweetalige provincie van Nederland. Voor iets meer dan de helft van de Friese bevolking is het Fries de moedertaal. Het merendeel kan de taal goed (20%) of zeer goed verstaan (65%). Driekwart van de bevolking spreekt de taal redelijk tot goed. Ook kan driekwart van de bevolking het Fries redelijk goed of zeer goed lezen. Daarentegen kan slechts 12% goed Fries schrijven (Provinsje Fryslân, 2011a).

1 Talen in officiële documenten en databestanden

De nationale taal, vreemde talen en het Fries worden behandeld in wetgeving betreffende taal en in taalbeleidsdocumenten. Het Fries geniet de status van tweede officiële taal van Nederland, naast het Nederlands. De centrale aandacht bij het profiel voor Fryslân ligt op de domeinen 1–4; de resultaten van de domeinen 5–8 zijn behandeld in het omvattende profiel van geheel Nederland, waarvoor ook gegevens zijn verwerkt die afkomstig zijn uit de hoofdstad van Fryslân, Leeuwarden. Vergeleken met de rest van Nederland en zeker met de grootstedelijke gebieden van Nederland kent Fryslân een veel kleinere groep immigranten. Dat geldt ook voor het aandeel van kinderen van immigranten in het onderwijs.

In Nederland vindt officiële dataverzameling op het gebied van taaldiversiteit alleen plaats voor het Fries, middels periodiek bijgewerkte taalonderzoeken. Daarbij wordt aandacht besteed aan het Fries, aan de hand van een vraag naar de thuistaal en een vraag naar (het niveau van) taalbeheersing inzake spreken/verstaan/lezen/schrijven.

Het Fries is de enige minderheidstaal waarvoor de Nederlandse overheid Deel III van het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen (EHRMT) heeft geratificeerd; andere talen worden slechts erkend onder Deel II. De ratificatie leidde in 1998 tot de oprichting van het Consultatief Orgaan Fries, een adviesorgaan voor de minister van Binnenlandse Zaken (Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 2011). De overheid heeft in 2005 ook het Kaderverdrag inzake de Bescherming van Nationale Minderheden geratificeerd, waarbij de Friezen als nationale minderheid zijn erkend (Riemersma & De Jong, 2007).

De juridische status van het Fries is in 1995 vastgelegd in de Algemene wet bestuursrecht. In 2011 heeft de overheid een voorstel ingediend voor een nieuwe Wet gebruik Friese taal. De wet wil garanderen dat iedereen zijn recht kan uitoefenen om de eigen taal te gebruiken – hetzij Fries of Nederlands – in contact met de rechterlijke macht en het openbaar bestuur binnen de provincie Fryslân, en wil zodoende de gebruiksmogelijkheden van de Friese taal verruimen en versterken. Bovendien regelt de wet de instelling van een Raad voor de Friese taal. In de praktijk betekent dit dat de taakstelling van genoemd Consultatief Orgaan Fries wordt vergroot (Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 2011). De meeste van de 27 gemeenten in Fryslân hanteren een specifiek taalbeleid (Provinsje Fryslân, 2011a).

Op twee manieren worden in Fryslân gegevens over taaldiversiteit verzameld. In de eerste plaats zijn er in 1967, 1980 en 1994 grootschalige taalsurveys uitgevoerd; het volgende survey staat gepland voor de nabije toekomst. Daarnaast voert de provinciale overheid vierjaarlijks een taalsurvey uit naar taalvaardigheid in het Fries en het gebruik ervan in de provincie

(‘De Fryske taalAtlas’). De eerste uitgave van dit periodieke survey verscheen in 2007; zo krijgen de Friese overheden basisinformatie aangereikt om een taalbeleid te kunnen ontwikkelen (Provincie Fryslân, 2011a). Deze surveys verschaffen geen informatie over immigrantentalen; de centrale nadruk ligt op het Fries.

**Aanvullende ondersteuning NT=Aanvullende ondersteuning voor Nationale Taal
VT=Vreemde Talen
RMT=Regionale/Minderheidstalen
IT=Immigrantentalen**

2 Talen in voorschools onderwijs

Geen aanbod van vreemde talen en immigrantentalen

	Doelgroepen	Duur	Voorwaarden aan groepsgrootte	Dagen per week	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Aanwezigheid overheidsfinanciering
Aanvullende ondersteuning NT	alle	≥2 jaar	geen	>1dag	algemeen	algemeen	volledig
RMT	alle	≥2 jaar	geen	>1dag	algemeen	algemeen	volledig

Talen aangeboden in voorschoolse educatie:

Regionale/Minderheidstalen

Fries

Fryslân telt meer dan zestig tweetalige (Nederlands/Friese) of Friestalige kinderopvangcentra (Sintrum Frysktalige Berne-opfang, 2011). Het centrum voor Friestalige kinderopvang (‘Sintrum Frysktalige Berne-opfang’) is verantwoordelijk voor het aansturen van deze kinderopvangcentra (Riemersma & De Jong, 2007).

Bij scholing voor leid(st)ers in voorschoolse educatie wordt slechts oppervlakkig aandacht besteed aan de meertalige situatie van de provincie; het onderwijzen van de Friese taal is geen officieel cursusonderdeel.

In voorschoolse educatie bestaat wel aandacht voor meertaligheid en het leren van de nationale en Fries, maar er zijn geen voorzieningen getroffen voor vreemde talen en immigrantentalen. De aanbevelingen van de EU worden dus deels nagevolgd, maar toch valt er voor de toekomst nog wel winst te boeken.

3 Talen in het basisonderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij aanvang	Toetsen van taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	algemeen	voorafgaande aan regulier onderwijs	afwezig	landelijk gestandaardiseerd

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Aanvang taalonderwijs	Roostering	Voorwaarden aan groepsgrootte	Toetsen van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alle	algemeen	lokaal	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	geen	afwezig	landelijke of regionale standaarden	volledig
VT	alle	algemeen	lokaal	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	geen	afwezig	landelijke of regionale standaarden	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursus voorafgaande aan aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	algemeen gekwalificeerde docenten	vakspecifiek	algemeen	n.v.t.
RMT	taaldocenten	vakspecifiek	algemeen	n.v.t.
VT	algemeen gekwalificeerde docenten	algemeen	vakspecifiek	geen

Talen aangeboden in het basisonderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Fries
Vreemde Talen	Verplicht: Engels Optioneel: Frans, Duits, Spaans

Fries is een verplicht onderdeel in het basisonderwijs in Fryslân. Vaak wordt echter niet meer dan één uur per week aan Fries gespendeerd (Inspectie van het Onderwijs, 2010); naar het oordeel van het Comité van Experts van het EHRMT is dit onvoldoende, gezien de activiteiten waartoe ondertekening van Deel III van het EHRMT verplicht (Raad van Europa, 2008).

Volgens landelijke onderwijswetten mag Fries als instructietaal worden ingezet en op veel scholen gebeurt dat ook. Daarbij wordt overigens meer tijd aan Fries gespendeerd in de lagere dan in de hogere groepen. Een kwart van alle basisscholen zet het Fries helemaal niet in als instructietaal (Inspectie van het Onderwijs, 2010). De Onderwijsinspectie heeft geconcludeerd dat ca. 20% van de leerkrachten geen officiële bevoegdheid heeft om Fries te onderwijzen (ibidem). Er wordt binnen het basisonderwijs in Fryslân geen speciale aandacht geschonken aan immigrantentalen.

4 Talen in het voortgezet onderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij schoolaanvang	Toetsen taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	algemeen	voor regulier	afwezig	schoolbepaald

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Roostering	Minimale groepsvomvang	Periodieke toetsing van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alle	algemeen	lokaal	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	landelijke of regionale standaarden	volledig
VT	alle	algemeen	lokaal	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	landelijke of regionale standaarden	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Vereiste vaardigheidsniveau	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning voor nationale taal	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	landelijke of regionale standaarden	n.v.t.
RMT	algemene docenten	vakspecifiek	algemeen	n.v.t.	n.v.t.
VT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	landelijke of regionale standaarden	informele financiële steun

Talen aangeboden in het voortgezet onderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Fries
Vreemde Talen (<i>schuin gedrukte talen alleen aangeboden in de hogere niveaus van het voortgezet onderwijs</i>)	Verplicht: Engels plus een andere taal op het hoogste niveau van het voortgezet onderwijs Optioneel: Klassiek Grieks, Chinees, Frans, Duits, Italiaans, Latijn, Russisch, Spaans

Fries is een verplicht vak in de eerste twee klassen. Er kan examen in worden gedaan, maar niet alle scholen voor voortgezet onderwijs bieden hiertoe mogelijkheid (Inspectie van het Onderwijs, 2010); evenmin leggen veel leerlingen dat examen af: in 2011 deden slechts 47 leerlingen examen Fries (Alberts & Erens, 2011). Er bestaat binnen het voortgezet onderwijs geen specifieke aandacht voor immigrantentalen.

Belangrijkste bevindingen:

Fryslân is een provincie met twee officiële talen; de resultaten van het onderzoek reflecteren dit. Vooral binnen het onderwijs bestaat er structurele aandacht voor het Fries, al wordt niet volledig voldaan aan de ondertekende verplichtingen volgens het EHRMT. Binnen het onderwijsveld neemt de status van het Fries, van voorschoolse educatie via basisonderwijs en voortgezet onderwijs naar het beroepsonderwijs, steeds meer af.

De situatie bij vreemde talen en immigrantentalen is gelijk aan de rest van Nederland, behalve dat er voor immigrantentalen in het onderwijs in Fryslân minder aandacht bestaat; de verklaring hiervoor ligt in het relatief kleine aantal immigranten in Fryslân.

Veelbelovende initiatieven en pilotprojecten

Taaltasje

Bij het aanmelden van een kind op school wordt aan de ouders gratis een taaltasje ('Taaltaske') uitgereikt. Dit taaltasje wordt verstrekt door de Provincie Fryslân. De bedoeling is om op de voordelen van meertaligheid te wijzen. Het tasje bevat o.a. een folder over meertaligheid, een kinderboekje en een cd met kinderliedjes (Provincie Fryslân, 2011b).

Drietaling onderwijs

De provincie telt meerdere drietalige basisscholen. Op zulke scholen worden Nederlands, Fries en Engels naast elkaar gebruikt als instructietalen. Er wordt in de eerste zes groepen (4–10 jaar) begonnen met een *fifty-fifty* verdeling tussen Nederlands en Fries als instructietaal; in de laatste twee groepen (11–12 jaar) is de verdeling 40% Nederlands, 40% Fries en 20% Engels. Het drietalige model heeft veelbelovende resultaten opgeleverd: de beheersing van Nederlands is bij de leerlingen tegen het einde van de basisschool niet negatief beïnvloed door de tijd die aan Engels en Fries wordt gespendeerd, en is vergelijkbaar met de landelijke graad van beheersing. Ook verbeteren de lees- en schrijfvaardigheden voor het Fries en gaan de leerlingen gemakkelijker om met Engels (Taalsintrum Frysk/Cedin, 2011b). Het netwerk van drietalige scholen bestond in 2011 al uit 41 scholen (Taalsintrum Frysk/Cedin, 2011a).

Verwijzingen

Alberts, R.V.J. en B.J.M. Erens (2011). *Verslag van de examencampagne 2011 voortgezet onderwijs*. Arnhem: Stichting Cito Instituut voor Toetsontwikkeling. Beschikbaar via: www.cito.nl/~media/cito_nl/Files/Voortgezet%20onderwijs/Cito_verslag_examencampagne_2011.ashx

Centraal Bureau voor de Statistiek (2011). "Bevolking; leeftijd, herkomstgroepering, geslacht en regio, 1 januari." Beschikbaar via: <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=37713&D1=0&D2=0&D3=0,3-4,6,9,11-13,15-17,19,22-23,25-26,30-32,34,37,40-41,44-48&D4=0,6&D5=I&HDR=T,G2&STB=G1,G3,G4&VW=T> Opgevraagd op 9 december 2011.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2012). "Regionale kerncijfers Nederland." Beschikbaar via: <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=70072ned&D1=0,56,78-79,81&D2=0,6&D3=15-16&HDR=T&STB=G1,G2&VW=T> Opgevraagd op 3 januari 2012.

Raad van Europa (2008). "European Charter for Regional of Minority Languages. Application of the charter in the Netherlands. 3rd monitoring cycle." Straatsburg: Raad van Europa. Beschikbaar via: www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports/NetherlandsECRML3_en.pdf Opgevraagd op 8 december 2011.

Inspectie van het Onderwijs (2010). "Tussen wens en werkelijkheid. De kwaliteit van het vak Fries in het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs in Fryslân." Utrecht. Beschikbaar via: www.onderwijsinspectie.nl/actueel/publicaties/Tussen+wens+en+werkelijkheid.html Opgevraagd op 8 december 2011.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2011). *Wet gebruik Friese taal – Memorie van Toelichting*. Beschikbaar via: www.internetconsultatie.nl/wetfriesetaal Opgevraagd op 8 december 2011.

Provincie Fryslân (2010). *De staat van Fryslân. Beleids- en geo-informatie, november 2010*. Beschikbaar via: www.fryslan.nl/download.asp?objectID=33162&link=De+staat+van+Fryslan%2Epdf Opgevraagd op 9 december 2011.

Provincie Fryslân (2011a). "De Fryske taalatlant: Friese taal in beeld 2011." Leeuwarden. Beschikbaar via: www.fryslan.nl/taalatlant Opgevraagd op 9 december 2011.

Provincie Fryslân (2011b). "Taaltasje. Taaltaske." Beschikbaar via: <http://fryslan.nl/taaltaske> Opgevraagd op 9 december 2011.

Riemersma, A. & S. de Jong (2007). *Frisian: The Frisian language in education in the Netherlands*, 4th edition. Ljouwert/Leeuwarden: Mercator Research Centre. Beschikbaar via: www.mercator-research.eu/fileadmin/mercator/dossiers_pdf/frisian_in_netherlands4th_072010.pdf Opgevraagd op 3 januari 2012.

Sintrum Frysktalige Berne-opfang (2011). "Sintrum Frysktalige Berne-opfang." Beschikbaar via: www.sfbo.nl/engels/ Opgevraagd op 6 december 2011.

Taalsintrum Frysk/Cedin (2011). *De Trijetalige skoalle*. Beschikbaar via: www.taalsintrum.nl/trijetalige-skoalle.html Opgevraagd op 9 december 2011.

Taalsintrum Frysk/Cedin (2011). *De Trijetalige Skoalle*. Drachten: Taalsintrum Frysk/Cedin. Beschikbaar via: www.3ts.nl/images/trijetalige-skoalle2011.pdf Opgevraagd op 9 december 2011.

13 POLEN

Liliana Szczuka-Dorna

Plaatselijke omstandigheden

De Republiek Polen (Polen) is gelegen in Centraal-Europa en wordt begrensd door de oblast Kaliningrad, Litouwen, Wit-Rusland, Oekraïne, Slowakije, de Tsjechische Republiek, Duitsland en de Oostzee. Het land kent een bevolking van meer dan 38 miljoen mensen en een oppervlakte van 312.679 vierkante kilometer (Nationale Statistische Dienst).

De officiële taal is het Pools, een Lechitische taal, die wordt gesproken door moedertaalsprekers in Polen en in het buitenland. Het Kasjoebisch is een regionale taal in Polen, in gebruik bij een inheemse etnische groepering. Minderheidstalen in Polen zijn het Wit-Russisch, Tsjechisch, Litouws, Duits, Slowaaks, Russisch, Oekraïens en Jiddisch. Er zijn ook talen in diaspora, in gebruik bij etnische groeperingen die geen eigen grondgebied binnen Europa hebben. In Polen gaat het om Jiddisch, zigeunertaal (Romani), Karaïmisch en Grabar (de Oudarmeense en Tataarse taal). De belangrijkste immigrantentalen zijn o.a. Tsjechisch, Jiddische varianten uit andere Oost- en Centraal-Europese landen, Grieks, Litouws, Russisch en Slowaaks. De belangrijkste vreemde talen die de Polen spreken zijn Engels, Russisch en Duits.

1 Talen in officiële documenten en databestanden

Jarenlang is geprobeerd om de dialoog tussen verschillende belanghebbende partijen omtrent R/M-talen op te starten. Polen heeft het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen op 12 mei 2003 ondertekend. Het handvest is op 1 juni 2009 in Polen van kracht geworden. Polen heeft verklaard dat de delen II en III van het Handvest van toepassing zijn op Armeens, Wit-Russisch, Tsjechisch, Duits, Hebreeuws, Karaïmisch, Kasjoebisch, Lemko, Litouws, Romani, Russisch, Slowaaks, Tataars, Oekraïens en Jiddisch.

Officiële informatie omtrent taalbeleid kan worden verkregen bij de Nationale Statistische Dienst, het Ministerie van Onderwijs, het Ministerie van Onderzoek en Hoger Onderwijs en verder via vele websites van internationale projecten. De officiële publicatie *Onderwijs in het Schooljaar 2009/2010* verschaft informatie omtrent alle aspecten van het onderwijs, waaronder de situatie voor R/M-talen en vreemde talen.

Het beste bewijs dat het Poolse onderwijssysteem aan fundamentele veranderingen onderhevig is, wordt gevormd door de Wet van 8 januari 1999, *Richtlijnen voor de implementatie van het hervormde onderwijssysteem*. Hiermee zijn veranderingen aan het onderwijssysteem doorgevoerd om de huidige generatie kinderen, leerlingen en volwassenen uit te rusten met de nodige kennis en vaardigheden.

2 Talen in het voorschools onderwijs

Geen aanbod

Er bestaat geen verplichting om op voorschools niveau vreemde talen te leren, waarvoor in het onderwijscurriculum dan ook geen plaats is ingeruimd. Toch beginnen de meeste kinderen al op voorschools niveau met vreemdetaalonderwijs. De cursussen worden gewoonlijk betaald door ouders of particuliere partijen die oog hebben voor de bestaande behoefte aan beheersing van vreemde talen. Het gaat dan om cursussen-op-maat, die zijn ingericht op de behoeftes van jonge leerlingen. In de cursussen wordt een bepaalde taal 'spelenderwijs' geleerd, waarbij nieuwe methodes en technieken worden ingezet die geschikt zijn voor kinderen. De populairste vreemde talen zijn Engels, Duits en Frans. Het vreemdetaalonderwijs op voorschools niveau maakt een voorspoedige ontwikkeling door. Toch is het raadzaam om de cursussen voor en door goedgekwalificeerde docenten in te richten in overeenstemming met vergelijkbare cursussen voor het basis- en voortgezet onderwijs. Er zou openbaar overleg moeten komen tussen vertegenwoordigers van de plaatselijke overheid, het ministerie en de ouders.

3 Talen in het basisonderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toetsen bij schoolaanvang	Toetsen van taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt	voorafgaand aan schoolaanvang	afwezig	schoolbepaald

	Doelgroepen	Curriculum	Andere talen als instructietaal (CLIL)	Aanvang taalonderwijs	Inroostering	Vereiste groepsofvang	Toetsen van taalvaardigheden	Te bereiken niveau	Overheidsfinanciering
RMT	alle	samenhangend en uitgewerkt	geen	vanaf de middelste fase	deels onder schooltijd	5–10	schoolbepaald	schoolbepaalde standaarden	volledig
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	plaatselijk aanbod	vanaf groep 1	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	landelijke of schoolbepaalde standaarden	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursussen voorafgaande aan de aanstelling	Cursussen tijdens de aanstelling	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	
RMT	algemene docenten	algemeen	algemeen	
VT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	informele financiële steun

Taal aanbod in het basisonderwijs:

R/M-talen	Kasjoebisch
Vreemde talen	Verplicht: één taal: Engels, Duits of Frans

In Polen begint het verplichte onderwijs op zevenjarige leeftijd met de basisschool en duurt voort tot 16 jaar (maar niet langer dan 18 jaar) op het lager voortgezet onderwijs. Sinds 2004–2005 zijn kinderen in Polen verplicht de zogenoemde “Groep 0” te volgen, hetzij aan een crèche of op de basisschool.

Regionale of minderheidstalen

Kinderen kunnen cursussen in R/M-talen volgen. Volgens de Poolse Statistische Dienst hebben in het schooljaar 2010–2011 46.500 kinderen cursussen in een R/M-taal gevolgd, waarbij vooral Duits – de taal van de grootste minderheid in Polen – wordt geleerd.

Vreemde talen

In het basisonderwijs is één vreemde taal verplicht vanaf zevenjarige leeftijd (groep 1). Na 2014 kan zich een verbetering voordoen, als een onderwijshervorming heeft plaatsgevonden. De populairste vreemde talen in het onderwijs zijn Engels, Duits en Frans. De toestand in het basisonderwijs is positief te noemen. Middels recente programma's zijn in 2009-2010 verplichte taallessen vanaf zevenjarige leeftijd ingevoerd. Hierbij geldt één verplichte taal vanaf groep 1; een tweede volgt vanaf het lager voortgezet onderwijs. De docenten zijn hooggekwalificeerde professionals – vaak afgestudeerden van een academische talenopleiding, die hun vaardigheden middels verscheidene modules hebben opgedaan, beurzen hebben ontvangen en hebben deelgenomen aan seminars en congressen.

Basisschoolleerlingen leggen een zogenoemde ‘vaardigheidstoets’ af, waarbij ook schriftelijke vaardigheid in een vreemde taal wordt getoetst.

4 Talen in het voortgezet onderwijs

Geen aanbod van regionale/minderheidstalen en immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toetsen bij schoolaanvang	Toetsen van taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt	voorafgaand aan schoolaanvang	iedereen	schoolbepaald

	Doelgroepen	Curriculum	Andere talen als instructietaal (CLIL)	Inroosting	Vereiste groepsvang	Toetsen van taalvaardigheden	Te bereiken niveau	Overheidsfinanciering
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	plaatselijk aanbod	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	landelijke of schoolbepaalde standaarden	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursussen voorafgaande aan de aanstelling	Cursussen tijdens de aanstelling	Bereikte vaardigheidsniveau	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	niet gespecificeerd	
VT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	landelijke of regionale standaarden	deels financiële ondersteuning

Taal aanbod in het voortgezet onderwijs:

Vreemde talen	Verplicht: twee talen uit Engels, Frans, Duits, Italiaans, Russisch en Spaans
----------------------	---

In het voortgezet onderwijs zetten de scholieren het onderwijs in de vreemde taal die ze op de basisschool hebben gekozen, voort. Ze beginnen in het eerste jaar van het voortgezet niveau ook aan een tweede vreemde taal. Twee vreemde talen zijn dan ook verplicht; leerlingen maken een keuze uit Engels, Frans, Duits, Italiaans, Russisch en Spaans. Bij sommige scholen wordt Chinees onderwezen. Er zijn middelbare scholen waar een internationaal baccalaureaat wordt afgegeven (CIB), waarbij het curriculum op zowel vakinhoud als op taalleren is gericht. Sommige scholen bieden intensieve taalprogramma's aan. De leerlingen leggen een eindexamen (Matura) af, dat wordt gecoördineerd door de Centrale Examencommissie (en haar regionale afdelingen) in samenwerking met het Ministerie van Onderwijs en instellingen op het gebied van R&D of anderszins beroepsgeoriënteerde instellingen. Een van de onderdelen is een examen in een vreemde taal.

Voor het Kasjoebisch wordt er geen voortgezet onderwijs aangeboden. Volgens de Statistische Dienst kozen in 2010 de meeste scholieren bij het toelatingsexamen (Matura) voor toetsen op elementair niveau in een R/M-taal.

Docenten zijn professioneel gekwalificeerd; elke docent in het voortgezet onderwijs heeft een universitaire graad (Master of Arts of Master of Science). Ze ontvangen duidelijke richtlijnen van het Ministerie van Onderwijs over de vereisten voor het curriculum en de onderwijsvormen.

5 Talen in het beroepsonderwijs en hoger onderwijs voor volwassenen

Beroepsonderwijs (bij drie instellingen)

Geen aanbod van regionale/minderheidstalen en immigrantentalen

		Aanbod taalprogramma's	Curriculum	Te bereiken niveau	Overheidsfinanciering
VT	Instelling A	beperkt	samenhangend en uitgewerkt	landelijk	volledig
	Instelling B	beperkt	samenhangend en uitgewerkt	landelijk	volledig
	Instelling C	beperkt	samenhangend en uitgewerkt	landelijk	volledig

Hoger onderwijs (bij drie universiteiten)

	Instructietaal/-talen	Talen op de website	Doelgroepen voor aanvullende ondersteuning in de nationale taal	Te bereiken niveau voor vreemdetaalonderwijs	Werving studenten van andere nationaliteit	Mobiliteit bij talenstudenten	Mobiliteit bij niet-talenstudenten
Universiteit A	nationale en vreemde talen	nationale en vreemde talen	beperkt	gekoppeld aan CEFR	alleen internationaal	facultatief	facultatief
Universiteit B	nationale en vreemde talen	nationale en vreemde talen	alle	gekoppeld aan CEFR	alleen internationaal	facultatief	facultatief
Universiteit C	nationale en vreemde talen	nationale en vreemde talen	alle	gekoppeld aan CEFR	internationaal en met immigratieachtergrond	facultatief	facultatief

In de beroepseducatie ziet het vreemdetaalonderwijs zich voor bepaalde moeilijkheden gesteld: het programma en de syllabus worden lokaal vastgesteld. Scholen voor beroepsonderwijs mogen zelf de eindtermen voor taalvaardigheid stellen; toch is er wel sprake van koppeling met het CEFR. De kwaliteitsbewaking en de procedures die aan de eindtoets verbonden zijn, kunnen niet op grote populariteit rekenen. Een mogelijkheid zou zijn om een algemeen discussieplatform in te voeren om beroepsonderwijsinstellingen met elkaar in gesprek te brengen en zo tot gelijkvormigheid bij bepaalde onderdelen van het vreemdetaalonderwijs te komen, waaronder de syllabus en het eindexamen.

Bij universiteiten maken verplichte taalmodules deel uit van het programma. De universiteiten in Polen zijn autonoom; het programma van een bepaald studiegebied dient door een Facultaire Commissie te worden goedgekeurd. Het is erg lastig om universitaire cursussen in vreemde talen te standaardiseren. Studenten leggen een eindexamen af op B1 of B2 niveau (eerste fase) of B2 en C1 niveau (tweede fase). Aan doctoraalstudenten worden cursussen in bijv. Academisch Engels, ESP en 'soft skills' aangeboden. De onderwezen talen zijn Engels, Duits, Frans, Italiaans, Spaans, Chinees, Noors, Arabisch, Japans en Litouws. Voor internationale studenten die met een Erasmusbeurs of middels particuliere uitruil naar Polen komen, wordt Pools als vreemde taal onderwezen.

Er zijn veel Poolse universiteiten waar het Engels of Frans de instructietaal is. Zowel Poolse als veel internationale studenten verwerven een graad in een taal die niet hun moedertaal is. Om tot een verdere standaardisering en verbetering van de onderwijskwaliteit te komen, kunnen universiteiten participeren in SERMO (Vereniging voor Academische Vreemdetaalcentra).

6 Talen in audiovisuele media en geschreven pers

TV-producties in andere dan de nationale taal	Bioscoopfilms in andere dan de nationale taal	Programma's in RMT buiten de regio	Aanbod gebarentaal op tv
nagesynchroniseerd	ondertiteld	soms	nooit

De Poolse televisie biedt veel buitenlandse films aan die worden nagesynchroniseerd. Een vergelijkbare situatie laat zich bij de bioscopen vaststellen, waar meestal sprake is van nagesynchroniseerde films zonder ondertiteling. Er worden via de schotel enkele programma's aangeboden waarbij de oorspronkelijke films worden voorzien van ondertiteling.

Er zijn enkele goede voorbeelden van regionale tv-omroepen (bijv. Silesia TV) die lokale programma's vertonen. De kranten zijn grotendeels in het Pools. In boekwinkels en kiosken zijn enkele internationale kranten in het Engels, Frans, Duits of Italiaans beschikbaar. Sommige Poolse kranten publiceren op websites Engelse samenvattingen van de artikelen en nieuwsitems uit zulke kranten.

7 Talen in de publieke sector en de openbare ruimte

Geïstitutionaliseerde taalstrategieën op stadsniveau

N gebruikte talen	Stedelijke diensten	Aanwezigheid op website	Gemeentelijke jaarverslagen	Externe of interne tolken en vertalers	Vaardigheden in andere dan de nationale taal bij functieomschrijvingen of onder het personeel	Aanpak of beleid om taalvaardigheden te vergroten	Werving sprekers van talen om instellingsdoelstellingen te steunen	Aanbod taalcursussen aan personeel	Regelmatig bijgewerkt overzicht van taalvaardigheden onder het personeel	Belonings- of promotiebeleid ten aanzien van adequate vaardigheid in een andere taal
>4		Gdansk	Krakau	Gdansk Krakau Warschau					Gdansk	Krakau
3-4		Krakau								
1-2	Gdansk Krakau Warschau	Warschau	Warschau		Gdansk Krakau	Gdansk Krakau Warschau		Gdansk Krakau Warschau	Krakau	
Alleen NT			Gdansk		Warschau		Gdansk Krakau Warschau		Warschau	Gdansk Warschau

Communicatie

MONDELINGE Communicatie	SCHRIFTELIJKE Communicatie
Immigratie- en integratiediensten Theaterprogramma's Toeristische diensten Politiek debat en beleidsvorming Alarmdiensten	Immigratie- en integratiediensten Vervoersdiensten Toeristische diensten Politiek debat en beleidsvorming Theaterprogramma's

Sommige openbare instellingen in Polen verschaffen informatie in vreemde talen. Zo zijn er naast Poolse ook Engelstalige websites. De basisinformatie wordt in veel steden in het Engels geboden. Er worden minderheidstalen gebruikt en de autoriteiten garanderen dat zulk gebruik van minderheidstalen wordt ondersteund door het openbaar bestuur en de publieke instellingen.

8 Talen in het bedrijfsleven (24 bedrijven)

	Algemene taalstrategieën							
	Aanwezigheid taalstrategie	Nadruk op taalvaardigheid bij werving	Aanbod internationale mobiliteit	Gebruik externe tolken/vertalers	Overzicht taalvaardigheden onder staf	Gebruik netwerk bij taalcursussen	Gebruik EU-programma's/-subsidies	Bewustzijn EU-programma's/-subsidies
Wijdverspreid gebruik	8	14	6	5	0	1	0	0

		Interne taalstrategieën						Externe taalstrategieën			
		Samenwerking onderwijssector	Belonings-/ promotiebeleid t.a.v. taalvaardigheid	Aanbod taalcursussen	Gebruik CEFR	Gebruikte taal bij interne documenten/intranet	Gebruikte taal bij software/webprogramma's	Gebruikte taal bij jaarverslagen en bedrijfsrapportages	Gebruikte taal voor marketing	Gebruikte taal voor uitdragen naamsbekendheid	Gebruikte taal voor website
NT	Wijdverspreid gebruik	1	2	4	0	21	17	15	22	20	20
ZE	Wijdverspreid gebruik	0	3	9	2	11	12	9	12	12	16
Andere	Wijdverspreid gebruik	0	1	1	0	2	1	0	1	1	3

Polen is een land waar aandacht bestaat voor vreemde talen in het bedrijfsleven. HRM-afdelingen nemen medewerkers aan die minstens twee vreemde talen beheersen. Binnen een bedrijf scheppen de managers mogelijkheden om de taalvaardigheden te vergroten. Medewerkers kunnen (deels) op kosten van het bedrijf taalcursussen volgen. Het inzetten van EU-projectsubsidies voor zulke cursussen en workshops is goed ontwikkeld in Polen. Maar toch lijken de onderzochte bedrijven geen gebruik te maken van deze mogelijkheden om de vaardigheden onder de staf te vergroten. Verder onderzoek dient dit verder onder de aandacht te brengen.

Managers krijgen de kans om een vreemde taal te leren. De resultaten duiden erop dat deze mogelijkheden voor alle medewerkers zouden moeten gelden, inclusief de zogenoemde eerstecontactfuncties, bijv. receptionistes, baliemedewerkers of buschauffeurs.

Bedrijven gebruiken de vreemde talen niet alleen voor reclame- en promotiedoelinden in flyers en folders, maar ook op de eigen bedrijfswebsite. De belangrijkste talen naast het Engels zijn Duits, Russisch, Frans, Hongaars, Spaans, Japans, Italiaans, Chinees, Tsjechisch, Nederlands en Slowaaks. Bij partnerondernemingen komen de volgende moedertalen voor: Oekraïens, Arabisch, Wit-Russisch en Koreaans.

Belangrijkste bevindingen

Op onderwijsgebied heeft Polen aanzienlijke veranderingen doorgemaakt. Aan de hand van een reeks Europese documenten is in Polen een basis gelegd om de Polen bewuster te maken van hun Europese burgerschap. Het aantal scholieren dat vreemde talen leert neemt almaar toe. Daarbij is de meest voorkomende het Engels, wat in het schooljaar 2010–2011 aan 89% van alle leerlingen op basisschool en lager en hoger

voortgezet niveau werd onderwezen. Andere veel onderwezen talen zijn Duits (36,4% van alle leerlingen), Russisch (4,8%) en Frans (2,9%). Er bestaat regionaal verschil in de populariteit van de onderwezen vreemde talen. 46,8% van alle leerlingen die het jeugdonderwijs bezoeken leerde maar één vreemde taal, terwijl bijna de helft twee talen leerde. Over het algemeen zijn de docenten goed gekwalificeerd. Naast een universitaire opleiding

had één op de drie leerkrachten de status van officieel docent en bij bijna de helft van het pedagogisch schoolpersoneel betrof het extra-gekwalificeerde docenten – het hoogst haalbare niveau in de professionele ontwikkeling. Het overige schoolpersoneel (23%) bestond uit leerkrachten in los dienstverband. Scholieren en studenten kunnen verschillende extracurriculaire cursussen, modules en onderzoekscolleges volgen, die in verenigings- of schoolverband worden georganiseerd. Bovendien worden EU-middelen aangesproken om bij vele Poolse basisscholen en scholen voor voortgezet onderwijs extra taalcursussen te geven.

Toch behoeft een aantal zaken nadere aandacht, zoals de situatie van het vreemdetaalonderwijs op voorschools niveau, de vreemde talen bij hogeronderwijsinstellingen en het gebruik van ondertiteling op televisie en in de bioscoop. Verder moet er oog zijn voor de bevordering van meertaligheid via de media, zoals middels radio-uitzendingen en TV-omroepen die programma's verzorgen in vreemde en minderheidstalen. Niet in de laatste plaats moet er meer aandacht worden geschonken aan de plaats van talen in de bedrijfssector, waar zowel behoefte bestaat aan raad en bijstand als aan initiatieven. Bewustzijn ten aanzien van taal en cultuur vormt de sleutel tot succes op de internationale zakelijke markt.

Veelbelovende initiatieven en pilotprojecten

De taalsituatie in Polen ondergaat positieve wendingen. Veel verschillende groepen mensen, die taalonderwijs als prioriteit én als plicht beschouwen, zetten nieuwe initiatieven op. De volgende initiatieven zijn maar een paar van de vele die het taalbeleid in Polen mede sturen:

1. Congressen, workshops en seminars

Er worden in Polen veel congressen over meer- en veeltaligheid georganiseerd. Een belangrijk recent initiatief was het congres *Multilingual Competences for Professional and Social Success in Europa*, gehouden in september 2011 onder voorzitterschap van Polen. Het doel was om een formeel debat te initiëren over taalonderwijs en het belang daarvan voor betere kansen op de arbeidsmarkt en voor carrièremogelijkheden.

2. FIJED – Stichting Instituut voor Onderwijskwaliteit

De FIJED is opgericht in 2010 als parapluorganisatie en ontmoetingsplek voor verschillende instellingen, verbanden en organisaties die werkzaam zijn in het onderwijsveld. De doelstelling van FIJED is om meertaligheid te bevorderen door het organiseren van evenementen, congressen en samenkomsten, in samenwerking met instellingen, uitgevers en het Ministerie van Onderwijs (zie www.fijed.pl).

3. FRSE – Stichting voor de Ontwikkeling van het Onderwijssysteem

Dit is een van de meest toonaangevende Poolse organisaties die zich bezighouden met zaken als studeren in het buitenland (LLP, Erasmus Mundus, Eurodesk etc.), congressen, evenementen (eTwinning) en prijstoekenning (Europees Taallabel). FRSE publiceert ook *Języki Obce w szkole*, *European Language Label*, *Europa dla aktywnych*.¹

¹ www.frse.org.pl

4. Publicaties

In Poolse en buitenlandse bladen worden artikelen en studies gepubliceerd die de huidige stand van zaken in het Poolse onderwijs weergeven. Het boek *Internationalization of Higher Education* door Waldemar Martyniuk is in 2011 uitgebracht door FRSE.

5. SERMO – Vereniging van Academische Vreemdetaalcentra

De vereniging is gesticht in 2006. De leden zijn de hoofden en plaatsvervangend hoofden van de Taalcentra aan de Poolse universiteiten. De SERMO-activiteiten kennen verschillende doelstellingen, bijv. om de inhoud te standaardiseren en om de eindtermen voor de taalexamens aan universiteiten te koppelen aan het CEFR. De leden van SERMO komen minstens tweemaal per jaar bij elkaar op een congres dat wordt georganiseerd door de Taalcentra. De SERMO streeft samenwerking na met het Ministerie van Onderwijs, het Ministerie van Onderzoek en Hoger Onderwijs, KRASP, andere verenigingen, de British Council en andere internationale instellingen (zie www.sermo.org.pl).

6. Er bestaan vele regionale en landelijke initiatieven die het leren en onderwijzen van nationale, vreemde en R/M-talen bevorderen. Om er enkele te noemen:

- Study in Poland – een programma dat is gericht op internationale studenten aan Poolse universiteiten (bevordering Poolse taal en cultuur)
- CLIL – in ontwikkeling in het basis-, voortgezet en hoger onderwijs
- Elk jaar wordt in september aan allerlei scholen aandacht geschonken aan de Europese Dag van de Talen

Deze en andere initiatieven dienen als bewijs dat bewustzijn ten aanzien van taal en cultuur de basis vormt voor het onderwijs in Polen. Dit proces vergt tijd en welwillendheid van alle betrokken partijen, waaronder de regering, onderwijsinstellingen, plaatselijke ondernemingen, maar ook studenten en hun ouders. Poolse steden zouden meer gebruikersvriendelijk moeten worden door tolerantie en meertaligheid, maar ook de Poolse gastvrijheid te stimuleren, zowel ten aanzien van Poolse burgers als van internationale bezoekers.

References

Nationale Statistische Dienst, www.stat.gov.pl;

Raad van Europa, <http://conventions.coe.int/Treaty>;

Instituut voor Onderwijskwaliteit, www.fijed.pl;

Stichting voor de Ontwikkeling van het Onderwijssysteem, www.frse.org.pl;

Internacionalizacja studiów Wyższych, red. Waldemar Martyniuk, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, 2011;

Vereniging van Academische Vreemdetaalcentra, www.sermo.org.pl

14 PORTUGAL

Prof. J. Lachlan Mackenzie

Plaatselijke omstandigheden

De Portugese Republiek telt volgens de voorlopige resultaten van de volkstelling van 2011 10.561.614 inwoners. De hoofdtal van het land is Portugees. Deze taal is ontstaan in een gebied dat het tegenwoordige Galicië (N-W.-Spanje) en noordelijk Portugal overlapt. Het Galicisch/Portugees bleef gedurende de Arabische overheersing in gebruik en herwon zijn positie als eerste taal toen de sprekers ervan naar het zuiden trokken. In 1297 verklaarde koning Dinis dat het Portugees de hoftaal zou zijn.

Tegenwoordig is Portugees een officiële taal in acht landen (de zogenaamde CPLP-landen (Gemeenschap van Portugeestalige landen): Portugal, Angola, Brazilië, Kaapverdië, Guinee-Bissau, Mozambique, São Tomé & Príncipe en Oost-Timor) en de regio Macau (Speciale Bestuurlijke Regio Macau van de Volksrepubliek China). Het totale aantal sprekers wordt geschat op ca. 240 miljoen. Er zijn omvangrijke gemeenschappen van Portugeestalige emigranten in verschillende delen van de wereld, met name in Frankrijk, Luxemburg, Andorra, het Verenigd Koninkrijk, Zwitserland, de Verenigde Staten, Canada, Venezuela en Zuid-Afrika.

4,1% van de Portugese bevolking heeft een andere nationaliteit (OCDE 2006). De meest omvangrijke gemeenschappen van immigranten hebben volgens de cijfers die de Portugese immigratiedienst in 2006 publiceerde (in volgorde van grootte) één van de volgende nationaliteiten: Kaapverdisch, Braziliaans, Angolees, Guinee-Bissauisch en Oekraïens (alsmede verscheidene andere Oost-Europese nationaliteiten), en verder nog Indiaas en Chinees. Bovendien kent Portugal expat-gemeenschappen uit het Verenigd Koninkrijk en andere Europese landen. De werkende bevolking bestaat in Portugal uit 5.580.700 mensen (Pordata 2010).

Portugal kent één autochtone minderheidstaal, het Mirandees. Deze taal wordt gesproken en tot op zekere hoogte geschreven in het noordoostelijke grensstadje Miranda do Douro (ca. 2.000 inwoners) en in de omliggende gebieden binnen de Portugese grenzen, door ten hoogste 10.000 mensen; deze zijn (vrijwel) allemaal tweetalig. In 1999 kreeg het Mirandees, naast het Portugees, officiële status voor lokale aangelegenheden. Taalkundig gesproken is het Mirandees een van de Asturisch/Leonese talen.

Portugal erkent ook de Portugese Gebarentaal als officiële taal. Portugal heeft verklaard dat de staat de plicht heeft deze taal te beschermen en te waarderen als een vorm van culturele expressie en als instrument om onderwijs te genieten en gelijke kansen te hebben.

Vanaf 6 jaar geldt een twaalf jaar durende leerplicht. Het onderwijs is opgebouwd uit negen jaar basisonderwijs, gevolgd door drie jaar algemeen voortgezet of beroepsonderwijs.

Wat de belangrijkste wetten betreft: het Portugees is vastgelegd als de officiële taal van Portugal in de Grondwet van de Portugese Republiek, art. 11, par. 3. Mirandees is erkend als een officiële taal door de gemeenteraad van Miranda do Douro in Wet 7/99 van 29 januari 1999. De Portugese Gebarentaal wordt erkend in de herziene Grondwet van de Portugese Republiek, art. 74, par. 2g.

1 Talen in officiële documenten en databestanden

De nationale taal, vreemde talen en één R/M-taal (het Mirandees) worden behandeld in wetgeving betreffende taal en/of in taalbeleidsdocumenten. Het leren en onderwijzen van de nationale taal in het buitenland wordt voor kinderen en/of volwassenen die Portugal als land van herkomst hebben (mede) gefinancierd in 13 landen binnen en buiten Europa. Portugal heeft het *Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen* niet ondertekend en ook niet geratificeerd. Op nationaal niveau is het Mirandees de enige erkende R/M-taal waarvoor onderwijsaanbod bestat.

In Portugal vindt officiële landelijke dataverzameling op het gebied van taaldiversiteit plaats middels periodiek bijgewerkte volkstellingen. Daarbij wordt echter alleen aandacht besteed aan de nationale taal, aan de hand van een vraag naar de moedertaal.

De huidige grenzen van Portugal bestaan feitelijk al sinds 1249. Als nagenoeg eentalig land kent het een verhoudingsgewijs grote mate van demografische en linguïstische stabiliteit. Evenzogoed heeft de loop van de geschiedenis Portugal geregeld in contact gebracht met andere talen, zowel in Europa (voornamelijk Spaans, Engels en Frans) als in de rest van de wereld (talen in Zuid-Amerika, Afrika en Azië), als gevolg van het koloniale verleden. Het gevolg is geweest dat de Portugezen zich zeer bewust zijn van de voordelen van meertaligheid. Opeenvolgende regeringen hebben in hun beleid en wetgeving dan ook plaats ingeruimd voor steun aan de nationale taal en het faciliteren van onderwijs in vreemde talen. Daarnaast zijn er financieringsprogramma's voor Portugees taalonderwijs in het buitenland. De regionale taal Mirandees is erkend, maar van erkenning van immigrantentalen is zowel in de wet als bij volkstellingen geen sprake.

Aanvullende ondersteuning NT=Aanvullende ondersteuning voor Nationale Taal**VT=Vreemde Talen****RMT=Regionale/Minderheidstalen****IT=Immigrantentalen****2 Talen in voorschools onderwijs**

Geen aanbod van vreemde talen en immigrantentalen en geen aanvullende ondersteuning voor de nationale taal

	Doelgroepen	Duur	Voorwaarden aan groepsgrootte	Dagen per week	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alle	≥2 jaar	geen	<0.5 dag	vakspecifiek	algemeen	volledig

Talen aangeboden in voorschoolse educatie:

Regionale/Minderheidstalen	Mirandees
-----------------------------------	-----------

In Portugal is voorschools onderwijs niet verplicht, maar sinds 2009 is het aanbod van peuteronderwijs voor kinderen van 5 jaar een staatsplicht. Voor de overgrote meerderheid van de leerlingen is het Portugees de enige instructietaal in het voorschoolse traject. Sinds ca. 1990 groeit echter het besef dat de kinderen in dat traject die een andere dan de Portugese taal als moedertaal hebben (Litwinoff 1992) moeilijkheden ondervinden. Darbij gaat het vooral om sprekers van het Kaapverdisch Creools, het Kriol (Guinee-Bissausisch Creools), een der Creoolse talen van São Tomé & Príncipe, Oekraïens of Chinees (vgl. Mateus e.a. 2008). Er zijn maatregelen getroffen om leerkrachten bewust te maken van de tweetalige situatie van kinderen van immigranten in het voorschoolse onderwijs. In het Mirandees taalgebied kunnen leerkrachten van voorschoolse instellingen een cursus volgen alvorens ze met hun werk beginnen.

3 Talen in het basisonderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij aanvang	Toetsen van taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt	voorafgaande aan regulier onderwijs	alle/alleen voor immigranten/afwezig	landelijk gestandaardiseerd/schoolbepaald/afwezig

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Aanvang taalonderwijs	Roostering	Voorwaarden aan groepsgrootte	Toetsen van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alle	algemeen	wijdverspreid	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	geen	landelijk gestandaardiseerd	landelijke of regionale standaarden	volledig
VT	alle	algemeen	afwezig	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	geen	landelijk gestandaardiseerd	landelijke of regionale standaarden	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursus voorafgaande aan aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.
RMT	taaldocenten	vakspecifiek	algemeen	n.v.t.
VT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	geen

Talen aangeboden in het basisonderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Mirandees
Vreemde Talen	Engels, Frans: één van deze talen is verplicht

Portugees is de taal die in alle scholen wordt gebruikt voor kennisoverdracht, al worden in sommige privéscholen soms ook andere talen gebruikt (zoals Engels, Frans en Duits). Portugees is ook een schoolvak gedurende het gehele basisonderwijs. In de eerste fase (groep 1–4) bestaat er geen verplicht vreemdetaalonderwijs. In het kader van ‘curriculaire verrijking’ stimuleert het Ministerie van Onderwijs scholen sinds enkele jaren wel om lessen in het Engels aan te bieden vanaf groep 3, en biedt daar ook financiering voor aan. In 2008 was meer dan 99% van alle scholen al tot implementatie van deze aanbeveling overgegaan; 50% bood op dat moment Engels vanaf groep 1. In de tweede fase (groep 5 en 6) wordt een vreemde taal een verplicht onderdeel van het curriculum; de huidige regering stelt voor om het Engels als vreemde taal in de tweede fase verplicht te stellen.

Basisschooldocenten, en dan vooral zij die in meertalige gebieden werken, zijn zich bewust van de meertaligheid van de kinderen die aan hen zijn toevertrouwd en zijn opgeleid om daar goed mee om te gaan. Toch worden immigrantentalen niet als leerstof behandeld; de Oekraïense en Chinese gemeenschap hebben overigens wel buitenschoolse lessen in hun talen opgezet. In het Mirandese taalgebied mogen leerkrachten sinds 1985 expliciet aandacht wijden aan de Mirandese taal en die taal ook als instructietaal gebruiken.

4 Talen in het voortgezet onderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij schoolaanvang	Toetsen taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt	voor regulier	voor ieder	landelijk niveau

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Roostering	Minimale groepsomvang	Periodieke toetsing van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidfinanciering
RMT	alle	samenhangend en uitgewerkt	wijdverspreid	onder schooltijd	geen	landelijk niveau	landelijke of regionale standaarden	volledig
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	afwezig	onder schooltijd	geen	landelijk niveau	gekoppeld aan CEFR	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Vereiste vaardigheidsniveau	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	landelijke of regionale standaarden	n.v.t.
RMT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.	n.v.t.
VT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	landelijke of regionale standaarden	geen

Talen aangeboden in het voortgezet onderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Mirandess
Vreemde Talen (<i>schuin gedrukte talen alleen aangeboden in de hogere niveaus van het voortgezet onderwijs</i>)	2 talen zijn verplicht, te kiezen uit: Engels, Frans, Duits, Spaans, <i>Latijn, Klassiek Grieks</i> .

In het voortgezet onderwijs (dat in de derde fase van het basisonderwijs begint) zijn twee vreemde talen verplicht als schoolvak. De regering heeft een voorstel gedaan om Engels een van die twee te laten zijn. De praktijk is momenteel zo dat de grote meerderheid van de leerlingen Engels combineert met Frans, Duits, Spaans, Latijn of Klassiek Grieks (bij al deze talen vormt het Gemeenschappelijk Europees Referentiekader het uitgangspunt). In de groepen 10 tot 12 gaat het onderwijs in het Portugees voort, waarnaast de leerlingen in het beta-traject één vreemde taal volgen, en alfa-leerlingen twee. Immigrantentalen zijn in het Portugees voortgezet onderwijs schoolvak noch instructietaal; daarbij dient overigens rekening te worden gehouden met het feit dat ongeveer 50% van de immigranten afkomstig is uit een land waar het Portugees een officiële taal is. De regionale taal Mirandees wordt als schoolvak aangeboden in het Mirandese taalgebied.

5 Talen in beroepsonderwijs en hoger onderwijs voor volwassenen

Geen aanbod van immigrantentalen

Talen in het beroepsonderwijs (bij drie instellingen)

		Aanbod taalprogramma's	Curriculum	Te bereiken niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	Instelling C	beperkt aanbod	algemeen	n.v.t.	volledig
VT	Instelling C	beperkt aanbod	samenhangend en uitgewerkt	gekoppeld aan CEFR	volledig
	Instelling B	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	gekoppeld aan CEFR	volledig
	Instelling C	beperkt aanbod	samenhangend en uitgewerkt	landelijk	volledig

Hoger onderwijs (bij drie universiteiten)

	Instructietaal/-talen	Talen op de website	Doelgroepen voor ondersteuning in de nationale taal	Te behalen niveau van vreemde instructietaal	Werving niet-nationale studenten	Mobiliteit voor talenstudenten	Mobiliteit voor niet-talenstudenten
Universiteit A	nationale en vreemde talen	nationale en vreemde talen	beperkt	gekoppeld aan CEFR	internationaal en met immigratieachtergrond	facultatief	facultatief
Universiteit B	nationale en vreemde talen	nationale en vreemde talen	beperkt	gekoppeld aan CEFR	internationaal en met immigratieachtergrond	facultatief	facultatief
Universiteit C	nationale en vreemde talen	nationale en vreemde talen	beperkt	gekoppeld aan CEFR	internationaal en met immigratieachtergrond	facultatief	facultatief

In het hoger onderwijs is Portugees bijna uitsluitend de instructietaal. De internationalisering van het onderwijs ten gevolge van het Bologna-proces heeft er echter toe geleid dat sommige faculteiten cursussen in het Engels aanbieden, zowel voor buitenlandse als Portugese studenten. De universiteiten van Portugal zijn zich over het algemeen goed bewust van de meerwaarde van taalvaardigheid. Ze bieden trainingen aan in Portugees voor anderstaligen om zo te zorgen voor goede participatie in het onderwijs. Er zijn ook trainingen in een scala aan andere talen, waaraan alle studenten vrijwillig mee kunnen doen. Er bestaat geen specifieke aandacht voor regionale of immigrantentalen.

Beroepsonderwijsinstellingen zorgen ervoor dat hun studenten onderwijs in het Portugees krijgen, zodat ze vaardigheid in correct taalgebruik en effectief communiceren verwerven. Over het algemeen schenken ze ook aandacht aan een vreemde taal, waarbij de oriëntatie op vakgerelateerde vaardigheden ligt.

6 Talen in audiovisuele media en geschreven pers

TV-producties in andere dan de nationale taal	Bioscoopfilms in andere dan de nationale taal	Programma's in RMT buiten eigen regio	Beschikbaarheid gebarentaal op TV
ondertiteling	ondertiteling	altijd	regelmatig

Televisieprogramma's en bioscoopfilms worden vertoond in de oorspronkelijke taal en voorzien van Portugese ondertiteling, met uitzondering van sommige kinderprogramma's waarbij van nasynchronisatie gebruik wordt gemaakt. Enkele televisieprogramma's bevatten een ingevoegd schermje waarin een tolk in Portugese Gebarentaal vertaalt. Kranten en tijdschriften in vreemde talen zijn beschikbaar, hoofdzakelijk om de toeristische markt te bedienen. Er zijn ook publicaties voor immigranten, zoals de Russische krant *Slovo*.

7 Talen in de publieke sector en in de openbare ruimte

Geinstitutionaliseerde taalstrategieën op stadsniveau

Aantal beoefende talen	Aanwezigheid op website	Externe of interne vertalers of tolken	Vaardigheid in andere talen dan de nationale taal in functiesomschrijving van werknemers	Werving van talensprekers tot ondersteuning van maatschappelijke doelen	Taalcursussen voor personeel	Bijhouden van taalvaardigheden van personeel
>4		Lissabon Porto Miranda do Douro				
3-4	Miranda do Douro			Lissabon	Miranda do Douro	
1-2	Porto		Lissabon Porto Miranda do Douro	Porto	Lissabon Porto	

Communicatiemogelijkheden

Top 5	MONDELINGE Communicatiemogelijkheden	SCHRIFTELIJKE Communicatiemogelijkheden
	Onderwijsdiensten Juridische zaken Toeristische diensten Vervoersdiensten Immigratie- en integratiediensten	Immigratie- en integratiediensten Politieke debatten en besluitvorming op gemeenteraadsniveau Onderwijsdiensten Alarmdiensten Vervoersdiensten

Gemeenteraden zijn zich in bepaalde mate bewust van de meertaligheid die in de aanwezige gemeenschappen bestaat en stellen bepaalde diensten ook beschikbaar in Engels en Spaans. Middels een landelijke voorziening kunnen voor meer dan 60 talen tolken opgeroepen worden. Normaalgesproken is gedrukt materiaal dat de gemeenteraad doet uitgaan slechts in het Portugees beschikbaar, al zijn de toeristische en immigrantendiensten meertalig. De gemeenteraad van Miranda do Douro biedt veel schriftelijke diensten in zowel het Mirandees en Spaans als in het Portugees.

8 Talen in het bedrijfsleven (20 bedrijven)

	Algemene taalstrategieën							
	Aanwezigheid algemene taalstrategieën	Nadruk op taalvaardigheden bij werving	Internationale mobiliteitsvoorziening	Gebruik van externe vertalers/tolken	Overzicht taalvaardigheden onderpersoneel	Gebruik netwerken voor taaltraining	Gebruik van EU-programma's/-subsidies	Bewustzijn EU-programma's/-subsidies
Wijdverspreid gebruik	5	8	3	0	0	1	0	0

		Interne taalstrategieën						Externe taalstrategieën			
		Samenwerking met onderwijssector voor talen	Belonings-/promotiebeleid gebaseerd op taalvaardigheden	Aanbod taaltraining	Gebruik van CEFR	Talen gebruikt voor werkplaatsdocumenten/intranet	Talen gebruikt voor software, webprogrammatuur	Talen gebruikt voor jaarverslagen/bedrijfsrapporten	Talen gebruikt voor marketingmateriaal	Talen gebruikt voor uitdragen bedrijfsnaam/-identiteit	Talen gebruikt voor website
NT	Wijdverspreid gebruik	1	0	1	0	20	18	20	20	17	19
ZE	Wijdverspreid gebruik	1	3	3	1	5	7	5	8	9	14
Anders	Wijdverspreid gebruik	1	2	1	1	1	1	0	0	3	2

De bedrijven die zijn onderzocht vormen een afspiegeling van de algemene tendens in Portugal om voorkeur te geven aan het gebruiken van Portugees. Tegelijk zien deze bedrijven echter het belang in van zakelijk Engels voor het contact met buitenlandse klanten en ondernemingen. Andere talen zijn meestal niet prominent aanwezig, uitgezonderd bij bedrijven die in een specifiek ander land werkzaam zijn. Er wordt over het algemeen geen prioriteit gegeven aan de taalvaardigheden van de werknemers in de nationale taal, Engels als lingua franca of andere talen. Meertaligheid staat niet hoog op de agenda van de Portugese ondernemingen die de enquête hebben ingevuld.

Belangrijkste bevindingen:

Portugal lijkt zich zeer bewust van de status van zijn nationale taal als op vier na grootste taal ter wereld. Tegelijk erkent Portugal het belang van (zakelijk) Engels voor zijn rol in een geglobaliseerde wereld. De regionale taal Mirandees, die wordt gesproken door 0,1% van de bevolking, wordt bevorderd en de Portugese Gebarentaal (PGT) is onder grondwettelijke bescherming geplaatst. Onderwijs wordt in het Portugees aangeboden, maar vanaf de lagere school ook in het Engels en een tweede vreemde taal. De vaardigheid van het publiek in en de houding ten opzichte van vreemde talen staat onder sterke invloed van de media, al blijkt dat niet uit een sterke oriëntatie van publieke diensten of het bedrijfsleven op de valorisatie van de taalvaardigheden van hun medewerkers.

Veelbelovende initiatieven en pilotprojecten

Een belangrijke bijdrage aan de bewustwording ten aanzien van taalminderheden was het project *Taaldiversiteit in Portugese scholen* (2003–2007). Dit project werd gefinancierd door de Gulbenkian Foundation en uitgevoerd door het Instituto de Linguística Teórica e Computacional (ILTEC), in samenwerking met meerdere scholen. Tot de resultaten behoorden de invoering van (nog altijd voortdurend) tweetalig onderwijs bij sommige scholen, maar ook de ontwikkeling van materiaal, aanbevelingen aan het Ministerie van Onderwijs en een reeks publicaties (zie Mateus e.a. 2008).

De British Council werkt samen met het Ministerie van Onderwijs aan een vierjarig pilotproject (2011–2015) om vanaf het eerste jaar tweetalig onderwijs in acht over het land verspreide staatscholen voor basisonderwijs in te voeren. Ongeveer vijf uur per week wordt in het Engels onderwezen, waarbij de British Council training en ondersteuning biedt.

Verder zijn er stappen ondernomen om meertaligheid in het internationale bedrijfsverkeer te introduceren, bijvoorbeeld middels *Three Linguistic Spaces* (<http://www.3el.org>; dit heeft betrekking op de Frans-, Spaans- en Portugeestalige gebieden in de wereld), een belangenorganisatie die de nadruk legt op onderlinge verstaanbaarheid tussen sprekers van de Romaanse talen.

Middels het REFLECT-project (2000–2002), het PROTOKCOL II-project (2002–2004) en het ECLAT-project (2006–2008; de website <http://www.eclatproject.eu> is nog altijd actief) is een inventarisatieprogramma opgezet voor exportgeoriënteerde middel- en kleinbedrijven, dat daadwerkelijke gegevens verschaft over de zakelijke wensen naar en trends in culturele en taalvaardigheden; tegelijk wordt taalplanning bevorderd (Salomão 2011).

Verwijzingen

Litwinoff, Raja (1992). *Projecto piloto de educação bilingue e bicultural no ensino pré-primário e primário Documentos do Encontro a Comunidade Africana em Portugal*. Lissabon: Colibri, 71–73.

Mateus, Maria Helena Mira et al. (2008). *Diversidade Linguística na Escola Portuguesa*. Lissabon: Fundação Gulbenkian. Salomão, Ricardo (2011). *Comunicação e exportação*. Lissabon: Nova Vega.

15 ROEMENIË

Alexandru Cernat, Anca Nedelcu, Stefan Colibaba, Călin Rus, Ruxandra Popovici

Plaatselijke omstandigheden

Volgens de laatste volkstelling, uit 2002, heeft Roemenië een bevolking van 21.462.186 (Nationaal Instituut voor Statistiek 2010).¹ Geschat wordt dat 2,8 miljoen mensen het land in verband met werk hebben verlaten, waarbij Italië en Spanje de meest voorkomende bestemmingen zijn (Sandu 2010).

In Roemenië zijn 20 nationale minderheden officieel erkend (of officieel vertegenwoordigd in de politiek); zij vormen tezamen meer dan 11% van de bevolking. De grootste groepen zijn volgens de telling van 2002 de Hongaren (6,6% van de bevolking) en de Roma (2,5%). De Hongaren zijn voornamelijk gevestigd in het midden en westen van het land; ze beschikken over aanzienlijke vertegenwoordiging in de politiek en de media. Waar de Hongaren meer dan 20% van de plaatselijke bevolking vormen, wordt het Hongaars alom gebruikt in het onderwijs, het plaatselijk openbaar bestuur en het rechtstelsel. Voor de Romaminderheid is nog altijd sprake van ondervetegenwoordiging op belangrijke posities. De taal van de Roma (het Romani) is dan ook slecht zichtbaar in de media en het onderwijs. Geschat wordt dat 11% van het Roemeense voortgezet onderwijs een minderheidstaal als instructietaal gebruikt bij tenminste één vak; daarbij betreft het in 90% van de gevallen het Hongaars.²

Met een totaal van 57.211 mensen afkomstig uit een land dat niet tot de EU behoort, is immigratie een factor van toenemende invloed. De drie belangrijkste landen van herkomst zijn de Republiek Moldavië (28%), Turkije (17%) en China (14%)³ (Europese Commissie: Statistisch Bureau van de Europese Unie (Eurostat) 2010, 194). Hierbij zijn dus geen inwoners van de Europese Unie inbegrepen. De schatting van Eurostat voor 2008–2060 ligt voor de immigratiecijfers van Roemenië op 18,4 per 1.000 inwoners (Alexe en Păunescu 2010, 22).

De statistische gegevens over bevolkingsomvang en -samenstelling worden bijgewerkt in 2012, als de eindresultaten van de volkstelling van 2011 openbaar worden gemaakt.

1 Talen in officiële documenten en databestanden

In 1995 heeft Roemenië het Kaderverdrag van de Raad van Europe inzake de Bescherming van Nationale Minderheden ondertekend. Verder werd in 2007 het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen geratificeerd. Alhoewel Roemeens de enige officiële taal is, werd tevens aan tien minderheidstalen algemene bescherming toegekend: Albanees, Armeens, Grieks, Italiaans, Macedonisch, Pools, Romani, Roetheens, Tataars en Jiddisch. Aan tien andere talen is een intensievere bescherming toegekend: Bulgaars, Tsjechisch, Kroatisch, Duits, Hongaars, Russisch, Servisch, Slowaaks, Turks en Oekraïens.

Alhoewel deze talen in de media zo nu en dan aan de orde komen, zijn harde cijfers nog altijd schaars. Op landelijk niveau biedt slechts de Nationale Volkstelling enige informatie, omdat een vraag omtrent de moedertaal is opgenomen. Verder is het Romani meegenomen in Eurobarometer 63/4 uit 2005 (Europeanen en Talen), waarin de respondenten werd gevraagd naar hun moedertaal, de andere talen die ze beheersen en het niveau van die beheersing. Ook zijn gegevens beschikbaar over het gebruik van minderheidstalen in het onderwijs, verzorgd door het Nationaal Instituut voor Statistiek en het Ministerie van Onderwijs.¹

¹ <https://statistici.insse.ro>

² Volkstelling 2002: <http://www.insse.ro/cms/files/RPL2002INS/vol4/tabele/t1.pdf>

³ <http://ori.mai.gov.ro/api/media/userfiles/Proiecte--Strategii/Instructiuni IF 1101 10012012>

¹ <https://statistici.insse.ro>

Aanvullende ondersteuning NT=Aanvullende ondersteuning voor Nationale Taal
VT=Vreemde Talen
RMT=Regionale/Minderheidstalen
IT=Immigrantentalen

2 Talen in het voorschools onderwijs (geen voorzieningen voor vreemde en immigrantentalen)

	Doelgroepen	Duur	Voorwaarden aan groepsgrootte	Dagen per week	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Aanwezigheid overheidsfinanciering
Aanvullende ondersteuning NT	alle	≥2 jaar	geen	0,5–1 dag	vakspecifiek	vakspecifiek	volledig
RMT	alleen voor moedertaalsprekers	≥2 jaar	geen	>1 dag	vakspecifiek	vakspecifiek	volledig

Talen aangeboden in voorschoolse educatie:

Regionale/Minderheidstalen	
	Bulgaars, Kroatisch, Tsjechisch, Duits, Grieks, Hongaars, Pools, Servisch, Slowaaks, Turks, Oekraïens

In het voorschools onderwijs worden vreemde talen facultatief aangeboden. De meeste kinderopvangcentra zetten in hun programma een vreemde taal in. Omdat bovendien het volgen van voorschools onderwijs gedurende minstens een jaar verplicht is, worden de meeste kinderen gegarandeerd blootgesteld aan een vreemde taal, voordat ze beginnen aan het basisonderwijs.

Verder is het van belang dat kinderen van een erkende minderheid het wettelijke recht hebben op onderwijs in hun eigen taal. Dit een belangrijk en positief gegeven. Toch bestaan er onder de minderhedengroeperingen verschillen in de wijze waarop deze wettelijke regeling wordt toegepast.

Emigratie is in Roemenië altijd omvangrijker geweest dan immigratie. Dit is een van de belangrijkste oorzaken dat immigranten geen passend onderwijsaanbod krijgen. De grootste groep immigranten is afkomstig uit de Republiek Moldavië. Omdat ook daar het Roemeens de hoofdtal is en de culturen veel overeenkomsten vertonen, is taalonderwijs hier geen punt van discussie.

3 Talen in het basisonderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij aanvang	Periodieke toetsing van taalvaardigheid
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt	voor regulier onderwijs	alleen voor immigranten	landelijk gestandaardiseerd

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Aanvang taalonderwijs	Roostering	Voorwaarden aan groepsgrootte	Periodieke toetsing van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alle	samenhangend en uitgewerkt	wijdverspreid	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	geen	landelijk gestandaardiseerd	nationale of regionale normen	volledig
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	afwezig	halverwege	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	gekoppeld aan CEFR	volledig

Onderwijs

	Kwalificaties docenten	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	
RMT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	
VT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	geen

Talen aangeboden in het basisonderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Bulgaars, Kroatisch, Duits, Hongaars, Italiaans, Pools, Romani, Russisch-Lipovan, Servisch, Slowaaks, Turks, Oekraïens
Vreemde Talen	Engels, Frans, Duits, Italiaans, Russisch, Spaans: een van deze talen is verplicht

Het basisonderwijs kent een vergelijkbare situatie. Eén vreemde taal is verplicht, waarbij de school mag bepalen welke dat is. Sommige scholen geven de leerlingen en hun ouders echter de mogelijkheid te bepalen welke vreemde taal er wordt gegeven. Bovendien bieden sommige scholen hun onderwijs deels of geheel aan in een minderheidstaal – meestal het Hongaars. In zulke scholen mogen alle lessen, behalve die over de Roemeense taal en literatuur, in de minderheidstaal worden gegeven. Daarentegen bestaan er geen regelingen over het gebruik van immigranten in het basisonderwijs.

De nieuwe onderwijswet geeft scholen meer bevoegdheden en stimuleert de onderlinge concurrentie. Het valt te verwachten dat deze ontwikkeling positieve gevolgen heeft voor de kwaliteit van het onderwijs in vreemde talen; dat is immers een belangrijke factor bij de schoolkeuze. De meeste recente regelingen die uit de nieuwe wet voortvloeien, sporen scholen ook aan om op verzoek van ouders lessen over het Romani en de Roma-cultuur aan te bieden.

4 Talen in het voortgezet onderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij aanvang	Periodieke toetsing van taalvaardigheid
Aanvullende ondersteuning voor NT	samenhangend en uitgewerkt	voor regulier	afwezig	landelijk gestandaardiseerd

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Roostering	Voorwaarden aan groepsgrootte	Periodieke toetsing van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alle	samenhangend en uitgewerkt	wijdverspreid	onder schooltijd	>10	landelijk gestandaardiseerd	nationale of regionale normen	volledig
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	wijdverspreid	onder schooltijd	>10	schoolbepaald	gekoppeld aan CEFR	volledig

Onderwijs

	Teacher qualifications	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Te behalen niveau	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	landelijk of schoolbepaald niveau	
RMT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.	
VT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	gekoppeld aan CEFR	geen

Talen aangeboden in het voortgezet onderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Bulgaars, Kroatisch, Hongaars, Italiaans, Pools, Romani, Russisch-Lipovan, Slowaaks, Servisch, Turks, Oekraïens
Vreemde Talen	Engels, Frans, Duits, Italiaans, Portugees, Russisch, Spaans: twee van deze talen zijn verplicht, afhankelijk van het aanbod op school

Wat taalbeleid betreft is het voortgezet onderwijs vergelijkbaar met het basisonderwijs. In de meeste gevallen zetten leerlingen hun vreemdetaalonderwijs na de basisschool voort. In het eerste jaar van het voortgezet onderwijs komt daar een tweede vreemde taal bij. Op landelijk niveau wordt bij bepaalde scholen een intensief vreemdetaalprogramma aangeboden. Verder zijn er gespecialiseerde hogere scholen waar een bepaalde vreemde taal als instructietaal dient, bijv. Engels, Duits, Frans, Italiaans of Spaans.

Voortgezet onderwijs in minderheidstalen wordt alleen in bepaalde regio's geboden. Hongaars is de grootste minderheidstaal en beschikt over voorzieningen op institutioneel en personeelsniveau. Het Hongaars wordt gevolgd door Duits, Oekraïens, Servisch en Slowaaks. Leerlingen kunnen hun eindexamen afleggen in de minderheidstaal, met een aangepaste toets voor Roemeens.

5 Talen in beroepsonderwijs en hoger onderwijs voor volwassenen

Geen aanbod van immigrantentalen

Talen in het beroepsonderwijs (in drie instellingen)

		Programma's voor taalondersteuning	Curriculum	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	Instelling C	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	n.v.t.	volledig
VT	Instelling A	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	gekoppeld aan CEFR	volledig
	Instelling B	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	gekoppeld aan CEFR	volledig
	Instelling C	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	gekoppeld aan CEFR	volledig

Talen aangeboden in het beroepsonderwijs (bij drie instellingen in Roemenië):

Vreemde Talen	Hongaars, Romani
Immigrantentalen	Engels, Frans, Duits

Hoger onderwijs voor volwassenen (in drie universiteiten)

	Instructietaal/-talen	Taal op websites	Doelgroepen voor ondersteuning in de nationale taal	Te behalen niveau van vreemde instructietaal	Werving van buitenlandse studenten	Mobiliteit bij talenstudenten	Mobiliteit bij niet-talenstudenten
Universiteit A	nationale, vreemde en R/M	nationale en vreemde talen	alle	gekoppeld aan CEFR	alleen internationaal	facultatief	geen aanbod
Universiteit B	nationale en vreemde talen	nationale en vreemde talen	alle	landelijk of instellingsbepaald	alleen internationaal	facultatief	geen aanbod
Universiteit C	nationale, vreemde en R/M	nationale, vreemde en R/M	alle	gekoppeld aan CEFR	alleen internationaal	facultatief	geen aanbod

Op het niveau van beroepsonderwijs is het taalprofiel als geheel bescheiden te noemen. De nationale taal en de vreemde talen zijn sterk vertegenwoordigd. In de stad Cluj worden cursussen in het Hongaars en Romani aangeboden. Daarentegen zijn de belangrijkste minderheidstalen – Hongaars en Duits – goed vertegenwoordigd op tertiair niveau in regio's waar deze minderheden een aanzienlijke bevolkingsgroep vormen. Naast de nationale taal zijn vreemde talen sterk vertegenwoordigd, aangevoerd door Engels en Frans. Gespecialiseerde modules over vreemde talen en zelfs onderdelen binnen master- of PhD-programma's worden deels of geheel in deze talen verzorgd.

Een recente ontwikkeling is dat er toenemend wordt geïnvesteerd in onderwijs in vreemde talen, vooral Engels en Frans; sommige universiteiten houden daarnaast afdelingen aan voor Hongaars en Duits. Bij verscheidene instellingen in het hogere pedagogisch en taalonderwijs wordt het Romani bestudeerd, evenals andere autochtone minderheidstalen. Hier worden immers toekomstige leraren opgeleid om (in) die talen te onderwijzen. Ook op dit niveau bestaat er geen regeling voor immigrantentalen.

6 Talen in audiovisuele media en geschreven pers

TV-producties in vreemde talen	Bioscoopfilms in vreemde talen	Beschikbaarheid programma's R/M talen buiten de regio	Beschikbaarheid gebarentaal op TV
ondertiteling	ondertiteling	regelmatig in Boekarest nooit in Iasi altijd in Cluj	soms in Boekarest nooit in Iasi en Cluj

Van oudsher gebruiken de media zowel de nationale taal als minderheidstalen. De meeste films en buitenlandse tv-programma's worden ondertiteld. De overige uitzendingen zijn in de nationale taal. Bij de nationale publieke tv-zenders bestaat enige ruimte voor Hongaarse en Duitse programma's; bepaalde lokale tv-programma's worden volledig in deze talen opgenomen. Hongaarse, Duitse en Servische tv-zenders en zenders in andere minderheidstalen zijn alom via kabelleveranciers te verkrijgen. Een vrij recente ontwikkeling is dat tekenfilms als nagesynchroniseerde versie kunnen worden bekeken, omdat de kijker bij sommige programma's een taalkeuze heeft.

Kranten zijn voornamelijk in het Roemeens gesteld. In sommige boekwinkels en kiosken zijn enkele buitenlandse kranten in het Engels, Frans of Duits beschikbaar. In het midden en westen van het land zijn ook Hongaarse en Duitse kranten en tijdschriften te krijgen. Op internet werken media met zowel nationale als autochtone minderheidstalen, en bovendien sommige immigrantentalen, zoals Arabisch en Chinees.

7 Talen in de publieke sector en in de openbare ruimte

Geïstitutionaliseerde taalstrategieën op stadsniveau

N gebezigde talen	Aanwezigheid website	Externe of interne vertalers of tolken	Vaardigheid in andere talen dan de nationale taal in functieomschrijving van werknemers	Werving van talensprekers tot ondersteuning van maatschappelijke doelen	Taalcursussen voor personeel	Bijhouden van taalvaardigheden van personeel
>4		Cluj	Cluj	Boekarest Lasi Cluj		
3-4	Cluj				Cluj	
1-2	Boekarest Lasi	Boekarest Lasi	Lasi		Boekarest	

Communicatiemogelijkheden

Top 5	Mondelinge dienstverlening	Geschreven dienstverlening
	Juridische dienstverlening Immigratie- en integratiediensten Toeristische diensten Vervoersdiensten Sociale voorzieningen	Toeristische diensten Immigratie- en integratiediensten Politieke debatten en besluitvorming op gemeenteraadsniveau Alarmdiensten Vervoersdiensten

Sommige publieke diensten verstrekken informatie in meerdere talen; websites zijn dan bijvoorbeeld niet alleen in de nationale taal maar ook in het Frans of Engels gesteld. In het midden en westen van het land is ook het Hongaars beschikbaar, zij het slechts op internet en alleen bij enkele publieke diensten. Er ligt een direct verband tussen het gebruik van minderheidstalen en de bevolkingssamenstelling. Waar een bepaalde groepering minstens 20% van de totale lokale bevolking vormt, zorgen het openbaar bestuur en de publieke instellingen ervoor dat communicatie in de minderheidstaal plaatsvindt. Dit is overeenkomstig de grondwet en de internationale verdragen waaraan Roemenië zich heeft verbonden.

Er bestaat geen consistent beleid ten aanzien van het bevorderen van de taalbeheersing binnen de publieke diensten. Toch lijken sommige instellingen genegen zich aan te passen aan de lokale omstandigheden. In gebieden met een omvangrijke minderheidsgroepering worden de diensten meestal verzorgd door personeel dat de taal van deze groep beheerst. In het geval van de Roma-minderheid worden bemiddelaars ingezet om bijstand te verlenen bij de communicatie tussen de etnische groeperingen.

8 Talen in het bedrijfsleven (24 bedrijven)

	Algemene taalstrategieën							
	Aanwezigheid algemene taalstrategieën	Nadruk op taalvaardigheden bij werving	Internationale mobiliteitsvoorziening	Gebruik van externe vertalers/tolken	Bijhouden taalvaardigheden personeel	Samenwerking bij taaltraining	Gebruik van EU-programma's/-subsidies	Kennis van EU-programma's/-subsidies
wijdverspreid	3	17	4	3	0	0	0	0

		Interne taalstrategieën						Externe taalstrategieën			
		Samenwerking met onderwijssector voor talen	Belonings-/promotiebeleid gebaseerd op taalvaardigheden	Aanbod taaltraining	Gebruik van CEFR	Talen gebruikt voor werkplaatsdocumenten/intranet	Talen gebruikt voor software, webprogrammatuur	Talen gebruikt voor jaarverslagen/bedrijfsrapporten	Talen Gebruikte talen voor marketing gebruikt voor al	Talen gebruikt voor uitdragen bedrijfsnaam/-identiteit	Talen gebruikt voor website
NT	Wijdverspreid	1	0	1	0	22	17	19	19	20	23
ZE	Wijdverspreid	2	3	3	0	9	15	8	9	14	18
Anders	Wijdverspreid	0	0	0	0	3	3	1	1	3	6

De onderzochte bedrijven behalen een gemiddelde tot lage score op het taalprofiel. Alhoewel bij sommige bedrijven een taalbeleid is geformuleerd en geïmplementeerd, wordt slechts weinig geïnvesteerd in de taalbeheersing van de eigen medewerkers. Het lijkt erop dat in de meeste gevallen de beheersing van een aanvullende taal al aanwezig was bij de indiensttreding. De nationale taal en het Engels komen als meestgebruikte talen bovendrijven, gevolgd door Frans en Duits. Er is behoefte aan beleidsstrategieën die zich rekenschap geven van het belang van talen en daarbij het bedrijfsleven wijzen op de noodzaak om zelf in te investeren in meertaligheid, zodat dit een belangrijker onderdeel wordt van de dagelijkse bedrijfspraktijk.

Belangrijkste bevindingen

In Roemenië worden de nationale taal en ook minderheidstalen en vreemde talen aanzienlijk bevorderd in het onderwijssysteem. De onderzochte bedrijven gebruiken vreemde talen naar behoefte, maar investeren niet op grotere schaal in de taalbeheersing van het personeel.

Minderheidstalen ondervinden steun van het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen en van de nieuwe onderwijswet. Dit leidt echter niet tot dezelfde positie voor alle minderheidstalen. Sommige minderheidstalen, zoals het Hongaars, zijn vertegenwoordigd in het onderwijs en in de culturele sector; andere, zoals het Romani, zijn dat evenwel niet. Er wordt geïnvesteerd om de Roma te helpen beter toegang te krijgen tot het openbaar bestuur, scholen en andere publieke diensten. Maar toch valt er nog veel te verrichten om het Romani als taal kansen te bieden binnen het onderwijssysteem en in de openbare ruimte. Hoewel deze noodzaak bekend is en er juridische stappen zijn gezet ten aanzien van de taal en cultuur van de Roma (Bekendmaking 29323/20-04-2004 van het Ministerie van Onderwijs), is er nog altijd behoefte aan concrete maatregelen.

Er dient ook spoedig aandacht te komen voor de allochtone bevolking en daaraan gekoppelde taalkwesties, zoals de toegang tot onderwijs. Het valt te verwachten dat de immigratie op de langere termijn doorzet; er zou daarom beleid moeten komen ten aanzien van de behoeftes van deze groepen.

Verder is het universitair aanbod wat Roemeense taal en cultuur voor buitenlanders betreft, voor verbetering vatbaar. Zulk onderwijs is erg nuttig voor buitenlandse studenten die in Roemenië willen studeren.

Ook zou de taalbeheersing onder medewerkers van publieke diensten kunnen worden uitgebouwd, en het communicatiebeleid, vooral qua meertalige informatieverstrekking, kunnen worden aangescherpt. Dit zou van groot maatschappelijk en economisch belang zijn voor zowel de allochtone bevolking als voor buitenlandse ondernemers.

Veelbelovende initiatieven en pilotprojecten

Het huidige Roemeense taallandschap is divers en kent een toenemende tendens om meertaligheid te beschouwen en te bevorderen als een maatschappelijke waarde die ook economisch belang heeft. Hieronder worden enkele veelbelovende initiatieven op dat gebied beschreven.

Een voorbeeld op regeringsniveau is het onderzoek over 'Meertaligheid en minderheidstalen in Roemenië'¹ van de Afdeling voor Inter-etnische Zaken, dat in samenwerking met de Roemeense Academie wordt uitgevoerd. Vermelding verdienen verder de programma's van het Roemeense Immigratiebureau en het Roemeens Instituut voor Onderzoek naar Nationale Minderheden in Cluj Napoca (zoals het project over 'tweetalige

formulieren'). Ook de beleidskeuzes en projecten van het Ministerie van Onderwijs zijn van belang. Te noemen zijn bijvoorbeeld de nieuwe onderwijswet, uitgevaardigd in 2011, en het voorstel voor het nieuwe onderwijscurriculum, dat speciale aandacht geeft aan het ontwikkelen van meertalige communicatieve vaardigheden bij leerlingen.

Kortgeleden hebben de Nationale Associatie voor Gemeenschapsprogramma's, de Vertegenwoordiging van de Europese Commissie voor Roemenië en de Afdeling voor Inter-etnische Zaken het initiatief genomen tot het evenement *MALLtilingualism – Voices and Colour* in een winkelcentrum in Boekarest. Dit is een voorbeeld van een innovatieve manier om het grotere publiek in een informele omgeving te bereiken. Een ander voorbeeld daarvan is het vieren van de Europese dag van de talen in 2011 door het Roemeens Cultureel Instituut en EUNIC Roemenië, waarbij een *swap/shop*-format werd gebruikt om de boodschap van de culturele verscheidenheid aan het brede publiek door te geven.

Een voorbeeld van samenwerking tussen overheidsorganisaties en de publieke gemeenschap is tevens het project 'Leer Roemeens', uitgevoerd door de Westelijke Universiteit van Timisoara, het Intercultureel Instituut van Timisoara en het Ministerie van Onderwijs. Dit initiatief heeft als doelstelling om een basiskennis van de Roemeense taal bij te brengen. Dat uitgangspunt geldt ook voor het project 'Migrant in Roemenië',² dat eveneens wordt gesubsidieerd door het Europees Fonds voor Integratie en dat wordt geïmplementeerd in samenwerking met het Intercultureel Instituut van Timisoara en de Associatie voor Vrouwelijke Vluchtelingen.

De toegenomen aandacht voor het belang van meertaligheid blijkt duidelijk uit de talrijke universitaire onderzoeksprojecten en wetenschappelijke debatten, opgezet door zowel faculteiten die talenstudies bieden als door andere faculteiten. Zulke initiatieven liggen in het verlengde van de aanbeveling van Leonard Orban, van 2007 tot 2010 Europees commissaris voor meertaligheid, om universitaire leerstoelen voor meertaligheid in te richten.³ Een voorbeeld daarvan is het congres dat de Faculteit Sociologie en Sociale arbeid van de Babeş-Bolyai Universiteit te Cluj heeft georganiseerd onder de titel 'Van immigratie naar integratie door middel van meertaligheid'.⁴

Verwijzingen

Alexe, I. en Păunescu, B. (red.) (2011). *Studia asupra fenomenului imigrație în România*.

Integrarea străinilor în societatea românească. Boekarest: Fundația Soros.

Europese Commissie: Statistisch Bureau van de Europese Unie (2010). *Europe in figures – Eurostat yearbook 2010*. Luxemburg: Europese Commissie.

Sandu, D. (2010). *Lumile sociale ale migrației*. Iași: Polirom.

¹ www.insse.ro, www.edu.ro, www.dri.gov.ro

² www.migrant.ro

³ <http://www.ziare.com/tv/> – interview, 23 November 2009.

⁴ <http://www.lumebuna.ro/2011/05/29/conferinta-%E2%80%99Cde-la-imigrare-la-integrare-prin-multilingvism%E2%80%99D/>

16 SPANJE

16.1 Spanje (Madrid, Valencia, Sevilla)

Prof. Marta Genis

Plaatselijke omstandigheden

Meertaligheid is niets nieuws voor de Spaanse bevolking. Vier van de tien Spanjaarden wonen immers in een gebied waar meer dan één taal in gebruik is. Met een bevolking van 47,1 miljoen inwoners (volkstelling van 2011) betekent dit dat 34% van de bevolking (minstens) tweetalig is. Dat maakt meertaligheid tot een belangrijk onderdeel van de Spaanse cultuur.

De Spaanse grondwet van 1978 erkent de waarde van taaldiversiteit voor het cultureel erfgoed en wil deze daarom respecteren en beschermen. De grondwet stelt dat andere talen naast de nationale taal – het Castiliaans – “in de betreffende gebieden ook officieel zullen zijn”. We kunnen dus stellen dat Spanje een meertalig land is waar de Castiliaanse taalvariëteit, die gewoonlijk Spaans wordt genoemd, de officiële taal is. Andere talen – Galicisch, Catalaans en Baskisch – zijn ook officieel in de betreffende gebieden en enkele streken die in vroeger tijden deel uitmaakten van het taalgebied van deze talen. Dit is bijvoorbeeld het geval voor Valencia en de Balearen voor het Catalaans, en noordelijk Navarra voor het Baskisch. Het totaal aantal sprekers van de genoemde drie talen is ongeveer 16 miljoen.

Verder bestaat er een groot aantal streektaalen, zoals het Andalusisch, het Canario, het Extremeño, het Murciano enz. Andere dialecten zijn als regionale talen erkend volgens het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen, zoals het ‘Fabra’ of Aragonees in Aragón, het ‘Bable’ of Asturisch in Asturië, het Valenciaans in Valencia en het Aranees, de officiële taal in La Vall d’Arán. Het Handvest beschermt ook het Berbers in Melilla, het Caló, een non-territoriale zigeunertaal en het Portugees, dat gebruikt wordt in Extremadura en andere streken langs de grens met Portugal. Deze talen vormen slechts een deel van het totaal aan taalvariëteiten dat op plaatselijk niveau in gebruik is.

Met de immigratie zijn ook andere talen naar Spanje gekomen. Volgens de volkstelling van 2011 hebben 5,7 miljoen mensen (12,2%) een buitenlandse afkomst. Velen komen uit Zuid-Amerika, waar verschillende variëteiten van het Spaans worden gesproken. De belangrijkste immigrantentalen in Spanje zijn Arabisch, Bulgaars, Chinees, Engels, Duits, Portugees en Roemeens.

Wat onderwijs betreft werden talen in Spanje vanouds niet als essentieel beschouwd. De eerste tekenen van bijzondere aandacht voor vreemde talen komen van het Koninklijk Besluit van 20 juli 1900, waarin wordt aanbevolen om in de eerste plaats Frans te leren, gevolgd door Engels of Duits, om zo de isolatie te doorbreken waarin Spanje tot dan toe had verkeerd.

De Algemene Onderwijswet van 1970 vormde een aanzienlijke verandering ten aanzien van talen in het onderwijs. Het vreemdetaalonderwijs werd in de derde fase van het

basisonderwijs ingevoerd. Zeer belangrijk is dat ook regionale talen en literaturen in de betreffende gebieden werden opgenomen in het onderwijssysteem, vanaf het basisonderwijs. In 1990 werd met de LOGSE (Ley Orgánica General del Sistema Educativo) een gedecentraliseerd onderwijssysteem ingevoerd, dat autonome regio’s de kans bood om de inhoud voor de regionale curricula te selecteren.

De huidige wet, die in 2002 werd aangenomen, is de LOE (Ley Orgánica de Educación). Met deze wet werd het vreemdetaalonderwijs ingevoerd vanaf het basisonderwijs (vanaf vijf jaar), met facultatief een derde vreemde taal vanaf negen jaar.

1 Talen in officiële documenten en databestanden

De nationale taal, vreemde talen, R/M-talen en immigrantentalen worden behandeld in wetgeving betreffende taal en/of in taalbeleidsdocumenten. Het leren en onderwijzen van de nationale taal in het buitenland wordt voor kinderen en/of volwassenen die Spanje als land van herkomst hebben (mede) gefinancierd in 13 landen binnen Europa en daarbuiten, met name in Latijns-Amerika. Spanje heeft het *Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen* ondertekend en geratificeerd. De volgende 12 R/M-talen worden onder het Handvest erkend: Aranees, Asturisch, Baskisch, Catalaans, Aragonees, Galicisch, Valenciaans, Portugees, Arabisch, Berbertalen, Caló en Romani. Er is sprake van officieel onderwijsaanbod, ondersteund door het Handvest, voor Baskisch, Catalaans, Galicisch en Valenciaans.

In Spanje vindt officiële landelijke dataverzameling op het gebied van taaldiversiteit plaats middels periodiek bijgewerkte volkstellingen en taalonderzoeken. Daarbij wordt aandacht besteed aan de nationale taal, R/M-talen en immigrantentalen, aan de hand van een vraag naar de thuistaal en een vraag naar (het niveau van) taalbeheersing inzake spreken/verstaan/lezen/schrijven.

Nationale talen, minderheidstalen, vreemde talen en immigrantentalen worden ook behandeld in verschillende wettelijke passages en beleidsdocumenten. Daarbij gaat het vooral om de Spaanse grondwet, die in 1978 door de Algemene Hofraden aangenomen en door het Spaanse volk geratificeerd is. Verder betreft het hierbij het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen, geratificeerd in 2001. Als laatste valt het Gemeenschappelijk Europees Referentiekader voor talen te noemen, dat ook veel invloed heeft gehad op het Spaanse onderwijssysteem.

In meerdere stukken aan de EU is gerapporteerd over de vorderingen met betrekking tot de minderheidstalen en regionale talen van Spanje sinds in de tachtiger jaren de autonomieverklaringen van de regio's zijn ondertekend. In nieuwe regelingen zijn de officiële talen van de verschillende gebieden vastgesteld: Aranees is als co-officiële taal ingevoerd met het nieuwe Statuut van Catalonië, van juli 2006; het Fable, dat wordt

gesproken in Aragon, is met Wet 3/1999 van 10 maart ingevoerd; het Algemene Plan voor de Normalisatie van de Galicische taal is door het Parlement aangenomen op 22 september 2004.

Deze regionale talen worden niet bevorderd of onderwezen in andere regio's, waardoor het initiatief berust bij regionale instellingen of academische centra.

Aanvullende ondersteuning NT=Aanvullende ondersteuning voor Nationale Taal
VT=Vreemde Talen
RMT=Regionale/Minderheidstalen
IT=Immigrantentalen

2 Talen in voorschools onderwijs

	Doelgroepen	Duur	Voorwaarden aan groeps grootte	Dagen per week	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alle	≥2 jaar	geen	>1dag	vakspecifiek	vakspecifiek	volledig
VT	alle	≥2 jaar	geen	<0,5 dag	vakspecifiek	vakspecifiek	volledig
IT	alle	≥2 jaar	geen	<0,5 dag	algemeen	vakspecifiek	deels
Aanvullende ondersteuning NT	alle	≥2 jaar	5–10	0,5–1 dag	vakspecifiek	vakspecifiek	volledig

Talen aangeboden in voorschoolse educatie:

Regionale/Minderheidstalen	Valenciaans, alleen in Valencia
Vreemde Talen	Engels in de gemeenschappen van Madrid en Valencia, en het Engels, Frans en Duits in Andalusië
Immigrantentalen	Portugees in Valencia, Portugees en Marokkaans-Arabisch in Madrid, en Portugees, Marokkaans Arabisch, en Roemeens in Andalusië

Spanje presteert zeer goed qua meertaligheid in het basisonderwijs. De scores voor zowel vreemde talen als minderheidstalen zijn hoog. Dit is het gevolg van het feit dat in het Strategisch Plan voor Burgerschap en Integratie 2007–2010 is voorgesteld om voor het bewaren van de talen en culturen van het land van herkomst een plaats in te ruimen in de actieplannen en de bevordering hiervan in het onderwijssysteem middels bilaterale afspraken te regelen.

Afhankelijk van de regio bevinden zich onder het aanbod van vreemde talen Engels, Frans, Duits, Portugees, Arabisch en Roemeens. Normaalgesproken zijn Engels en Frans verplicht; de andere talen gelden als keuzevak.

3 Talen in het basisonderwijs

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij aanvang	Toetsen van taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	samenvattend en uitgewerkt	voorafgaande aan regulier onderwijs	alleen voor immigranten	landelijk gestandaardiseerd

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Aanvang taalonderwijs	Roostering	Voorwaarden aan groepsgrootte	Toetsen van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alle	samenvattend en uitgewerkt	wijdverspreid	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	geen	landelijk gestandaardiseerd	landelijke of regionale standaarden	volledig
VT	alle	samenvattend en uitgewerkt	wijdverspreid	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	geen	landelijk gestandaardiseerd	landelijke of schoolbepaalde standaarden	volledig
IT		samenvattend en uitgewerkt	lokaal	vanaf 1 jaar	deels onder schooltijd	geen	schoolbepaald	schoolbepaalde standaarden	deels

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursus voorafgaande aan aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	
RMT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	
VT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	informele financiële steun
IT	taaldocenten	algemeen	vakspecifiek	

Talen aangeboden in het basisonderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Valenciaans, alleen in Valencia
Vreemde Talen	Engels in Madrid en Valencia, en het Engels, Frans en Duits in Valencia en Andalusië; een van deze talen is verplicht
Immigrantentalen	Marokkaans-Arabisch en Portugees in Madrid en Anadaluca

4 Talen in het voortgezet onderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij schoolaanvang	Toetsen taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt	voor regulier	alleen voor immigranten	landelijk gestandaardiseerd

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Roostering	Minimale groepsovervang	Periodieke toetsing van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alle	samenhangend en uitgewerkt	wijdverspreid	onder schooltijd	geen	landelijk gestandaardiseerd	landelijke of regionale standaarden	volledig
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	lokaal	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	niet gespecificeerd	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Vereiste vaardigheidsniveau	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning voor NT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	niet gespecificeerd	
RMT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.	
VT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	geen	informele financiële steun

Talen aangeboden in het voortgezet onderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Valenciaans, alleen in Valencia
Vreemde Talen	Engels, Frans, Duits; een van deze talen is verplicht

Het profiel voor het voortgezet onderwijs is minder positief, omdat de nieuwe trend van meertaligheid dit onderwijsniveau nog niet heeft bereikt. Dit houdt in dat slechts enkele middelbare scholen tweetalig zijn. Toch is er sprake van een indrukwekkend aanbod van talen en een uitstekende organisatie van het onderwijs alsook van zeer goede lerarenopleidingen en docentkwalificaties.

Binnen het voortgezet onderwijs worden immigrantentalen niet op grote schaal onderwezen, al zijn er actieplannen in gang gezet, juist met het oog op het bewaren van deze talen. Verder wordt de integratie van immigranten in de Spaanse cultuur middels het verwerven van vaardigheid in het Spaans bevorderd.

5 Talen in beroepsonderwijs en hoger onderwijs voor volwassenen

Geen aanbod van regionale/minderheidstalen en immigrantentalen

Talen in het beroepsonderwijs (in drie instellingen)

		Aanbod taalprogramma's	Curriculum	Te bereiken niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
VT	Instelling A	geen specificaties	samenhangend en uitgewerkt	geen	volledig
	Instelling B	beperkt aanbod	samenhangend en uitgewerkt	geen	volledig
	Instelling C	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	geen	volledig

Hoger onderwijs voor volwassenen (in drie universiteiten)

	Instructietaal/-talen	Talen op de website	Doelgroepen voor ondersteuning in de nationale taal	Te behalen niveau van vreemde instructietaal	Werving niet-nationale studenten	Mobiliteit voor talenstudenten	Mobiliteit voor niet-talenstudenten
Universiteit A	nationale en vreemde talen	nationale en vreemde talen	alle	gekoppeld aan CEFR	internationaal en met immigratieachtergrond	facultatief	facultatief
Universiteit B	nationale en vreemde talen	nationale en vreemde talen	beperkt	gekoppeld aan CEFR	internationaal en met immigratieachtergrond/	facultatief	facultatief
Universiteit C	nationale en vreemde talen	nationale en vreemde talen	beperkt	gekoppeld aan CEFR	internationaal en met immigratieachtergrond	facultatief	facultatief

In het beroepsonderwijs voor volwassenen (VET) worden alleen Engels en Frans aangeboden, maar niet als verplichte vakken, waardoor de resultaten niet optimaal zijn. Hier is aandacht van de onderwijsautoriteiten benodigd, aangezien het beroepsonderwijs zich richt op het opleiden met het oog op vakspecifieke kwalificaties.

In het universitair onderwijs wordt het aanbod aangevoerd door Engels en Frans, gevolgd door Duits en Italiaans.

6 Talen in audiovisuele media en geschreven pers

TV-producties in andere dan de nationale taal	Bioscoopfilms in andere dan de nationale taal	Programma's in RMT buiten eigen regio	Beschikbaarheid gebarentaal op TV
nasynchronisatie	nasynchronisatie	soms	regelmatig

Omdat alle televisie-uitzendingen digitaal zijn, is ook de oorspronkelijke taal van de productie beschikbaar. Dit houdt in dat de meeste nagesynchroniseerde programma's ook in de originele versie beschikbaar zijn. Dit geldt ook voor programma's in regionale talen, zoals het Catalaans, Galicisch of Baskisch. Toch is het grote publiek hier niet altijd van op de hoogte, wat wellicht verklaart waarom de scores op dit gebied laag zijn.

Wat geschreven pers betreft zijn kranten in zes verschillende talen gesignaleerd. Er is echter sprake van een opvallende dominantie van het Engels.

7 Talen in de publieke sector en in de openbare ruimte

Geïstitutionaliseerde taalstrategieën op stadsniveau (3 steden)

Aantal beoefende talen	Aanwezigheid op website	Externe of interne vertalers of tolken	Vaardigheid in andere talen dan de nationale taal in functieomschrijving van werknemers	Werving van talensprekers tot ondersteuning van maatschappelijke doelen	Taalcursussen voor personeel	Bijhouden van taalvaardigheden van personeel
>4	Sevilla	Madrid Valencia Sevilla			Madrid	
3-4						
1-2	Valencia		Valencia Sevilla		Valencia Sevilla	

Communicatiemogelijkheden

Top 5	MONDELINGE Communicatiemogelijkheden	SCHRIFTELIJKE Communicatiemogelijkheden
	Onderwijsdiensten Alarmdiensten Gezondheidsdiensten Sociale diensten Juridische diensten	Gezondheidsdiensten Sociale diensten Immigratie- en integratiediensten Toeristische diensten Alarmdiensten

Al worden bij de onderzochte steden 12 verschillende talen genoemd, toch is het Engels beeldbepalend. Wel lijkt er sprake te zijn van groeiende interesse in meertaligheid en een toenemende behoefte aan talen in de publieke sector, op plaatselijk, regionaal en nationaal niveau.

Mondelinge diensten in andere talen zijn veel minder sterk aanwezig dan geïstitutionaliseerde strategieën en geschreven communicatie.

8 Talen in het bedrijfsleven (24 bedrijven)

	Algemene taalstrategieën							
	Aanwezigheid algemene taalstrategieën	Nadruk op taalvaardigheden bij werving	Internationale mobiliteitsvoorziening	Gebruik van externe vertalers/tolken	Overzicht taalvaardigheden onderpersoneel	Gebruik netwerken voor taaltraining	Gebruik van EU-programma's/-subsidies	Bewustzijn EU-programma's/-subsidies
Wijdverspreid gebruik	5	11	4	10	0	0	3	0

		Interne taalstrategieën						Externe taalstrategieën			
		Samenwerking met onderwijssector voor talen	Belonings-/promotiebeleid gebaseerd op taalvaardigheden	Aanbod taaltraining	Gebruik van CEFR	Talen gebruikt voor werkplaatsdocumenten/intranet	Talen gebruikt voor software, webprogrammatuur	Talen gebruikt voor jaarverslagen/bedrijfsrapporten	Talen gebruikt voor marketingmateriaal	Talen gebruikt voor uitdragen bedrijfsnaam/-identiteit	Talen gebruikt voor website
NT	Wijdverspreid gebruik	2	3	6	1	23	22	23	24	20	22
ZE	Wijdverspreid gebruik	2	9	8	0	9	9	11	11	7	14
Anders	Wijdverspreid gebruik	2	2	4	0	3	0	4	11	7	11

In het bedrijfsleven overheersen de nationale talen, maar tegelijk is er sprake van toenemende interesse in meertaligheid. Dit vindt echter nog niet zijn weerslag in de cijfers. Er bestaat dan ook ruimte voor verbetering, vooral waar het taalstrategie en taalvaardigheid onder de werknemers betreft. Multinationale ondernemingen hebben een wat wereldlijker perspectief op taalkwesties; zij realiseren zich dat de concurrentiepositie van de bedrijven sterk gebaat is bij meertaligheid.

Belangrijkste bevindingen:

Er is vooral sprake van verbetering op het vlak van meertaligheid binnen het voorschools en basisonderwijs, en in het algemeen ook ten opzichte van immigrantentalen. Daarbij is de beweging stabiel en progressief te noemen.

Daarnaast is het van belang om oog te hebben voor de veranderingen die de overheidsdiensten nastreven, vooral omdat het tien jaar geleden bijna onmogelijk was een andere taal dan Spaans aan te treffen.

Min of meer hetzelfde geldt voor kranten en boeken: het aanbod is tegenwoordig, in vergelijking met slechts enkele jaren geleden, enorm.

Toch zijn er nog domeinen die aandacht verdienen, zoals audiovisuele media en de bedrijfssector, waar de taalpraktijk hardnekkig volgens gewoonte of traditie verloopt.

Veelbelovende initiatieven en pilotprojecten

Een document met de titel Actieplan voor het Decennium 2010–2020, wat door de regering in 2010 is ondertekend, biedt een lijst van 12 maatregelen om taalleren en meertaligheid te bevorderen, waarbij er vooral ten aanzien van de lerarenopleidingen hoge verwachtingen zijn. In de meeste autonome regio's waren enkele specifieke doelstellingen reeds gerealiseerd. Tegelijk worden de aanvankelijke ambities getemperd door de overweldigende financiële crisis waarin Spanje zich momenteel bevindt.

Verwijzingen

Avance Censo 2001, INE. Via: <http://www.ine.es/prensa/np648.pdf>

Constitución española (1978). Via: <http://www.boe.es/aeboe/consultas/enlaces/documentos/ConstitucionCASTELLANO.pdf>

Gemeenschappelijk Europees Referentiekader voor talen. Via: http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Framework_EN.pdf

Raad van Europa (2001) *The European Framework of Reference for the Teaching of Languages*. Straatsburg: Raad van Europa.

Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen. Via: http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/textcharter/default_en.asp

REAL DECRETO 831/2003, de 27 de junio, por el que se establece la ordenación general y las enseñanzas comunes de la Educación Secundaria Obligatoria.

Ley 10/2009 de 22 de diciembre de uso, protección y promoción de las lenguas propias de Aragón. Via: http://noticias.juridicas.com/base_datos/CCAA/ar-10-2009.html

Ley 14/1970, de 4 de agosto, General de Educación y Financiamiento de la Reforma Educativa. Via: http://www.boe.es/aeboe/consultas/bases_datos/doc.php?id=BOE-A-1970-852

Morales, C. et al. (2000) *La enseñanza de lenguas extranjeras en España*. Madrid: CIDE.MECD.

Plan de Acción 2010-2020 Via: <http://www.educacion.gob.es/dctm/ministerio/horizontales/prensa/documentos/2010/plan-de-accion-2010-2011vdefinitivafinal.pdf?documentId=0901e72b801b3cad>

Plan estratégico de ciudadanía e Integración 2007-2010. Via: http://extranjeros.mtin.es/es/IntegracionRetorno/Plan_estrategico/pdf/PECIDDEF180407.pdf

Plan General de Normalización de la Lengua Gallega (2004) Via: http://www.xunta.es/linguagalega/arquivos/PNL22x24_textointegro.pdf

Programa de Lengua y cultura Portuguesa Via: <http://www.educacion.gob.es/educacion/sistema-educativo/educacion-inclusiva/programas-educativos/lengua-cultura-portuguesa.html>

Real decreto de 20 de julio de 1900, Colección Legislativa de España, vol. 2° de 1900, art. 3, p. 533–534.

Estatuto de Cataluña Julio 2006. Via: http://www.gencat.cat/generalitat/cas/estatut/index_2006.htm

16 SPANJE

16.2 Catalonië

Vila i Moreno, F. Xavier

Plaatselijke omstandigheden

Een belangrijke kwestie na beëindiging van de dictatuur van generaal Franco was de uitdrukkelijke erkenning van de historische meertaligheid in Spanje. Het gevolg was dat deze prominent verankerd werd in de Spaanse Grondwet van 1978 (artikel 3) en het daaropvolgende statuut van Autonomie van Catalonië van 1979 (artikel 3). Volgens beide documenten werden zowel het Catalaans als het Castiliaans (de officiële term waarmee in de grondwet naar het Spaans wordt verwezen) officiële talen in Catalonië.

Deze erkenning is op verschillende wijzen uitgelegd en sindsdien zijn discussies over taalbeleid veel aan de orde geweest. De discussies spitsen zich toe op de vraag hoe de 'officiële status' dient te worden toegepast. Kort samengevat is het zo dat maatschappelijke voorstanders voor het Catalaans deze taal beschouwen als de *nationale taal* – niet een regionale of minderheidstaal – van Catalonië en het Castiliaans als de (centrale) staatstaal. Zij die de belangen van de centrale instellingen behartigen stellen doorgaans het Castiliaans op de eerste plaats in Catalonië. De meeste Catalanen hebben het gevoel dat hun taal speciale bescherming nodig heeft, na drie eeuwen van vervolging van staatswege en de massale immigratie vanuit Spaanstalig Spanje halverwege de 20e eeuw. Dat geldt des te meer omdat de meeste Catalanen ook Castiliaans hebben geleerd. Het is zelfs zo dat artikel 3.1 van de Grondwet bepaalt dat 'alle burgers de plicht hebben Castiliaans te beheersen'. Artikel 3.3 stelt daarentegen dat taaldiversiteit 'bijzonder respect en speciale bescherming zal genieten'. In Castiliaanstalig Spanje wordt 'speciale bescherming' van het Catalaans vaak uitgelegd als het ontzeggen van de 'natuurlijke' leidende positie van het Castiliaans.

Ook andere, moderne factoren hebben de meerwaarde van meertaligheid in Catalonië onderstreept: (1) het aanzienlijk belang van de toeristische sector; (2) het proces van Europese éénwording; (3) het snelle proces van internationalisatie van de Catalaanse economie, en (4) de toestroom van meer dan 1,3 miljoen immigranten uit Spaanstalig Amerika en de rest van de wereld (*alloglotten*) in het eerste decennium van de 21e eeuw. Deze alloglotte bevolkingsgroep is uiterst gefragmenteerd en heeft zich naar alle streken van het gebied uitgespreid. Volgens het *Onderzoek naar de taalpraktijk onder de Catalaanse bevolking* (EULP 2008) vormden sprekers van het Arabisch de grootste groep (2,6% van de gehele bevolking over een periode van 15 jaar, inclusief veel L1-sprekers van het Tamazight). Geen van de andere L1-taalgroeperingen bereikt 1%: Roemeens 0,9%, Galicisch 0,6%, Frans 0,5%, Portugees en Engels 0,4%, Russisch 0,3%; deze waren het meest prominent onder de meer dan 400 L1-groeperingen.

1 Talen in officiële documenten en databestanden

De nationale taal, vreemde talen, regionale/minderheidstalen en immigrantentalen worden behandeld in taalwetgeving en/of taalbeleidsdocumenten. Het leren en onderwijzen van Catalaans in het buitenland voor kinderen en/of volwassenen die afkomstig zijn van Catalonië is mede gefinancierd in Argentinië, Ecuador, Portugal, Zwitserland en de Verenigde Staten. Het *Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen* is ondertekend en geratificeerd door Spanje. Er is een officiële bepaling in het onderwijs, ondersteund door het Handvest, voor Catalaans en het Aranees in Catalonië.

In Catalonië vindt officiële regionale dataverzameling op het gebied van taaldiversiteit plaats middels periodiek bijgewerkte volkstellingen, continu bijgewerkte gemeentelijke bevolkingsregisters en periodieke taalonderzoeken. Daarbij wordt aandacht besteed aan de nationale taal en regionale talen, aan de hand van een vraag naar de thuistaal, naar de hoofdtaal en naar de moedertaal. Verder is een vraag opgenomen naar (het niveau van) taalbeheersing inzake spreken/verstaan/lezen/schrijven.

Sinds het nieuwe Statuut van Autonomie in 2006 per referendum is aangenomen heeft Catalonië er een nieuwe taal bij gekregen: het Occitaans, de inheemse taal van Val d'Aran, een klein gebied in de Catalaanse Pyreneeën. De officiële status van het Occitaans is in september 2010 wettelijk geregeld door het Parlement van Catalonië, maar deze status is op verzoek van de Spaanse regering tijdelijk opgeheven door het Spaanse Constitutionele Hof.

Aanvullende ondersteuning OST=Aanvullende ondersteuning voor Officiële Staatsaal**VT=Vreemde Talen****AOT=Andere Officiële Talen****IT=Immigrantentalen****2 Talen in voorschools onderwijs**

Geen aanbod van immigrantentalen en geen aanvullende ondersteuning voor de officiële staatstaal

	Doelgroepen	Duur	Voorwaarden aan groepsgrootte	Dagen per week	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Aanwezigheid overheidsfinanciering
AOT	alle	≥2 jaar	geen	>1dag	vakspecifiek	vakspecifiek	deels
VT	alle	≥2 jaar	geen	>0,5 dag	vakspecifiek	vakspecifiek	deels

Talen aangeboden in voorschoolse educatie:

AOT	Catalaanse overal, en Aranees Occitaans in Val d'Aran
Vreemde talen	Engels

3 Talen in het basisonderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij aanvang	Toetsen van taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning OST	samenhangend en uitgewerkt	gedurende regulier onderwijs	alleen voor immigranten	landelijk gestandaardiseerd

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Aanvang taalonderwijs	Roostering	Voorwaarden aan groepsgrootte	Toetsen van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
AOT	alle	samenhangend en uitgewerkt	wijdverspreid	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	geen	landelijk gestandaardiseerd	landelijke of regionale standaarden	volledig
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	wijdverspreid	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	geen	landelijk gestandaardiseerd	landelijke of schoolbepaalde standaarden	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursus voorafgaande aan aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning OST	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.
AOT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.
VT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	deel van de opleiding

Talen aangeboden in het basisonderwijs:

Andere Officiële Talen	Catalaanse overall, en Aranees Occitaans in Val d'Aran
Vreemde Talen	Engels: verplicht

Het onderwijs in Catalonië stelde de afgelopen twee decennia op het 'verbindingsmodel'. In dit model worden kinderen niet opgesplitst op basis van de eerste taal; het Catalaans is de eerste instructietaal (al hebben kinderen in de eerste onderwijsjaren het recht op onderwijs in het Castiliaans als hun ouders dat verzoeken) en alle kinderen dienen schriftelijk en mondeling tweetalig te zijn tegen het einde van de verplichte onderwijsperiode. Vergelijkend onderzoek toont aan dat dit model leidt tot tweetaligheid bij de meeste kinderen, al is de beheersing van het Castiliaans nog altijd beter (zie Vila 2008, 2010). De reden daarvoor ligt in een mix van demolinguïstische en sociolinguïstische factoren: het Castiliaans is de lingua franca tussen sprekers van het Catalaans, Castiliaans en de alloglotten. En met het oog op de uiterst sterke status en aanwezigheid van het Castiliaans in de samenleving pikken anderstaligen deze taal snel op. Bovendien is het zo dat, waar enerzijds de gegevens voor het LRE-onderzoek afkomstig zijn van officiële instanties, uit eigen waarneming en rapportage door kinderen anderzijds blijkt dat het Castiliaans in het klaslokaal veel wordt gebruikt bij interactie met leerkrachten, vooral als Castiliaanstaligen en alloglotten in de meerderheid zijn. In 2010 stelde een veelbesproken uitspraak van het Constitutionele Hof over het nieuwe Statuut van Autonomie van Catalonië (2006) dat het Castiliaans in Catalaanse scholen beter zichtbaar dient te zijn als overdrachtstaal. Daarmee werd de deur opengezet naar een breed juridisch en politiek conflict, dat nog altijd voortduurt.

4 Talen in het voortgezet onderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij schoolaanvang	Toetsen taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning OST	samenhangend en uitgewerkt	voor regulier	voor ieder	landelijk gestandaardiseerd

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Roostering	Minimale groepsvang	Periodieke toetsing van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
AOT	alle	samenhangend en uitgewerkt	wijdverspreid	onder schooltijd	geen	landelijk gestandaardiseerd	landelijke of regionale standaarden	volledig
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	lokaal	onder schooltijd	geen	landelijk gestandaardiseerd	landelijke of schoolbepaalde standaarden	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Vereiste vaardigheidsniveau	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning OST	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	gekoppeld aan CEFR	
AOT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.	
VT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	gekoppeld aan CEFR	deel van de opleiding

Talen aangeboden in het voortgezet onderwijs:

Andere Officiële Talen (AOT)	Catalaanse overall, en Aranees Occitaans in Val d'Aran
Vreemde Talen (<i>schuin gedrukte talen alleen aangeboden in de hogere niveaus van het voortgezet onderwijs</i>)	Verplicht: Een van Engels, Frans, soms Duits en Italiaans Facultatief: <i>Oudgrieks, Latijn</i> en anderen

Het onderzoek is erg trefzeker als het gaat om het geschetste beeld van de meeste talen. Het onderscheid tussen 'vreemde talen' en 'immigrantentalen' verdoezelt het feit dat twee van de belangrijkste L1-groeperingen – namelijk Franstaligen en Engelstaligen – relatief weinig moeite ondervinden om binnen het educatieve systeem onderwijs in hun L1 te vinden (zie eerdergenoemde cijfers). Een aantal particuliere, internationale scholen – Amerikaans, Frans, Italiaans en 'internationaal' – verzorgt ook aanbod voor buitenlanders en ingezetenen die in relatief goeden doen zijn en graag willen dat hun kinderen meertalig worden.

5 Talen in beroepsonderwijs en hoger onderwijs voor volwassenen

Talen in het beroepsonderwijs (in drie instellingen)

Geen aanbod van immigrantentalen

		Aanbod taalprogramma's	Curriculum	Te bereiken niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
AOT	Instelling A	breed aanbod	geen richtlijnen	n.v.t.	volledig
	Instelling B	beperkt aanbod	samenvattend en uitgewerkt	n.v.t.	volledig
	Instelling C	breed aanbod	algemeen	n.v.t.	volledig
VT	Instelling A	breed aanbod	samenvattend en uitgewerkt	gekoppeld aan CEFR	volledig
	Instelling B	beperkt aanbod	samenvattend en uitgewerkt	gekoppeld aan CEFR	volledig
	Instelling C	breed aanbod	samenvattend en uitgewerkt	geen	deels

Hoger onderwijs voor volwassenen (in drie universiteiten)

	Instructietaal/-talen	Talen op de website	Doelgroepen voor ondersteuning in de nationale taal	Te behalen niveau van vreemde instructietaal	Werving niet-nationale studenten	Mobiliteit voor talenstudenten	Mobiliteit voor niet-talenstudenten
Universiteit A	officiële staatstaal, vreemde en andere officiële talen	officiële staatstaal, vreemde en andere officiële talen	geen	gekoppeld aan CEFR	internationaal en met immigratieachtergrond	facultatief	facultatief
Universiteit B	officiële staatstaal, vreemde en andere officiële talen	officiële staatstaal, vreemde en andere officiële talen	beperkt	gekoppeld aan CEFR	internationaal en met immigratieachtergrond	facultatief	facultatief
Universiteit C	officiële staatstaal, vreemde en andere officiële talen	officiële staatstaal, vreemde en andere officiële talen	beperkt	gekoppeld aan CEFR	alleen internationaal	facultatief	facultatief

Het onderzoek schetst een goed beeld van de algemene situatie van taalleren in het beroepsonderwijs voor volwassenen (VET). Maar bij de hogere onderwijsinstellingen die de studie belicht wordt geen bijzondere aandacht geschonken aan het brede aanbod qua taalonderwijs bij veel universiteiten in Catalonië. Daartoe behoort onderwijs in – naast de grote internationale talen – regionale talen als het Occitaans, veel gesproken immigrantentalen als het Tamazight/Berbers, meerdere middelgrote Europese talen als Nederlands of Zweeds, en Aziatische talen als Japans, Chinees, Farsi of Turks.

6 Talen in audiovisuele media en geschreven pers

TV-producties in andere dan de nationale taal	Bioscoopfilms in andere dan de nationale taal	Programma's in RMT buiten eigen regio	Beschikbaarheid gebarentaal op TV
ondertiteling	nasynchronisatie	soms	soms

Volgens het onderzoek is het Castiliaans het meest prominent aanwezig als taal van de massamedia, gevolgd door Catalaans en Engels; andere talen volgen op enige afstand. Dankzij de aanwezigheid van Spanje-brede televisiekanalen is het Castiliaans zeer dominant op televisie en ook in de bioscoop, waar in het Castiliaans nagesynchroniseerde films nog altijd het meest voorkomen. In vergelijking hiermee is de verhouding Catalaans/Castiliaans veel evenwichtiger op de radio en in kranten.

De positie van andere talen was lastiger vast te stellen. Doordat analoge televisie door digitale is verdrongen, heeft de kwestie omtrent ondertiteling of nasynchronisatie aan belang verloren. De meeste televisieomroepen zenden immers de oorspronkelijke versie van buitenlandse producten uit, gewoonlijk in zowel een ondertitelde als een nagesynchroniseerde versie. In bepaalde maatschappelijke kringen – waaronder bepaalde groepen immigranten – is het populair om naar de originele versies te luisteren, maar tot op heden is hieromtrent geen onderzoek verricht. Onder gemeenschappen van immigranten wordt ook op grote schaal gekeken naar schoteltelevisie, maar de kleine absolute aantallen sprekers van elke taalgemeenschap zorgen ervoor dat deze vorm van consumptie vrijwel onopgemerkt blijft.

Tegen het einde van 2011 drukte de economische crisis het aanbod in alle sectoren en talen. Zo werd in december 2011 de gratis Castiliaanstalige krant ADN opgeheven. Vooral lokale en openbare initiatieven zijn geraakt door de crisis, zoals de lokale televisiestations – vanouds bolwerken voor het Catalaans. Van groter belang is dat eind 2011 de regering van Catalonië een reeks bezuinigingen op de publieke omroepen heeft aangekondigd, wat waarschijnlijk inhoudt dat twee publieke zenders – beide in het Catalaans – hun uitzendingen zullen moeten stoppen.

7 Talen in de publieke sector en in de openbare ruimte

Geïstitutionaliseerde taalstrategieën op stadsniveau

Aantal beoefende talen	Aanwezigheid op website	Externe of interne vertalers of tolken	Vaardigheid in andere talen dan de nationale taal in functiesomschrijving van werknemers	Werving van talensprekers tot ondersteuning van maatschappelijke doelen	Taalcursussen voor personeel	Bijhouden van taalvaardigheden van personeel
>4		Barcelona Tarragona L'Hospitalet de Llobregat	Barcelona	Barcelona		
3-4	Barcelona				Barcelona	Barcelona
1-2	Tarragona L'Hospitalet de Llobregat		Tarragona L'Hospitalet de Llobregat	Tarragona L'Hospitalet de Llobregat	Tarragona L'Hospitalet de Llobregat	

Communicatiemogelijkheden

Top 5	MONDELINGE Communicatiemogelijkheden	SCHRIFTELIJKE Communicatiemogelijkheden
	Gezondheidsdiensten Sociale zaken Immigratie- en integratiediensten Onderwijsdiensten Alarmdiensten	Alarmdiensten Gezondheidsdiensten Toeristische diensten Sociale zaken Immigratie- en integratiediensten

Het sterk meertalige profiel dat uit de gegevens voor de plaatselijke overheidsdiensten en openbare ruimtes naar voren komt biedt een duidelijke afspiegeling van het veelzijdige karakter van dit domein. Tegelijkertijd worden immers vele soorten klanten geholpen, bijv. plaatselijke inwoners naast immigranten en toeristen. Daarom is het niet verbazingwekkend dat melding wordt gemaakt van talen uit verschillende taalfamilies en van meerdere continenten: van Catalaans tot Japans, van Fins tot Swahili.

8 Talen in het bedrijfsleven (23 bedrijven)

	Algemene taalstrategieën							
	Aanwezigheid algemene taalstrategieën	Nadruk op taalvaardigheden bij werving	Internationale mobiliteitsvoorziening	Gebruik van externe vertalers/tolken	Overzicht taalvaardigheden onderpersoneel	Gebruik netwerken voor taaltraining	Gebruik van EU-programma's/-subsidies	Bewustzijn EU-programma's/-subsidies
Wijdverspreid gebruik	9	14	5	8	0	5	4	0

		Interne taalstrategieën						Externe taalstrategieën			
		Samenwerking met onderwijssector voor talen	Belonings-/promotiebeleid gebaseerd op taalvaardigheden	Aanbod taaltraining	Gebruik van CEFR	Talen gebruikt voor werkplaatsdocumenten/intranet	Talen gebruikt voor software, webprogrammatuur	Talen gebruikt voor jaarverslagen/bedrijfsrapporten	Talen gebruikt voor marketingmateriaal	Talen gebruikt voor uitdragen bedrijfsnaam/-identiteit	Talen gebruikt voor website
OST	Wijdverspreid gebruik	0	2	2	2	21	23	18	21	20	21
ZE	Wijdverspreid gebruik	3	4	10	5	7	11	10	12	13	14
Anders	Wijdverspreid gebruik	3	4	6	5	11	7	10	15	14	15

De verzamelde gegevens duiden erop dat de particuliere sector – algemeen gesteld – achterloopt op de publieke waar het gaat om meertaligheidsbeleid in de dagelijkse praktijk. In de zakelijke sector neemt het Catalaans inmiddels de derde plaats in, na het Castiliaans en het zakelijk Engels. Op geruime afstand volgen andere Europese talen, vooral de talen van toeristen, inwoners uit andere Europese landen en sprekers van andere talen in Spanje. De rol van niet-Europese talen in deze sector is verwaarloosbaar. Dit lijkt erop te duiden dat er bij de onderzochte bedrijven weinig aandacht bestaat voor de Afrikaanse en Aziatische immigranten en de markten in hun landen van herkomst, of anderszins dat deze in zakelijk Engels worden bediend.

Deze conclusies moeten echter wel met een korreltje zout genomen worden: het aantal onderzochte bedrijven was klein en bovendien van heterogene samenstelling. Er werden immers bedrijven uit verschillende sectoren beschouwd, waarvan sommige internationaal opereren, andere in heel Spanje werkzaam zijn en weer andere alleen in Catalonië actief zijn. Een vergelijking van de bedrijfssector met het domein van de publieke diensten en openbare ruimte, waarbinnen alleen plaatselijke autoriteiten werden beschouwd, is niet zonder meer gepast.

Belangrijkste bevindingen:

- 1 Vanuit empirisch oogpunt is een differentiatie tussen Castiliaans als 'nationale' en Catalaans als 'regionale' taal weinig zinvol voor Catalonië: beide talen zijn alom aanwezig in alle domeinen. In toekomstig onderzoek zouden deze talen gevat moeten worden onder eenzelfde en tevens een adequater label, of dat label nu 'nationaal', 'officieel' of nog anders luidt.
- 2 Het LRE-project legt de nadruk op aanwezig taalbeleid, maar dit kan alleen naar behoren worden geanalyseerd als rekening wordt gehouden met de vraag naar en het resultaat van zulk beleid. In het huidige taal-ecosysteem levert een relatief geringe aanwezigheid van het Castiliaans in het schoolstelsel hoge resultaten op inzake taalvaardigheid, terwijl de geringe aanwezigheid van Engels lage resultaten oplevert. Met andere woorden: voor elke taal en elke situatie geldt dat de route naar meertaligheid anders verloopt. Daarom moet rekening worden gehouden met het volledige ecosysteem. Dit gesteld hebbende lijken de meeste indicatoren erop te duiden dat het vreemdetalonderwijs in het Catalaanse taal-ecosysteem een zwak punt vormt en aan ingrijpende vernieuwing toe is.
- 3 Over het geheel genomen weerspiegelt de enquête de zwakke positie van 'immigrantentalen' in Catalonië; dit vloeit voort uit het jonge en heterogene karakter van deze talen. Zoals de enquête is opgezet, lijkt deze erop gericht slechts initiatieven op te sporen die invloed hebben op grote lagen van de samenleving. Wellicht kan de methode er in de toekomst ook op gericht worden om gemeenschapsinitiatieven te behandelen waartoe jonge, minder gevestigde groepen van immigranten toegang hebben – zoals buitenschoolse taalcursussen, gemeenschapsbibliotheken en -boekwinkels, televisie via schotel en internet. Hoe dan ook zou er meer pedagogische aandacht voor deze talen moeten komen, indien het talige erfgoed van de kinderen van immigranten bewaard dient te worden tot hun eigen nut en dat van de Catalaanse samenleving.

Veelbelovende initiatieven en pilotprojecten

- 1 Een reeks programma's van de *Taalvrijwilligers*, gesteund door zowel publieke als particuliere partijen, heeft geleid tot de 'taalkoppels'. Hierdoor werd het voor duizenden mensen die Catalaans willen leren mogelijk om deze taal in heel Catalonië te oefenen met vloeiende sprekers (zie Boix-Fuster, Melià en Montoya 2011).
- 2 Vila (2010) beschrijft enkele activiteiten die in Catalonië zijn georganiseerd om bewustzijn te kweken ten aanzien van minderheidstalen, zoals de *Taal-gymkhana of De Lente van de Amazigh*.

- 3 Proxecto Galauda (<http://phobos.xtec.cat/galauda>) [in het Galicisch] is een project waarbij op meerdere middelbare scholen het Galicisch in Catalonië wordt onderwezen en het Catalaans in Galicië. Dit leidt tot een breder taalrepertoire en meer bewustzijn ten aanzien van de waarde van taaldiversiteit.

Verwijzingen

Boix-Fuster, Emili, Joan Melià, en Brauli Montoya. 2011. "Policies promoting the use of Catalan in oral communications and to improve attitudes towards the language," p. 150–181 in *Democratic Policies for Language Revitalisation: The Case of Catalan*, redactie: M. Strubell i Trueta en E. Boix-Fuster. Basingstoke, Engeland: Palgrave.

EULP 2008: *Enquesta d'usos lingüístics de la població 2008*. Beschikbaar via: <http://www20.gencat.cat/portal/site/Llengcat/menuitem.b318de7236aed0e7a129d410b0c0e1a0/?vgnnextoid=d5349cede4c43210VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD&vgnnextchannel=d5349cede4c43210VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD&vgnnextxtfmt=default> >

Vila i Moreno, F. Xavier. 2008. "Catalan in Spain," p. 157–183 in *Multilingual Europe: Facts and Policies*, redactie: G. Extra en D. Gorter. Berlijn: Mouton de Gruyter.

Vila i Moreno, F. Xavier. 2010. "Making choices for sustainable social plurilingualism: some reflexions from the Catalan language area," p. 131–154 in *International Perspectives on Bilingual Education: Policy, Practice, and Controversy*, redactie: J. Petrovic. Charlotte, N Caroline: reeks Information Age Publishing.

16 SPANJE

16.3 Baskenland

Iván Igartua

Plaatselijke omstandigheden

De Autonome Gemeenschap Baskenland (Euskadi) kent twee officiële talen: Baskisch en Spaans. Volgens de meest recente schattingen is ca. 37% van de Baskische bevolking tweetalig (bijna 800.000 mensen). Het Baskisch wordt ook nog in andere streken gesproken. In Frans-Baskenland, waar Baskisch op geen enkele wijze officieel erkend is, vormen de sprekers van het Baskisch ongeveer een derde deel van de bevolking (ca. 80.000 mensen). In Navarre, waar het alleen in het noordelijk deel officieel erkend is, spreekt een tiende deel van de bevolking de taal (ca. 50.000 mensen).

Tegenwoordig zijn er zo goed als geen eentalige sprekers van het Baskisch meer; Basken die geen Spaans of Frans kennen, vormen minder dan 1% van de bevolking. Binnen de huidige sociolinguïstische ontwikkelingen is het beleid van het Baskische bestuur er in de eerste plaats op gericht te komen tot een duurzame vorm van tweetaligheid. Daarbij gelden drie uitgangspunten: in de eerste plaats overeenstemming onder de politieke stromingen die in het Baskische parlement zijn vertegenwoordigd; daarnaast draagvlak onder het grootste deel van de Baskische samenleving; en als laatste respect voor de persoonlijke taalkeuzes van de burgers. Dit is volledig in de geest van de Normalisatiewet van 1982.

Sindsdien is de positie van het Baskisch sterk verbeterd. In Baskenland is taalnormalisatie – het stimuleren van het gewone gebruik van de taal – altijd als een positief gegeven opgevat. De inwoners van Baskenland en hun openbaar bestuur hebben zich ten sterkste aan tweetaligheid verbonden, niet aan een bepaalde vorm van eentaligheid. Het concept van taalrechten speelt een fundamentele rol in zowel de wetgeving als de Baskische politiek. Waar wordt gesproken over taalrechten is bedoeld de rechten van gebruikers van zowel het Baskisch als het Spaans.

Gedurende de laatste dertig jaar was het Baskische taalbeleid voornamelijk gericht op twee primaire domeinen: onderwijs en openbaar bestuur. Het derde primaire domein in elk normalisatieproces (media, in het bijzonder televisie) is verhoudingsgewijs van minder invloed op de verwerving van het Baskisch, maar heeft wel een cruciale rol gespeeld in het ontwikkelen van een Baskische standaardvariëteit. Toen de Normalisatiewet werd aangenomen, was het uitgangspunt dat het onderscheid tussen primaire en secundaire domeinen (zoals politie, gezondheidszorg, rechtstelsel en bedrijfsleven) slechts van tijdelijke duur zou zijn. We zijn evenwel al in het vierde decennium sinds de Normalisatiewet aanbeland, en het onderscheid geldt nog steeds, gezien de zwakke positie van het Baskisch in sommige van de bovengenoemde domeinen.

Vanaf de aanvang van het normalisatieproces was duidelijk voor zowel politici als de Baskische samenleving in zijn geheel, dat Baskisch in het gehele gebied een officiële status zou krijgen, zelfs waar het al eeuwen in onbruik was. Eigenlijk kan in het geval van het Baskisch beter worden gesproken van het herstel of zelfs de herintroductie van de taal dan van een klassiek proces van normalisatie en standaardisatie. Daarbij was taaloverdracht binnen het gezin niet afdoende. Het onderwijs werd dan ook beschouwd als de sleutel tot herstel van het Baskisch. Cruciaal in dat proces is dat het taalherstel wordt nagestreefd middels maatschappelijke overeenstemming en persoonlijke keuzevrijheid. Het zijn immers de ouders, en niet de Baskische overheid, die de taal kiezen die ze in de opvoeding willen gebruiken.

Een bijzonder aspect van het onderwijs in Baskenland is de ‘baskisering’ van volwassenen. Eeuwenlang was er tussen Baskisch en Spaans c.q. Frans sprake van éénrichtingsverkeer. Veel sprekers van het Baskisch stapten van hun taal af en gingen over tot gebruik van één van de officiële talen – hetzij uit eigen wil of daartoe genoodzaakt door omstandigheden. Sinds de zestiger jaren is er tussen Baskisch en Spaans c.q. Frans echter sprake van een wederzijdse relatie. Nog steeds staat het Baskisch in Frans-Baskenland sprekers af aan het Frans, maar tegelijkertijd leren veel Basken die het Frans of Spaans als moedertaal hebben, daarnaast ook Baskisch. Sommige volwassenen die pas na hun jeugd Baskisch hebben geleerd, hebben zo’n hoog niveau van taalbeheersing bereikt dat ze een gevierd Baskisch schrijver of zelfs lid van de Academie van Baskische Talen werden. Momenteel leren 40.000 mensen Baskisch of verbeteren ze hun taalvaardigheidsniveau in zogenaamde *euskaltegis*: centra voor volwassenenonderwijs en aanscherping van de Baskische taalbeheersing. Zonder deze *euskaltegis* en de aanwas van de Baskische taalgemeenschap zou het zo goed als onmogelijk zijn geweest de taal te herstellen (waarbij deze term wordt gebruikt als tot dusverre gebruikelijk is geweest).

In het openbaar bestuur hebben publieke diensten zichzelf de plicht gesteld de taalkeuze van de individuele burger te respecteren in plaats van de burger tot het gebruik van een bepaalde taal te verplichten. Dit houdt in dat veel ambtenaren eigenlijk beide officiële talen van de Autonome Regio zouden moeten beheersen; momenteel is 44% van het personeel in de publieke sector in het bezit van een Baskisch taalcertificaat. Het is – vooral in de eerdergenoemde secundaire domeinen – mogelijk om zelfs op hoog niveau als Baskische ambtenaar te functioneren zonder een enkel woord Baskisch te kennen. Daar staat tegenover dat uit cijfers over het taalgedrag blijkt dat maar 14 tot 15% van de burgers zelf Baskisch gebruikt in contact met publieke diensten.

Spaans, Baskisch en vreemde talen worden behandeld in taalwetgeving en/of taal beleidsdocumenten. Het leren en onderwijzen van het Baskisch in het buitenland wordt mede gefinancierd door meer dan 30 universiteiten in Europa en Amerika. Het *Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen* is ondertekend en geratificeerd door Spanje. Er is een officiële bepaling in het onderwijs, ondersteund door het Handvest, voor Baskisch in het Baskenland.

In Baskenland vindt officiële regionale dataverzameling op het gebied van taaldiversiteit plaats in de vorm van periodiek bijgewerkte volkstellingen en taalonderzoeken. Daarbij wordt aandacht besteed aan de nationale taal en regionale talen, aan de hand van een vraag naar de thuistaal, naar de hoofdtal en naar de moedertaal. Verder is een vraag opgenomen naar (het niveau van) taalbeheersing inzake spreken/verstaan/lezen/schrijven.

In de laatste twintig jaar heeft de overheid van Baskenland talrijke teksten geproduceerd over taalplanning en taalbeleid. Tot de belangrijkste horen het *Algemene plan ter bevordering van het Baskisch* (EPBN, 1999) en het korte essay *Naar een nieuwe overeenkomst* (2009), waarin de hoofdlijnen voor het taalbeleid in het begin van de 21e eeuw worden uitgezet. Na de Normalisatiewet (1982) is er verdere wet- en regelgeving op het gebied van tweetaligheid tot ontwikkeling gekomen, ook voor de bedrijfssector. Sinds 1991 wordt eens in de vijf jaar een zogenaamd Sociolinguïstisch Onderzoek uitgevoerd om het taalbeheersingsniveau en het taalgedrag in Baskenland vast te stellen. Daarbij worden ook gegevens verzameld over de eerste taal van de burgers. In 2011 heeft de Baskische overheid de huidige positie en ontwikkeling van het Baskisch op een aantal indicatoren onderzocht.

Aanvullende ondersteuning OST=Aanvullende ondersteuning voor Officiële Staatsaal

VT=Vreemde Talen

AOT=Andere Officiële Talen

IT=Immigrantentalen

2 Talen in voorschools onderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

	Doelgroepen	Duur	Voorwaarden aan groepsgrootte	Dagen per week	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Aanwezigheid overheidsfinanciering
Aanvullende ondersteuning OST	alle	2 jaar	geen	0,5–1 dag	vakspecifiek	vakspecifiek	volledig
AOT	alle	≥2 jaar	geen	>1dag	vakspecifiek	vakspecifiek	volledig
VT	alle	≥2 jaar	geen	0.5–1 dag	vakspecifiek	vakspecifiek	volledig

Talen aangeboden in voorschoolse educatie:

Andere Officiële Talen (AOT)	Baskisch
Vreemde Talen	Engels

3 Talen in het basisonderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij aanvang	Toetsen van taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning OST	samenhangend en uitgewerkt	voorafgaande aan regulier onderwijs	alleen voor immigranten	landelijk gestandaardiseerd

	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Doelgroepen	Aanvang taalonderwijs	Roostering	Voorwaarden aan groepsgrootte	Toetsen van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
AOT	samenhangend en uitgewerkt	wijdverspreid	alle	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	geen	landelijk gestandaardiseerd	landelijke of regionale standaarden	volledig
VT	samenhangend en uitgewerkt	in sommige gebieden	alle	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	geen	landelijk gestandaardiseerd	landelijke of regionale standaarden	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursus voorafgaande aan aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning OST	taaldocenten	algemeen	algemeen	
AOT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	
VT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	informele financiële steun

Talen aangeboden in het basisonderwijs:

Andere Officiële Talen (AOT)	Baskisch
Vreemde Talen	Engels: verplicht

4 Talen in het voortgezet onderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij schoolaanvang	Toetsen taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning OST	samenhangend en uitgewerkt	voor regulier	alleen voor immigranten	landelijk gestandaardiseerd

	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Doelgroepen	Roostering	Minimale groepsofvang	Periodieke toetsing van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
AOT	samenhangend en uitgewerkt	wijdverspreid	alle	onder schooltijd	geen	landelijk gestandaardiseerd	landelijke of regionale standaarden	volledig
VT	samenhangend en uitgewerkt	in sommige gebieden	alle	onder schooltijd	geen	landelijk gestandaardiseerd	gekoppeld aan CEFR	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Vereiste vaardigheidsniveau	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning OST	taaldocenten	vakspecifiek	algemeen	gekoppeld aan CEFR	
AOT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek		
VT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	gekoppeld aan CEFR	informele financiële steun

Talen aangeboden in het voortgezet onderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Baskisch
Vreemde Talen <i>Vreemde Talen (talen in cursief worden enkel aangeboden in het hoger voortgezet onderwijs)</i>	Verplicht: Engels, Duits Facultatief: Arabisch, Frans, Italiaans, Russisch, Turks

Als het gaat om het overbrengen van het Baskisch, speelt de school in Baskenland tegenwoordig een veel grotere rol dan het gezin. Indien gevraagd naar hun wens qua instructietaal geeft 60% van de ouders de voorkeur aan Baskisch, of zij het zelf nu spreken of niet, en los van de vraag of het Baskisch in de betreffende plaats/streek in levendig gebruik is of niet (daarnaast kiest 22% voor een tweetalig model; de resterende 18% is voorstander van Baskisch als schoolvak). In voorschools onderwijs ligt het percentage ouders dat het Baskisch voor hun kinderen kiest nog hoger. Een en ander houdt in dat er onder kinderen tot 6 jaar straks geen eentalige sprekers van het Spaans meer zullen zijn.

Het grootste probleem wat school betreft is dat kinderen die het Spaans als moedertaal hebben, Baskisch vooral met huiswerk associëren. Zodra ze van school zijn, laten ze het Baskisch voor wat het is; behalve waar tenminste een van de ouders Baskisch spreekt, spreken kinderen uit Spaanstalige gebieden thuis of op straat meestal uitsluitend Spaans. Ze hebben vaak niet genoeg zelfvertrouwen om de taal die ze op school hebben geleerd, dan te gebruiken. Desalniettemin is de school een cruciale factor geworden in het proces van taalherstel.

Zowel in het basis- als in het voortgezet onderwijs moet een vreemde taal worden geleerd. Ook al biedt het grote merendeel van de scholen Engels als eerste vreemde taal aan, toch kunnen ook andere talen worden geleerd, zoals Frans of Duits.

5 Talen in beroepsonderwijs en hoger onderwijs voor volwassenen

Talen in het beroepsonderwijs (in drie instellingen)

Geen aanbod van immigrantentalen

		Aanbod taalprogramma's	Curriculum	Te bereiken niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
AOT	Instelling A	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	n.v.t.	volledig
	Instelling B	geen aanbod	geen richtlijnen	n.v.t.	geen
	Instelling C	beperkt aanbod	geen richtlijnen	n.v.t.	volledig
VT	Instelling A	beperkt aanbod	samenhangend en uitgewerkt	landelijk	volledig
	Instelling B	beperkt aanbod	algemeen	geen	volledig
	Instelling C	beperkt aanbod	algemeen	landelijk	volledig

Hoger onderwijs voor volwassenen (in twee universiteiten)

	Instructietaal/-talen	Talen op de website	Doelgroepen voor ondersteuning in de nationale taal	Te behalen niveau van vreemde instructietaal	Werving niet-nationale studenten	Mobiliteit voor talenstudenten	Mobiliteit voor niet-talenstudenten
Universiteit A	officiële staatstaal, vreemde en andere officiële talen	officiële staatstaal, vreemde en andere officiële talen	beperkt	landelijk of instellingsbepaald	alleen moedertaalsprekers van de nationale taal	geen aanbod	facultatief
Universiteit B	officiële staatstaal, vreemde en andere officiële talen	officiële staatstaal, vreemde en andere officiële talen	geen	geen	alleen internationaal	geen aanbod	facultatief

Wat universitair onderwijs betreft volgt 45% van de studenten aan de Universiteit van Baskenland momenteel zijn/haar studie in het Baskisch; de plaats van het Baskisch aan de universiteit is dus sterk verbeterd ten opzichte van dertig jaar geleden. Op bachelor-, maar vooral op masterniveau wordt Engels in toenemende mate ingevoerd in de studieprogramma's.

In het beroepsonderwijs komen meertalige profielen ook telkens sterker naar voren, zij het in een langzamer tempo. Zo geeft slechts 25% van deze studenten voorkeur aan het Baskisch als instructietaal.

6 Talen in audiovisuele media en geschreven pers

TV-producties in andere dan de nationale taal	Bioscoopfilms in andere dan de nationale taal	Programma's in RMT buiten eigen regio	Beschikbaarheid gebarentaal op TV
nasynchronisatie	nasynchronisatie	soms	soms

Er bestaat in Baskenland één volledig Baskischtalige krant met gebiedsdekkende spreiding; daarnaast worden bijna 50 regionale of lokale tijdschriften geheel in het Baskisch uitgebracht. Er zijn ook twee publieke tv-zenders die uitsluitend programma's in het Baskisch maken (daarnaast gebeurt dat ook bij enkele lokale zenders). Weliswaar worden in toenemende mate andere dan de officiële talen gebruikt in publiek toegankelijke publicaties, maar er is nog altijd sprake van niet meer dan bescheiden interesse in andere talen.

7 Talen in de publieke sector en in de openbare ruimte

Geinstitutionaliseerde taalstrategieën op stadsniveau (2 steden)

Aantal beoefende talen	Aanwezigheid op website	Externe of interne vertalers of tolken	Vaardigheid in andere talen dan de nationale taal in functieomschrijving van werknemers	Werving van talensprekers tot ondersteuning van maatschappelijke doelen	Taalcursussen voor personeel	Bijhouden van taalvaardigheden van personeel
3-4	Vitoria-Gasteiz					
1-2	Donostia-San Sebastian Bilbao	Donostia-San Sebastian Vitoria-Gasteiz Bilbao	Donostia-San Sebastian Vitoria-Gasteiz Bilbao	Donostia-San Sebastian Vitoria-Gasteiz Bilbao	Donostia-San Sebastian Vitoria-Gasteiz Bilbao	Donostia-San Sebastian Vitoria-Gasteiz Bilbao

Communicatiemogelijkheden

TOP 5	MONDELINGE Communicatiemogelijkheden	SCHRIFTELIJKE Communicatiemogelijkheden
	Juridische diensten Immigratie- en integratiediensten Toeristische diensten Vervoersdiensten	Immigratie- en integratiediensten Vervoersdiensten Toeristische diensten Onderwijsdiensten Theaterprogramma's

Publieke diensten worden gewoonlijk aangeboden in zowel Spaans als Baskisch, de twee officiële talen van Baskenland. In sommige gevallen (tolkdiensten, diensten die voornamelijk voor immigranten bedoeld zijn, etc.) worden ook andere talen gebruikt, zoals Engels, Frans, Arabisch, Chinees, Russisch, Georgisch of Wolof.

8 Talen in het bedrijfsleven (20 bedrijven)

Algemene taalstrategieën								
	Aanwezigheid algemene taalstrategieën	Nadruk op taalvaardigheden bij werving	Internationale mobiliteitsvoorziening	Gebruik van externe vertalers/tolken	Overzicht taalvaardigheden onderpersoneel	Gebruik netwerken voor taaltraining	Gebruik van EU-programma's/-subsidies	Bewustzijn EU-programma's/-subsidies
Wijdverspreid gebruik	6	14	8	8	1	5	3	0

		Interne taalstrategieën						Externe taalstrategieën			
		Samenwerking met onderwijssector voor talen	Belonings-/promotiebeleid gebaseerd op taalvaardigheden	Aanbod taaltraining	Gebruik van CEFR	Talen gebruikt voor werkplaatsdocumenten/ intranet	Talen gebruikt voor software, webprogramma's	Talen gebruikt voor jaarverslagen/ bedrijfsrapporten	Talen gebruikt voor marketingmateriaal	Talen gebruikt voor uitdragen bedrijfsnaam/-identiteit	Talen gebruikt voor website
OST	Wijdverspreid gebruik	1	0	2	3	20	19	19	20	19	18
ZE	Wijdverspreid gebruik	3	1	10	5	5	8	9	4	8	11
Anders	Wijdverspreid gebruik	4	1	6	2	3	1	2	9	8	10

In Baskische bedrijven wordt volop geprobeerd het taalbeleid in de praktijk uit te werken op de werkvloer. Dit aspect van de bedrijfsstrategie ontstijgt de officiële vorm van tweetaligheid bij verre; andere talen – voornamelijk, maar niet uitsluitend Engels – zijn immers essentieel om wereldwijde zakelijke contacten te onderhouden. Er zou meer aandacht mogen komen voor het bevorderen van de beheersing van andere talen onder het personeel.

Belangrijkste bevindingen:

Aan de ene kant kent Baskenland een verhoudingsgewijs sterk meertaligheidsprofiel in het basis- en voortgezet onderwijs wat Spaans, Baskisch en de belangrijkste vreemde talen betreft (aangevoerd door het Engels). Aan de andere kant is voor bijvoorbeeld immigrantentalen slechts een uiterst bescheiden positie weggelegd in het onderwijssysteem – als ze al een positie hebben.

In het hoger onderwijs, de geschreven pers, de publieke sector en het bedrijfsleven winnen meertaligheidsprofielen snel aan reliëf en invloed. In de toekomst wordt een en ander vastgelegd en versterkt, door bij de ontwikkeling van het onderwijssysteem aan te sturen op meertaligheid.

Veelbelovende initiatieven en pilotprojecten

Voor elke samenleving die verre van geheel tweetalig is, vormt meertaligheid een uitdaging. De gestage verschuiving richting een tweetalige maatschappij dient daarom hand in hand te gaan met een toenemend aanbod van meertaligheidsstrategieën. Een van deze strategieën wordt in Baskenland al uitgevoerd; er is een pilot opgestart om een drietalig kaderprogramma in te voeren in het basis- en voortgezet onderwijs. Ongeveer 120 scholen zijn op dit kaderprogramma overgegaan, en het ligt in de lijn der verwachting dat uiteindelijk het gehele onderwijssysteem deze overstap zal maken.

Verder wordt op het gebied van ict veel moeite gestoken in het maken van een automatisch vertaalsysteem dat teksten en websites uit het Engels/Spaans naar het Baskisch kan vertalen en vice versa. Dit nieuwe instrument is gebaseerd op een krachtig grammaticaal analysesysteem en een omvangrijk, publiekelijk toegankelijk corpus van vertaalde teksten.

Het doel van de genoemde (en andere) initiatieven is weliswaar niet gemakkelijk te bereiken, maar desalniettemin zeer aantrekkelijk: het ontwikkelen en versterken van meertaligheidsprofielen in een samenleving waarin de wens bestaat en stappen worden genomen om het gebruik van Baskisch – de sociolinguïstisch gesproken zwakste taal – toe te doen nemen.

Verwijzingen

Euskara Biziberritzeko Plan Nagusia/Plan general de Promoción del Uso del Euskera (EBPN), Vitoria-Gasteiz, Eusko Jaurlaritza/Gobierno Vasco, 1999.

Euskararen egoerari eta bilakaerari buruzko adierazleak/Indicadores de situación y evolución del euskera, Viceconsejería de Política Lingüística, 2011. [http://www.euskara.euskadi.net/r59-738/es/contenidos/informacion/argitalpenak/es_6092/adjuntos/ebpn_txostena/EBPN%20Txostena%20cast.pdf].

Fourth Sociolinguistic Survey (2006), Vitoria-Gasteiz, Eusko Jaurlaritza/Gobierno Vasco, 2008.

Itun berritu baterantz/Hacia un pacto renovado, Vitoria-Gasteiz, Eusko Jaurlaritza/Gobierno Vasco, 2009 [English version: http://www.euskara.euskadi.net/r59-738/es/contenidos/informacion/7041/es_2447/adjuntos/Maketa-Pacto_Baja-1eng%202.pdf].

17 ZWITSERLAND

Raphael Berthele, Bernhard Lindt-Bangerter, Susanne Obermayer

Plaatselijke omstandigheden

Zwitserland is een parlementaire confederatie. Het land bevat 26 kantons en telde in 2010 7,9 miljoen inwoners.

De kantons zijn gefederaliseerde staten met eigen grondwetten. Ze beschikken dan ook over een grote mate van autonomie. In het bijzonder geldt dat voor het onderwijssysteem, dat per kanton is ingericht. Het gevolg is dat er op onderwijsgebied aanzienlijke verschillen bestaan tussen de kantons. Momenteel is een proces gaande om de systemen meer met elkaar in overeenstemming te brengen (in navolging van een grondwetsartikel uit 2006 en een verdrag om de verplichte educatieve onderdelen te harmoniseren, zie onder).

Van oudsher worden in Zwitserland vier talen gesproken, die in relatief homogene gebieden in gebruik zijn: Duits, Frans, Italiaans en Reto-Romaans. De eerste drie zijn al nationale talen sinds de oprichting van de Confederatie in 1848; de laatste kwam daar in 1938 bij. Een herziening van de Taalwet, in 2010 van kracht geworden, regelt het gebruik en de bevordering van de talen en vergroot de status van het Reto-Romaans als een van de officiële talen. De positie van de Alemannische dialecten – de eerste taal van de meeste Zwitsers – is nog onduidelijk. De UNESCO heeft deze Zwitsers-Duitse dialecten als kwetsbare taal geclassificeerd. Toch zijn ze in het onderwijssysteem slechts beperkt in gebruik. De Italiaanse dialecten van Ticino komen telkens meer onder druk te staan van het Standaarditaliaans. De Franco-Provençalse taalvariëteiten die in westelijk Zwitserland worden gesproken, zijn nagenoeg uitgestorven.

Elk kanton dient zijn eigen officiële taal te kiezen. Van de 26 kantons hebben er 17 het Duits als officiële taal aangenomen, vier het Frans en één het Italiaans. Drie kantons zijn officieel tweetalig (Frans/Duits) en één kanton is drietalig (Duits/Reto-Romaans/Italiaans). Daarnaast zijn er langs de Duits-Franse taalgrens meerdere officieel tweetalige gemeentes.

In het drietalige kanton Graubünden is sprake van een unieke taalsituatie. Al eeuwenlang verliest de minderheidstaal Reto-Romaans terrein; het Duits bedreigt als lingua franca de rijkdom en vitaliteit van Zwitserlands vierde taal. In een reddingspoging heeft Graubünden als Reto-Romaanse gemeenschap een nieuwe kantonwet voor taal uitgevaardigd, die nieuwe regelingen bevat. Voortaan wordt een gemeente als eentalig beschouwd als 40% van de bevolking Reto-Romaans spreekt, en meertalig als dat percentage 20% bedraagt. Verder wordt op crèches en in de eerste jaren van de basisschool uitsluitend het plaatselijke dialect gesproken.

Volgens de landelijke volkstelling van 2000 had 63,7% van de bevolking Duits als hoofdtaal, 20,4% Frans, 6,5% Italiaans en 0,5% Reto-Romaans en 9% een niet-officiële taal.

Circa 30% van de bevolking heeft een immigratieachtergrond, waarmee wordt bedoeld dat zij zelf of hun ouders naar Zwitserland zijn geëmigreerd. De voornaamste thuistalen zijn in

volgorde van grootte: Duits, Frans, Italiaans, Bosnisch/Kroatisch/Servisch, Albanees, Portugees, Spaans, Engels, Turks en Tamil (bron: Volkstelling 2000).

Taalintegratie van immigranten die een vreemde taal spreken is momenteel een groot punt van aandacht binnen het federale beleid; overigens is deel van dat beleid ook het aanbieden van taalcursussen in de regionale talen.

1 Talen in officiële documenten en databestanden

Alle vier nationale talen (Frans, Duits, Italiaans en Reto-Romaans), vreemde talen en immigrantentalen worden behandeld in wetgeving betreffende taal en/of in taalbeleidsdocumenten. Het leren en onderwijzen van de nationale talen in het buitenland wordt voor kinderen en/of volwassenen die Zwitserland als land van herkomst hebben (mede) gefinancierd in meer dan 20 landen binnen en buiten Europa. De Zwitserse regering heeft het *Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen* ondertekend en het parlement heeft het geratificeerd. De volgende talen worden onder het Handvest erkend: Italiaans en Reto-Romaans op federaal niveau, Frans in het kanton Bern, Duits in Bosco-Gurin, Ederswiler en de kantons Fribourg en Wallis, en verder Jiddisch, Jenisch en Walsersduits. Er is sprake van officieel nationaal of regionaal onderwijsaanbod, ondersteund door het Handvest, voor Reto-Romaans en Italiaans.

Sinds 2010 vindt officiële landelijke dataverzameling op het gebied van taaldiversiteit in Zwitserland plaats middels jaarlijks bijgewerkte gemeentelijke bevolkingsregisters (STATPOP). Daarbij wordt aandacht besteed aan de nationale talen, regionale talen en immigrantentalen, aan de hand van drie vragen: (1) 'in welke taal denk je en welke beheers je het beste?' (2) 'welke taal/talen spreek je gewoonlijk thuis, met de andere gezinsleden?' en (3) 'welke taal/talen spreek je gewoonlijk op school of op het werk?'

Tot 2000 werden in Zwitserland volkstellingen gehouden om gegevens over alle inwoners te verkrijgen. Vanaf 2010 wordt er slechts steekproefsgewijs verzameld, waardoor uitspraken op gemeentelijk niveau onmogelijk worden. Dat is vooral bezwaarlijk bij het vaststellen van de vitaliteit van het Reto-Romaans.

**Aanvullende ondersteuning NT=Aanvullende ondersteuning voor Nationale Taal
VT=Vreemde Talen
Andere NT=Andere Nationale Taal
IT=Immigrantentalen**

2 Talen in voorschools onderwijs

Zürich

Geen aanbod van vreemde talen en andere nationale talen

Geneve

Geen aanbod van vreemde talen en andere nationale talen

Ticino

Geen aanbod

		Doelgroepen	Duur	Voorwaarden aan groepsgrootte	Dagen per week	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Aanwezigheid overheidsfinanciering
Aanvullende ondersteuning NT	Zürich	alleen kinderen van immigranten	≥2 jaar	geen	0,5–1 dag	vakspecifiek	geen	volledig
	Geneve	alle	≥2 jaar	geen	0,5–1 dag	vakspecifiek	geen	volledig
IT	Zürich	alleen moedertaalsprekers	1 jaar	geen	<0,5 dag	algemeen	vakspecifiek	deels

Talen aangeboden in voorschoolse educatie:

Immigrantentalen
In Zürich: Albanees, Arabisch, Bosnisch, Chinees, Kroatisch, Fins, Frans, Grieks, Hongaars, Italiaans, Koreaans, Portugees, Portugees (Brazilië), Russisch, Sloveens, Spaans (Latijns-Amerika), Turks In Genève: Albanees, Arabisch, Italiaans, Portugees, Spaans en Turks

Bij de bevordering van taalvaardigheden in het voorschoolse onderwijs leggen de instanties de nadruk op de regionale taal van de betreffende regio. Momenteel is het onderwijsbeleid zo ingericht dat kinderen over het algemeen twee jaar naar het kinderdagverblijf gaan; het taalleren vindt daarbij gewoonlijk plaats in de vorm van onderdompeling. Waar het kinderdagverblijf een hoog percentage vreemdetalensprekers kent, worden de educatieve momenten georganiseerd in kleine groepen en met behulp van speciale taalleermodules.

In de komende jaren zouden regelingen die speciaal gericht zijn op taalintegratie in hogere mate projecten moeten steunen waarbij kinderen met een immigratieachtergrond al vanaf vroege leeftijd (i.e. op voorschools niveau) worden geholpen bij het leren van de plaatselijke taal.

3 Talen in het basisonderwijs

Organisatie

		Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij aanvang	Toetsen van taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning	Zürich	samenhangend en uitgewerkt	voorafgaande aan regulier onderwijs	alleen voor immigranten	schoolbepaald
NT	Genève	samenhangend en uitgewerkt	voorafgaande aan regulier onderwijs	afwezig	landelijk gestandaardiseerd
	Ticino	algemeen	voorafgaande aan regulier onderwijs	alleen voor immigranten	afwezig

		Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Aanvang taalonderwijs	Roostering	Voorwaarden aan groepsgrootte	Toetsen van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
Andere NT	Zürich	alle	samenhangend en uitgewerkt	afwezig	halverwege	onder schooltijd	geen	landelijk gestandaardiseerd	landelijke of regionale standaarden	volledig
	Genève	alle	samenhangend en uitgewerkt	afwezig	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	landelijke of regionale standaarden	volledig
	Ticino	alle	samenhangend en uitgewerkt	afwezig	halverwege	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	schoolbepaalde standaarden	volledig
VT	Zürich	alle	samenhangend en uitgewerkt	afwezig	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	geen	landelijk gestandaardiseerd	gekoppeld aan CEFR	volledig
	Genève	alle	samenhangend en uitgewerkt richtlijnen	afwezig	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	landelijke of schoolbepaalde standaarden	volledig
	Ticino	alle	samenhangend en uitgewerkt	afwezig	halverwege	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	landelijke of schoolbepaalde standaarden	volledig
IT	Zürich	alleen voor moedertaalsprekers	algemeen	lokaal	vanaf 1 jaar	deels onder schooltijd	geen	schoolbepaald	niet gespecificeerd	deels
	Genève	Geen voorziening								
	Ticino	Geen voorziening								

Onderwijs

		Docentkwalificaties	Cursus voorafgaande aan aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Mobiliteit
Andere NT	Zürich	algemeen gekwalificeerde docenten	algemeen	geen	
	Genève	algemeen gekwalificeerde docenten	vakspecifiek	vakspecifiek	
	Ticino	algemeen gekwalificeerde docenten	algemeen	geen	
VT	Zürich	algemeen gekwalificeerde docenten	vakspecifiek	geen	deel van de opleiding
	Genève	algemeen gekwalificeerde docenten	vakspecifiek	vakspecifiek	deel van de opleiding
	Ticino	algemeen gekwalificeerde docenten	algemeen	geen	deel van de opleiding
IT	Zürich	algemeen gekwalificeerde docenten	algemeen	vakspecifiek	
	Genève	Geen voorziening			
	Ticino	Geen voorziening			
Aanvullende ondersteuning NT	Zürich	algemeen gekwalificeerde docenten	vakspecifiek	geen	
	Genève	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	
	Ticino	algemeen gekwalificeerde docenten	algemeen	geen	

Talen aangeboden in het basisonderwijs:

Andere nationale talen	Duits, Frans, Italiaans
Vreemde Talen	Zürich: Engels en Frans verplicht Geneve: Engels en Duits verplicht Ticino: Frans verplicht
Immigrantentalen	Zürich: Albanees, Arabisch, Bosnisch, Bulgaars, Chinees, Kroatisch, Fins, Frans, Grieks, Hongaars, Italiaans, Koreaans, Koerdisch, Portugees, Russisch, Servisch, Sloveens, Spaans, Zweeds, Turks Genève: Albanees, Arabisch, Italiaans, Portugees, Spaans en Turks

De schoolplicht duurt in Zwitserland negen jaar. Na het zevende jaar kan in de meeste kantons uit twee of drie vervoltrajecten worden gekozen, afhankelijk van de academische vaardigheid. Leerlingen die het hoger voortgezet onderwijs (gymnasium) willen volgen, maken de overstap meestal na de achtste of negende klas.

Van oudsher is onderwijs in een tweede nationale taal onderdeel van het verplichte schooltraject. In de afgelopen paar jaar heeft het taalonderwijs echter ingrijpende veranderingen ondergaan: de meerderheid der kantons is een overeenkomst (HarmoS) aangegaan om zowel de volgorde van de te onderwijzen vakken als de educatieve doelstellingen in onderlinge overeenstemming te brengen. Daarbij zijn de volgende veranderingen in het taalonderwijs doorgevoerd: naast een tweede officiële taal dient ook Engels te worden onderwezen. Verder moet de eerste vreemde taal niet later dan in de derde klas worden ingevoerd, en de tweede vreemde taal in de vijfde klas. In de toekomst zal het Duits de eerste vreemde taal zijn in Franstalig Zwitserland en gebieden van Graubünden waar het Reto-Romaans of Italiaans de regionale officiële taal is; het Frans dient de eerste vreemde taal te zijn in het Italiaanstalige Ticino en vele Duitstalige kantons in het westen van Zwitserland. In de Duitstalige gebieden van Graubünden is het Italiaans de eerste vreemde taal, terwijl een meerderheid van de Duitstalige kantons in het midden en oosten van Zwitserland het Engels als eerste vreemde taal invoert. Het feit dat een deel van Duitstalig Zwitserland Engels heeft verkozen boven de nationale taal Frans, heeft geleid tot stevige kritiek.

De doelstelling als geformuleerd in het kader van HarmoS is, dat leerlingen gedurende de verplichte schoolperiode vergelijkbare vaardigheid verwerven in beide vreemde talen. Momenteel worden de onderwijsstandaarden opgesteld die voor alle onderwezen talen dienen te gelden.

In het algemeen geldt dat de verantwoordelijkheid voor bevordering en cultivering van de eerste taal van kinderen van immigranten wordt gelegd bij de betreffende landen van herkomst; daarbij zijn soms ook particuliere organisaties betrokken. Het Congres van Kantonministers van Onderwijs moedigt kantons aan om het aanbieden van cursussen over taal en cultuur van het land van herkomst te bevorderen. In de meeste kantons wordt de infrastructuur (leslokalen etc.) voor zulke cursussen verzorgd; in sommige Duitstalige kantons worden de cursussen bovendien geaccrediteerd, mits deze althans het voorgeschreven kader voor het curriculum volgen. Er wordt in deze kantons op verschillende wijzen samengewerkt tussen onderwijzers van reguliere talen en die van de oorspronkelijke talen van het land van herkomst; een van die samenwerkingsvormen is het geïntegreerd lesgeven.

4 Talen in het voortgezet onderwijs

Organisatie

		Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij schoolaanvang	Toetsen taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	Zürich	samenhangend en uitgewerkt	voor regulier	afwezig	schoolbepaald
	Genève	samenhangend en uitgewerkt	voor regulier	afwezig	landelijk niveau
	Ticino	samenhangend en uitgewerkt	voor regulier	afwezig	schoolbepaald

		Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (LIL)	Roostering	Minimale groepsvomvang	Periodieke toetsing van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
Andere NT	Zürich	alle	samenhangend en uitgewerkt	lokaal	onder schooltijd	geen	landelijk niveau	landelijke of regionale standaarden	volledig
	Genève	alle	samenhangend en uitgewerkt	lokaal	onder schooltijd	geen	landelijk niveau	landelijke of regionale standaarden	volledig
	Ticino	alle	samenhangend en uitgewerkt	lokaal	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	schoolbepaalde standaarden	volledig
VT	Zürich	alle	samenhangend en uitgewerkt	lokaal	onder schooltijd	geen	landelijk niveau	gekoppeld aan CEFR	volledig
	Genève	alle	samenhangend en uitgewerkt	lokaal	onder schooltijd	geen	landelijk niveau	gekoppeld aan CEFR	volledig
	Ticino	alle	samenhangend en uitgewerkt	lokaal	onder schooltijd	geen	landelijk niveau/ schoolbepaald/ geen	gekoppeld aan CEFR	volledig
IT	Zürich	alleen voor moedertaalsprekers	algemeen	lokaal	deels onder schooltijd	geen	schoolbepaald	landelijke of regionale standaarden	deels
	Genève	alleen voor moedertaalsprekers	algemeen	wijdverspreid	buiten schooltijd	geen	schoolbepaald	niet gespecificeerd	deels
	Ticino	Geen voorziening							

Onderwijs

		Docentkwalificaties	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Vereiste vaardigheidsniveau	Mobiliteit
Andere NT	Zürich	taaldocenten	vakspecifiek	geen	n.v.t.	
	Geneva	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.	
	Ticino	taaldocenten	vakspecifiek	geen	n.v.t.	
VT	Zürich	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	gekoppeld aan CEFR	informele financiële steun
	Geneva	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	landelijke of regionale standaarden	informele financiële steun
	Ticino	taaldocenten	vakspecifiek	geen	landelijke of regionale standaarden	informele financiële steun
IT	Zürich	algemene docenten	algemeen	vakspecifiek	n.v.t.	
	Geneva	taaldocenten	algemeen	algemeen	n.v.t.	
	Ticino	Geen voorziening				
Aanvullende ondersteuning NT	Zürich	taaldocenten	vakspecifiek	geen	gekoppeld aan CEFR	
	Geneva	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	landelijke of schoolbepaalde standaarden	
	Ticino	taaldocenten	vakspecifiek	geen	gekoppeld aan CEFR	

Talen aangeboden in het voortgezet onderwijs:

Andere nationale talen	Duits, Frans, Italiaans
Vreemde Talen	Engels, Grieks, Latijn, Spaans: 1–2 van deze talen is/ zijn verplicht
Immigrantentalen	In Zürich: Albanees, Bosnisch, Chinees, Kroatisch, Kroatisch, Fins, Frans, Grieks, Hongaars, Italiaans, Koreaans, Koerdisch, Portugees, Russisch, Servisch, Sloveens, Spaans, Zweeds, Turks In Genève: Albanees, Arabisch, Italiaans, Portugees, Spaans en Turks

Het onderwijzen van nationale en vreemde talen en het bevorderen van veeltaligheid blijft een belangrijk onderwerp bij instanties voor het voortgezet onderwijs, op zowel federaal als kantonniveau. Normaal gesproken zijn twee vreemde talen (meestal een andere nationale taal en Engels) verplicht voor alle leerlingen tot het einde van het hoger voortgezet onderwijs. Tegen het einde van het hoger voortgezet onderwijs moeten leerlingen vaardigheidsniveau B2 van het Gemeenschappelijk Europees Referentiekader van de Raad van Europa hebben bereikt.

Veel middelbare scholen bieden tweetalige curricula. De meest voorkomende combinatie, vooral in Duitstalig Zwitserland, is daarbij die van de regionale officiële taal en Engels.

Voor leerlingen met een immigratieachtergrond bestaat ook de mogelijkheid om buiten schooltijden een cursus in een immigrantentaal te volgen. Deze cursussen worden gewoonlijk verzorgd door de taalgemeenschap zelf, waarbij ze steun ontvangen van plaatselijke schoolinstanties.

5 Talen in beroepsonderwijs en hoger onderwijs voor volwassenen**Talen in het beroepsonderwijs (in drie instellingen)****Geen aanbod van immigrantentalen**

		Aanbod taalprogramma's	Curriculum	Te bereiken niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
Andere NL	Instelling A	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	n.v.t.	deels
	Instelling B	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	n.v.t.	volledig
	Instelling C	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	n.v.t.	volledig
VT	Instelling A	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	landelijk	deels
	Instelling B	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	gekoppeld aan CEFR	volledig
	Instelling C	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	gekoppeld aan CEFR	volledig

Hoger onderwijs voor volwassenen (in drie universiteiten)

	Instructietaal/-talen	Talen op de website	Doelgroepen voor ondersteuning in de nationale taal	Te behalen niveau van vreemde instructietaal	Werving niet-nationale studenten	Mobiliteit voor talenstudenten	Mobiliteit voor niet-talenstudenten
Universiteit A	nationale, andere nationale en vreemde talen	nationale, andere nationale en vreemde talen	alle	gekoppeld aan CEFR	internationaal en met immigratieachtergrond	facultatief	facultatief
Universiteit B	nationale, andere nationale en vreemde talen	nationale, andere nationale en vreemde talen	alle	geen	internationaal en met immigratieachtergrond	facultatief	facultatief
Universiteit C	nationale, andere nationale en vreemde talen	nationale, andere nationale en vreemde talen	beperkt	gekoppeld aan CEFR	alleen internationaal	facultatief	facultatief

Zwitserland heeft een relatief laag percentage leerlingen dat de benodigde kwalificaties voor toetreding tot universitair onderwijs behaalt. De oorzaak daarvan ligt in de grote waarde die gehecht wordt aan hooggekwalificeerd beroepsonderwijs. Tijdens beroepsopleidingen gaan leerlingen in de leer bij een bedrijf of vakman; tegelijkertijd gaan ze wekelijks een of twee dagen naar een zogenaamde beroepsschool. Daarbij is er groot verschil in de aandacht die uitgaat naar de bevordering van de regionale officiële taal of van vreemde talen. Talen hebben bijvoorbeeld een prominente plaats binnen commerciële opleidingsprogramma's, waar een tweede officiële taal en ook Engels verplicht zijn; in vakgebieden waar voornamelijk handwerk wordt verricht, spelen vreemde talen slechts een oppervlakkige of zelfs geen rol. Er kunnen daarom geen algemeen geldende uitspraken worden gedaan over de rol van vreemde talen in het beroepsonderwijs.

6 Talen in audiovisuele media en geschreven pers

TV-producties in andere dan de nationale taal	Bioscoopfilms in andere dan de nationale taal	Programma's in RMT buiten eigen regio	Beschikbaarheid gebarentaal op TV
ondertiteling	ondertiteling	altijd	regelmatig

Landelijke radio- en televisieprogramma's, die worden geproduceerd in verschillende taalregio's, worden in geheel Zwitserland uitgezonden. Programma's van vergelijkbare makelij worden onder dezelfde voorwaarden binnen de vier taalregio's uitgezonden. Inkomsten uit het kijk- en luistergeld worden voor een aanzienlijk deel herverdeeld onder de regionale omroepbedrijven van de minderheidstaalregio's om zo de culturele en de taaldiversiteit te steunen en te bevorderen.

Bovendien beschikken de meeste huishoudens over kabel- of internettelevisie, zodat ze toegang hebben tot talrijke andere Zwitserse en buitenlandse programma's, in verschillende talen. Daarbij geven de meeste kijkers en luisteraars overigens de voorkeur aan programma's in de eigen taal.

Door het hele land zijn gedrukte media beschikbaar in nationale en vele vreemde talen. Deze worden echter voornamelijk door de sprekers van de betreffende taal gelezen.

7 Talen in de publieke sector en in de openbare ruimte

Geinstitutionaliseerde taalstrategieën op stadsniveau

Aantal beoefende talen	Aanwezigheid op website	Externe of interne vertalers of tolken	Vaardigheid in andere talen dan de nationale taal in functieomschrijving van werknemers	Werving van talensprekers tot ondersteuning van maatschappelijke doelen	Taalcursussen voor personeel	Bijhouden van taalvaardigheden van personeel
>4		Zürich Genève	Zürich			
3-4	Genève Lugano	Lugano	Lugano			
1-2	Zürich		Genève	Zürich Genève	Zürich	

Communicatiemogelijkheden

TOP 5	MONDELINGE Communicatiemogelijkheden	SCHRIFTELIJKE Communicatiemogelijkheden
	Onderwijsdiensten Gezondheidsdiensten Sociale zaken Juridische zaken Immigratie- en integratiediensten	Onderwijsdiensten Juridische zaken Immigratie- en integratiediensten Toeristische diensten Vervoersdiensten

Bij de federale overheid staat het percentage werknemers uit een der officiële taalgemeenschappen in een redelijke verhouding tot de verdeling van de gehele bevolking over die gemeenschappen. Toch bestaat er hiërarchische ongelijkheid, omdat de nationale minderheden ondervetegenwoordigd zijn in de hogere functies. Bovendien mag van een gebrekkige ontwikkeling van de individuele meertaligheid van federale overheidswerknemers worden gesproken. De immigrantentalen zijn overduidelijk ondervetegenwoordigd bij de federale overheid.

In het recentere verleden is het aantal troepen van de Zwitserse legermacht aanzienlijk verkleind. Dit heeft een toename in taalvermenging teweeggebracht, omdat het leger van oudsher geografisch was georganiseerd en er dus, wegens het oude principe van het gebiedsgebonden taalbeleid, hoofdzakelijk eentalige groepen bestonden. De afwezigheid van een eenduidig taalbeleid zorgt ervoor dat er angst voor 'germanisering' bestaat bij hen die een nationale minderheidstaal spreken, aangezien bij gemengdtalige groepen meestal de meerderheidstaal – Duits – wordt gesproken.

8 Talen in het bedrijfsleven (32 bedrijven)

	Algemene taalstrategieën							
	Aanwezigheid algemene taalstrategieën	Nadruk op taalvaardigheden bij werving	Internationale mobiliteitsvoorziening	Gebruik van externe vertalers/tolken	Overzicht taalvaardigheden onderpersoneel	Gebruik netwerken voor taaltraining	Gebruik van EU-programma's/-subsidies	Bewustzijn EU-programma's/-subsidies
Wijdverspreid gebruik	8	23	4	5	0	3	0	0

		Interne taalstrategieën						Externe taalstrategieën			
		Samenwerking met onderwijssector voor talen	Belonings-/promotiebeleid gebaseerd op taalvaardigheden	Aanbod taaltraining	Gebruik van CEFR	Talen gebruikt voor werkplaatsdocumenten/intranet	Talen gebruikt voor software, webprogrammatuur	Talen gebruikt voor jaarverslagen/bedrijfsrapporten	Talen gebruikt voor marketingmateriaal	Talen gebruikt voor uitdragen bedrijfsnaam/-identiteit	Talen gebruikt voor website
NT	Wijdverspreid gebruik	4	0	5	2	30	28	29	29	32	28
ZE	Wijdverspreid gebruik	3	1	6	2	11	7	4	7	13	10
Anders	Wijdverspreid gebruik	3	0	3	1	7	3	7	5	11	13

Bij bedrijven vormen de klanten alsmede de positie van de individuele werknemer binnen de bedrijfshierarchie, de belangrijkste factoren bij de waardebeoordeling van taalvaardigheden binnen de betreffende branche. Dit overzicht weerspiegelt deze uitspraak slechts deels. Maar de resultaten van de grotere onderzoeken duiden erop dat de andere nationale talen aanhoudend een belangrijke plaats innemen in de bedrijfssector. Deze onderzoeken geven ook aan dat niet in het algemeen kan worden gesproken van terreinverlies van de regionale taal ten faveure van het Engels, maar eerder van een sector- en plaatsgebonden proces. In het hele land zijn veel kleinere bedrijven eentalig.

Belangrijkste bevindingen:

In het verplichte onderwijs heeft de economische relevantie van het Engels geleid tot concurrentie met de officiële talen die in een bepaalde regio in gebruik zijn. Dit verzwakt de positie van de kleinere officiële talen, in het bijzonder van het Italiaans. Buiten de eigen regio zijn Reto-Romaans en Italiaans dan ook nauwelijks vertegenwoordigd in het onderwijs of het openbare leven.

De integratie en valorisatie van de oorspronkelijke talen van immigranten is ondermaats, zowel op school als in de samenleving.

Veelbelovende initiatieven en pilotprojecten

Het *Schweizer Institut für Kinder- und Jugendmedien* wil het alfabetisme bevorderen van de taal die binnen het gezin wordt gebruikt. Hun project *Schenk mir eine Geschichte* (vrij vertaald als 'Vertel 'ns een verhaal') is specifiek gericht op gezinnen van immigranten, om hen aan te moedigen hun eigen taal te cultiveren (http://www.sikjm.ch/d/?d/lesefoerderung/projekte/family_literacy.html).

De *ch Stiftung* vormt een belangrijk aanspreekpunt voor taaluitwisselingsprogramma's binnen en buiten Zwitserland voor leerlingen, stagiaires en studenten. Het wordt voornamelijk gefinancierd door de Confederatie en de kantons (<http://www.chstiftung.ch/>).

Het kanton Basel-Stadt heeft een overkoepelend taalprogramma voor scholen geïnitieerd, waarbij rekening wordt gehouden met de rol die de verschillende talen hebben: het Duits als grootste taal, de onderwezen vreemde talen en de oorspronkelijke talen van kinderen met een immigratieachtergrond (<http://sdu.edubs.ch/faecher/fremdsprachen/herkunftssprachen>).

Het *Forum du bilinguisme* in de tweetalige stad Biel/Bienne steunt projecten die meertaligheid bevorderen. Zo kent de organisatie een 'label van tweetaligheid' toe aan bedrijven die een tweetalige cultuur uitdragen (<http://www.bilinguisme.ch/>).

Meerdere academische instellingen verrichten toegepast onderzoek op het gebied van meertaligheid; daaronder ook het *Osservatorio linguistico della Svizzera italiana* en de *Fachstelle für Mehrsprachigkeit* van de Universiteit voor Lerarenopleidingen Graubünden. Beide instellingen onderzoeken het huidige taalbeleid in de Italiaans- en Reto-Romaanssprekende delen van Zwitserland, en manen tot actie waar dat nodig is. Het Onderzoekscentrum voor Meertaligheid in Fribourg/Freiburg, dat gesubsidieerd wordt door de Confederatie, coördineert het onderzoek dat aan academische instellingen wordt verricht naar institutionele en persoonlijke meertaligheid. (<http://www4.ti.ch/index.php?id=38747>; <http://www.phgr.ch/Mehrsprachigkeit.404.0.html?&L=0>; www.institute-multilingualism.ch/en).

Verwijzingen

Schweizerisches Sprachengesetz: <http://www.admin.ch/ch/d/ff/2007/6951.pdf>.

Sprachengesetz des Kantons Graubünden: <http://www.gr-lex.gr.ch/frontend/versions/238>.

Zwitsers congres voor kantonministers voor onderwijs (EDK), taalonderwijs (in Duits en Frans): <http://www.edk.ch/dyn/11911.php> (opgevraagd januari 2012).

Zwitsers congres voor kantonministers voor onderwijs (EDK), onderwijs in allochtone minderheidstalen (in Duits, Frans en Italiaans): <http://www.edk.ch/dyn/19191.php> (opgevraagd januari 2012).

Georges Lüdi/Iwar Werlen (2005) 'Sprachenlandschaft in der Schweiz', Neuchâtel, beschikbaar via het Zwitsers Federaal Bureau voor Statistiek.

18 OEKRAÏNE

Dr. Lyubov Naydonova

Plaatselijke omstandigheden

Op 1 oktober 2011 telde Oekraïne 45,7 miljoen inwoners (volgens de Oekraïense Staatsdienst voor Statistiek). Volgens de nationale volkstelling van 2001 waren op dat moment meer dan 130 nationaliteiten en etnische groeperingen aanwezig in het land, waarbij de Oekraïners 77,8% van de gehele bevolking vormden. De grootste minderheidsgroepering waren de Russen, met 8,3 miljoen mensen (17,3% van de bevolking). Alle andere etnolinguïstische minderheden tellen bij elkaar 2,4 miljoen mensen (4,9% van de Oekraïense bevolking); elke deelgroep hiervan telt minder dan 300.000 mensen¹.

In navolging van de Taalwet van 1989 en de Grondwet van 1996 is de staatstaal het Oekraïens. De meest wijdverspreide talen in Oekraïne zijn het Oekraïens en het Russisch. Oekraïne is in regio's te verdelen: het hoofdzakelijk Oekraïenstalige westen en het hoofdzakelijk Russischstalige oosten, met daartussen regio's waar Russisch dominant is in de steden en Oekraïens in de kleinere plaatsen en dorpen. De meeste grote plaatsen en steden liggen in Oost-Oekraïne, wat verklaart waarom – in navolging van de driestedenaanpak bij dit onderzoek – Lviv is gekozen, als grootste stad van het Oekraïenstalige westen.

Het taallandschap van Oekraïne wordt bepaald door het feit dat Russisch, wat geen staatstaal is, toch wordt gebruikt door de meerderheid van de bevolking, waaronder hen die tot andere minderheden behoren. In 2001 meldde 67,5% van de bevolking dat Oekraïens hun moedertaal is, terwijl 29,6% zei dat het Russisch hun moedertaal is. Volgens recente sociologische gegevens² neemt communicatie in het Oekraïens af, terwijl communicatie in het Russisch toeneemt.

Het evenwicht tussen de Oekraïense en Russische talen is de kernkwestie binnen het publieke debat. Het vergroten van de domeinen voor het Oekraïens betekent automatisch een verenging van het gebruik van het Russisch. Deze ontwikkeling is het gevolg van de jarenlange praktijk van verdringing van het Oekraïens ten faveure van het Russisch. De hernieuwde status van het Oekraïens wordt van overheidswege gesteund, maar de positie van het Russisch in de maatschappij is onverminderd sterk. Een van de cruciale taken binnen de lopende maatschappelijke en politieke bewegingen is het vinden van de juiste balans tussen Oekraïens en Russisch.

Met jaarlijks meer dan 30.000 nieuwkomers kent Oekraïne een vrij sterke immigratie¹. De immigranten in Oekraïne worden als minderheden beschouwd waar het taalkwesties betreft. Meestal moeten de nieuwkomers Oekraïens leren (wat iets minder voorkomt) of Russisch (wat meer voorkomt), of ze moeten zich van het Engels bedienen.

1 Talen in officiële documenten en databestanden

De nationale taal, vreemde talen een hele reeks R/M-talen worden behandeld in wetgeving betreffende taal en/of in taalbeleidsdocumenten. Het leren en onderwijzen van de nationale taal in het buitenland wordt voor kinderen en/of volwassenen die Oekraïne als land van herkomst hebben (mede) gefinancierd in 15 landen binnen en buiten Europa. Oekraïne heeft het *Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen* ondertekend en geratificeerd. De volgende 13 R/M-talen worden onder het Handvest erkend: Wit-Russisch, Bulgaars, Krimtataars, Gagaoezisch, Duits, Grieks, Hongaars, Moldavisch, Pools, Roemeens, Russisch, Slowaaks en Jiddisch. Er is sprake van officieel onderwijsaanbod op landelijk en regionaal niveau voor al deze talen, ondersteund door het Handvest.

In Oekraïne vindt officiële landelijke dataverzameling op het gebied van taaldiversiteit plaats middels volkstellingen en periodiek bijgewerkte taalonderzoeken. Daarbij wordt aandacht besteed aan de nationale taal en R/M-talen, aan de hand van een vraag naar de moedertaal.

In 1996 heeft Oekraïne het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen getekend, met inwerkingtreding sinds 1 januari 2003. De belangrijkste autoriteit op het gebied van minderhedenkwesties is het Staatscomité voor Nationaliteiten en Religies. Volgens informatie van de overheid wordt de talenkwestie in Oekraïne officieel gemonitord. Oekraïne heeft de eerste rapportage over de implementatie van het Handvest op 1 augustus 2007 aangeboden aan de Secretaris-Generaal van de Raad van Europa. De conclusies van het rapport zijn op 27 november 2008 aangenomen door het Comité van Experts; de bijbehorende aanbevelingen zijn op 7 juli 2010 goedgekeurd³. Bij wetenschappelijke instituten wordt structureel onderzoek verricht naar taalkwesties. De resultaten van sociologisch en sociolinguïstisch onderzoek worden in druk en digitaal uitgegeven via massamedia en zijn daarom goed toegankelijk.

**Aanvullende ondersteuning NT=Aanvullende ondersteuning voor Nationale Taal
VT=Vreemde Talen
RMT=Regionale/Minderheidstalen
IT=Immigrantentalen**

2 Talen in voorschools onderwijs Geen aanbod immigrantentalen

	Doelgroepen	Duur	Voorwaarden aan groepsgrootte	Dagen per week	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Aanwezigheid overheidsfinanciering
Aanvullende ondersteuning NT	alle	≥2 jaar	geen	>1dag	algemeen	algemeen	volledig
RMT	geen ondersteuning	≥2 jaar	>10	>1dag	vakspecifiek	vakspecifiek	volledig
VT	ondersteuning	≥2 jaar/ 1 jaar/<1 jaar	>10	<0,5 dag	vakspecifiek	algemeen	deels

Talen aangeboden in voorschoolse educatie:

Regionale/Minderheidstalen	Krim-Tataars, Duits, Hongaars, Moldavisch, Pools, Roemeens, Russisch
Vreemde Talen	Engels, Frans, Duits, Spaans; één van deze talen is verplicht

Het Oekraïens onderwijssysteem kent ongeveer 15.000 voorschoolse instellingen en 21.000 scholen. 84,6% van de kinderen wordt in het Oekraïens onderwezen en 14,8% in het Russisch. In de gebieden waar concentraties van andere minderheden vertoeven worden circa 6.500 kinderen onderwezen, in het Hongaars, Moldavisch, Roemeens, Krim-Tataars en andere talen. Voorschools onderwijs wordt niet aangeboden in het Wit-Russisch, Gagaoezisch of Grieks. De overheid dient de sprekers van deze talen intensiever te raadplegen om een betere inschatting te kunnen maken omtrent de behoefte om kinderen in de betreffende taal te onderwijzen en te zorgen dat de lerarentraining en het onderwijsmateriaal op peil zijn.

3 Talen in het basisonderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij aanvang	Toetsen van taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt	afwezig	afwezig	schoolbepaald

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Aanvang taalonderwijs	Roostering	Voorwaarden aan groepsgrootte	Toetsen van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alle	samenhangend en uitgewerkt	wijdverspreid	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	landelijke of regionale standaarden	volledig
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	lokaal	halverwege	deels onder schooltijd	geen	schoolbepaald	landelijke of regionale standaarden	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursus voorafgaande aan aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	algemeen gekwalificeerde docenten	algemeen	algemeen	n.v.t.
RMT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.
VT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	informele financiële steun

Talen aangeboden in het basisonderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Wit-Russisch, Bulgaars, Krim-Tataars, Gagaoezisch, Duits, Grieks, Hebreeuws, Hongaars, Moldavisch, Pools, Russisch, Slowaaks
Vreemde Talen	Verplicht: 1-2 talen, te kiezen uit: Engels, Frans, Duits of Spaans, afhankelijk van de school Optioneel: Armeens, Tsjechisch, Koreaans, Turks, Vietnamees als extracurriculair aangeboden talen

Voorheen werden vreemde talen vanaf groep 5 onderwezen, maar sinds 2002 gebeurt dit al sinds groep 2. Intussen is besloten om vanaf 2012 één vreemde taal al vanaf groep 1 van de basisschool verplicht te stellen. Tussen 1996 en 2006 is het aantal leerkrachten voor vreemde talen in het basisonderwijs bijna zesmaal groter geworden.

4 Talen in het voortgezet onderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij schoolaanvang	Toetsen taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt	afwezig	voor ieder	schoolbepaald

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Roostering	Minimale groepsofvang	Periodieke toetsing van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alle	samenhangend en uitgewerkt	wijdverspreid	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	landelijke of regionale standaarden	volledig
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	afwezig	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	gekoppeld aan CEFR	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Vereiste vaardigheidsniveau	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	landelijke of regionale standaarden	n.v.t.
RMT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.	n.v.t.
VT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	landelijke of regionale standaarden	informele financiële steun

Talen aangeboden in het voortgezet onderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Russisch, Hongaars, Roemeens, Moldavisch, Krim-Tataars, Pools, Duits, Slowaaks, Wit-Russisch, Bulgaars, Gagaoezisch, Grieks, Jiddisch.
Vreemde Talen	Verplicht zijn 1–2 talen, te kiezen uit: Engels, Duits, Frans, Spaans: afhankelijk van de school. Optioneel als extracurriculair aangeboden talen: Koreaans, Turks, Armeens, Tsjechisch, Vietnamees

Er gaan 3,1 miljoen kinderen naar het voortgezet onderwijs. Er kunnen 16 vreemde talen geleerd worden, met een verplichting van één of twee vreemde talen. Meer dan 90% van de scholen kiest hierbij voor het Engels. In de afgelopen jaren is het aantal docenten Engels met meer dan een derde toegenomen (in 2008 ten opzichte van 1996).

De ouders bepalen de instructietaal op het voortgezet onderwijs, waarbij ze meestal ook een keuze hebben. In vergelijking met de andere onderwijsniveaus is er op het voortgezet niveau sprake van een goed aanbod van minderheidstalen als instructietaal. Het toekomstperspectief bepaalt of de kinderen op het voortgezet onderwijs les krijgen in de Karaïmische talen, het Krymchak en de Romani-talen.

5 Talen in beroepsonderwijs en hoger onderwijs voor volwassenen

Talen in het beroepsonderwijs (bij drie instellingen)

Geen aanbod van regionale/minderheidstalen en immigrantentalen

		Aanbod taalprogramma's	Curriculum	Te bereiken niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
VT	Instelling A	beperkt aanbod	samenhangend en uitgewerkt	landelijk	volledig
	Instelling B	beperkt aanbod	algemeen	landelijk	volledig
	Instelling C	beperkt aanbod	samenhangend en uitgewerkt	geen	volledig

Hoger onderwijs (bij drie universiteiten)

	Instructietaal/-talen	Talen op de website	Doelgroepen voor ondersteuning in de nationale taal	Te behalen niveau van vreemde instructietaal	Werving niet-nationale studenten	Mobiliteit voor talenstudenten	Mobiliteit voor niet-talenstudenten
Universiteit A	nationale en vreemde talen	nationale, vreemde en R/M-talen	alle	gekoppeld aan CEFR	internationaal en met immigratieachtergrond	facultatief	facultatief
Universiteit B	nationale, vreemde en R/M-talen	nationale en vreemde talen	alle	landelijk of instellingsbepaald	internationaal en met immigratieachtergrond	facultatief	facultatief
Universiteit C	alleen nationale taal	nationale en vreemde talen	alle	landelijk of instellingsbepaald	alleen internationaal	facultatief	facultatief

In Oekraïne wordt op 919 staatsinstellingen beroepsonderwijs aangeboden in het Oekraïens. Op 39 onderwijsinstellingen kunnen de studenten ook les in het Russisch krijgen (op 123 instellingen worden de lessen deels in het Russisch verzorgd). Er is maar één instelling waar de lessen in het Hongaars zijn. Op universiteiten worden vreemde talen en ook de talen van minderheden hoofdzakelijk als los vak aangeboden.

6 Talen in audiovisuele media en geschreven pers

	TV-producties in andere dan de nationale taal	Bioscoopfilms in andere dan de nationale taal	Programma's in RMT buiten eigen regio	Beschikbaarheid gebarentaal op TV
Kyiv	soms nasynchronisatie	nasynchronisatie	nooit	soms
Kharkiv	ondertiteling	nasynchronisatie	regelmatig	soms
Lviv	soms nasynchronisatie	soms nasynchronisatie	soms	soms

Volgens de informatiedienst van het Ministerie van Justitie telde Oekraïne in 2007 onder de landelijke publicaties 4.390 geregistreerde periodieken die geheel in het Oekraïens gesteld waren, 2.495 in het Russisch en 35 in het Engels. Er waren 4.389 geregistreerde publicaties in een mengvorm: de meerderheid in het Russisch met andere talen, 13 in het Krim-Tataars met andere talen, acht in het Bulgaars met andere talen, tien in het Pools met andere talen, vijf in het Roemeens met andere talen, 324 in het Engels met andere talen, acht in het Frans met andere talen, twee in het Chinees met andere talen, vier in het Wit-Russisch met andere talen. Voor de drie voor dit onderzoek geselecteerde steden zijn geen grote aantallen publicaties in minderheidstalen geconstateerd, behalve in het Russisch. De taaldiversiteit die Oekraïne kent, laat zich dus niet geheel weerspiegelen in de Index.

De taalsituatie bij de massamedia wordt door twee zaken gekenmerkt. Ten eerste door de relatie tussen het gebruik van het Oekraïens en het Russisch. Er is sprake van sterke dominantie van het Russisch, vooral waar het gaat om kranten en tijdschriften, prime-time televisie en afspeellijsten van de FM-radiostations. Ten tweede wordt matig voorzien in de behoeftes op taalgebied van andere minderheden onder de bevolking. Als gevolg worden in slechts vijf van de 26 bestuurlijke regio's (oblasten) televisie- en radio-uitzendingen in minderheidstalen (naast het Russisch) geboden. Een overblijfsel uit het Sovjettijdperk is de houding – nog altijd wijdverbreid aanwezig – dat groeperingen die een andere taal spreken hun belangen via de Russischtalige media dienen te behartigen.

7 Talen in de publieke sector en in de openbare ruimte

Geïstitutionaliseerde taalstrategieën op stadsniveau

Aantal beoefende talen	Aanwezigheid op website	Externe of interne vertalers of tolken	Vaardigheid in andere talen dan de nationale taal in functieomschrijving van werknemers	Werving van talensprekers tot ondersteuning van maatschappelijke doelen	Taalcursussen voor personeel	Bijhouden van taalvaardigheden van personeel
>4						
3-4		Kiëv Kharkiv Lviv		Kharkiv		Lviv
1-2			Kharkiv Lviv	Lviv	Kiëv Kharkiv Lviv	Kharkiv

Communicatiemogelijkheden

Top 5	MONDELINGE Communicatiemogelijkheden	SCHRIFTELIJKE Communicatiemogelijkheden
	Immigratie- en integratiediensten Vervoersdiensten Toeristische diensten Gezondheidsdiensten Theaterprogramma's	Toeristische diensten Gezondheidsdiensten Vervoersdiensten Onderwijsdiensten Alarmdiensten

In juridische zaken wordt voornamelijk de staatstaal gebruikt. Van de minderheidstalen wordt het Russisch gebruikt, vooral in Oost-Oekraïne. Er is slechts weinig informatie betreffende mogelijkheden tot vertaling indien iemand geen Oekraïens of Russisch spreekt. Officiële documenten op het niveau van plaatselijk bestuur worden in het Oekraïens en Russisch uitgebracht. In gebieden waar een minderheid vertoeft is orale communicatie bij openbare of overheidsinstanties op plaatselijk niveau mogelijk in de betreffende taal. De mogelijkheid voor vertegenwoordigers van etnische minderheden (met uitzondering van de Russische gemeenschap) om de nationale taal te gebruiken in contact met overheidsinstanties is volledig geregeld in gebieden waar de betreffende groepering de meerderheid of een aanzienlijk deel van de bevolking vormt en vertegenwoordigd is in het bestuur. Onder andere omstandigheden is van zulke taalregelingen niet of nauwelijks sprake.

De voorbereidingen in Oekraïne op Euro 2012 bevorderden de invoering van het Engels in de openbare ruimte en de publieke sector en stimuleerden de oprichting van diensten om anderstalige toeristen te kunnen bedienen.

8 Talen in het bedrijfsleven (24 bedrijven)

	Algemene taalstrategieën							
	Aanwezigheid algemene taalstrategieën	Nadruk op taalvaardigheden bij werving	Internationale mobiliteitsvoorziening	Gebruik van externe vertalers/tolken	Overzicht taalvaardigheden onderpersoneel	Gebruik netwerken voor taaltraining	Gebruik van EU-programma's/-subsidies	Bewustzijn EU-programma's/-subsidies
Wijdverspreid gebruik	8	13	6	6	0	2	0	0

		Interne taalstrategieën						Externe taalstrategieën			
		Samenwerking met onderwijssector voor talen	Belonings-/promotiebeleid gebaseerd op taalvaardigheden	Aanbod taaltraining	Gebruik van CEFR	Talen gebruikt voor werkplaatsdocumenten/intranet	Talen gebruikt voor software, webprogrammatuur	Talen gebruikt voor jaarverslagen/bedrijfsrapporten	Talen gebruikt voor marketingmateriaal	Talen gebruikt voor uitdragen bedrijfsnaam/-identiteit	Talen gebruikt voor website
NT	Wijdverspreid gebruik	1	0	1	0	23	22	23	22	23	20
ZE	Wijdverspreid gebruik	2	0	6	1	9	15	11	5	11	12
Anders	Wijdverspreid gebruik	0	1	0	1	10	12	6	7	11	15

Het vergaren van informatie omtrent taaldiversiteit in de commerciële sector gaat met veel meer moeite gepaard dan bij de andere domeinen. Huisreglementen van ondernemingen bevatten geen bepalingen waarin het gebruik van regionale of minderheidstalen wordt beperkt of uitgesloten, althans waar het sprekers van dezelfde taal betreft.

Belangrijkste bevindingen:

De situatie van twee sterk samenhangende talen in Oekraïne is enerzijds het gevolg van het aanhoudende proces van russificatie en vormt anderzijds een afspiegeling van de wens van de Oekraïense bevolking om een nationaal en politiek zelfbewustzijn te scheppen. Het gevolg is dat het gebruik van Oekraïens en Russisch – het spijkpunt van het verhitte maatschappelijke en politieke debat – de centrale kwestie voor het taalontwikkelingsbeleid blijft. De discussie omtrent de vaste plaats van het Oekraïens in de maatschappij en tegelijk het bewaren van het Russisch, dient politiek afgerond en juridisch vastgelegd te worden [4]. Daarbij gaat het in het bijzonder om gebieden als de massamedia, het onderwijs en het openbare leven. De ontwikkeling van de andere minderheidstalen (naast het Russisch) vergt overheidssteun en een hoger ambitieniveau bij de betreffende etnische groeperingen om hun nationale taal te bewaren en te ontwikkelen. Zij moeten dus hun rechten volgens de Oekraïense wet ten volle laten gelden. Momenteel genieten de immigrantentalen de minste bescherming; zowel de overheid als maatschappelijke organisaties dienen zich meer rekenschap te geven van deze talen en van de maatschappelijke erkenning van hun sprekers.

Veelbelovende initiatieven en pilotprojecten

Er lopen enkele belangrijke initiatieven op het gebied van internationale relaties en de culturele ontwikkeling van de Oekraïense minderheden, waaronder: culturele en educatieve evenementen tot vergroting van tolerantie, respect voor cultuur, geschiedenis, gebruiken en tradities van de verschillende aanwezige nationaliteiten; overheidssubsidie voor kranten die in talen van minderheden worden gedrukt, en het steunen van culturele centra; toeristische routes langs gebieden met

omvangrijke minderheidsgroeperingen om zodoende het bewustzijn ten aanzien van etnische, culturele en linguïstische identiteit te vergroten.

Verwijzingen

1. Publicaties van statistische rapporten door de Oekraïense Staatsdienst voor Statistiek (<http://www.ukrstat.gov.ua/>).
2. Language Policy and Language Situation in Ukraine: Analysis and Recommendations /Red. J. Besters-Dilger. – 2e druk. – Uitgeverij “Kyiv-Mohyla Academy”, 2008. – pagina 363. – INTAS project “Language Policy in Ukraine: Anthropological, Linguistic and Further Perspectives” (2006–2008).
3. Application of the Charter in Ukraine. First Stage of Monitoring: A Report by the Committee of Experts about the Charter Application by Ukraine. Recommendation by Committee of Ministers of Council of Europe as to the Application of the Charter by Ukraine./ EHRMT 2010 (6). – Straatsburg, 7 juli, 2010.
4. Personal and Interpersonal Backgrounds for Increasing Status Value of Communication in Ukrainian among Students (V.O. Vasiutynskyi, K.M. Kalachnikova, D.V. Pozniak, G.V. Tsyganenko, V.V. Chornyj) – K., 2010.

19 VERENIGD KONINKRIJK

19.1 Engeland

Teresa Tinsley en Philip Harding-Esch

Plaatselijke omstandigheden

Engeland heeft een bevolking van 51,8 miljoen inwoners. Daarvan hoort 16% tot een etnische minderheid of is van gemengde afkomst.¹ Engeland is bevoorrecht aangezien het Engels een grote wereldtaal is, maar het land bovendien een zeer hoge mate van taaldiversiteit kent. Bij het laatste bevolkingsonderzoek in Londen werden 233 verschillende talen aangetroffen.² Eén op de zes basisschoolleerlingen (16,8%) en één op de acht leerlingen in het voortgezet onderwijs (12,3%) spreekt naast het Engels nog een taal – bijna een miljoen leerlingen door heel Engeland.³

Engeland kent slechts één erkende regionale minderheidstaal: het Cornish, dat tot op zekere hoogte in gebruik is bij een paar honderd mensen (2008).⁴

1 Talen in officiële documenten en databestanden

Engels, vreemde talen, R/M-talen en immigrantentalen worden in Engeland behandeld in wetgeving betreffende taal en/of in taalbeleidsdocumenten. Het leren en onderwijzen van Engels in het buitenland wordt voor kinderen en/of volwassenen die het Verenigd Koninkrijk als land van herkomst hebben (mede) gefinancierd in België, Belize, Brunei, Canada, Cyprus, op de Falkland-eilanden, in Duitsland, Gibraltar, Italië en Nederland. Het Verenigd Koninkrijk heeft het *Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen* ondertekend en geratificeerd. In Engeland wordt het Cornish onder het Handvest erkend, waarvoor op regionaal niveau officieel onderwijsaanbod bestaat.

In Engeland vindt officiële landelijke dataverzameling op het gebied van taaldiversiteit plaats middels periodiek bijgewerkte gemeentelijke bevolkingsregisters, volkstellingen en taalonderzoeken. Daarbij wordt aandacht besteed aan de nationale taal, R/M-talen en immigrantentalen, aan de hand van een vraag naar de thuistaal, de hoofdtal en een vraag naar (het niveau van) taalbeheersing inzake spreken/verstaan/lezen/schrijven.

Er bestaat in Engeland of het Verenigd Koninkrijk als geheel weinig specifieke wetgeving op het gebied van taal, behalve waar het R/M-talen betreft. Wel worden het Engels, vreemde talen, R/M-talen en gebarentaal behandeld in verschillende taalbeleidsdocumenten en adviesstukken. Na de verkiezingen van 2010 zijn veel daarvan herzien.

¹Office for National Statistics, *resident population estimates by ethnic group*, 2009.

²*Language Capital: mapping the languages of London's schoolchildren*, Eversley et al., CILT, 2011.

³Department for Education *pupil data 2011*.

⁴*Report on the Cornish Language Survey*, Cornish Language Partnership, 2008.

**Aanvullende ondersteuning NT=Aanvullende ondersteuning voor Nationale Taal
VT=Vreemde Talen
RMT=Regionale/Minderheidstalen
IT=Immigrantentalen**

2 Talen in voorschools onderwijs

Geen aanbod van vreemde talen en immigrantentalen

	Doelgroepen	Duur	Voorwaarden aan groepsgrootte	Dagen per week	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Aanwezigheid overheidsfinanciering
Aanvullende ondersteuning NT	alle	≥2 jaar	geen	0,5 –1 dag	vakspecifiek	vakspecifiek	volledig
RMT	alle	≥2 jaar	geen	<0,5 dag	algemeen	algemeen	deels

Talen aangeboden in voorschoolse educatie:

Regionale/Minderheidstalen	Cornish in Cornwall
Vreemde talen	Af en toe Frans, Duits, Italiaans, Spaans

Alle kinderen vanaf vier jaar die een beperkte beheersing van het Engels hebben, worden extra ondersteund door leerkrachten die daartoe de juiste training hebben gekregen. Soms worden ook vreemde talen op voorschools niveau aangeboden, maar daartoe ontvangen de medewerkers niet specifieke training. Op een klein maar toenemend aantal scholen wordt op informeel niveau Cornish aangeleerd.

3 Talen in het basisonderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij aanvang	Toetsen van taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt	voorafgaande aan regulier onderwijs	alle	landelijk gestandaardiseerd

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Aanvang taalonderwijs	Roostering	Voorwaarden aan groepsgrootte	Toetsen van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alle	samenhangend en uitgewerkt	afwezig	vanaf 1 jaar	buiten schooltijd	5–10	landelijk gestandaardiseerd	landelijke of regionale standaarden	deels
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	lokaal	halverwege	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	landelijke of schoolbepaalde standaarden	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursus voorafgaande aan aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	algemeen gekwalificeerde docenten	vakspecifiek	vakspecifiek	
RMT	algemeen gekwalificeerde docenten	geen	vakspecifiek	
VT	algemeen gekwalificeerde docenten	vakspecifiek	vakspecifiek	informele financiële steun

Talen aangeboden in het basisonderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Cornish
Vreemde Talen	Facultatief: Elke levende taal mag aangeboden worden. In de praktijk gaat het voornamelijk om Frans Spaans, Duits, met een beetje Chinees, Italiaans, Urdu, Chinees
Immigrantentalen	Bijvoorbeeld Urdu, Chinees, Turks

In 2000 werd, na een grootscheepse adviesronde, middels de *Nuffield Languages Inquiry*¹ een reeks maatregelen aanbevolen, waaronder het advies om vroeg te beginnen met het leren van een tweede taal. Dit vormde een belangrijk deel van het fundament onder de *National Languages Strategy for England*, die de Labour-regering in 2002 lanceerde. Er volgde een verstrekkend programma van het ontwikkelen van curricula, schoolondersteunende maatregelen en lerarenopleidingen. Dit leidde ertoe dat in 2010 92% van de basisscholen een vreemde taal aanbood. Ook al ging het daarbij meestal om het Frans, toch werd er met de aanbeveling op aangestuurd om bij het uitbouwen van taalvaardigheden een holistische aanpak te volgen; hierbij dient telkens expliciet verband te worden gezocht met de beheersing van het Engels en andere talen die de kinderen al kennen. Vreemde talen worden meestal aangeleerd door docenten die voorafgaand aan of gedurende de aanstelling een training in taalonderwijs hebben gevolgd. Vaak worden ze ondersteund door collega's uit het voortgezet onderwijs. Bij de meeste scholen begint het taalonderwijs in het eerste jaar van het basisonderwijs, op zevenjarige leeftijd, waarbij hieraan doorgaans 30–40 minuten per week wordt besteed².

Sinds de aantreding van de huidige regering is de National Languages Strategy niet meer in zwang. Toch is er nog sprake van een, zij het niet wettelijke, richtlijn die kan worden aangehouden: de Key Stage 2 Framework for Languages. De meeste scholen volgen deze in de praktijk dan ook na. Momenteel is er een adviesronde gaande met betrekking tot het nationale curriculum. Het adviescomité heeft aanbevolen dat, vanaf 2014, taalonderwijs op niet later dan negenjarige leeftijd een aanvang dient te nemen. De regering kondigde in juni 2012 haar voornemen aan om verplicht vreemdetaalonderwijs vanaf 7 jaar bij wet te regelen.

Er is sprake van een bloeiende 'aanvullende' vrijwillige sector waarin kinderen de taal van hun eigen gemeenschap kunnen leren. Hierbij worden leerlingen uit zowel het basisonderwijs als het voortgezet onderwijs bediend, maar ook nog jongere kinderen. In een onderzoek uit 2005³ is extra-curriculair aanbod voor na schooltijd en op zaterdag voor minstens 61 talen aangetroffen. In 2008–2010 liep er een innovatief programma – Our Languages – om deze voorziening te bevorderen en te versterken en ook om een dwarsverband te leggen met het reguliere onderwijs. Zodoende kan elke taal ergens op een basisschool worden aangeboden en worden ook enkele wereldtalen onderwezen. Gewoonlijk is dit het geval in gebieden met omvangrijke gemeenschappen van minderheden en/of als onderdeel van programma's op het gebied van 'taalproeverij' (language taster) of intercultureel bewustzijn.

De Ethnic Minority Achievement Grant (EMAG) heeft subsidies verschaft aan taalondersteuning voor nieuwkomers en tweetalige leerlingen. De ondersteuning wordt zowel binnen als naast het reguliere onderwijs geboden en de verworven vaardigheid wordt regelmatig getoetst. Sinds 2011 is de EMAG ingebed in de reguliere subsidiestructuur; er bestaat sindsdien enige onzekerheid over het toekomstig gebruik van deze subsidiemogelijkheid.

In Cornwall biedt ongeveer 30% van de basisscholen het Cornish aan, meestal als extra-curriculair vak op Key Stage 2. Er is in beperkte mate sprake van subsidiemogelijkheid om docenten te ondersteunen. Er is een samenhangend curriculum voor Cornish beschikbaar, waarbij de beoordeling is gekoppeld aan het CEFR.

¹ *Languages – the next generation: The final report and recommendations of the Nuffield Languages Inquiry*, Londen 2000.

² *Language learning at key stage 2, a longitudinal study*, DCSF Research report RR198, Department for Children, Schools and Families, 2010.

³ *Community Language Learning in England, Wales and Scotland*, CILT, 2005.

4 Talen in het voortgezet onderwijs

Geen aanbod van regionale/minderheidstalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij schoolaanvang	Toetsen taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt	voor regulier	voor ieder	landelijk gestandaardiseerd

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Roostering	Minimale groepsovang	Periodieke toetsing van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	afwezig	onder schooltijd	geen	landelijk gestandaardiseerd	gekoppeld aan CEFR	volledig
IT	alle	samenhangend en uitgewerkt	afwezig	deels onder schooltijd	geen	landelijk gestandaardiseerd	niet gespecificeerd	deels

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Vereiste vaardigheidsniveau	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	landelijke of schoolbepaalde standaarden	
VT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	landelijke of regionale standaarden	informele financiële steun
IT	ongekwalificeerd	geen	vakspecifiek	n.v.t.	

Talen aangeboden in het voortgezet onderwijs:

Vreemde Talen	één taal verplicht tot de leeftijd van 14 jaar. Elke levende taal, maar met een aanbeveling dat er passende erkenning is. De belangrijkste talen die aangeboden worden zijn Frans, Duits, Spaans, maar ook Italiaans, Urdu, Arabisch, Pools, Chinees, Russisch, Portugees, Turks en Japans
Immigrantentalen	Arabisch, Chinees, Urdu, Pools, Portugees, Turks, Bengaals en Punjabi

In Engeland baart de toestand van het vreemdetalonderwijs op voortgezet niveau al jarenlang zorgen. Tot 2004 waren talen verplicht tot 16 jaar, wat daarna werd verlaagd tot 14 jaar. Sindsdien zijn de aantallen deelnemers aan de staatsexamens spectaculair gezakt: in 2001 legde 78% van de leerlingen een centraal staatsexamen voor talen af; in 2011 was dat nog maar 43%. Frans en Duits hebben de sterkste afname doorstaan. Spaans en veel van de minder vaak onderwezen talen zijn daarentegen populairder geworden. In de leeftijdscategorie van 16-18 jaar zijn de aantallen leerlingen die talen volgen stabiel gebleven. Dit kleine succesje is hoofdzakelijk te wijten aan het onderhouden van taalonderwijs op particuliere scholen. Deze leiden samen ongeveer 7% van de scholieren in Engeland op, maar tekenen voor meer dan 40% van de deelname aan taalonderwijs op gevorderd niveau. Dit illustreert een van de belangrijkste zorgen voor de toekomst van taalleren in Engeland: de sociale ongelijkheid.

De huidige regering spoort scholen aan om prioriteit aan het taalonderwijs te geven, middels de 'Engelse bachelor', een overkoepelend certificaat voor leerlingen die goede cijfers hebben behaald op 5 hoofdvakken, inclusief een taal. De adviesraad van de regering voor wat betreft het nationale curriculum heeft de aanbeveling gedaan om taalonderwijs weer verplicht te stellen voor alle leerlingen tot 16 jaar.

Talen worden als schoolvak onderwezen. Er zijn wel losse en ook structurele pilotprojecten voor CLIL, waarbij een andere taal als instructietaal wordt ingezet.¹ Hiervoor bestaat een helder curriculum en de vaardigheden worden aan de hand van landelijke standaarden getoetst. Deze omschrijvingen van de 'vaardigheidsdoelen' voor het Nationale Curriculum zijn gebaseerd op de Languages Ladder (DCSF 2007), die is gekoppeld aan het CEFR.

Nationale examens bestaan voor 28 talen en veel middelbare scholen bieden deze talen aan leerlingen die hierin bekwaamheid hebben ontwikkeld – vaak buiten reguliere schooltijden. Dit initiatief is ontwikkeld als onderdeel van de *National Languages Strategy – Asset Languages* – met succes ontwikkelde examens in nieuwe talen zoals Cornish, Tamil en Yoruba, waarvoor eerder geen examen bestond.

In Cornwall biedt een klein maar toenemend aantal middelbare scholen het Cornish aan, meestal als extra-curriculair vak. Bij de scholen bestaat geen bepaald curriculum. In stedelijke gebieden, zoals Londen, wordt in beperkte mate Welsh en Iers geboden.

Het standaardcurriculum voor Engels wordt meestal gebruikt voor Engels als tweede taal (EAL).² De beheersing van het Engels wordt getoetst bij de aanvang van het voortgezet onderwijs en met behulp van leeftijdsgerelateerde instrumenten worden de vaardigheden regelmatig getoetst. Verder wordt de EMAG ingezet voor taalondersteuning op het voortgezet onderwijs (zie hierboven bij het basisonderwijs).

¹ Towards an integrated curriculum – CLIL National Statement and Guidelines 2009.

² Bron: www.naldic.org.uk/eal-teaching-and-learning/faqs.

5 Talen in beroepsonderwijs en hoger onderwijs voor volwassenen

Talen in het beroepsonderwijs (in drie instellingen)

Geen aanbod van regionale/minderheidstalen

		Aanbod taalprogramma's	Curriculum	Te bereiken niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
VT	Instelling A	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	landelijk	deels
	Instelling B	geen specificaties	samenhangend en uitgewerkt	landelijk	deels
	Instelling C	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	landelijk	deels
IT	Instelling A	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
	Instelling B	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
	Instelling C	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	n.v.t.	deels

Hoger onderwijs voor volwassenen (in drie universiteiten)

	Instructietaal/-talen	Talen op de website	Doelgroepen voor ondersteuning in de nationale taal	Te behalen niveau van vreemde instructietaal	Werving niet-nationale studenten	Mobiliteit voor talenstudenten	Mobiliteit voor niet-talenstudenten
Universiteit A	alleen nationale taal	alleen nationale taal	alle	landelijk of instellingsbepaald	internationaal en met immigratieachtergrond	facultatief	facultatief
Universiteit B	alleen nationale taal	alleen nationale taal	alle	landelijk of instellingsbepaald	alleen internationaal	verplicht	facultatief
Universiteit C	alleen nationale taal	alleen nationale taal	alle	landelijk of instellingsbepaald	internationaal en met immigratieachtergrond	verplicht	facultatief

De drie instellingen voor beroepsonderwijs die in het kader van LRE zijn onderzocht bieden alle taalondersteuning. Toch bestaat er naast de beroepsopleidingen in de rest van Engeland slechts een gering aanbod voor ondersteuning in talen. Volgens een schatting in een onderzoek uit 2006 leert minder dan 1% van alle studenten op beroepsopleidingen een taal. Zij die dit wel deden leerden hoofdzakelijk Spaans, in het kader van opleidingen op het gebied van toerisme of commercie. Een vervolgonderzoek uit 2011 stelde vast dat het aanbod nog verder weggezakt is en dat slechts magere pogingen ondernomen werden om een koppeling te bewerkstelligen tussen talen en het beroepsmatige leven.¹

Op Engelse universiteiten bestaat een heel scala aan talenopleidingen en bijvakken. Op de oudere universiteiten hebben de klassieke taal- en literatuurstudies vanouds een sterke positie. Over de afgelopen decennia is bij de talenstudies echter een terugloop waarneembaar. Sinds 2005 gelden talen in het Engels hoger onderwijs als 'strategisch belangrijke en kwetsbare vakken'. Dit betekent dat ze in aanmerking komen voor aanvullende financiering om zo in te spelen op een toenemend landelijk capaciteitsprobleem. Er is een tekort aan opleidingen voor de vier meest bezochte gemeenschapstalen (de term die in het Verenigd Koninkrijk in zwang is voor wat LRE 'immigrantentalen' noemt): Urdu, Kantonees, Punjabi en Bengaals. Barrières om over te gaan tot professionele opleiding in gemeenschapstalen voor wat betreft onderwijs, vertaling en tolken, zijn als aandachtspunten aangewezen.² Binnen deze sector bestaat verder zorg over de concentratie van talen op de oudere universiteiten, het smalle profiel van taalstudenten op bachelorniveau en het geringe voorkomen van opleidingen die talen combineren met wetenschappelijke of technische vakken.

¹ *Vocationally related language learning in further education*, CILT, 2006.

² *Community Languages in Higher Education*, McPake en Sachdev, Routes into Languages, 2008.

6 Talen in audiovisuele media en geschreven pers (in twee steden)

TV-producties in andere dan de nationale taal	Bioscoopfilms in andere dan de nationale taal	Programma's in RMT buiten eigen regio	Beschikbaarheid gebarentaal op TV
ondertiteling	ondertiteling	soms	regelmatig

Het gebruik van andere talen dan het Engels is niet wijdverspreid bij de belangrijkste audiovisuele media (zoals radio en antenne televisie), al bestaan er enkele redelijk populaire detectiveseries die worden ondertiteld. In de nieuwere media – kabel- en schoteltelevisie en televisie via internet – zijn de Europese televisiezenders en zenders in minderheidstalen alom beschikbaar. In de Engelse steden zijn ook veel radioprogramma's in gemeenschapstalen beschikbaar. Kranten zijn er in vele andere talen, vooral in de grote steden. Films in een vreemde taal worden in het Verenigd Koninkrijk altijd in de oorspronkelijke taal getoond en Engels ondertiteld, zowel in de bioscoop als op televisie. Bij belangrijke mediagebeurtenissen wordt in alle steden regelmatig gebarentaal aangeboden; omroepen zijn bij wet verplicht om dove en slechthorende kijkers te faciliteren.

7 Talen in de publieke sector en in de openbare ruimte

Geinstitutionaliseerde taalstrategieën op stadsniveau (in twee steden)

Aantal beoefende talen	Aanwezigheid op website	Externe of interne vertalers of tolken	Vaardigheid in andere talen dan de nationale taal in functieomschrijving van werknemers	Werving van talensprekers tot ondersteuning van maatschappelijke doelen	Taalcursussen voor personeel	Bijhouden van taalvaardigheden van personeel
>4	Londen Sheffield	Londen Sheffield	Londen	Londen Sheffield		Londen
3-4						
1-2						

Communicatiemogelijkheden

Top 5	MONDELINGE Communicatiemogelijkheden	SCHRIFTELIJKE Communicatiemogelijkheden
	Politieke debatten en besluitvorming op gemeenteraadsniveau Onderwijsdiensten Alarmdiensten Gezondheidsdiensten Sociale diensten	Politieke debatten en besluitvorming op gemeenteraadsniveau Onderwijsdiensten Gezondheidsdiensten Sociale diensten Juridische diensten

In de onderzochte steden maken politie, gezondheidsdiensten, rechtbanken en het plaatselijk bestuur allemaal intensief gebruik van vertaal- en tolkdiensten. Zowel digitale als gedrukte informatie wordt in vele talen beschikbaar gesteld. Het talenaanbod hangt samen met de talen van de gemeenschappen die worden bediend.

8 Talen in het bedrijfsleven (21 bedrijven)

	Algemene taalstrategieën							
	Aanwezigheid algemene taalstrategieën	Nadruk op taalvaardigheden bij werving	Internationale mobiliteitsvoorziening	Gebruik van externe vertalers/tolken	Overzicht taalvaardigheden onderpersoneel	Gebruik netwerken voor taaltraining	Gebruik van EU-programma's/-subsidies	Bewustzijn EU-programma's/-subsidies
Wijdverspreid gebruik	8	8	9	7	0	4	0	0

		Interne taalstrategieën						Externe taalstrategieën			
		Samenwerking met onderwijssector voor talen	Belonings-/promotiebeleid gebaseerd op taalvaardigheden	Aanbod taaltraining	Gebruik van CEFR	Talen gebruikt voor werkplaatsdocumenten/intranet	Talen gebruikt voor software, webprogrammatuur	Talen gebruikt voor jaarverslagen/bedrijfsrapporten	Talen gebruikt voor marketingmateriaal	Talen gebruikt voor uitdragen bedrijfsnaam/-identiteit	Talen gebruikt voor website
NT	Wijdverspreid gebruik	3	2	10	0	21	21	21	21	19	21
Anders	Wijdverspreid gebruik	4	3	8	0	8	7	8	9	12	12

Onder de competenties die werkgevers in het Verenigd Koninkrijk vereisen speelt taalbeheersing een bescheiden rol.¹ Enerzijds kan dit erop duiden dat veel eentalige werkgevers een nogal oppervlakkige blik hebben op de waarde van talen voor hun commerciële belangen, anderzijds kan de reden zijn dat degenen die het belang van taalvaardigheden wel inzien reeds intern over de gewenste competenties beschikken, door middel van een ruime aanwezigheid van uit het buitenland afkomstige, meertalige werknemers. Toch vestigen werknemersorganisaties als de CBI geregeld de aandacht op het belang van taalvaardigheid om in de wereldeconomie te kunnen concurreren. Een recent onderzoek heeft aangetoond dat slechts een kwart van de Britse bedrijven in het geheel geen belang heeft bij taalbeheersing.² Recent onderzoek naar de aanpak van export onder midden- en kleinbedrijven heeft aangetoond dat in die sector taal- en de bijbehorende cultuurbarrières worden beschouwd als de grootste struikelblokken bij de overzeese handel.³

¹ Leitch Review of Skills, 'Prosperity for all in the global economy: world class skills' 2006.

² Building for Growth: business priorities for education and skills, CBI Education and Skills survey 2011.

³ The eXport factor, British SME's approach to doing business overseas, Barclays and Kingston University Small Business Research Centre, 2011

Belangrijkste bevindingen:

Het gebrek in Engeland aan 'nationale competentie' in talen is in de afgelopen jaren een veelbesproken kwestie geworden, vooral ten gevolge van de *Nuffield Languages Inquiry* uit 2000. Op bestuurlijk niveau en in het maatschappelijk debat worden talen als belangrijk aangemerkt, maar in de praktijk zijn er veel tekortkomingen te constateren, ook wat aanbod betreft. Ongetwijfeld vormt dit een afspiegeling van een situatie waarin het Engels als lingua franca een toenemend belang kent, en het hardnekkige denkbeeld heerst dat 'Engels wel afdoende is' en andere talen 'van belang maar niet essentieel' zijn.¹ Desondanks is er sprake van aanzienlijke vooruitgang en innovatie op het gebied van de vroege verwerving van andere talen, van het ondersteunen van gemeenschapstalen en van het bevorderen van taalbeheersing onder jongeren. Deels als gevolg hiervan blijven talen onderdeel van de politieke agenda – de zaak is nog niet rond.

Veelbelovende initiatieven en pilotprojecten

Engeland speelt een zeer actieve rol bij het leveren van bewijs voor het belang van talen en het ontwikkelen van coherente methodes voor taalonderwijs.

De *National Languages Strategy* (2002–2011) heeft enkele belangrijke initiatieven ten gevolge gehad, met name het opzetten van een kader voor taalonderwijs 7–11 (het *Key Stage 2 Framework for Languages*) en een nieuw kader voor toetsing (de *Language Ladder/Asset Languages*), gebaseerd op het CEFR. De NLS heeft ook het leggen van dwarsverbanden tussen het reguliere en het aanvullende onderwijs gestimuleerd, zoals met het initiatief *Our Languages*.

Routes into Languages, een project onder leiding van de universiteit van Southampton, richt zich met boodschappen over het belang van taalonderwijs op scholieren uit het voortgezet onderwijs. Er is rechtstreeks contact met de universiteit, ook middels studentambassadeurs. Zo zijn universiteiten in contact getreden met scholen en zijn er enkele zeer succesvolle samenwerkingsverbanden ontstaan.

Een rapport uit 2011, *Labour Market Intelligence on Languages and Intercultural Skills in Higher Education* (CLT), heeft aangetoond dat er zowel in de publieke als de particuliere sector behoefte is aan een groot aantal talen in combinatie met andere professionele capaciteiten.

In 2011 is er een nieuwe campagne opgestart om taalleren te ondersteunen: *Speak to the Future*. Er is een uitgebreid ondersteunend netwerk opgebouwd rondom vijf hoofdthema's om zo aandacht te vestigen op het belang van taalbeheersing en om veranderingen qua beleid en houding te bewerkstelligen.

¹ King et al. *Languages in Europe, Towards 2020 – Analysis and Proposals from the LETPP Consultation and review*. London 2011.

19 VERENIGD KONINKRIJK

19.2 Wales

Hywel Jones

Plaatselijke omstandigheden

Wales heeft een bevolkingsgrootte van drie miljoen inwoners. In 2001 kon volgens de volkstelling van dat jaar 20,8% van de bevolking Welsh spreken (582.000 mensen).

Wales werd in 1262 veroverd door Engeland. De Act of Union uit 1563 weerde iedereen die het Welsh gebruikte uit het openbaar bestuur. De meerderheid van de bevolking in Wales volhardde tot in de late 19e eeuw in het spreken van Welsh. De aantallen Welshtaligen en het percentage van de bevolking dat Welsh sprak nam in die periode af, en ook slonk het gebied waar de taal in gebruik was. Oorzaken waren de massale immigratie vanuit, voornamelijk, Engeland en Ierland als gevolg van de industriële revolutie, alsook het nagenoeg uitsluiten van Welsh bij de invoering van het verplicht onderwijs. In 2001 woonden er 75.000 Welshtaligen in de drie steden die in dit onderzoek zijn meegenomen, waarmee 12% van deze gemeenschap wordt gedekt.

Aan het begin van de 20^e eeuw was Cardiff de grootste haven voor kolenexport ter wereld. Zeelui uit alle delen van de wereld vestigden zich in gemeenschappen in Cardiff, maar ook in Newport en Swansea. In het recentere verleden zijn de immigranten afkomstig uit het Indiase subcontinent en, sinds de uitbreiding van de EU, uit Oost-Europa. In 2001 was 25% van de bevolking buiten Wales geboren (20% in Engeland).

De Nationale Vergadering van Wales is in 1999 opgericht. Haar wetgevende macht was oorspronkelijk slechts beperkt tot bepaalde sectoren, waaronder onderwijs. In navolging van de Government of Wales Act van 2006 en een referendum in maart 2011, bezit de Vergadering tegenwoordig primaire wetgevende macht inzake vele binnenlandse beleidsgebieden.

1 Talen in officiële documenten en databestanden

Engels, Welsh en vreemde talen worden behandeld in wetgeving betreffende taal en/of in taalbeleidsdocumenten. Het leren en onderwijzen van Welsh in het buitenland wordt voor kinderen en/of volwassenen die Wales als land van herkomst hebben, niet gefinancierd. Het Verenigd Koninkrijk heeft het *Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen* ondertekend en geratificeerd. Voor het Welsh in Wales bestaat op regionaal niveau officieel onderwijsaanbod, ondersteund door het Handvest.

In Wales vindt officiële landelijke dataverzameling op het gebied van taaldiversiteit plaats middels periodiek bijgewerkte volkstellingen en taalonderzoeken. Daarbij wordt aandacht besteed aan de nationale taal, R/M-talen en immigrantentalen, aan de hand van een vraag naar de thuistaal, naar de hoofdtal en een vraag naar (het niveau van) taalbeheersing inzake spreken/verstaan/lezen/schrijven.

Het eerste moderne wetsdocument waarin de status van het Welsh wordt behandeld, is de Welsh Courts Act uit 1942, waarmee het gebruik van Welsh in rechtbanken beperkt werd toegestaan. De Welsh Language Act van 1967 borgde het bredere gebruik van Welsh voor de rechtbank en regelde ook het gebruik ervan in het openbaar bestuur. Met de Welsh Language Act van 1993 werd het beginsel vastgelegd dat Engels en Welsh op basis van gelijkheid dienen te worden behandeld in het openbaar bestuur alsook in de toepassing van het recht in Wales. De wet voorzag ook in de Welsh Language Board, die de rol kreeg om het gebruik van het Welsh te bevorderen en te faciliteren. De Board kreeg tevens de wettelijk taak om de implementatie van taalprogramma's bij openbare instituties in Wales te toetsen en te monitoren. Deze Welshe taalprogramma's dienden de maatregelen in te vullen die openbare instellingen voorstelden teneinde aan het wettelijk principe van gelijke taalbehandeling te voldoen.

De Welsh Language (Wales) Measure van 2011 bevat een verklaring die stelt dat 'het Welsh de officiële status heeft in Wales'. De maatregel voorziet in de instelling van de Welsh Language Commissioner en schaft tegelijk de Welsh Language Board af (zie hieronder).

De Britse Gebarentaal is erkend als aparte taal, maar er bestaat hieromtrent geen direct toepasbare regelgeving. Dat geldt ook voor vreemde talen en immigrantentalen, met uitzondering van wetgeving in het kader van onderwijs. Ander talen dan het Welsh worden, waar ze worden vermeld in regelgeving die niet betrekking heeft op het onderwijs, hoofdzakelijk genoemd in het kader van tolk- en vertaaldiensten.

**Aanvullende ondersteuning NT=Aanvullende ondersteuning voor Nationale Taal
VT=Vreemde Talen
RMT=Regionale/Minderheidstalen
IT=Immigrantentalen**

2 Talen in voorschools onderwijs

Geen aanbod van vreemde talen en immigrantentalen

	Doelgroepen	Duur	Voorwaarden aan groepsgrootte	Dagen per week	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Aanwezigheid overheidsfinanciering
Aanvullende ondersteuning NT	alle	≥2 jaar	geen	0.5–1 dag	vakspecifiek	vakspecifiek	volledig
RMT	alle	≥2 jaar	geen	>1dag	vakspecifiek	vakspecifiek	volledig

Talen aangeboden in voorschoolse educatie:

Regionale/Minderheidstalen	Welsh

De overheid voorziet niet structureel en algemeen in voorschools onderwijs; het aanbod ontstaat grotendeels op vrijwillige basis. In 1971 werd een organisatie opgericht die tegenwoordig Mudiad Meithren heet; deze had als doelstelling het stichten van Welshtalige kinderopvangcentra. Tegenwoordig heeft de organisatie 550 peuterspeelzalen, die ca. 17% van de tweejarige kinderen in Wales opvangen. Meer dan twee derde van de kinderen op de centra is afkomstig uit gezinnen waar het Welsh niet de eerste taal is. De kinderopvang brengt deze kinderen voor het eerst in aanraking met het Welsh.

3 Talen in het basisonderwijs

Geen aanbod van vreemde talen en immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij aanvang	Toetsen van taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	algemeen	vooraangaande aan regulier onderwijs	alle	schoolbepaald

Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Aanvang taalonderwijs	Roostering	Voorwaarden aan groepsgrootte	Toetsen van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alle	algemeen	wijdverspreid	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	landelijke of regionale standaarden	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursus voorafgaande aan aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	algemeen gekwalificeerde docenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.
RMT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.

Talen aangeboden in het basisonderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Welsh
----------------------------	-------

Meer dan 20% van de leerlingen in het basisonderwijs ontvangt onderwijs met Welsh als instructietaal; dit percentage heeft in de loop der jaren een gestage groei doorgemaakt. Welshtalig onderwijs is overal in Wales beschikbaar. Alle andere leerlingen krijgen onderwijs in Welsh als tweede taal. Onderwijs waarbij de instructie plaatsvindt in een gemeenschapstaal (de term die in het Verenigd Koninkrijk de voorkeur krijgt boven, wat LRE noemt, immigrantentaal) of een vreemde taal, wordt niet aangeboden. Vreemde talen worden op sommige scholen onderwezen, wat in mindere mate ook geldt voor immigrantentalen. Er wordt ook voorzien in taalondersteuning bij het Engels voor leerlingen van etnische minderheden.

4 Talen in het voortgezet onderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij schoolaanvang	Toetsen taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt	voor regulier	voor ieder	landelijk niveau

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Roostering	Minimale groepsvang	Periodieke toetsing van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alle	samenhangend en uitgewerkt	wijdverspreid	onder schooltijd	geen	landelijk niveau	niet gespecificeerd	volledig
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	afwezig	onder schooltijd	geen	landelijk niveau	niet gespecificeerd	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Vereiste vaardigheidsniveau	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	niet gespecificeerd	n.v.t.
RMT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.	n.v.t.
VT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	niet gespecificeerd	deel van de opleiding

Talen aangeboden in het voortgezet onderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Welsh
Vreemde Talen	Één van de volgende talen is verplicht: Frans, Duits, Spaans

In toenemende mate wordt het Welsh ook als instructietaal gebruikt in het voortgezet onderwijs. In 2010/2011 ontving 16,7% van de leerlingen onderwijs in het Welsh als eerste taal (bijna uitsluitend in scholen waar het Welsh de hoofdtaal is). Alle andere leerlingen leren het Welsh als tweede taal, al is het beheersingsniveau laag te noemen. Gedurende de eerste drie jaar op de middelbare school leren alle leerlingen tenminste één vreemde taal. Het percentage dat doorstroomt en op 15-jarige leeftijd examen doet in een moderne vreemde taal, neemt al jaren af: in 2010 werd 28% ingeschreven voor een eindexamen in een vreemde taal, terwijl dat in 1997 nog op 50% lag. Gemeenschapstalen worden in slechts een handjevol scholen en bovendien slechts sporadisch onderwezen. Het aanbod is afhankelijk van het aantal leerlingen, dat op zijn beurt weer afhangt van immigratietrends. Net als op het basisonderwijs wordt er voorzien in taalondersteuning bij Engels voor leerlingen van etnische minderheden.

5 Talen in beroepsonderwijs en hoger onderwijs voor volwassenen**Talen in het beroepsonderwijs (bij drie instellingen)**

		Aanbod taalprogramma's	Curriculum	Te bereiken niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	Instelling A	breed aanbod	samenvhangend en uitgewerkt	n.v.t.	deels
	Instelling B	breed aanbod	samenvhangend en uitgewerkt	n.v.t.	deels
	Instelling C	breed aanbod	samenvhangend en uitgewerkt	n.v.t.	deels
VT	Instelling A	breed aanbod	samenvhangend en uitgewerkt	gekoppeld aan CEFR	deels
	Instelling B	breed aanbod	samenvhangend en uitgewerkt	gekoppeld aan CEFR	deels
	Instelling C	breed aanbod	samenvhangend en uitgewerkt	gekoppeld aan CEFR	deels
IT	Instelling A	geen specificatie	geen richtlijnen	n.v.t.	geen
	Instelling B	geen specificatie	geen richtlijnen	n.v.t.	geen
	Instelling C	beperkt aanbod	algemeen	n.v.t.	volledig

Hoger onderwijs (bij drie universiteiten)

	Instructietaal/-talen	Talen op de website	Doelgroepen voor ondersteuning in de nationale taal	Te behalen niveau van vreemde instructietaal	Werving niet-nationale studenten	Mobiliteit voor talenstudenten	Mobiliteit voor niet-talenstudenten
Universiteit A	nationale, vreemde en R/M-talen	nationale, vreemde en R/M-talen	alle	landelijk of instellingsbepaald	alleen internationaal	verplicht	facultatief
Universiteit B	nationale, vreemde en R/M-talen	nationale, vreemde en R/M-talen	beperkt	landelijk of instellingsbepaald	alleen internationaal	verplicht	facultatief
Universiteit C	nationale, vreemde en R/M-talen	nationale, vreemde en R/M-talen	beperkt	landelijk of instellingsbepaald	alleen internationaal	geen aanbod	facultatief

Verreweg de meeste gemeenschappen van immigranten zijn te vinden in de drie steden die in dit onderzoek zijn beschouwd. Desalniettemin is er slechts beperkt sprake van zowel vraag naar als aanbod van gemeenschapstalen. In deze groepen wordt ook het Welsh in veel beperktere mate als instructietaal gebruikt. In het hoger onderwijs wordt het aanbod van Welshtalig onderwijs, zij het nog steeds beperkt, vooral aangetroffen bij universiteiten die in dit onderzoek niet zijn meegenomen, namelijk in Bangor en Aberystwyth en daarnaast bij de University of Wales Trinity St. David te Carmarthen.

In 2009/2010 vormden buitenlandse studenten uit EU-landen 5% van alle inschrijvingen in het Welsh hoger onderwijs; buitenlandse studenten van landen buiten de EU leverden nog eens 13% van het totaal. Voor deze studenten wordt volop taalhelp bij Engels aangeboden.

6 Talen in audiovisuele media en geschreven pers

TV-producties in andere dan de nationale taal	Bioscoopfilms in andere dan de nationale taal	Programma's in RMT buiten eigen regio	Beschikbaarheid gebarentaal op TV
ondertiteling	ondertiteling	altijd	soms

Het gebruik van het Welsh in audiovisuele media blijft beperkt tot de volledig Welshtalige TV-omroep S4C (opgericht in 1982) en grotendeels tot het landelijke Welshtalige radiostation BBC Radio Cymru (opgericht in 1977).

Andere talen zijn nagenoeg niet vertegenwoordigd in het aanbod van de breed toegankelijke audiovisuele media, met de sporadische uitzondering van ondertitelde films op televisie.

7 Talen in de publieke sector en in de openbare ruimte

Geïstitutionaliseerde taalstrategieën op stadsniveau

Aantal beoefende talen	Aanwezigheid op website	Externe of interne vertalers of tolken	Vaardigheid in andere talen dan de nationale taal in functieomschrijving van werknemers	Werving van talensprekers tot ondersteuning van maatschappelijke doelen	Taalcursussen voor personeel	Bijhouden van taalvaardigheden van personeel
>4		Cardiff Swansea Newport				
3-4						
1-2	Cardiff Swansea		Cardiff Swansea Newport	Cardiff Swansea Newport	Cardiff Swansea Newport	Cardiff Swansea Newport

Communicatiemogelijkheden

Top 5	MONDELINGE Communicatiemogelijkheden	SCHRIFTELIJKE Communicatiemogelijkheden
	Sociale diensten Juridische zaken Immigratie- en integratiediensten Toeristische diensten Gezondheidsdiensten	Sociale diensten Toeristische diensten Onderwijsdiensten Gezondheidsdiensten Juridische zaken

Het Welsh speelt een rol in zowel het lokaal als het landsbestuur en de bijbehorende instanties, zoals ook vereist is volgens de Welsh Language Act van 1993. Deze regelt de beschikbaarheid van een aantal publieke diensten in het Welsh en ook het brede gebruik van het Welsh op borden en formulieren. Maar aangezien het onderzoek is verricht in drie steden die in verhouding tot de gebieden in het noorden en westen van Wales een laag aantal Welshtaligen kennen, is ook het aanbod van Welshtalige publieke diensten geringer dan in die andere gebieden. Daarentegen is het aanbod van tolkdiensten in deze steden waarschijnlijk groter dan in de rest van Wales, omdat hier grotere aantallen immigranten gevestigd zijn.

8 Talen in het bedrijfsleven (20 bedrijven)

	Algemene taalstrategieën							
	Aanwezigheid algemene taalstrategieën	Nadruk op taalvaardigheden bij werving	Internationale mobiliteitsvoorziening	Gebruik van externe vertalers/tolken	Overzicht taalvaardigheden onderpersoneel	Gebruik netwerken voor taaltraining	Gebruik van EU-programma's/-subsidies	Bewustzijn EU-programma's/-subsidies
Wijdverspreid gebruik	1	2	2	3	1	0	0	0

		Interne taalstrategieën						Externe taalstrategieën			
		Samenwerking met onderwijssector voor talen	Belonings-/promotiebeleid gebaseerd op taalvaardigheden	Aanbod taaltraining	Gebruik van CEFR	Talen gebruikt voor werkplaatsdocumenten/intranet	Talen gebruikt voor software, webprogrammatuur	Talen gebruikt voor jaarverslagen/bedrijfsrapporten	Talen gebruikt voor marketingmateriaal	Talen gebruikt voor uitdragen bedrijfsnaam/-identiteit	Talen gebruikt voor website
NT	Wijdverspreid gebruik	0	1	1	0	20	20	20	20	20	20
ZE	Wijdverspreid gebruik	0	0	0	0	1	0	0	2	3	2
Anders	Wijdverspreid gebruik	0	0	0	0	0	0	0	1	1	3

In de bedrijfssector zijn buiten het Engels weinig andere talen in intern gebruik; wel wordt in beperkte mate Welsh aangewend op affiches en in advertenties.

Belangrijkste bevindingen:

Er wordt aanhoudend aandacht en moeite besteed aan de gelijke behandeling van Welsh en Engels in Wales. Op het gebied van onderwijs is aanzienlijke vooruitgang geboekt, maar in andere sectoren valt nog veel werk te verrichten. Vreemde talen en immigrantentalen zijn slechts mondjesmaat aanwezig, zelfs in het onderwijs.

Veelbelovende initiatieven en pilotprojecten

Het Coleg Cymraeg Cenedlaethol (National Welsh Language College) is opgericht in 2011. Het betreft geen instantie met een eigen vestiging en het college reikt geen diploma's uit. Het college werkt met en via universiteiten aan betere mogelijkheden voor studenten om hun onderwijs in het Welsh te ontvangen.

De Welsh Language (Wales) Measure van 2011 regelt de instelling van een Welsh Language Commissioner per 1 april 2012. De Commissioner heeft als taak het bevorderen en faciliteren van het gebruik van het Welsh. Verder dient hij er zorg voor te dragen dat het Welsh nergens achterblijft bij het Engels en stelt hij onderzoek in naar gevallen waar het gebruik van Welsh inperkingen kent en onderzoekt hij ook zaken die daar verband mee houden. De Commissioner houdt te allen tijde oog voor 'het principe dat desgewenst elke inwoner van Wales middels het gebruik van het Welsh zijn leven kan leiden.' De Welshe ministers (in de Nationale Vergadering van Wales) zijn verplicht een strategie vast te stellen waarmee het bevorderen en faciliteren van het gebruik van het Welsh wordt ingevuld. Zij kunnen standaarden formuleren waaraan publieke instanties moeten voldoen. Deze standaarden zullen het huidige systeem van taalprogramma's voor het Welsh vervangen. De Commissioner houdt toezicht op de implementatie van de standaarden.

De Welshe regering heeft haar nieuwe taalstrategie voor het Welsh op 1 maart 2012 uitgevaardigd.

Verwijzingen

Welshe regering (2010) *Welsh-medium education strategy: information. Information document No: 083/2010*, Cardiff, Welshe regering. <http://wales.gov.uk/docs/dcells/publications/100420welshmediumstrategyen.pdf>

Welshe regering (2010) *Making languages count: Modern foreign languages in secondary schools and Learning Pathways 14–19 Information document No: 088/2010*, Cardiff, Welshe regering. <http://wales.gov.uk/topics/educationandskills/publications/guidance/makinglanguagescount/?lang=en>

Welsh Language Act 1993 http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1993/38/pdfs/ukpga_19930038_en.pdf

Welsh Language (Wales) Measure 2011 http://www.legislation.gov.uk/mwa/2011/1/pdfs/mwa_20110001_en.pdf

Welshe regering (2012) *A living language: a language for living*, Cardiff, Welshe regering. <http://wales.gov.uk/docs/dcells/publications/122902wls201217en.pdf>

19 VERENIGD KONINKRIJK

19.3 Schotland

Teresa Tinsley en Philip Harding-Esch

Plaatselijke Omstandigheden

Schotland heeft een bevolking van 5,22 miljoen inwoners, waarvan 92.000 (iets minder dan 2%) beschikt over enige kennis van het Gaelic.¹ Sinds 2002 kent Schotland een immigratieoverschot²: in de volkstelling van 2001 werd de aanwezigheid van een gekleurde etnische minderheid van 2% vastgesteld, waarvan het merendeel van Pakistaanse afkomst is. In 2009 bleek echter uit een landelijk leerlingenonderzoek³ dat al 4,3% van de schoolkinderen thuis meestal een andere taal dan het Engels gebruikt. Hierbij werd geconstateerd dat er 138 talen in gebruik zijn. Het Pools voerde de lijst aan met 0,8% van de leerlingen, gevolgd door Punjabi, Urdu, Arabisch, Kantonees, Frans en Gaelic. Van 620 leerlingen werd geconstateerd dat ze thuis meestal Gaelic spreken, iets minder dan één op de 1000. Bij een veel groter aantal kinderen wordt het Gaelic als instructietaal in het onderwijs gebruikt, of wordt het vak Gaelic in het Gaelic gegeven: 4.064 leerlingen in 2011, wat neerkomt op één op 180 leerlingen.⁴

Schotland bevindt zich in het tweede jaar van de invoering van een nieuw Curriculum for Excellence. Hierbij wordt het leerproces holistisch benaderd, liever dan als een reeks losse vakken. De zorg is uitgesproken dat dit kan leiden tot een verslechtering van de situatie voor de talen, omdat zowel het basis- als het voortgezet onderwijs prioriteit geeft aan cijfermatig inzicht, geletterdheid en gezondheid & welzijn. Het gevolg was dat de Schotse Onderwijsinspectie zich in sterke termen heeft uitgesproken over de noodzaak om talen in het curriculum op te nemen.⁵

Meestal worden op de Schotse scholen geen immigrantentalen aangeboden. Er wordt immers vooral ingezet op het aanleren van Engels aan de kinderen van immigranten.

1 Talen in officiële documenten en databestanden

Engels, vreemde talen, R/M-talen en immigrantentalen worden in Schotland behandeld in wetgeving betreffende taal en/of in taalbeleidsdocumenten. Het leren en onderwijzen van Engels in het buitenland wordt voor kinderen en/of volwassenen die het Verenigd Koninkrijk als land van herkomst hebben (mede) gefinancierd in België, Belize, Brunei, Canada, Cyprus, op de Falkland-eilanden, in Duitsland, Gibraltar, Italië en Nederland. Het Verenigd Koninkrijk heeft het *Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen* ondertekend en geratificeerd. In Schotland worden de volgende R/M-talen onder het Handvest erkend: Schots en Schots-Gaelisch. Voor Schots-Gaelisch bestaat op regionaal niveau officieel onderwijsaanbod, ondersteund door het Handvest.

In Schotland vindt officiële landelijke dataverzameling op het gebied van taaldiversiteit plaats middels periodiek bijgewerkte volkstellingen. Daarbij wordt aandacht besteed aan de nationale taal, R/M-talen en immigrantentalen, aan de hand van een vraag naar de thuistaal, naar de hoofdtal en een vraag naar (het niveau van) taalbeheersing inzake spreken/verstaan/lezen/schrijven van Engels, Schots en Schots-Gaelisch.

In de Wet op het Gaelic (Schotland) van 2005 is de instelling van een Nationaal Plan voor het Gaelic opgenomen. Ook moet de Schotse regering de status van de taal vergroten en ijveren voor de verwerving en het gebruik ervan. De regering heeft kortgeleden een Nationaal Plan voor de Gaelische Taal voor de jaren 2012–2017 opgesteld¹, waarin ook het ontwikkelen van een curriculum in het Gaelic is opgenomen. De relatief prominente plaats die aan het Gaelic is toegekend heeft geleid tot vragen over de positie van het Schots, een taal die ook is erkend onder het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen, naast het Ulster-Schots. Het Rapport van de Ministeriële Werkgroep voor de Schotse Taal (november 2010)² heeft de Schotse regering opgeroepen om een Taalbeleid voor het Schots te ontwikkelen en Schotland internationaal als drietalig land te profileren.

In 2009³ zijn beleid en praktijk omtrent Engels als additionele taal (EAL) en taalondersteuning bij nieuwkomers tegen het licht gehouden. Het rapport dat hieruit voortvloeide, bevatte de aanbeveling om sommige goede praktijkvoorbeelden bij

¹Scotland's Census 2001: Gaelic Report 2005, General Register Office for Scotland.

²Scotland's Population 2010, The Registrar General's Annual Review of Demographic Trends, August 2011.

³Pupils in Scotland 2009, Scottish Government Publications.

⁴Scottish Government, Pupil Census, Supplementary Data 2011.

⁵TESS 4/6/2010.

¹www.scottish.parliament.uk/parliamentarybusiness/CurrentCommittees/45383.aspx

²Report of the Ministerial Working Group on the Scots Language, november 2010.

³Count Us In-rapport, 2009 www.ltsotland.org.uk/Images/cuimnnus_tcm4-618947.pdf

plaatselijke overheden over te nemen en in breder verband toe te passen. Voorbeelden hiervan zijn: een positieve houding ten opzichte van nieuwkomers en bestaande en nieuwe beoordelingsmethodes; recent aangekomen kinderen en jongeren in staat stellen om hun eerste taal bij het onderwijs te gebruiken; gerichte docenttraining om de staf zo de instrumenten te bieden om recent aangekomen kinderen en jongeren beter bij te staan.

Officiële methodes voor dataverzameling omtrent taaldiversiteit in het hele Verenigd Koninkrijk bestaan in de vorm van periodiek bijgewerkte gemeentelijke bevolkingsregisters, volkstellingen en onderzoeksgegevens.

**Aanvullende ondersteuning NT=Aanvullende ondersteuning voor Nationale Taal
VT=Vreemde Talen
RMT=Regionale/Minderheidstalen
IT=Immigrantentalen**

2 Talen in voorschools onderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

	Doelgroepen	Duur	Voorwaarden aan groepsgrootte	Dagen per week	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Aanwezigheid overheidsfinanciering
Aanvullende ondersteuning NT	alle	1 jaar	geen	<0,5 dag	vakspecifiek	vakspecifiek	volledig
RMT	geen ondersteuning	<1 jaar	geen	>1dag	geen	geen	volledig
VT	geen ondersteuning	1 jaar	geen	<0,5 dag	vakspecifiek	geen	deels

Talen aangeboden in voorschoolse educatie:

Regionale/Minderheidstalen	Schots-Gaelic
Vreemde Talen	Chinees, Frans, Duits, Italiaans, Spaans- maar alleen in de particuliere sector

Een klein maar groeiend aantal voorschoolse instellingen biedt ondersteuning bij vreemde talen, vooral in het particuliere domein. Maar ook sommige lokale organisaties bieden vreemde talen, vanaf 3 jaar. Alle kinderen met beperkte vaardigheid in het Engels ontvangen indien nodig extra ondersteuning, waarbij EAL-geschoolde stafleden samenwerken met medewerkers die geen EAL-training hebben genoten. Op een kleiner aantal voorschoolse instellingen (ong. 2.000 ingeschreven kinderen) wordt Gaelic aangeboden. Slechts zelden worden immigrantentalen aangeboden.

3 Talen in het basisonderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij aanvang	Toetsen van taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerk	voorafgaande aan regulier onderwijs	alle	landelijk gestandaardiseerd

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Aanvang taalonderwijs	Roostering	Voorwaarden aan groepsgrootte	Toetsen van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alle	samenhangend en uitgewerkt	lokaal	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	geen	landelijk gestandaardiseerd	schoolbepaalde standaarden	volledig
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	lokaal	vanaf de laatste fase	onder schooltijd	geen	landelijk gestandaardiseerd	gekoppeld aan CEFR	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursus voorafgaande aan aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.
RMT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.
VT	algemeen gekwalificeerde docenten	algemeen	vakspecifiek	informele financiële steun

Talen aangeboden in het basisonderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Schots-Gaelic
Vreemde Talen	Optioneel: Frans, Duits, Spaans

Schotland was er vroeg bij met het opnemen van vreemde talen in het basisonderwijs (1992). In 2005 gaven nagenoeg alle Schotse basisscholen les in een vreemde taal. Frans was en is het sterkst vertegenwoordigd (in vergelijking met Spaans, Duits, Italiaans en Gaelic). Alle kinderen hebben het recht om minstens één vreemde taal te leren vanaf de laatste fase van het basisonderwijs, maar er geldt hiertoe geen verplichting. Het *Curriculum for Excellence* verschaft heldere richtlijnen voor het vreemdetaalonderwijs. Het nagestreefde niveau aan het einde van het basisonderwijs is A1 volgens het Gemeenschappelijk Referentiekader (CEFR) van de Raad van Europa. In de meeste gevallen blijft het vreemdetaalonderwijs beperkt tot de laatste twee jaren van de basisschool – 10 tot 12 jaar – en gaat hiermee maar weinig lestijd gepaard. De afgelopen tijd bestaan er vooral zorgen met betrekking tot de opleiding van de docenten en ondersteuning door de plaatselijke overheid (wegens bezuinigingen).¹

Er bestaat een fundamenteel andere benadering van het onderwijs in het Gaelic. Sinds 1986 zijn er in heel Schotland onderwijsseenheden binnen basisscholen opgezet waar het Gaelic de instructietaal is; ter aanvulling bestaat in veel gebieden ook aanbod van voorschoolse voorzieningen in het Gaelic. Het laatste rapport van de Koninklijke Onderwijsinspectie (HMIE)² constateerde dat 2.312 kinderen hun onderwijs krijgen in het Gaelischtalige basisonderwijs; de meeste van hen hebben het Gaelic niet als eerste taal. In een aantal basisscholen wordt het Gaelic ook als tweede taal aangeboden.

Alle nieuwkomers aan reguliere basisscholen ontvangen ondersteuning in het Engels voorafgaande aan of gedurende het reguliere onderwijs. Hun vaardigheden worden regelmatig beoordeeld en getoetst door een specialist op het gebied van EAL. Immigrantentalen worden slechts zelden aangeboden.

¹ 'Pupils risk being lost in translation', Edinburgh Evening News 16/4/2010.

² HMIE, Gaelic Education: Building on the successes, addressing the barriers, 21 juni 2011.

4 Talen in het voortgezet onderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisation

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij schoolaanvang	Toetsen taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	samenhangend en uitgewerkt	voor regulier	voor ieder	landelijk niveau

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Roostering	Minimale groepsomvang	Periodieke toetsing van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alle	samenhangend en uitgewerkt	lokaal	onder schooltijd	5-10	landelijk niveau	landelijke of regionale standaarden	volledig
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	afwezig	onder schooltijd	geen	schoolbepaald	gekoppeld aan CEFR	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Vereiste vaardigheidsniveau	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	landelijke of regionale standaarden	n.v.t.
RMT	taaldocenten	algemeen	vakspecifiek	n.v.t.	n.v.t.
VT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	landelijke of regionale standaarden	deel van de opleiding

Talen aangeboden in het voortgezet onderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Schots-Gealic
Vreemde Talen	Over het algemeen Frans, Duits of Spaans. Ook Italiaans en Chinees. Één van deze talen is verplicht/ <i>optioneel</i>
Immigrantentalen	Chinese, Russian, Urdu

Vreemde talen vormen een integraal onderdeel van het *Curriculum for Excellence*. Alle kinderen hebben recht op onderwijs in een vreemde taal als onderdeel van hun inleidende algemene educatie (S1–S3). Dit recht laat zich vertalen als de mogelijkheid om minstens niveau A2 volgens het CEFR te bereiken. Voor de meeste leerlingen is dit onderdeel van hun inleidende algemene educatie (S1–S3) en niet zozeer van het onderwijs in de bovenbouw (S4–S6). De Schotse regering wil beleid ontwikkelen om ervoor te zorgen dat ieder kind naast de moedertaal nog twee talen leert.

Toch is de huidige situatie van het vreemdetalonderwijs op voortgezet niveau zorgelijk te noemen. Waar zo goed als alle leerlingen in 2001 tot het vierde jaar van het voortgezet onderwijs een vreemde taal volgden, was dat aantal in 2010 weggezakt tot 67%.¹ Het Frans neemt 70% van de exameninschrijvingen voor zijn rekening, gevolgd door Duits (16%) en Spaans (10%). Ondanks de algehele dalende trend zit het Spaans in de lift.² De situatie is stabiel op gevorderd niveau.³ In 2011 verklaarde meer dan de helft van de Schotse plaatselijke overheden dat ze minstens één middelbare school hebben waar talen niet verplicht zijn. Hierbij was de interpretatie bij de scholen zo dat aan het 'recht' op taalonderwijs al op de basisschool is voldaan.⁴ Bezuinigingen op publieke middelen hebben invloed gehad op het aanstellen op scholen van 'assistenten bij vreemde talen' (van 285 in 2005 tot 59 in 2011). Dit heeft geleid tot een publieke noodkreet van buitenlandse ambassadeurs en tot zorgen over de toekomstige concurrentiepositie van het Schotse bedrijfsleven.⁵

Het verschaffen van continuïteit aan kinderen die Gaelischtaalg onderwijs krijgen, vormt een uitdaging voor het voortgezet onderwijs: slechts 36 scholen hebben zulk aanbod, waarbij het meestal beperkt blijft tot de eerste twee jaren van het voortgezet onderwijs.

Schots wordt niet als specifiek vak gegeven, maar is wel onderdeel van het talenspectrum dat de kinderen zelf meebrengen naar school. De scholen worden gestimuleerd om daar nuttig gebruik van te maken en leerlingen de mogelijkheid te bieden om bij de andere vakken aspecten van het Schots te ervaren.

Er bestaat een helder curriculum voor het onderwijs in het Engels als eerste en tweede taal. Nieuwkomers ontvangen extra ondersteuning, al verschilt het aanbod over heel Schotland sterk. Sporadisch worden immigrantentalen geboden aan kinderen in gebieden waar aanzienlijke gemeenschappen van immigranten bestaan; toch ligt de nadruk altijd op het Engels, om zodoende de integratie te bevorderen.

¹ *Modern Languages Excellence Report*, Scottish CILT, 2011.

² *Modern Languages Excellence Report*, Scottish CILT, 2011.

³ *Modern Languages Excellence Report*, Scottish CILT, 2011.

⁴ Het onderzoek is uitgevoerd door TESS en uitgebracht onder de titel: 'Poor language skills put Scots at disadvantage', TESS 25/3/2011.

⁵ *Backlash from diplomats over language cuts*, Scotland on Sunday, 4/12/11.

5 Talen in beroepsonderwijs en hoger onderwijs voor volwassenen

Talen in het beroepsonderwijs (bij drie instellingen)

Geen aanbod van regionale/minderheidstalen en immigrantentalen

		Aanbod taalprogramma's	Curriculum	Te bereiken niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
VT	Instelling A	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	landelijk	volledig
	Instelling B	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	landelijk	volledig
	Instelling C	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	landelijk	deels

Hoger onderwijs (bij drie universiteiten)

	Instructietaal/-talen	Talen op de website	Doelgroepen voor ondersteuning in de nationale taal	Te behalen niveau van vreemde instructietaal	Werving niet-nationale studenten	Mobiliteit voor talenstudenten	Mobiliteit voor niet-talenstudenten
Universiteit A	alleen nationale taal	alleen nationale taal	alle	landelijk of instellingsbepaald	alleen internationaal	verplicht	facultatief
Universiteit B	alleen nationale taal	alleen nationale taal	beperkt	landelijk of instellingsbepaald	alleen internationaal	verplicht	facultatief
Universiteit C	alleen nationale taal	alleen nationale taal	alle	gekoppeld aan CEFR	internationaal en met immigratieachtergrond	verplicht	facultatief

De Schotse universiteiten gaan gebukt onder zware financiële druk. Dit heeft geleid tot zorgen over de toekomst van de talenafdelingen bij sommige universiteiten, in het bijzonder de levensvatbaarheid van talen die minder vaak worden onderwezen. Er is een petitie ingediend bij het Schotse parlement om gerichte, structurele steun te verkrijgen voor 'strategisch belangrijke en kwetsbare talen', op dezelfde wijze als dit het geval is in Engeland.

De laatste gegevens van de Schotse Dienst voor Kwalificaties laten zien dat het vreemdetalonderwijs in het Schotse beroepsonderwijs op het punt van instorting staat¹. De analyse toont aan dat onder Schotse werkgevers en intermediairs de overtuiging in stand wordt gehouden dat 'Engels wel afdoende is'; dit heeft negatieve gevolgen gehad voor het talenaanbod bij zowel het beroepsonderwijs als het hoger onderwijs voor volwassenen.

¹ *La Grande Illusion: Why Scottish further education has failed to grasp the potential of modern languages*, Scottish Languages Review, aflevering 23, voorjaar 2011, Hannah Doughty, University of Strathclyde.

6 Talen in audiovisuele media en geschreven pers

TV-producties in andere dan de nationale taal	Bioscoopfilms in andere dan de nationale taal	Programma's in RMT buiten eigen regio	Beschikbaarheid gebarentaal op TV
ondertiteling	ondertiteling	regelmatig	regelmatig

Radioprogramma's worden voornamelijk in het Engels geboden, al is er wel een dagelijks deel in het Gaelic op BBC Radio nan Gàidheal. Televisieprogramma's zijn hoofdzakelijk in het Engels en Gaelic. Er zijn echter ook uitzendingen in het Senegalees, Hindi, Deens en in Britse Gebarentaal. Sinds 2008 is er via de digitale en schoteltelevisie alsook internet een Schots-Gaelic BBC-kanaal beschikbaar: BBC Alba, dat wekelijks 500.000 kijkers trekt. Films in vreemde talen worden in Schotland altijd in de oorspronkelijke taal met Engelse ondertiteling vertoond, zowel in de bioscoop als op televisie. Radio- en televisieprogramma's in vreemde en regionale of minderheidstalen zijn beschikbaar via, bijvoorbeeld, Freeview, internet en de schotel. Bij belangrijke mediagebeurtenissen in alle steden wordt vaak gebarentaal geboden. In de grotere steden zijn kranten beschikbaar in een breed scala aan talen.

7 Talen in de publieke sector en in de openbare ruimte

Geinstitutionaliseerde taalstrategieën op stadsniveau

Aantal beoefende talen	Aanwezigheid op website	Externe of interne vertalers of tolken	Vaardigheid in andere talen dan de nationale taal in functieomschrijving van werknemers	Werving van talensprekers tot ondersteuning van maatschappelijke doelen	Taalcursussen voor personeel	Bijhouden van taalvaardigheden van personeel
>4		Glasgow Edinburgh Aberdeen			Edinburgh	
3-4						
1-2			Glasgow Edinburgh Aberdeen	Glasgow	Glasgow	Glasgow Edinburgh

Communicatiemogelijkheden

Top 5	MONDELINGE Communicatiemogelijkheden	SCHRIFTELIJKE Communicatiemogelijkheden
	Onderwijsdiensten Alarmdiensten Gezondheidsdiensten Sociale diensten Juridische zaken	Alarmdiensten Vervoersdiensten Immigratie- en integratiediensten Gezondheidsdiensten Sociale diensten

In de onderzochte steden maken de politie, rechtbanken, gezondheidsdiensten en het plaatselijk bestuur allemaal intensief gebruik van vertaal- en tolkdiensten. Er wordt ook veel aandacht gegeven aan het verschaffen van zowel gedrukte als digitale informatie in meerdere talen. Schriftelijke informatie wordt gewoonlijk geleverd in het Engels en het Gaelic, maar is ook beschikbaar in vele andere talen. De geboden talen zijn afhankelijk van de plaatselijke bevolkingssamenstelling. Zowel Edinburgh als Glasgow hebben plannen om de vaardigheid in het Gaelic onder hun staf te vergroten, in overeenstemming met het Nationaal Plan voor het Gaelic en de Wet op het Gaelic van 2005.

8 Talen in het bedrijfsleven

Volgens Schotse onderzoeken naar benodigde vaardigheden wordt een gebrek aan taalvaardigheid meestal niet als problematisch ervaren¹. Toch blijkt uit nader onderzoek dat Schotse werkgevers de neiging hebben de kwestie van benodigde taalvaardigheden te omzeilen door alleen te exporteren naar Engelstalige landen of landen waar sprekers van het Engels gemakkelijk te vinden zijn². Er zit duidelijk een taalkundig randje aan wat meestal als belangrijkste struikelblok voor de export wordt vermeld: het vinden van betrouwbare partners in het buitenland.

¹ Leitch Review of Skills, 'Prosperity for all in the global economy: world class skills' (2006), en Futureskills Scotland (2007), Skills in Scotland (2006), Glasgow, Scottish Enterprise.

² Modern Languages Excellence Report, Scottish CILT, 2011.

Belangrijkste bevindingen:

Het LRE-onderzoek bevestigt dat het Gaelic veel politieke steun ondervindt, mede via het Plan voor de Gaelische Taal. Verder bestaat bij ouders aanhoudend vraag naar Gaelischtaalg onderwijs. De status van het Gaelic wijkt sterk af van die van de andere talen die in Schotland worden gesproken en gebruikt. Een onderzoek uit 2006¹ naar gemeenschapstalen (de term die in het Verenigd Koninkrijk de voorkeur heeft boven wat LRE 'immigrantentalen' noemt) stelde voor schoolgaande kinderen vast dat er aanbod bestaat in 21 van deze talen in aanvullende lessen. Er was echter geen aanbod voor de overige gesproken talen, inclusief Schots. Het grootste aanbod bestond voor het Urdu, waarvoor 42 aanvullende programma's werden vermeld naast enkele reguliere programma's in het basis- en voortgezet onderwijs – waaronder de mogelijkheid om het als vreemde taal te volgen. Al lijkt de kwestie van het vreemdetaalonderwijs inmiddels voorzichtig een plek te hebben verworven op de politieke agenda, toch is het duidelijk nog nodig om te blijven pleiten voor het nut van vreemde talen voor de Schotse samenleving, cultuur, intellectuele omgeving en economie. Daarmee moet dus ook aanhoudend worden gepleit voor investeringen in goede lerarenopleidingen.

Veelbelovende initiatieven en pilotprojecten

De Schotse regering heeft zich onlangs ten doel gesteld om elk kind in Schotland twee talen naast de moedertaal te laten leren (in navolging van het Barcelona-besluit van de Europese Raad). Het streven is om dit in twee regeringstermijnen in te voeren. Daartoe is een werkgroep geïnstalleerd, die in 2012 aanbevelingen uit zal brengen aan de ministerraad.¹

De *Modern Languages Excellence Group*, waarbij SCILT (het Schotse nationale talencentrum) de rol van voorzitter vervult, heeft een rapport uitgebracht waarin duidelijk wordt geschetst hoe het vreemdetaalonderwijs ingepast moet worden in het *Curriculum for Excellence*. Ook wordt in het rapport uiteengezet wat er dient te gebeuren om het aanbod van vreemde talen in Schotland te garanderen, te stimuleren en te verbeteren². Een positieve ontwikkeling is de vestiging van vaste standaarden, in overeenstemming met het Gemeenschappelijk Referentiekader van de Raad van Europa, waaraan alle kinderen aan het einde van de basisschool (A1) en na de eerste drie jaar op het voortgezet onderwijs (A2) moeten voldoen. De Schotse talenbachelor is ook een interessant en veelbelovend initiatief; het is gericht op het dichten van de kloof tussen school en universiteit en het leveren van vaardigheden voor onderwijs, leven en werk.

¹ *Provision for community language learning in Scotland*, Scottish CLIL/University of Stirling, 2006.

¹ Verslag van het debat in het Schotse parlement 8/12/11, website van het Schotse parlement.

² *Modern Languages Excellence Report*, SCILT, maart 2011.

19 VERENIGD KONINKRIJK

19.4 Noord-Ierland

Teresa Tinsley en Philip Harding-Esch

Plaatselijke omstandigheden

Noord-Ierland heeft een bevolking van 1,8 miljoen inwoners. Engels is de volkstaal, maar volgens een bevolkingsonderzoek uit 2001 zegt 10% van de bevolking ook 'enige kennis' van het Iers te hebben.¹ Sinds de politieke situatie in de late jaren negentig is gestabiliseerd is een groeiend aantal immigranten naar het land gekomen. Volgens het onderzoek uit 2001 zijn onder de taalgroeperingen het Chinees, Arabisch en Portugees het sterkst vertegenwoordigd. Maar sinds de toetreding tot de Europese Unie van acht Oost-Europese landen in 2004 is Pools sterk in aanwezigheid gegroeid, gevolgd door Litouws. Momenteel spreekt 3% van de basisscholieren een andere taal dan het Engels als eerste taal. In Dungannon – het district met de meeste taaldiversiteit – is dit percentage het hoogst, met 11%.²

1 Talen in officiële documenten en databestanden

Engels, vreemde talen en R/M-talen worden in Noord-Ierland behandeld in wetgeving betreffende taal en/of in taalbeleidsdocumenten. Het leren en onderwijzen van Engels in het buitenland wordt voor kinderen en/of volwassenen die het Verenigd Koninkrijk als land van herkomst hebben (mede) gefinancierd in België, Belize, Brunei, Canada, Cyprus, op de Falkland-eilanden, in Duitsland, Gibraltar, Italië en Nederland. Het Verenigd Koninkrijk heeft het *Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen* ondertekend en geratificeerd. In Noord-Ierland worden de volgende R/M-talen onder het Handvest erkend: Iers en Ulster-Schots. Voor Iers bestaat op regionaal niveau officieel onderwijsaanbod, ondersteund door het Handvest.

In Noord-Ierland vindt officiële landelijke dataverzameling op het gebied van taaldiversiteit plaats middels periodiek bijgewerkte volkstellingen. Daarbij wordt aandacht besteed aan de nationale taal, R/M-talen en immigrantentalen, aan de hand van een vraag naar de hoofdtal en een vraag naar (het niveau van) taalbeheersing inzake spreken/verstaan/lezen/schrijven.

In het Goede Vrijdag-akkoord van 1998 is het uitgangspunt geformuleerd dat er respect en tolerantie moet bestaan met betrekking tot taaldiversiteit. "De Ierse taal, het Ulster-Schots en de talen van de verschillende etnische minderheden" werden alle expliciet genoemd als facet van de 'culturele rijkdom' van het gebied.¹ De *North/South Language Body* werd opgericht op 2 december 1999 en bestaat uit twee aparte organisaties: *Foras na Gaeilge* (Organisatie voor de Ierse Taal) en *Tha Boord o Ulstèr-Scotch* (Organisatie voor Ulster-Schots). Zij bevorderen het Iers en het Ulster-Schots en implementeren het beleid waartoe de Ministers van de Ministerraad van Noord-Zuid (NSMC) in Noord-Ierland en de Republiek Ierland met betrekking tot de beide talen hebben besloten. In augustus 2000 heeft het Departement van Onderwijs in Noord-Ierland de organisatie *Comhairle na Gaelscolaíochta* opgericht om de strategische ontwikkeling van Ierstalig onderwijs te stimuleren en te faciliteren en een begeleidende en adviserende rol voor de betreffende sector te vervullen.

¹Northern Ireland Statistics and Research Agency (NISRA) (2002) Northern Ireland Census 2001: Key Statistics Report. Belfast: HMSO.

²Registrar General Northern Ireland Annual Report 2010, Northern Ireland Statistics and Research Agency, 2011. Pupil data from School Census, oktober 2010.

¹Agreement reached in the Multi-Party Negotiations (het Goede Vrijdag-akkoord (1998). Regering van het Verenigd Koninkrijk en de regering van Ierland.

Er bestaan alleen vastgestelde wettelijke reglementen voor vreemdetaalonderwijs in de onderbouw van het voortgezet onderwijs (11–14 jaar).² Het Departement van Onderwijs heeft in 2006 opdracht gegeven voor de ontwikkeling van een veelomvattende Talenstrategie voor Noord-Ierland “waarbij met alle aspecten van talen rekening wordt gehouden: met het niveau van voorschools, basis-, voorgezet en hoger onderwijs, met Engels als additionele taal, met talen voor het bedrijfsleven, met de talen van Noord-Ierland, met de moedertalen van immigranten, met gebarentaal en met talen voor speciale behoeftes”. Het Departement heeft hieromtrent echter nog geen rapportage geleverd.³

²www.nicurriculum.org.uk/key_stage_3/areas_of_learning/modern_languages/

³www.arts.ulster.ac.uk/nils/index.php

Taalondersteuning voor het Engels (EAL) is in de jaren 2005–2009 volledig herzien aan de hand van de beleidslijn *Every School a Good School – Supporting Newcomer Pupils*, die op 1 april 2009 is gelanceerd.

De regering van het Verenigd Koninkrijk erkent het Iers en het Ulster-Schots als talen onder het EHRMT.

Aanvullende ondersteuning NT=Aanvullende ondersteuning voor Nationale Taal

VT=Vreemde Talen

RMT=Regionale/Minderheidstalen

IT=Immigrantentalen

2 Talen in voorschools onderwijs

Geen aanbod van vreemde talen en immigrantentalen

	Doelgroepen	Duur	Voorwaarden aan groepsgrootte	Dagen per week	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Aanwezigheid overheidsfinanciering
Aanvullende ondersteuning NT	alle	≥2 jaar	geen	0,5–1 dag	vakspecifiek	vakspecifiek	volledig
RMT	alle	≥2 jaar	>10	>1 dag	vakspecifiek	vakspecifiek	volledig

Talen aangeboden in voorschoolse educatie:

Regionale/Minderheidstalen	Iers
-----------------------------------	------

Kinderen met beperkte vaardigheid in het Engels ontvangen vaak aanvullende ondersteuning. De leerkrachten die deze ondersteuning bieden hebben hiertoe zowel voorafgaand aan als tijdens hun aanstelling cursussen gevolgd. Normaalgesproken worden op voorschools niveau geen vreemde talen aangeleerd, al zijn er wel 44 Ierstalige voorschoolse instellingen¹ en bestaat er minstens één particuliere tweetalige, Frans-Engelse crèche.²

¹www.deni.gov.uk/index/85-schools/10-types_of_school-nischools_pg/schools_-_types_of_school-irish-medium_schools_pg/schools_-_types_of_school_lists_of_irishmedium_schools_pg.htm

²Report of the Review of Irish medium education, Departement van Onderwijs in Noord-Ierland, zonder datum.

3 Talen in het basisonderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij aanvang	Toetsen van taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	algemeen	voorafgaande aan regulier onderwijs	alle	landelijk gestandaardiseerd

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Aanvang taalonderwijs	Roostering	Voorwaarden aan groepsgrootte	Toetsen van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alle	samenhangend en uitgewerkt	wijdverspreid/ lokaal/afwezig	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	>10	schoolbepaald	niet gespecificeerd	volledig
VT	alle	samenhangend en uitgewerkt	wijdverspreid/ lokaal/afwezig	vanaf 1 jaar	onder schooltijd	geen	landelijk gestandaardiseerd	niet gespecificeerd	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursus voorafgaande aan aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.
RMT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.
VT	algemeen gekwalificeerde docenten	geen	vakspecifiek	geen

Talen aangeboden in het basisonderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Iers
Vreemde Talen	Optioneel: Frans, Spaans

Onderwijs met het Iers als instructietaal (IME) is toenemende sinds ouders de eerste, particuliere Iersstalige basisschool hebben opgericht, in 1971. Van alle leerlingen gaat 1,67% momenteel naar IME-basisscholen of IME-eenheden binnen Engelstalige basisscholen; dit aantal neemt jaar na jaar toe. IME wordt ondersteund door overheidsbeleid.

Moderne vreemde talen hadden geen vaste plaats binnen het primaire curriculum van het nieuwe Noord-Ierland, dat in 2007 werd herzien. Maar pilotprojecten die tussen 2005 en 2007 plaatsvonden en waarbij 21 scholen vooral Frans en een beetje Spaans gaven, werden positief geëvalueerd. Ook al bestond er geen curriculaire verplichting, toch bleek uit een onderzoek uit 2007 dat 57% van de responderende basisscholen een zeker aanbod voor onderwijs in een tweede taal had, al betrof het in meer dan de helft van de gevallen extra-curriculaire activiteiten. Het hernieuwde curriculum stimuleert het onderwijzen van vreemde talen binnen een multidisciplinair kader. Er zijn publicaties om de leerkrachten te helpen om zulk onderwijs vorm te geven en te integreren in de bestaande praktijk. Deze publicaties omvatten onder andere online hulpmiddelen voor Frans, Duits, Iers en Spaans. In 2008 heeft het Departement van Onderwijs in Noord-Ierland het Primaire Talenprogramma gelanceerd, waarmee rondtrekkende docenten Spaans en Iers samenwerken met algemene leraren voor het bestaande onderwijs in de onderbouw (hieraan werd in 2009 het Pools toegevoegd). Er was kritiek op deze opzet wegens het ontbreken van het Frans, de meest onderwezen vreemde taal in het voortgezet onderwijs. In 2009 hadden 247 scholen deelgenomen aan de Spaanse combinatie en 76 aan de Ierse.¹

Nieuwkomers ontvangen voorafgaande aan en gedurende het reguliere onderwijs intensieve ondersteuning bij het Engels. Zulke EAL-ondersteuning is de afgelopen jaren een gezamenlijke verantwoordelijkheid geworden, aangezien er een toenemend aantal immigranten naar Noord-Ierland komt. Buiten het Pools worden er geen immigrantentalen onderwezen.

¹Primary languages in Northern Ireland: too little, too late? Purdy et al, Language Learning Journal 38/2, 2010.

4 Talen in het voortgezet onderwijs

Geen aanbod van immigrantentalen

Organisatie

	Curriculum	Extra ondersteuning voor nieuwkomers	Diagnostische toets bij schoolaanvang	Toetsen taalvaardigheden
Aanvullende ondersteuning NT	algemeen	voor regulier	afwezig	landelijk niveau

	Doelgroepen	Curriculum	Ingezet als instructietaal (CLIL)	Roostering	Minimale groepsvang	Periodieke toetsing van taalvaardigheden	Te behalen niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	alle	algemeen	lokaal	onder schooltijd	>10	landelijk niveau	landelijke of regionale standaarden	volledig
VT	alle	algemeen	afwezig	onder schooltijd	geen	landelijk niveau	niet gespecificeerd	volledig

Onderwijs

	Docentkwalificaties	Cursussen voor aanstelling	Cursussen tijdens aanstelling	Vereiste vaardigheidsniveau	Mobiliteit
Aanvullende ondersteuning NT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	niet gespecificeerd	n.v.t.
RMT	taaldocenten	vakspecifiek	vakspecifiek	n.v.t.	n.v.t.
VT	algemene docenten	vakspecifiek	vakspecifiek	landelijke of regionale standaarden	informele financiële steun

Talen aangeboden in het voortgezet onderwijs:

Regionale/Minderheidstalen	Iers
Vreemde Talen	Verplicht: keuze tussen Frans, Duits, Spaans

Wat betreft moderne vreemde talen op het voortgezet onderwijs in Noord-Ierland is de situatie in hoog tempo verslechterd sinds met de curriculaire hervorming van 2007 talen na de eerste drie jaar van het secundair onderwijs facultatief zijn gemaakt. Voor Frans, de meest onderwezen vreemde taal, was de klap het hardst: er vond in drie jaar een terugval van 19% plaats bij de aantallen deelnemers aan het centraal staatsexamen (GCSE). Tegenwoordig is Spaans de op één na meest onderwezen vreemde taal; de aantallen examenkandidaten blijven redelijk stabiel. Maar ook Duits heeft te kampen met terugloop. Daar staat tegenover dat op de onderbouw van het voortgezet onderwijs op veel scholen twee vreemde talen moeten worden gevolgd.

Tot de invoering van het Noord-Iers Curriculum in 1989 was Iers na het Frans de op één na meest onderwezen andere taal, niettegenstaande het feit dat Iers alleen werd onderwezen in het (katholieke) Staatsonderwijs. Voor wat betreft de aantallen inschrijvingen voor de centrale staatsexamens behield het de tweede plaats tot 2002. De taal mocht niet meer meetellen voor het verplichte taalaanbod dat scholen volgens het Noord-Iers Curriculum dienden te onderhouden¹, maar dit is sinds 2006 weer teruggedraaid. In 1993 werd een Ierstalig (*Gaeilge*) staatsexamen ingevoerd ten behoeve van het relatief kleine aantal leerlingen dat post-primair onderwijs in het Iers kreeg. Ierstalig onderwijs op secundair niveau is problematischer dan op primair niveau, omdat er te weinig docenten zijn die op dat niveau andere vakken kunnen geven in het Iers. Minder dan 0,5% van alle scholieren op het voortgezet onderwijs krijgt Ierstalig onderwijs.

Voor 16- tot 18-jarigen zijn de aantallen scholieren die een taalvak doen stabiel gebleven, al is hun aandeel relatief kleiner geworden. Het algemene patroon is dat Frans sterk terugloopt, wat op kleinere schaal ook geldt voor het Duits. Het Spaans groeit nog altijd en Iers blijft stabiel.

Nieuwkomers krijgen vaak voorafgaande aan en gedurende het regulier onderwijs extra ondersteuning voor het Engels. De vaardigheid in het Engels wordt niet naar behoefte getoetst voor aanvang van het voortgezet onderwijs, maar de vorderingen in de vaardigheden worden wel regelmatig bijgehouden met behulp van leeftijdsgerelateerde instrumenten. Net als bij het basisonderwijs is zulke EAL-ondersteuning in de afgelopen jaren een gezamenlijke verantwoordelijkheid geworden, aangezien een toenemend aantal immigranten naar Noord-Ierland komt. Er worden geen immigrantentalen onderwezen.

¹McKendry, E. (2007) *Minority-language Education in a Situation of Conflict: Irish in English-medium Schools in Northern Ireland*. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. Afl. 10, Nr. 4, 2007, 394–409.

5 Talen in beroepsonderwijs en hoger onderwijs voor volwassenen

Talen in het beroepsonderwijs (bij drie instellingen)

Geen aanbod van immigrantentalen

		Aanbod taalprogramma's	Curriculum	Te bereiken niveau	Aanwezigheid overheidsfinanciering
RMT	Instelling A	beperkt aanbod	samenhangend en uitgewerkt	n.v.t.	deels
	Instelling B	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	n.v.t.	deels
	Instelling C	beperkt aanbod	samenhangend en uitgewerkt	n.v.t.	geen
VT	Instelling A	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	gekoppeld aan CEFR	deels
	Instelling B	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	landelijk	deels
	Instelling C	breed aanbod	samenhangend en uitgewerkt	landelijk	deels

Hoger onderwijs (bij twee universiteiten)

	Instructietaal/-talen	Talen op de website	Doelgroepen voor ondersteuning in de nationale taal	Te behalen niveau van vreemde instructietaal	Werving niet-nationale studenten	Mobiliteit voor talenstudenten	Mobiliteit voor niet-talenstudenten
Universiteit A	alleen nationale taal	alleen nationale taal	alle	landelijk of instellingsbepaald	alleen internationaal	verplicht	facultatief
Universiteit B	alleen nationale taal	alleen nationale taal	alle	landelijk of instellingsbepaald	internationaal en met immigratieachtergrond	verplicht	facultatief

Net als in de rest van het Verenigd Koninkrijk is het taalaanbod in het hoger onderwijs voor volwassenen gering, al bieden beide Noord-Ierse universiteiten (Queen's University Belfast en de Universiteit van Ulster) talen in combinatie met andere specialismes en verder ook opleidingen in de vreemde talen die op scholen worden onderwezen. Toch heeft de Queen's University Belfast de afdeling Duits in 2009 gesloten ten gevolge van de bezuinigingen op het hoger onderwijs, die in het hele Verenigd Koninkrijk voelbaar zijn. Noord-Ierland kan bij lange na niet zelf de taalkundigen produceren voor de talen waarmee het Noord-Ierse bedrijfsleven in de toekomst waarschijnlijk te maken krijgt, zoals Aziatische talen en een breed scala aan Europese talen.

6 Talen in audiovisuele media en geschreven pers

TV-producties in andere dan de nationale taal	Bioscoopfilms in andere dan de nationale taal	Programma's in RMT buiten eigen regio	Beschikbaarheid gebarentaal op TV
ondertiteling	ondertiteling	regelmatig	regelmatig

Radioprogramma's worden hoofdzakelijk in het Engels gemaakt, met wekelijks enkele uren Iers en een paar minuten Kantonees. Televisieprogramma's zijn vooral Engelstalig, al is er sprake van uitzendingen in het Iers, Schots-Gaelisch, Frans en Ulster-Schots. Antennetelevisie is in het digitale tijdperk een verouderd fenomeen geworden; buitenlandse televisie- en radiokanalen zijn alom voorhanden, via Freeview, internet en schotelantenne. Bij belangrijke mediagebeurtenissen wordt geregeld gebarentaal gebruikt. Geschreven pers in vreemde talen is niet altijd in druk aanwezig, maar wel alom beschikbaar op internet.

7 Talen in de publieke sector en in de openbare ruimte

Geïstitutionaliseerde taalstrategieën op stadsniveau

Aantal beoefende talen	Aanwezigheid op website	Externe of interne vertalers of tolken	Vaardigheid in andere talen dan de nationale taal in functieomschrijving van werknemers	Werving van talensprekers tot ondersteuning van maatschappelijke doelen	Taalcursussen voor personeel	Bijhouden van taalvaardigheden van personeel
>4		Belfast			Belfast	
3-4						
1-2				Belfast		

Communicatiemogelijkheden

Top 5	MONDELINGE Communicatiemogelijkheden	SCHRIFTELIJKE Communicatiemogelijkheden
	Politieke debatten en besluitvorming op gemeenteraadsniveau Alarmdiensten Gezondheidsdiensten Sociale diensten Juridische zaken	Alarmdiensten Gezondheidsdiensten Sociale diensten Immigratie- en integratiediensten Vervoersdiensten

Het Goede Vrijdag-akkoord lijkt, mede door de recente immigratie, een bepaald bewustzijn ten aanzien van taalkwesties in het openbare leven te hebben opgewekt. Daarmee is ook aandacht gegenereerd voor vertaal- en tolkdiensten bij de publieke diensten. Volgens het LRE-onderzoek leveren veel publieke instanties in Belfast hun informatie niet alleen in het Iers – en in mindere mate ook in het Ulster-Schots – maar ook in talen als Pools, Litouws, Portugees, Slowaaks, Kantonees en Arabisch. De aangeboden talen hangen samen met de talen van de gemeenschappen die worden bediend.

8 Talen in het bedrijfsleven

Al wordt dit domein, net als voor wat betreft de rest van het Verenigd Koninkrijk, niet gedekt door het LRE-onderzoek, toch moet gezegd worden dat de Noord-Ierse ondernemers niet zeer taalbewust zijn. Toch zouden een verbetering in taalvaardigheden de Noord-Ierse economie helpen bij de uitdagingen waar ze voor staat, zoals toenemende export, stimulering van de toeristische sector en binnenlandse investeringen.

Belangrijkste bevindingen:

In, grofweg, het laatste decennium heeft Noord-Ierland enorme veranderingen doorstaan. Van een land dat aan het einde van de 20e eeuw sterke emigratie en conflicten kende, is het vrediger geworden en nauwer verbonden met de rest van de wereld. Dit heeft geleid tot groeiende cijfers voor toerisme, goedkoop vliegverkeer en immigratie. Al kent Noord-Ierland waarschijnlijk de minste taaldiversiteit van de vier landen van het Verenigd Koninkrijk, toch laat de geschiedenis zien dat het land vatbaar is voor kwesties die met taal en cultuur te maken hebben. De recente maatregelen zijn wat dat betreft veelomvattend geweest. Toch kent Noord-Ierland – dat laat het LRE-onderzoek zien – een zwak profiel inzake vreemdetaalonderwijs. Hieraan moet in alle lagen van het onderwijssysteem voortaan veel meer prioriteit worden gesteld.

Veelbelovende initiatieven en pilotprojecten

De genoemde Talenstrategie voor Noord-Ierland is het resultaat van meer dan vijf jaar van advies- en gespreksrondes met beleidsmakers. Het is bedoeld om bestaande behoeftes bloot te leggen en een plan van aanpak te bieden voor alle soorten talen in de domeinen onderwijs, bedrijfsleven en openbaar leven. De strategie dient te leiden tot doelmatige ontwikkelingen in deze sectoren.

Er is in Noord-Ierland sprake van enkele bemoedigende voorbeelden van de ontwikkeling van lerarenopleidingen op het gebied van talen. Stranmillis University College maakt melding van een succesvol project waarbij facultatieve taalmodules op basisoniveau zijn ingevoerd, die inmiddels een vast onderdeel vormen van de onderwijsbachelors (BEd).¹ Inspanning op de behoefte aan vakspecifieke docenten bij scholen die Ierstalig post-primair onderwijs bieden zijn het St. Mary's University College, de Queen's University Belfast en de Universiteit van Ulster een samenwerkingsverband aangegaan om een eenjarige eerstegraadscursus (PGCE) aan te bieden aan studenten die docent op een Ierstalige middelbare school willen worden. Aan beide universiteiten is extra ruimte vrijgemaakt voor inschrijving aan de PGCE, speciaal met het oog op mensen die les willen geven aan het Ierstalig post-primair onderwijs. Bij afronding van deze opleiding ontvangen de studenten, naast hun PGCE-diploma, een Certificaat voor Tweetalig Onderwijs van het St. Mary's University College.

¹Report of the Review of Irish medium education, Departement van Onderwijs in Noord-Ierland, zonder datum.

Dit project is in handen van een samenwerkingsverband van meer dan 30 partners.

Gesponsord door

www.language-rich.eu

© British Council 2012 Brand and Design/C001

De British Council creëert internationale mogelijkheden voor mensen in het Verenigd Koninkrijk en andere landen en draagt zo bij aan het opbouwen van vertrouwen tussen mensen wereldwijd.

Een geregistreerd goed doel: 209131 (Engeland en Wales) SC037733 (Schotland)

Gepubliceerd door

ISBN 978-1-107-61131-3

